ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ ȘI SOCIALISTĂ EXPONENTĂ A INTERESELOR FUNDAMENTALE ALE POPORULUI ROMÂN
ADRIAN DAN

POZIȚIA INTERNAȚIONALĂ A MOLDOVEI ÎN TIMPUL LUI IAȘI. LUPTĂ PENTRU INDEPENDENȚĂ ȘI AFIRMARE PE PLAN EXTERN
IAN SIMA

NICOLAE IORGA ȘI STATELE UNITE ALE AMERICII
LEMAN IRINA

RELAȚII ECONOMICE ROMÂNO-CHILIENE (1933–1939)
GHEORGHE PETRALIA

DOCUMENTAR
STUDII DOCUMENTARE
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII
INSEMNĂRI

8

TOMUL 29 1976

AUGUST

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACŢIE

VASILE MACIU (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil-adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIŢĂ; VASILE LIVEANU; AURLL LOGHIN; TRAIAN LUNGU; DAMASCHIN MIOC; ŞTEFAN OLTEANU; ARON PETRIC; ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Preţul unui abonament este de 120 lei.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.
Revistele se mai pot procura (direct sau prin poştă) şi prin „PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI", Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM serviciul export-import presă Calea Griviţei nr. 64—66, P.O.B. 2001 telex 011226 Bucureşti.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacţie al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

Adresa redacţiei
Bdul Aviatorilor, nr. 1
Bucureşti, tel. 50.72.41

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 29, Nr. 8
august 1976

SUMAR

AUGUSTIN DEAC, Mişcarea muncitorească şi socialistă — exponentă a intereselor fundamentale ale poporului român 1115

★

JÁN SÝKORA, Poziţia internaţională a Moldovei în timpul lui Lăţcu : luptă pentru independenţă şi afirmare pe plan extern 1135

★

LUCIAN BOIA, Nicolae Iorga şi Statele Unite ale Americii 1153

★

GHEORGHE PAŞCALĂU, Relaţii economice româno-engleze (1933—1935) . . . 1175

DOCUMENTAR

CONSTANTIN REZACHEVICI, Steagurile militare ale Ţării Româneşti şi Moldovei în veacul al XVII-lea 1199

IACOB MÂRZA, Noi contribuţii documentare la cunoaşterea învăţământului din Transilvania în secolul al XIX-lea 1215

LIUBA IANCOVICI, Primul drum „construit" dintre Bucureşti şi Braşov prin Vălenii de Munte (1838) 1223

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE
(STUDII DOCUMENTARE)

Răspuns la „niţel descîntec" al unui vraci al istoriografiei maghiare *(Const. C. Giurescu)* 1231

VIAŢA ŞTIINŢIFICĂ

Sesiunea ştiinţifică anuală a Facultăţii de istorie din Bucureşti (*Mihai Opriţescu*); Prima sesiune a Comisiei de istorie româno-polone (*Fl. Constantiniu*); Cronică . . . 1237

RECENZII

MIRCEA MALIŢA, *Diplomaţia*, ed. II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Edit. didactică şi pedagogică, 1975, 608 p. (*Ioan Voicu*) 1245

www.dacoromanica.ro

VASILE NETEA, *Pe drumul unității naționale, Studii și evocări*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975, 278 p. (*Mircea Dumitriu*) 1249
LUDOVIC DEMÉNY, PAUL CERNOVODEANU, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI—XVIII*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1974, 287 p., „Biblioteca istorică", XLII, (*S. Goldenberg*) 1256
ANNA-DOROTHES, v den BRINCKEN, *Nationes Christianorum Orientalium*, Kölner Historische Abhandlungen, 22, Böhlau Verlag, Köln, Wien, 1973, 551 p. (*Stelian Brezeanu*) 1259

ÎNSEMNĂRI

Istoria României * * * *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească, XI, (1593—1600), Domnia lui Mihai Viteazul*, Institutul de istorie „N. Iorga", București, Edit. Academiei R.S.R., 1975, 724 p. + 20 fotocopii. Volum întocmit de Damaschin Mioc și Ștefan Ștefănescu (*Tr. Ionescu-Nișcov*); EKKEHARD VÖLKL, *Das Rumänische Fürstentum Moldau und die Ostslaven im 17. bis 17. Jahrhundert*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1975, 123 p. (*Alexandru Duțu*); PETRE OPREA, *Prospectări în arta românească*, București, Edit. Litera, 1973, 161 p.; *Peregrinări în arta românească*, București, Edit. Litera, 1975, 132 p. (*Nicolae N. Rădulescu*); * * * „Oltenia". *Studii și comunicări. Istorie*, Craiova, Muzeul Olteniei, 1974, 236 p. (*Petre Ardeleanu*); **Istoria Universală**, - J.A.S. GRENVILLE, *The Major International Treaties, 1914—1973. A History and Guide with Texts*, London, Methuen and Co Ltd, 1974, 575 p. (*Nicolae Dascălu*); PETAR BORBIČ, *Istorija Sryske kirilice. Paleografiko filoloski prilozi* (Istoria chirilicei sîrbești. Contribuții filologico-paleografice). Beograd, 1971, 533 p. cu 312 reproduceri (*Tr. I.-N.*); JOSE ITURRIAGA, *A siglo y Medio de nuestra Vida Independiente*, Mexico, Una edicion de Cultura y ciencia politica, A.C., 1971, 95 p. (*Ioan I. Neacșu*) . 1263

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOME 29, N° 8
août 1976

SOMMAIRE

AUGUSTIN DEAC, Le mouvement ouvrier et socialiste—représentant des intérêts fondamentaux du peuple roumain 1115

★

JÁN SÝKORA, La position internationale de la Moldavie sous le règne de Laţcu: la lutte pour l'indépendance et l'affirmation sur le plan extérieur 1135

★

LUCIAN BOIA, Nicolae Iorga et les Etats Unis d'Amérique 1153

★

GHEORGHE PAŞCALĂU, Relations économiques roumano-britanniques (1933—1935) 1175

DOCUMENTAIRE

CONSTANTIN REZACHEVICI, Les drapeaux militaires de la Valachie et de la Moldavie au XVII-e siècle 1199

IACOB MÂRZA, Nouvelles contributions documentaires à l'étude de l'enseignement de Transylvanie au XIX-e siècle 1215

LIUBA IANCOVICI, La première route „construite" entre Bucarest et Braşov par Vălenii de Munte(1838) 1223

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE
(ETUDES DOCUMENTAIRES)

Réponse à „une petite incantation" d'un sorcier de l'historiographie hongroise (*Const. C. Giurescu*) 1231

www.dacoromanica.ro

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session scientifique annuelle de la Faculté d'histoire de Bucarest (*Mihai Oprițescu*) ; La première session de la Commission d'histoire roumano-polonaise (*Fl. Constantiniu*) ; Chronique 1237

COMPTES RENDUS

MIRCEA MALIȚA, *Diplomația* (La diplomatie), II-e édition révisée et complétée, Bucarest, Editions didactiques et pédagogiques, 1975, 608 p. (*Ioan Voicu*) . . . 1245

VASILE NETEA, *Pe drumul unității naționale, Studii și evocări* (Dans la voie de l'unité nationale. Etudes et évocations), Cluj-Napoca, Editions Dacia, 1975, 278 p. (*Mircea Dumitriu*) 1249

LUDOVIC DEMÉNY, PAUL CERNOVODEANU, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI—XVIII* (Les relations politiques de l'Angleterre avec la Moldavie, la Valachie et la Transylvanie aux XVI-e—XVIII-e siècles), Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1974, 287 p., „Biblioteca istorică", XLII, (*S. Goldenberg*) 1256

ANNA-DOROTHES, v den BRINCKEN, *Nationes Christianorum Orientalium*, Kölner Historische Abhandlungen, 22 Böhlau Verlag, Köln, Wien, 1973, 551 p. (*Stelian Brezeanu*) 1259

NOTES

Histoire de Roumanie, * * * *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească, XI*, (1593—1600) Documenta Romaniae Historica. B. La Valachie, XI, (1593—1600), Le règne de Michel le Brave, Institut d'histoire „N. Iorga", Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1975, 724 p. + 20 photocopies. Volume élaboré par Damaschin Mioc et Ștefan Ștefănescu (*Tr. Ionescu Nișcov*) ; EKKEHARD VÖLKL, *Das Rumänische Fürstentum Moldau und die Ostslaven im 17. bis 17. Jahrhundert*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1975, 123 p. (*Alexandru Duțu*) ; PETRE OPREA, *Prospectări în arta românească* (Prospections dans l'art roumain), Bucarest, Editions Litera, 1973, 161 p. ; *Peregrinări în arta românească* (Périples dans l'art roumain), Bucarest, Editions Litera, 1975, 132 p. (*Nicolae N. Rădulescu*) ; * * *„OLTENIA" *Studii și comunicări. Istorie*(L'Olténie. Etudes et communications. Histoire), Craiova, La Musée de l'Olténie, 1974, 236 p. (*Petre Ardeiu*) ; **Histoire Universelle**, J.A.S. GRENVILLE, *The Major International Treaties, 1914—1973, A History and Guide with Texts*, London, Methuen and Co Ltd, 1974, 575, p. (*Nicolae Dascălu*) ; PETAR BORBIC, *Istorijy Srbske kirilice. Poleografiko filoloski prilozi* (L'histoire de la cyrillique serbe. Contribution philologique et paléographique), Belgrade, 1971, 533 p. avec 312 reproductions (*Tr. I.-N.*) ; JOSE ITURRIAGA, *A siglo y Medio de nuestra Vida Independiente*, Mexico, Una edicion de Cultura y ciencia politica, A. C., 1971, 95 p. *Ioan I. Neacșu*) 1263

www.dacoromanica.ro

MIŞCAREA MUNCITOREASCĂ ŞI SOCIALISTĂ — EXPONENTĂ A INTERESELOR FUNDAMENTALE ALE POPORULUI ROMÂN

DE

AUGUSTIN DEAC

Făurirea Partidului Comunist Român, pe baza ideologiei marxist-leniniste, la istoricul Congres al întregii noastre mişcări muncitoreşti din mai 1921, a marcat o etapă nouă, superioară, atît pe plan politico-ideologic, cît şi organizatoric, în mişcarea revoluţionară din România, în dezvoltarea detaşamentului de avangardă al clasei muncitoare, creat la scară naţională încă în anul 1893, a dat un nou şi puternic avînt luptelor politice şi sociale desfăşurate de clasa muncitoare, de masele largi populare din ţara noastră [1].

Continuator pe un plan superior al mişcării muncitoreşti din România, al partidului său marxist, al luptei milenare a poporului român pentru apărarea fiinţei de neam, a integrităţii şi neatîrnării patriei, pentru formarea statului naţional unitar, pentru accelerarea progresului social şi înaintarea ţării pe calea civilizaţiei, Partidul Comunist Român s-a făurit şi s-a dezvoltat ca cea mai înaintată forţă social-politică a ţării ca exponent fidel al intereselor clasei muncitoare, ale poporului român.

Făurirea partidului marxist-leninist, al clasei muncitoare din România a răspuns unei necesităţi obiective, determinate de stadiul dezvoltării social-politice a României întregite, a fost rezultatul unui îndelungat proces de evoluţie şi maturizare, desfăşurat timp de peste un secol, a mişcării noastre muncitoreşti, de clarificare ideologică şi politică pe linie revoluţionară în condiţiile avîntului de luptă al proletariatului român, al maselor muncitoare de la oraşe şi sate, ale marilor bătălii sociale din România anilor 1918—1921, precum şi ale studierii îndeaproape a experienţei mişcării muncitoreşti internaţionale.

Încă în stadiul de început al luptei lor, care datează de la sfîrşitul veacului al XVIII-lea, lucrătorii au simţit nevoia de a-şi strînge rîndurile şi de a acţiona unitar. Pe măsura dezvoltării luptei lor, ei şi-au pus de timpuriu problema organizării de clasă, înţelegînd că aceasta este o condiţie hotărîtoare pentru desfăşurarea cu succes a luptei lor economice şi politice. La mijlocul veacului trecut, au apărut şi s-au

[1] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Editura politică, Bucureşti, 1975, p. 40.

„REVISTA DE ISTORIE". Tom. 29, Nr. 8, p. 1115—1133, 1976

www.dacoromanica.ro

dezvoltat o seamă de asociaţii profesionale muncitoreşti — prima luînd naştere în 1846, la Braşov —, care îşi propuneau, iniţial, revendicări cu caracter economic şi care, ulterior, s-au dezvoltat pe baze de clasă. Aceste organizaţii s-au consolidat şi s-au înmulţit, jucînd un rol tot mai important în lupta maselor muncitoare.

Un moment de însemnătate aparte în dezvoltarea procesului de organizare a proletariatului român pe principiul luptei de clasă a fost înfiinţarea, în 1872, a *Asociaţiei generale a lucrătorilor din România*, care-şi propunea, pentru prima dată în istoria noastră unirea muncitorilor din întreaga ţară. În legătură cu crearea acestei organizaţii, relevăm cîteva aspecte deosebit de semnificative, atît pentru procesul maturizării muncitorilor români, cît şi pentru legăturile lor cu mişcarea muncitorească internaţională. În primul rînd, titulatura organizaţiei evocă denumirea oficială a Internaţionalei I, aceea de *Asociaţie Internaţională a Muncitorilor*. De remarcat că diferitele organizaţii muncitoreşti de peste hotare care se afiliaseră la Internaţionala I se intitulau Asociaţia generală a muncitorilor. Prin adoptarea acestei denumiri, muncitorii români exprimau năzuinţa de a fi la nivelul mişcării muncitoreşti internaţionale, al Internaţionalei I, condusă de Karl Marx şi Friedrich Engels, fireşte elaborînd atunci un program corespunzător etapei de început a mişcării muncitoreşti din ţara noastră, în care figurau, cu precădere, revendicări economice.

Reţine cu deosebire atenţia saltului calitativ pe care l-a marcat noua organizaţie muncitorească la scara întregii ţări, faptul că ea era bazată pe principiul de clasă, membrii ei de drept fiind recrutaţi numai din rîndurile celor ce muncesc, ale lucrătorilor. Prevederea de la articolul 7 al Statutului Asociaţiei, potrivit căreia „Se numesc *patroni ai asociaţiunii* toate persoanele filantrope române care ar veni în ajutorul ei prin donaţiuni de valoare sau alte obiecte ce ar trece peste suma de 100 lei. Străinii donatori vor purta numele de membri onorifici, fără vreun alt drept" [2] nu trebuie înţeleasă în sensul că şi patronii erau consideraţi membri ai Asociaţiei. Acestor donatori, apropiaţi mişcării muncitoreşti, li se recunoştea, ca urmare a donaţiei făcute, patronajul Asociaţiei, prin patronaj înţelegîndu-se, potrivit accepţiunii termenului în epocă şi pînă astăzi, acţiunea de *a sprijini*, de *a ocroti*. Acelaşi articol 7 considera drept „*patroni ai Asociaţiei*" tocmai persoanele care dădeau acesteia un sprijin material prin donaţiuni. Dacă avem în vedere şi cine au fost aceşti donatori, lucrurile devin şi mai evidente. Printre primii „patroni ai Asociaţiei" s-au aflat revoluţionarul de la 1848 August Treboniu Laurian, aşa cum rezultă din hotărîrile luate de Comitetul Central al Asociaţiei în şedinţa sa din 15 octombrie 1872, întrucît donase 100 de lei noi [3], precum şi C. Petrescu-Conduratu, a cărui donaţie era compusă „din mai multe broşuri în valoare de peste 150 lei noi" [4]. În hotărîrea Comitetului Central se menţiona cu privire la aceasta : „D-lor dară s-au numit de către Comitet *primii patroni* ai acestei asociaţiuni şi Comitetul a decis să li se facă

[2] *Documente privind începutul mişcării muncitoreşti şi socialiste din România*. 1821—1878. Editura politică, Bucureşti, 1971, p. 648.
[3] *Ibidem*, p. 653.
[4] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

formal mulţumirile" [5]. Rezultă de aici, în mod evident, că aceşti donatori nu erau consideraţi şi membri de fapt ai Asociaţiei.

La rîndul ei, menţiunea de la articolul 14 din Statutul Asociaţiei, după care „preşedintele Comitetului Central poate fi luat şi dintre persoanele care nu aparţin clasei lucrătorilor" [6], nu însemna nici ea pierderea caracterului de clasă al Asociaţiei. Lucrătorii aveau în vedere şi posibilitatea acordării acestei calităţi unor elemente revoluţionare din rîndurile intelectualităţii care înţelegeau lupta clasei muncitoare, năzuinţele ei şi făceau parte din mişcarea socialistă, înfiripată în acei ani. Prin aceasta, lucrătorii români conştienţi intuiau necesitatea apropierii dintre mişcarea socialistă şi mişcarea muncitorească, care, în acel stadiu, evoluau separat.

În acest fel, momentul înfiinţării, în 1872, a Asociaţiei generale a lucrătorilor din România marchează — aşa cum subliniază tovarăşul Nicolae Ceauşescu — „începutul organizării de clasă pe scară naţională a proletariatului român" [7].

După cum se ştie, pe fondul dezvoltării economice-sociale a societăţii româneşti, gîndirea democratică şi progresistă din ţara noastră, efervescenţa revoluţionară paşoptistă ce s-a dezvoltat în lupta împotriva servituţilor feudale şi a concepţiilor retrograde, pentru asigurarea progresului economic-social şi politic, ca şi contactele stabilite de reprezentanţii acestei generaţii cu mişcarea revoluţionară internaţională, au creat un climat favorabil pătrunderii în ţara noastră a socialismului în general, şi în mod incipient, a socialismului ştiinţific. Este de remarcat că socialismul utopic în România nu numai că a cunoscut o răspîndire largă, ci a oferit prin falansterul de la Scăeni (Prahova), fondat în 1835, forme originale de concretizare la specificul social-economic al ţării, numărîndu-se printre primele de acest tip din lume.

Socialiştii de pe teritoriul patriei noastre, printre care Mircea Rosetti, Eugen Lupu, Gheorghe Panu, Vasile Conta, V. Gh. Manicea, I. Stăuceanu, Alexandru Spiroiu, Paul Scorţeanu, Titus Dunca, Zamfir Arbore-Ralli, Carol Farcaş, C. I. Istrate, Gheorghe Ungureanu şi mulţi alţii, considerîndu-se continuatorii direcţi ai luptei duse de generaţia paşoptistă, au manifestat un viu interes faţă de marxism, găsind în el răspuns la problemele pe care le ridica dezvoltarea societăţii româneşti. Ei au întreprins o intensă activitate de răspîndire a socialismului ştiinţific în România, au creat organizaţii revoluţionare, socialiste-marxiste, la Bucureşti, Iaşi, Timişoara, Arad, Ploieşti, Galaţi, precum şi în alte centre din ţară.

În România, răspîndirea ideilor marxismului la scurtă vreme după plămădirea lor de către Karl Marx şi Friedrich Engels, însuşirea lor tot mai profundă au avut loc pe fundalul dezvoltării şi afirmării mişcării muncitoreşti, cînd proletariatul român îşi crea organizaţii de clasă la scară naţională, al creşterii luptei sociale, care împleteau tot mai mult revendicările social-economice cu cele de ordiu politic. „Este cazul să subliniem cu deosebită satisfacţie — arată tovarăşul Nicolae Ceauşescu —

[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem*, p. 648.
[7] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, Editura politică, Bucureşti 1973, p. 259.

www.dacoromanica.ro

faptul că partea înaintată a proletariatului român, militanții sociali de frunte ai poporului nostru au venit în contact cu ideile „Manifestului Comunist" la scurtă vreme de la apariția sa, că numeroase din lucrările de bază ale clasicilor marxismului au fost traduse și difuzate în România curînd după tipărirea lor, orientînd astfel mișcarea socialistă din România, ținînd-o la curent cu gîndirea cea mai avansată a epocii" [8].

De menționat că ediții princeps ale lucrărilor lui Karl Marx și Friedrich Engels, ca *Situația clasei muncitoare din Anglia*, *Manifestul Partidului Comunist*, *18 Brumar al lui Ludovic Bonaparte*, *Capitalul* și altele, au fost răspîndite pe teritoriul țării de către revoluționarii români care studiau în străinătate. Totodată, activitatea Internaționalei I, ca și proclamarea, în 1871, a Comunei din Paris, au determinat un interes deosebit în rîndurile muncitorilor și intelectualilor înaintați din România pentru cunoașterea marxismului.

În acest climat, în anii 1868—1871 au luat ființă pe teritoriul patriei noastre primele organizații socialiste. La Timișoara și în împrejurimi, de exemplu, în urma muncii de propagandă desfășurate de revoluționarul Carol Farcaș și de colaboratorii săi, printre care Gheorghe Ungureanu, s-au pus bazele primelor organizații marxiste, sub denumirea de *Asociația generală a lucrătorilor*, care și-au desfășurat activitatea pe principiile Internaționalei I, declarîndu-se secție a acesteia [9].

Din timpul Comunei din Paris datează și începutul activității organizate a mișcării socialiste-marxiste din București, Iași și din alte centre ale țării. Într-o circulară adresată prefecților în toamna anului 1871, Lascăr Catargi, prim-ministru al țării, menționa că în România exista o secție a Internaționalei. „Dacă ați urmat fazele dezastrului Franței și a incendierii Parisului — scria Catargi — ați putut afla că există o societate de comunaliști cu reședința la Londra, care se numește „Internaționala". Atît din cele ce se expun în jurnale, cît și din avizurile private ce am primit din străinătate mă încredințez că o secțiune a acestei societăți s-a format și în România" [10]. În aceeași idee, ziarul bucureștean „Telegraful" insera, la 22 martie 1871, știrea „despre formarea unei secțiuni a Internaționalei în Capitala României". Într-un raport al consulului rus la Iași, Nestor Trates de Lubonuve, adresat la 21 martie 1874 guvernului țarist, se menționa textual : „Profesorul de școală primară din Iași numit Coșula, actualmente pensionar de cinci ani, este membru activ al Comitetului revoluționar român zis internațional" [11]. Importanța deosebită a acestei relatări constă în faptul că reproduce denumirea organizației socialiste-marxiste ieșene ; deci era vorba nu de un cerc socialist oarecare, ci de Comitetul revoluționar român.

Dealtfel, socialistul român I. Mani, unul din cei cinci delegați ai organizațiilor muncitorești din România la Congresul de constituire a Internaționalei a II-a, din 1889, care a avut loc la Paris, sublinia în

[8] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, p. 221.

[9] Augustin Deac, *Mișcarea muncitorească în Transilvania, 1890—1895*, Editura științifică, București, 1962, p. 102—108.

[10] Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. (în continuare : A.I.S.I.S.P.), filmoteca nr. 2759.

[11] Arhiva istorică centrală de stat din Moscova, fondul Cancelaria 1874, secția 3, dosarul 624.

www.dacoromanica.ro

cuvîntul său : „Mișcarea socialistă din România datează de aproximativ 18 ani. Exemplul Comunei de la Paris a fost determinant pentru acest moment ... Tineretul studios a fost cel dintîi care s-a alăturat teoriilor socialiste. El a tradus în limba română operele de căpetenie ale literaturii socialiste și s-a străduit să le răspîndească în întreaga țară" [12].

Intelectualilor socialiști-marxiști amintiți mai înainte li s-au alăturat, prin anii 1874—1875, revoluționarii români/basarabeni/ Nicolae Codreanu și Zamfir Arbore-Ralli, ca și C. Dobrogeanu-Gherea, și dr. Russel, apoi în anii 1878—1879 frații Ioan și Gheorghe Nădejde, Constantin Mille și mulți alții, care vor contribui la întărirea organizațiilor socialiste-marxiste din România.

Procesul de orientare a cercurilor socialiste spre marxism a cuprins o scurtă perioadă de timp și s-a detașat ca o operă revoluționară profundă, care se făurea la lumina realităților românești, însușirea socialismului științific avînd astfel un caracter științific creator. Totodată, socialiștii români au elaborat ei înșiși o serie de lucrări marxiste, care s-au bucurat de un larg răsunet. De la primele manifestări ale pionierilor organizațiilor socialiste-marxiste de demascare a racilelor exploatării la studiile profund marxiste ale lui C. Dobrogeanu-Gherea, Ioan Nădejde ș.a. și la numeroasele articole apărute în publicațiile socialiste românești „Socialistul", „Besarabia", „România viitoare", „Înainte", „Contemporanul", „Revista socială", „Munca", „Critica socială" etc. se configura un curs tot mai profund de studiere a realităților social-economice și politice din țara noastră pe temeiul învățăturii marxiste în vederea desprinderii sensului dezvoltării acestei realități și a stabilirii obiectivelor strategice și tactice de luptă ale proletariatului român în condițiile specifice în care trăia și lupta.

Aceste preocupări se vor materializa în cîteva programe de acțiune, care reflectă nivelul de cunoaștere și pătrundere a socialismului științific. Prima schițare de program a socialiștilor români datează din anul 1875 și este cuprinsă într-o scrisoare aparținînd lui Nicolae Codreanu, intitulată sugestiv : *Din România*. Acest document demasca starea extrem de apăsătoare a maselor muncitoare, în rîndurile cărora „domnește nu fericirea și belșugul, ci foamea cea mai crudă, foamea cronică, care dă naștere în sînul populației muncitoare la boli și morțalități, ca în felul acesta să poată înflori toți jefuitorii, exploatatorii și paraziții muncii poporului". Este de subliniat că revoluționarii români își dădeau seama încă de atunci, că stările insuportabile create maselor muncitoare „sînt rezultatul orînduirii social-economice actuale". Deosebit de grăitor pentru nivelul de înțelegere a căilor care vor duce la eliminarea tuturor acestor racile este următoarea apreciere programatică : „Și nimic nu va salva pe muncitor de acești însoțitori inevitabili ai actualei orînduiri social-economice, nici fertilitatea solului, nici condițiile climaterice favorabile, nici densitatea redusă a populației, nici hărnicia sa. Toate aceste condiții care ar trebui să creeze fericirea și mulțumirea muncitorilor servesc numai unei inavuțiri mai mari a paraziților bogați și exploatatorilor muncii poporului. Numai

[12] A se vedea : Protokoll des Internationalen Arbeiter Kongresses zu Paris, Nürnberg, 1890, p. 56—57 ; *Documente din istoria mișcării muncitorești din România (1879—1892)*, Editura politică, București, 1973, p. 619.

www.dacoromanica.ro

revoluţia socială va putea să ne conducă şi pe noi, românii, pe drumul luminos al fericirii şi mulţumirii muncitorilor; numai ea va smulge din rădăcini şi va nimici şi în rîndurile naţiunii noastre clasa exploatatorilor privilegiaţi ai populaţiei muncitoare ..." [13].

Dacă ţelul luptei era clar exprimat de mănunchiul de revoluţionari români încă la 1875, trebuia dusă o activitate sistematică de atragere în mişcarea socialistă a noi şi noi aderenţi şi de a înarma cu aceste idei proletariatul român în dezvoltare, singura clasă în stare să le înfăptuiască, în alianţă cu ţărănimea şi cu celelalte categorii sociale exploatate şi asuprite. Totodată, revoluţionarii români înţelegeau că trebuia creată o forţă politică la nivelul întregii ţări, care să înmănuncheze toate organizaţiile socialiste din România.

După războiul pentru cucerirea independenţei depline de stat a României din anii 1877—1878, organizaţiile socialiste-marxiste, mai ales la Bucureşti şi Iaşi, au devenit deosebit de bine organizate, s-au întărit cu noi membri şi s-au afirmat pe calea activităţii legale.

Anii 1878—1880 marchează începutul procesului de apropiere a socialiştilor de mişcarea muncitorească, marxiştii români găsind în proletariat — aflat într-o luptă tot mai viguroasă împotriva exploatatorilor — forţa socială capabilă să transpună în viaţă ideile revoluţionare despre lume şi societate. Tocmai această amploare pe care a luat-o acţiunea de propagare a marxismului, ca şi afirmarea politică a muncitorimii în viaţa ţării, a adus pe planul dezbaterilor necesitatea formării partidului politic al clasei muncitoare. Sînt concludente în acest sens numeroasele documente ale mişcării muncitoreşti şi socialiste din ţara noastră, care, începînd din anii 1878—1879, evidenţiază permanentele căutări ale marxiştilor români spre definirea structurii şi denumirii partidului politic al proletariatului român.

Preocuparea intensă a socialiştilor de a se afirma ca un partid politic unificat la scară naţională este reflectată cu pregnanţă în scrisoarea lui C. Dobrogeanu-Gherea către N. Codreanu din 1878 în care se releva: „cît timp nu ne vom manifesta în faţa societăţii române ca partid, propaganda ... nu are nici o importanţă" [14]. Iar dintr-o scrisoare a lui Nicolae Codreanu din 1 septembrie 1878 adresată din Bucureşti doctorului Russel la Iaşi rezultă că socialiştii români de aici năzuiau şi se gîndeau „foarte serios" la „formarea în România a unui partid socialist" [15].

În anul 1879, acţiunile pentru pregătirea documentelor programatice în vederea ţinerii unui congres socialist s-au intensificat. Astfel, în consfătuirea ţinută la Ploieşti la 25 februarie 1879, V. G. Manicea, C. Stăuceanu, Al. Spiroiu, Eugen Lupu şi C. Gorănescu, reprezentînd mişcarea marxistă dintr-o serie de oraşe ale ţării, însărcinaţi cu întocmirea proiectului de program al viitoarei organizaţii politice marxiste centralizate la scara naţională, propunea ca denumirea partidului politic să fie *Internaţionala democratică din România* [16], care să se înfăptuiască prin unirea tuturor

---

[13] *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. Documente*, Editura politică, Bucureşti, 1974, p. 170.

[14] *Documente privind istoria României. Războiul pentru independenţă*, vol. I, partea I, Editura Academiei Republicii Populare Române Bucureşti, 1954, p. 663.

[15] *Ibidem*, p. 626—627.

[16] A.I.S.I.S.P., fondul nr. 1, dosarul nr. 1918, fila 9.

www.dacoromanica.ro

organizaţiilor socialiste din România. La 27 februarie 1879, în aceeaşi componenţă, reprezentanţii organizaţiilor socialiste, întruniţi de data aceasta la Bucureşti, stabileau necesitatea ca organizaţia politică centralizată la scară naţională „să se pună cît mai curînd în comunicaţie cu celelalte cercuri internaţionale din străinătate" [17].

În aceiaşi ani, au avut loc încercări de formulare a unor schiţe de programe de acţiune ale mişcării marxiste centralizate la scara întregii ţări [18]. La 28 octombrie 1879, gazeta ieşeană „Besarabia" sintetiza astfel principiile programatice ale mişcării socialiste române : „Mîntuirea poporului prin el însuşi ; Emanciparea lui economică ; Autonomie comunală ... ; Solidaritatea poporului muncitor din toată lumea fără deosebire de naţionalitate" [19], — aprecieri care vădesc orientarea după principiile marxiste. În *Credo al socialiştilor*, se constată că „Numai egalitatea economică între oameni va aduce adevărata egalitate şi fraternitate ..., va aduce adevărata egalitate politică, precum şi adevărata libertate politică, care chiar în cele mai progresiste şi democratice state actuale este himeră ..., numai egalitatea economică va emancipa clasele muncitoare de sub jugul economic, politic, intelectual, moral şi religios al claselor dominante". Egalitatea economică — se arăta mai departe — poate fi realizată într-un mod durabil numai prin „sechestrarea instrumentelor mari de producţiune, care sînt astăzi proprietatea individuală a oamenilor deosebiţi şi trecerea acestor instrumente în proprietatea colectivă a societăţilor de muncitori [20].

În contextul acestor cristalizări programatice, s-a pus problema convocării unui congres al organizaţiilor socialiste-marxiste din ţară. Merită a fi relevat că revoluţionarii români avuseseră în vedere, încă în 1878, convocarea unui congres socialist, care să contribuie la întărirea organizatorică a mişcării şi să dezbată sarcinile ei de viitor. În acest sens, C. Dobrogeanu aproba, în scrisoarea trimisă din Ploieşti, în martie 1878, doctorului Russel că „dacă lucrul acesta l-aţi hotărît, apoi, desigur, nici nu încape vorbă" [21].

Între timp, au intervenit o seamă de evenimente, ca răpirea de către agenţii Ohranei ţariste a lui C. Dobrogeanu-Gherea, mai apoi încetarea din viaţă, în decembrie 1878, a lui N. Codreanu, evenimente care au fost de natură să amîne organizarea congresului socialist. În cele din urmă, congresul avea să fie convocat pentru luna octombrie 1879, la Iaşi. În literatura noastră istorică, acest eveniment nu este reflectat încă la adevăratele sale dimensiuni. El a fost apreciat ca fiind o consfătuire sau, cel mult, o conferinţă socialistă. O seamă de documente vin să confirme că este, totuşi, vorba de un *congres*, menit a pune bazele unui partid socialist în România. Unii istorici au căutat, cu ani în urmă, să „argumenteze" că, în acea perioadă, nu putea apare un partid socialist în România, întrucît — susţineau ei — nu ar fi existat încă condiţii obiective, că mişcarea abia ar fi luat naştere şi că socialismul ştiinţific

---

[17] Loc. cit.
[18] Loc. cit.
[19] „Besarabia" anul I, nr. 9 din 28 octombrie 1879.
[20] Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, fondul microfilme.
[21] *Documente privind istoria României. Războiul pentru independenţă*, vol. I, partea I, p. 654.

www.dacoromanica.ro

nu s-ar fi unit cu mişcarea muncitorească. Cercurile socialiste — „constată" respectivii istorici — aveau un caracter mic-burghez „nu erau încă cercuri marxiste". Atare „argumente", lipsite de substanţă ştiinţifică, nu rezistă în faţa realităţilor istorice. Mişcarea muncitorească organizată din România avea atunci, în 1879, o vechime de peste trei decenii, iar organizaţiile socialiste, formate nu din elemente mic-burgheze, ci din revoluţionari, înţeleseseră cu mult înainte de acest an 1879 esenţa învăţăturii marxiste, în spiritul căreia acţionau acum pentru crearea partidului socialist român. Ceea ce caracterizează anii 1879—1880 este tocmai orientarea hotărîtă a organizaţiilor socialiste, *pentru prima oară* în România, *spre a pune în centrul atenţiei lor lupta clasei muncitoare din ţara noastră*, aşa cum, dealtfel au relevat şi lucrările congresului socialist de la Iaşi din octombrie 1879. Acordînd atenţie problemei ţărăneşti şi urmărind eliberarea ţăranilor de rămăşiţele exploatării feudale, socialiştii români încep, totodată, să desfăşoare propaganda şi *în rîndurile muncitorilor*. La Bucureşti, Iaşi şi în alte centre, în zilele de duminică, socialiştii se întîlneau cu muncitorii, cărora le vorbeau în lumina materialismului dialectic şi istoric despre o seamă de probleme legate de condiţiile de muncă şi de trai, de necesitatea organizării lor pe linie profesională şi politică, a luptei pentru cucerirea unor revendicări cu caracter economic şi politic. Într-o scrisoare adresată în toamna anului 1879 emigrantului rus L. Goldenberg la Londra, socialistul Nicolae Russel îi comunica: „*Sîntem pe cale de a forma un partid socialist român*" (subl. ns.).

Despre ţinerea congresului socialiştilor români, la care au participat şi emigranţi ruşi, aminteşte şi poliţia ţaristă. În informaţiile primite de aceasta de la Iaşi, se menţiona textual: „*Anul 1879. Congres al socialiştilor la Iaşi, al cărui scop a fost de a elabora un îndreptar/program/pentru propagandişti români*" [22].

În amintirile sale, publicate în ziarul „Adevărul" din anul 1935, Sofia Nădejde, participantă la congres, relata despre acesta astfel: „Peste cîtva timp, s-a ţinut la Iaşi un fel de congres, la care au luat parte Arbore, venit anume de la Bucureşti, dr. Russel, Văleanu, E. Lupu, Teodor Speranţă, Calciu, Andrei Pastea, Boniface, fraţii Nădejde şi alţii". La Congres — arată Sofia Nădejde — „s-au discutat teorii şi controverse. *S-a pus la cale un program.* Cum să se dezvolte propaganda la noi? Unii opinau să se lucreze în şcoli, pentru a cîştiga tineretul. *Alţii să fie luminaţi muncitorii, adevăraţi interesaţi în cauză. Trebuie şi una şi alta, ziceau alţii. Nici armată fără stat major, nici acesta fără armată*" [23] (subl. ns).

Discuţiile la Congres, după cum rezultă din relatările Sofiei Nădejde, au fost aprinse. Unii emigranţi ruşi erau de părere ca organizaţiile marxiste din România să se ocupe în viitor numai de transportul prin ţara noastră a literaturii revoluţionare ruse tipărite în Occident. Majoritatea delegaţilor a respins, însă, această optică, luîndu-se hotărîrea de a se intensifica

[22] Arhiva istorică centrală de stat din Moscova, fondul departamentul poliţiei, dosarul 3, nr. 286/1884, filele 70—73.

[23] „Adevărul" (Bucureşti), anul 49, nr. 15.680 din 24 februarie 1935, p. 3.

www.dacoromanica.ro

activitatea mişcării socialiste în România *. Socialiştii români erau conştienţi că organizarea în propriul sol naţional a proletariatului român, lupta sa, a tuturor oamenilor muncii vor determina schimbările structurale în România modernă.

Deşi n-a statuat centralizarea tuturor organizaţiilor socialiste-marxiste la scară naţională şi nu a definit programul partidului, Congresul a cristalizat prevederi programatice specifice etapei respective de evoluţie a mişcării noastre socialiste, înainte de toate în ceea ce priveşte orientarea activităţii spre înarmarea clasei muncitoare din România cu teoria socialismului ştiinţific, reuşind să întărească şi să lărgească atît cadrul organizatoric, cît şi sfera şi metodele de luptă ale mişcării socialiste. După această dată, în viaţa social politică a ţării se vorbea tot mai insistent despre existenţa partidului socialist, fie că se numea „partidă socialistă", „partidă a muncitorilor", fie „social-democraţie" etc. Congresul a însemnat o cotitură importantă în dezvoltarea mişcării socialiste, marcînd o apropiere vădită a socialiştilor de mişcarea muncitorească. De la această dată, socialiştii români au acţionat nemijlocit şi pe planul organizării profesionale a muncitorilor pe principiul luptei de clasă, îi chemau la adunările şi întrunirile organizaţiilor socialiste. Elocvent pentru această orientare este faptul că gazeta „Înainte", editată în 1880, se subintitula, pentru prima oară în istoria mişcării muncitoreşti din România, „*organ democratic socialist şi al proletariatului român*", ceea ce denotă că socialiştii din ţara noastră se considerau uniţi cu proletariatul român.

Remarcînd organizaţia politică nouă, socialistă-marxistă, pe care o reprezenta, gazeta „Înainte", în editorialul-program din primul său număr, sublinia: „Sîntem în România avangarda luptătorilor puternicei falange a Occidentului, care a ridicat deja de mult şi face să fîlfîie sus şi mîndru drapelul roşu nepătat al democraţiei socialiste ... Vom fi, aşadar, apărătorul drepturilor de om şi muncitor ale proletariatului român" [24]. Era aceasta o înţelegere adecvată a marxismului de către revoluţionarii români, conştienţi acum că „*Orice program, orice partid care nu slujeşte ca exponent al intereselor poporului trebuie să cadă. Aşa a fost, este şi va fi*" [25].

Astfel, în anii 1879—1893, deşi, formal, nu se constituise o organizaţie politică marxistă centralizată la scara întregii ţări, cu o conducere unitară şi cu un statut de organizare, această organizaţie exista şi se manifesta în viaţa ţării. „Sîntem deci un partid nou — declara ziarul

---

* Iată cum descrie Sofia Nădejde aceste discuţii: „Socialismul nu e încă oportun pentru ţara voastră"—strigă un nihilist. «Românii nu trebuie să facă nici o propagandă ca să nu compromită locul acesta, de unde putem da ajutor mişcării din Rusia». Românii erau contra, susţinînd că ei nu pot fi o anexă a mişcării nihiliste. «În România este libertatea scrisului, a vorbirii şi a întrunirilor, noi nu facem conspiraţii şi nu avem de ce ne teme» — adăugară ei. «Vă înşelaţi, sînteţi naivi, mişcarea voastră e contra burghezilor, aceştia nu se vor lăsa, nu vor voi să se sinucidă prin persuasiune, ca eroul de la teatru. Noi, revoluţionarii ruşi, lucrăm şi pentru voi. Îndată ce revoluţia socialistă va fi atotputernică în Rusia, cu voie ori fără voia voastră, se va întinde şi la voi. Ce însemnaţi voi cîteva milioane, faţă de o sută şi mai bine de milioane. Aţi fost şi veţi fi mereu o anexă a Rusiei». De aici discuţii aprinse. Nici unii, nici ceilalţi nu se lăsau convinşi" („Adevărul", anul 49, nr. 15.680 din 24 februarie 1935, p. 3).

[24] „Inainte" (Bucureşti), anul I, nr. 1 din 26 octombrie 1880.

[25] *Documente privind istoria României. Războiul pentru independenţă*, vol. I, partea I, p. 810—811.

www.dacoromanica.ro

„Drepturile omului" precizînd locul şi sarcinile partidului socialist în viaţa social-politică a ţării —, un partid care, în sfera economică şi socială, voim să facem acele reforme radicale care vor putea stîrpi sărăcia, care vor putea stîrpi cauza tuturor relelor din societate" [26].

În numele „partidei muncitorilor" şi pentru a direcţiona activitatea acesteia, C. Dobrogeanu-Gherea publică, în 1886, programul intitulat: *Ce vor socialiştii români?*, în care este susţinută şi argumentată ideea puterii politice a proletariatului şi a necesităţii organizării partidului politic al clasei muncitoare *la scara întregii ţări*, fiind primul program marxist al mişcării revoluţionare din ţara noastră. „Poporul, proletariatul — se scrie în program —, ajungînd la putere, după revoluţia socială, proletară, va întrebuinţa dictatura de clasă ca mijloc pentru a-şi întări domnia, pentru a organiza formele de viaţă ale societăţii socialiste" [27]. Aşa cum subliniază tovarăşul Nicolae Ceauşescu, „Această concepţie privitoare la modul de realizare a transformării revoluţionare a societăţii şi-a pus cu putere amprenta, încă de la început, asupra întregii lupte revoluţionare a proletariatului din România şi a partidului său politic" [28].

Programul marxist din 1886 a fost însuşit şi adoptat de muncitorii înaintaţi, de socialiştii români, care, începînd cu anul 1887, au întemeiat, la Bucureşti şi în alte oraşe ale ţării, cercurile muncitoreşti, organizaţii socialiste locale, care acţionau ca secţiuni ale „partidei muncitorilor". În 1890, acestea s-au transformat în cluburi ale muncitorilor, organizaţii politice proletare concepute pe baze mai largi şi cuprinzînd un număr mai mare de muncitori.

Amploarea luptelor revendicative ale muncitorilor, ca şi, în general, creşterea deosebită a activităţii socialiste în ţară, reclamau cu acuitate întărirea partidei muncitorilor. Tot mai mulţi fruntaşi socialişti şi organizaţii muncitoreşti cereau convocarea unui congres menit să dezbată toate problemele care confruntau în noua etapă mişcarea muncitorească, să consolideze organizarea politică a proletariatului la nivelul întregii ţări.

„Astăzi — declara gazeta „Munca" în 1892 —, putem zice chiar că nici un partid din ţară n-are partizani mai sinceri şi simpatii mai numeroase ca noi. Însă faţă cu burghezia organizată, stăpînă pe guvern, pe instituţiile, pe averea ţării, partidul socialist trebuie să-şi adune pe toţi adepţii săi ... Ceea ce ne-a lipsit pînă acum a fost coeziunea şi solidaritatea în mişcările noastre". Social-democraţia — aprecia unul dintre militanţii socialişti — „simţea nevoia să-şi dea un program amănunţit, mai ales acum cînd, din zi în zi, ea a căpătat tot mai multă forţă ... De cînd a apărut programul tipărit în «Revista socială» — e vorba de programul din 1886 — şi pînă astăzi s-au schimbat multe lucruri în ţară, *noi înşine am intrat în altă fază*, încît programul acela ajunsese o lucrare necompletă" [29] (subl. ns).

De aceea, Congresul socialist de la Bucureşti din 31 martie — 3 aprilie 1893 a avut o deosebită importanţă. Adoptarea programului şi statutului

[26] „Drepturile omului", anul II, nr. 21 din 5 octombrie 1888.

[27] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România (1879—1892)*, p. 317.

[28] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, p. 261.

[29] „Munca", anul III, nr. 43 din 13 decembrie 1892.

www.dacoromanica.ro

Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România — documente de mare importanță pentru viața și activitatea partidului — a reprezentat un act politic fundamental pentru dezvoltarea organizată, centralizată și unitară a mișcării muncitorești din țara noastră pe temeiurile învățăturii marxiste. Înscriind ca revendicări principale imediate ameliorarea stării materiale și intelectuale a muncitorilor, dreptul de grevă, de organizare, de întrunire, ziua de muncă de 8 ore, programul P.S.D.M.R. prevedea necesitatea luptei pentru „desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producere și prefacerea lor în proprietate socială", „distrugerea societății burgheze și întemeierea societății socialiste" [30].

Crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România a intrat în istoria noastră ca moment de excepțională însemnătate pentru destinele luptei revoluționare a proletariatului și a maselor muncitoare, ca momentul ce marchează centralizarea organizațiilor politice a clasei muncitoare pe plan național. Partidul clasei muncitoare din România, constituit pe baza principiilor socialismului științific, a teoriei de clasă a lui Marx și Engels, și-a asumat din prima clipă misiunea istorică de a conduce lupta revoluționară pentru cucerirea puterii politice de către proletariat și celelalte mase muncitoare de la orașe și sate, pentru transformarea socialistă a societății românești. „Iată de ce putem spune, cu deplin temei — relevă tovarășul Nicolae Ceaușescu —, că adevăratele începuturi ale Partidului Comunist Român — care continuă cele mai bune tradiții de luptă ale poporului și își are rădăcinile împlîntate adînc în mișcarea muncitorească, socialistă, din a doua jumătate a secolului trecut, coincid cu începutul activității partidului muncitoresc călăuzit de teoria revoluționară marxistă, creat cu 8 decenii în urmă" [31].

În ultimii ani ai veacului trecut, dar mai ales, în 1898 — 1899, s-au manifestat cu pregnanță tendințele unora dintre liderii partidului de a exagera ponderea luptei pe cale parlamentară — mai cu seamă pentru obținerea dreptului de vot universal — în cadrul celorlalte forme și obiective ale acțiunii muncitorești. În același timp, partidul clasei muncitoare a avut de înfruntat o serie de greutăți, a fost nevoit să facă față încercărilor pricinuite de împotrivirea claselor dominante, de prigoana și teroarea la care s-au dedat acestea.

Deși, în anul 1899, partidul a cunoscut o „criză de conducere", datorată unor elemente nelegate de clasa muncitoare, inconsecvente din punctul de vedere politic și ideologic, el s-a dezvoltat pe o linie mereu ascendentă, cu o mai hotărîtă orientare de clasă. Din rîndurile proletariatului, ale intelectualității progresiste s-au afirmat eminenți conducători revoluționari, ca Ion C. Frimu, Cr. Racovski, Ștefan Gheorghiu, Dumitru Marinescu, M. Gh. Bujor, Al. Constantinescu, Gheorghe Cristescu ș.a. După aproape două decenii de activitate revoluționară asiduă, cei mai mulți dintre ei vor avea un rol de seamă în pregătirea congresului de transformare a partidului socialist în partid comunist.

---

[30] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1893—1900*, Editura politică, București, 1969, p. 15.

[31] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 8, p. 263.

www.dacoromanica.ro

Maturitatea clasei muncitoare, a mişcării muncitoreşti a dus, în anii de început ai secolului al XX-lea, la întărirea bazei proletare a organizaţiilor politice ale clasei muncitoare şi, implicit, la consolidarea acestora [32], precum şi a organizaţiilor sindicale, la ridicarea capacităţii lor de acţiune revoluţionară, la reunirea organizaţiilor politice şi profesionale la scară naţională. Partidul muncitorilor, cu toate că avea să se resimtă, pentru scurtă vreme, la nivelul central, s-a făcut prezent în viaţa social-politică a ţării, prin continuarea activităţii cluburilor muncitoreşti şi apoi a cercurilor socialiste „România muncitoare", care au jucat, în continuare, rolul de organizaţii de partid locale. La începutul secolului nostru, Clubul muncitorilor din Bucureşti, iar din iunie 1901 Cercul socialist „România muncitoare" au îndeplinit cu succes misiunea de conducător şi de îndrumător al întregii mişcări muncitoreşti din ţară, acţionînd cu fermitate revoluţionară pentru centralizarea organizaţiilor politice [33]. În această direcţie, un rol important a avut Conferinţa organizaţiilor sindicale şi a cercurilor „România muncitoare" din august 1906 acest congres după cum îl aprecia Cr. Racovski menit a ne uni forţele şi organele dispersate pentru a realiza o centralizare". Această conferinţă care poate fi considerată pe drept cuvînt un adevărat congres socialist român, care a hotărît crearea *Comisiei generale a sindicatelor din România*, organizaţie centralizată la scara naţională, şi în principiu înfiinţarea *Comitetului Central al cercurilor „României muncitoare"*, cu rol de centralizare şi coordonare a organizaţiilor politice ale clasei muncitoare al partidului ei politic.

În acest sens, semnificative sînt aprecierile lui Cristian Racovski, care, în 1906, a publicat în revista socialistă germană „Die Neue Zeit" un articol despre această Conferinţă, pe care l-a intitulat semnificativ : *„Congresul de constituire a sindicatelor şi organizaţiilor socialiste din România"*. În cuprinsul articolului, Racovski face următoarea apreciere caracteristică „Conferinţa, cum ne-am denumit *primul Congres* *, *urma a fi convocată pentru a ne uni forţele şi organele dispersate, pentru a realiza o centralizare* (subl. ns)". În acelaşi articol, Racovski, după ce comunică sediul Comisiei generale a Sindicatelor din România, adaugă : „acolo se află şi redacţia organului nostru de partid « România muncitoare », care apare săptămînal" [34]. Raportul de activitate înaintat Congresului internaţional de la Stuttgart din 1907, a fost semnat de C.C. al cercurilor „R. M." şi de C.G.S.R.

Hotărîrea de afirmare a partidului politic al clasei muncitoare sub denumirea de Uniunea Socialistă din România, adoptată în 1907, al cărei statut a fost votat la Conferinţa socialistă din ianuarie 1908, are o însemnătate deosebită. Prin aceasta, aşa cum se sublinia la încheierea lucrărilor Conferinţei, „se cheamă la viaţa politică a ţării un nou partid. Apariţia partidului nostru va însemna o viaţă nouă pentru muncitori" [35].

Congresul socialist din 1910 a statuat existenţa partidului clasei muncitoare sub denumirea de Partidul Social-Democrat din România,

[32] A se vedea : Ion Iacoş, *Partidul muncitorilor din România în viaţa social-politică a ţării. 1893—1910*, Editura politică, Bucureşti, 1973, p. 15.

[33] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România. 1900—1909*. Editura politică, Bucureşti, 1975, p. 6—7.

* Este vorba de primul congres din respectiva etapă a mişcării noastre muncitoreşti.

[34] *„Die Neue Zeit"*, anul XXV, nr. 9 din 1 decembrie 1906, p. 313—314.

[35] *„România muncitoare"*, anul III, nr. 46 din 13 ianuarie 1908.

www.dacoromanica.ro

care s-a proclamat în mod solemn „vlăstar al vechii rădăcini socialiste, pe care nimic nu a putut-o distruge".

De-a lungul anilor, partidul clasei muncitoare din România, sub diferitele denumiri pe care le-a îmbrăcat pînă în 1921, a adoptat o tactică determinată de condițiile și împrejurările concrete ale *societății românești*. Aceasta a fost, în general, tactica legală, fără să excludă, atunci cînd împrejurările o cereau, nici pe cea ilegală.

Ancorat în realitățile social-politice ale țării, partidul muncitorilor din România și-a spus cuvîntul față de toate marile probleme care frămîntau societatea românească din acea vreme, luînd poziție și preconizînd soluții în conformitate cu interesele de clasă, cu aspirațiile revoluționare ale proletariatului. Astfel, socialiștii români au abordat în mod aprofundat problema agrar-țărănească, de o deosebită acuitate pentru societatea românească a acelei vremi. Muncitorimea s-a situat pe poziții înaintate față de lupta revoluționară a țărănimii împotriva moșierilor și statului burghezo-moșieresc. „Datoria noastră — scria gazeta „Munca" cu prilejul mișcărilor țărănești din 1894 — este de a ne folosi de această mișcare pentru a ne alătura ei și a le arăta/maselor țărănești/calea ce trebuie să apuce pentru a ajunge la emancipare" [36]. În același timp, socialiștii români, văzînd în masa țărănimii împilate o forță revoluționară, intuiau ideea alianței muncitorești-țărănești ca singura capabilă să răstoarne puterea claselor exploatatoare atunci cînd propuneau atragerea țărănimii în mișcarea socialistă. „Ideile mîntuitoare — se arăta în gazeta „Munca" — se vor răspîndi în masele țărănimii, care, organizate și împreună cu muncitorii de la orașe, vor forma partidul cel mai puternic, care va schimba organizația socială de astăzi, atît de rea, atît de neomenoasă" [37].

În timpul marii răscoale din 1907 — un adevărat război țărănesc — masele țărănești au primit un puternic sprijin din partea muncitorilor, a socialiștilor. Acesta a fost un moment deosebit de important în afirmarea pe arena politică națională atît a muncitorimii revoluționare, cît și a țărănimii exploatate, profund interesate în transformarea democratică a țării.

Pornind de la analiza științifică a stării de înapoiere economică a țării, socialiștii subliniau importanța deosebită a dezvoltării intense a unei industrii naționale, ca o condiție atît pentru progresul general al societății, pentru asigurarea independenței și suveranității naționale, cît și pentru creșterea rîndurilor proletariatului, pentru amplificarea luptei sale revoluționare.

O atenție deosebită au acordat socialiștii români asigurării condițiilor pentru dezvoltarea instrucției publice, pentru ridicarea nivelului de cultură și civilizație al maselor populare. Ei s-au ridicat cu putere împotriva dominației străine, proclamînd solemn dreptul imprescriptibil al națiunii noastre, ca dealtfel al tuturor națiunilor, la o viață liberă și independentă. În condițiile în care o parte importantă a teritoriului țării se afla sub stăpînirea imperiilor habsburgic și țarist, cînd problema făuririi statului național unitar frămînta profund masele populare, toate clasele sociale, mișcarea muncitorească și socialistă s-a pronunțat unanim și consecvent

[36] „Munca", anul IV, nr. 2, din 6 martie 1894.
[37] „Munca", anul IV, nr. 11 din 8 mai 1894.

www.dacoromanica.ro

în sprijinul împlinirii aspiraţiei seculare a poporului român. „O ţară cu un organism social trebuie să se dezvolte ca un organism întreg în marginile sale etnice — scria C. Dobrogeanu-Gherea în 1911 —. Împărţită în mai multe părţi, cum e Polonia sau cum e în parte România, dezvoltarea sa devine anormală şi nesănătoasă în cel mai înalt grad ... Subjugările acestea se fac în folosul claselor dominante; popoarele se aleg din ele, de obicei, cu îngreuirea lanţurilor lor. Social-democraţia deci din întreaga lume, care luptă împotriva oricărei nedreptăţi, oricărei apăsări şi robiri a omului prin om, luptă şi cu cea din urmă energie împotriva tuturor banditismelor politice din societatea capitalistă, împotriva tuturor acaparărilor naţionale, luptă pentru liberarea naţiunii de sub jugul străin. Şi nu numai social-democraţiile ţărilor cucerite, ci tot aşa şi social-democraţiile ţărilor cuceritoare" [38].

Mişcarea muncitorească din România a înţeles în adîncime principiile socialismului ştiinţific cu privire la necesitatea şi importanţa fundamentală a asigurării unităţii clasei muncitoare în lupta împotriva regimului exploatator, pentru instaurarea puterii oamenilor muncii şi construirea orînduirii noi. Unitatea politică, ideologică şi organizatorică a clasei muncitoare a fost o caracteristică esenţială şi permanentă a mişcării socialiste şi muncitoreşti din România de pînă la 1921. „Cu cît veţi fi mai puternici — declara tribunul revoluţionar Ştefan Gheorghiu în 1910 —, cu atît veţi fi mai respectaţi ..., căci numai astfel balaurul capitalist, care cere din ce în ce mai multe vieţi, va fi răpus de Făt Frumosul muncitorimii, unirea" [39].

O caracteristică importantă a mişcării muncitoreşti pînă la făurirea P.C.R. a fost caracterul unitar al acţiunii sale, precum şi existenţa *unui singur partid al clasei muncitoare*. Atît P.S.D.M.R., cît şi Uniunea Socialistă şi P.S.D.R., apoi Partidul Socialist, care s-a transformat în Partidul Comunist Român, au reprezentat singurul partid politic al proletariatului român. Unitatea a fost realizată nu ca urmare a unor cedări de la principiile socialismului ştiinţific, ci a însuşirii temeinice a acestor principii, puternic şi larg confirmate de experienţa istoriei. Socialiştii români s-au afirmat unitar şi în cadrul a numeroase congrese şi reuniuni internaţionale, unde au exprimat punctul de vedere al întregii mişcări socialiste din România, situîndu-se pe poziţii înaintate în problemele stringente ale epocii. În anii primului război mondial, cînd unele partide socialiste au abdicat de la principiile revoluţionare, iar într-o serie de alte partide socialiste au rămas credincioase ideilor socialismului doar mici fracţiuni, Partidul Social-Democrat din România, în întregul său, a acţionat unitar şi consecvent revoluţionar în mişcarea muncitorească internaţională, militînd şi apărînd cu fermitate principiile de bază ale socialismului ştiinţific şi avînd o poziţie înaintată faţă de marile probleme cu care se confrunta atunci viaţa internaţională.

O altă caracteristică a mişcării muncitoreşti şi socialiste din România s-a materializat în străduinţele continue de a analiza realităţile social-economice, politice şi ideologice ale ţării în lumina teoriei revoluţionare

---

[38] C. Dobrogeanu-Gherea, *Asupra socialismului în ţările înapoiate*. Postfaţă la K. Kautski: *Bazele social-democraţiei*. Cercul de editură socialistă, Bucureşti, 1911, p. 264.

[39] M. Gh. Bujor, *Ştefan Gheorghiu şi epoca sa*, Editura politică, Bucureşti, 1911, p. 264.

www.dacoromanica.ro

despre lume și societate, formulînd, pe măsura maturității sale politice-ideologice, programe adecvate de acțiune. Prin aceasta, revoluționarii români au contribuit la îmbogățirea socialismului științific. „Școlari ai socialismului științific, membri ai marii familii socialiste europene — se arată încă în programul marxist din 1886 al lui C. Dobrogeanu-Gherea —, noi știm că felul activității noastre atîrnă de condițiile reale ale țării noastre și, mai ales, de cele economico-sociale. Așadar, să analizăm condițiile de trai ale țării noastre cum urmează din poziținea poporului muncitor, din relațiile de clasă, din cultura noastră, din temeliile economice" [40]. În același spirit, raportul pe care delegația mișcării noastre socialiste l-a prezentat la Congresul de la Bruxelles din 1891 al Internaționalei a II-a sublinia că „din punctul de vedere al tacticii, socialismul român trebuie să aibă armele sale proprii, condițiile economice și cîmpul economic pe care va trebui să lucreze fiindu-i proprii. Îndreptățirea Partidului socialist român și strînsa sa legătură cu socialismul european constă în aceea că amîndouă părțile au aceleași convingeri, aceleași tendințe, precum stabilirea unei societăți solidare și armonioase, a unei societăți în care toate uneltele de muncă vor fi socializate. Cît despre mijloacele prin care s-ar ajunge la acest scop, fiecare va întrebuința pe acelea cerute de condițiile speciale ale țării sale" [41].

Socialiștii români au analizat, în lumina marxismului, principalele probleme care stăteau în fața societății românești în perioada de început a secolului nostru și au stabilit pe această bază perspectivele și sarcinile concrete ale luptei clasei muncitoare. Produce o vie impresie și astăzi forța argumentelor publicațiilor socialiste în confruntarea cu curentele reacționare, care negau existența în România a condițiilor obiective pentru dezvoltarea mișcării socialiste. Militanții socialiști au demonstrat fără putință de tăgadă că lupta proletariatului român avea o profundă legitimitate istorică.

Relevînd caracterul de clasă al P.S.D.R., ca partid al proletariatului, programul adoptat la Congresul partidului din 1910 a pus în lumină și rolul său ca partid „*național și democrat în înțelesul cel mai adînc al cuvîntului*" [42], ca exponent și apărător al intereselor tuturor celor exploatați. „Cînd cerem deci îmbunătățiri și reforme, lumină și bunăstare — arăta la Congres M. Gh. Bujor —, noi luptăm nu numai pentru realizarea intereselor unei clase, ci luptăm pentru țara întreagă, pentru întărirea națională" [43].

Mai mult, socialiștii au fost adevărații luptători pentru independența și suveranitatea națională a tuturor popoarelor pentru egalitatea în drepturi a tuturor națiunilor, a promovarii adevăratelor raporturi de stimă și respect între ele. „Proclamarea neatîrnării României/în 1877/ — releva oficiosul P.S.D.M.R., „*Lumea nouă*" — a fost fără îndoială, un fapt de cea mai mare însemnătate, întrucît el constituie o linie de despărțire între veacurile de asuprire (sub stăpînirea Turciei) și independența de care ne bucurăm astăzi. Poporul român a știut prin jertfe și abnegații

[40] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România (1879—1892)*, p. 332.
[41] *Ibidem*, p. 67.
[42] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1910—1915*, Editura politică, București, 1968, p. 17.
[43] *Ibidem*, p. 67.

www.dacoromanica.ro

şi cu preţul sîngelui său, să se elibereze de sub turci într-un război glorios, asigurîndu-şi astfel o neatîrnare care să-i permită să se dezvolte în pace şi să păşească pe calea civilizaţiei" [44].

Referindu-se la aceeaşi problemă, încă cu cîţiva ani în urmă Constantin Dobrogeanu-Gherea aprecia : „Solidarizînd interesele dintre membrii naţiunii, scoţînd lupta fratricidă din sînul fiecărei naţiuni, printr-o organizare naţională şi armonică, noi vom da acelaşi caracter relaţiunilor dintre naţiuni. Distrugînd lupta de interese şi ura dintre membrii aceleiaşi naţiuni, distrugem lupta de interese şi ura dintre diferite naţiuni, şi deci facem ca toate naţiunile să aibă iubire pentru naţiunea noastră. *Sîntem prin urmare* — conchidea Gherea — *adevăraţii naţionali în cel mai curat sens al cuvîntului*" [45]. (subl. ns.—AD)

Văzînd clar că adevăratul internaţionalism se poate realiza numai între proletariatul aparţinînd naţiunilor libere şi independente, Mihail Gheorghiu-Bujor, sublinia : „Noi voim să se păstreze independenţa fiecărei naţiuni, căci altfel nici nu s-ar putea stabili adevăratele legături trainice între popoare, în care fiecare naţiune să aducă/tributul — A.D/ propriu de cultură în concernul civilizaţiei omeneşti" [46].

Exprimînd interesele fundamentale ale poporului român, din rîndul căruia a ieşit, mişcarea muncitorească din România, organizaţiile ei revoluţionare s-au afirmat, de la început, ca parte integrantă a mişcării muncitoreşti internaţionale, dezvoltînd relaţii de solidaritate proletară cu mişcarea revoluţionară internaţională. Internaţionalismul consecvent al mişcării noastre muncitoreşti s-a materializat în cele mai variate forme : participarea activă la întîlnirile socialiste şi muncitoreşti internaţionale, ajutorul acordat luptei clasei muncitoare din celelalte ţări, poziţia înaintată în problemele care preocupau mişcarea muncitorească internaţională. Socialiştii români şi-au trimis reprezentanţi la Congresul de constituire a Internaţionalei a II-a, care a avut loc în iulie 1889 la Paris precum şi la congresele Internaţionalei a II-a de la Bruxelles (1891), Zürich (1893), Londra (1896), Stuttgart (1907), Copenhaga (1910), Basel (1912), aducînd contribuţia lor activă la dezbaterea importantelor probleme aflate în faţa mişcării muncitoreşti internaţionale. De asemenea, socialiştii români au luat parte la manifestările organizaţiilor profesionale şi democratice internaţionale. Poziţia lor înaintată faţă de obiectivele majore ale luptei proletariatului internaţional, mai ales în problema atitudinii socialiştilor faţă de primul război mondial, a situat Partidul Social-Democrat din România în cadrul aripei de stînga a Internaţionalei a II-a, aducîndu-i prestigiu şi autoritate pe plan internaţional.

Încă din 1894, conducerea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din Ungaria, într-o scrisoare adresată socialiştilor români, aprecia că : „tînărul şi vigurosul Partid Socialist-Democrat Român ocupă deja, graţie devotamentului şi energiei voastre, un loc însemnat printre partidele socialiste ale continentului" [47].

---

[44] „Lumea nouă", Bucureşti, an. VI, nr. 43 din 7 mai 1900.

[45] „Munca", Bucureşti, an. II, nr. 9 din 21 aprilie 1891.

[46] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România, 1910—1915*, Editura politică, Bucureşti, 1968, p. 67.

[47] *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România*. Documente, p. 16.

www.dacoromanica.ro

În condițiile falimentului Internaționalei a II-a, P.S.D.R. are meritul de a se fi situat *în întregul său* în rîndul grupărilor de stînga ale acesteia, de a fi rămas credincios principiului luptei de clasă. Militanții revoluționari ai partidului au desfășurat o activitate rodnică pe linia strîngerii legăturilor internaționale, condamnînd cu tărie trădarea intereselor proletariatului de către liderii oportuniști din mișcarea muncitorească internațională. P.S.D.R. a fost inițiatorul Conferinței socialiste interbalcanice ținute la București în iunie 1915 și a avut un rol activ în organizarea Conferinței socialiste Internaționale de la Zimmerwald din același an. Manifestul elaborat, publicat și în presa socialistă din România a fost semnat de reprezentanții partidelor participante, printre care V.I. Lenin, iar din partea P.S.D.R. de către dr. Cr. Racovski. P.S.D.R. și-a însușit documentele Conferinței, la care luase direct parte prin delegatul său și le-a popularizat în coloanele organului său de presă, „Lupta zilnică". O strălucită manifestare a internaționalismului proletar a constituit-o puternica mișcare de solidaritate cu Marea Revoluție Socialistă victorioasă din Rusia, participarea cu arma în mînă a mii de fii ai poporului nostru pe baricadele revoluției.

În această perioadă, s-au intensificat lupta de eliberare națională a românilor din teritoriile subjugate, parte integrantă a luptei pentru formarea statului național unitar român. Încheierea procesului de făurire a statului național unitar, în 1918, prin unirea la patria mamă a Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei, a fost rezultatul luptei maselor populare din toate colțurile țării, opera întregului popor român. „Istoria — relevă *Programul Partidului Comunist Român* — demonstrează că formarea statului național unitar român nu a fost rezultatul unui eveniment întîmplător, de conjunctură, al înțelegerilor intervenite la masa tratativelor; tratatul de pace n-a făcut decît să consfințească o situație de fapt, creată de lupta maselor populare" [48].

Desăvîrșirea unității statului român a realizat cadrul național și social-economic pentru dezvoltarea României moderne, a avut o înrîurire puternică asupra întregii evoluții economice, politice și sociale a țării. În noua etapă a dezvoltării României întregite, în fața proletariatului român s-a impus obiectivul de importanță fundamentală al unificării mișcării muncitorești pe tot cuprinsul țării și făuririi unui astfel de partid care să corespundă noilor sarcini, un partid capabil să-și asume răspunderea conducerii întregii lupte revoluționare din România pentru răsturnarea claselor exploatatoare de la putere, pentru înfăptuirea victorioasă a revoluției proletare și trecerea la făurirea societății socialiste. Un asemenea partid — pe măsura epocii — era numai partidul comunist.

Revoluționarii români au înțeles adînc sensul noțiunii „comunist". „Un partid — scria ziarul „Socialismul" — nu devine comunist nici numai pentru că își schimbă numele ... Un partid devine comunist de abia cînd el își schimbă structura și tipul de organizare, cînd devine un partid de proletari aleși, convinși, conștienți, încercați în luptă și capabil să reziste în luptă și să conducă masele mari la atac" [49].

---

[48] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura Politică, București, 1975, p. 37.

[49] *„Socialismul"*, anul XIV nr. 32 din 11 februarie 1921.

www.dacoromanica.ro

Procesul de clarificare politică-ideologică pe linie marxist-leninistă, de făurire a partidului consecvent revoluționar al clasei muncitoare s-a desfășurat pe fondul ascuțirii contradicțiilor social-economice ale societății românești, contradicții care au determinat în anii 1918—1921 o creștere impetuoasă a avîntului și combativității revoluționare a maselor muncitoare. Lupta clasei muncitoare în acei ani s-a ridicat pe o treaptă superioară, nemaicunoscută pînă atunci în țara noastră. Ea și-a găsit expresia în trecerea mișcării muncitorești de la acțiuni și cerințe mai mult sau mai puțin limitate și parțiale la revendicări și lupte de anvergură, la greva generală pe scară națională din octombrie 1920. Multiplele și viguroasele mișcări greviste, mitingurile și manifestațiile de masă, în timpul cărora nu o dată oamenii muncii au ajuns să stăpînească strada, au demonstrat voința proletariatului de a cuceri pe cale revoluționară drepturi și libertăți democratice, de a imprima dezvoltării sociale o orientare corespunzătoare intereselor celor ce muncesc.

Transformările calitative survenite în modul de a gîndi și a acționa al clasei muncitoare au impus, în noiembrie 1918, schimbarea denumirii Partidului Social-Democrat din România în acela de Partidul Socialist, iar în decembrie a aceluiași an adoptarea Declarației de principii — program al partidului cu adînc conținut revoluționar.

În 1919—1920, procesul de călire și maturizare a Partidului socialist a evoluat pe o linie mereu ascendentă. Membrii partidului se pronunțau pentru transformarea Partidului socialist în Partid comunist și afilierea sa la Internaționala a III-a, creată de V.I. Lenin. Transformarea Partidului socialist în Partid comunist — se arăta în Darea de seamă pe anul 1919 a Secțiunii București a Partidului socialist — se impune „cu atît mai mult cu cît creșterea extraordinară a mișcării, cu revoluționarea continuă a marilor mase muncitorești, este absolut nevoie de un program hotărît și clar, care să dea putință maselor să poată preîntîmpina evenimentele și să ajungă mai repede la realizarea idealului socialist" [50]. Urmînd exemplul Secțiunii București, majoritatea organizațiilor locale, socialiste din România au adoptat cu covîrșitoare majoritate de voturi moțiuni în care cereau Comitetului Executiv să convoace congresul partidului, care să statueze transformarea Partidului socialist în Partidul comunist.

O caracteristică a procesului transformării Partidului socialist în Partid comunist a fost conjugarea lui cu procesul unificării organizațiilor socialiste de pe întreg teritoriul României, P.C.R. apărînd ca un partid național, cu ramificații în întreaga țară, înmănunchind astfel, încă de la făurirea sa, întreaga lume muncitoare din patria noastră.

Păstrînd și dezvoltînd acea trăsătură distinctivă și permanentă a mișcării noastre muncitorești care s-a materializat în caracterul ei unitar, în existența partidului politic unic, bazat pe principiile socialismului științific, făurirea P.C.R. a fost concepută nu ca rezultat al sciziunii organizațiilor politice muncitorești din țara noastră, ci ca un salt calitativ al întregii mișcări socialiste, prin transformarea întregului partid socialist în partid comunist. Aceasta a fost posibil tocmai datorită faptului că mișcarea muncitorească din România a evoluat statornic și s-a consolidat

[50] *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921*, Editura politică, București, 1965, p. 282.

www.dacoromanica.ro

pe temelia principiilor socialismului științific, ceea ce a facilitat, pe parcursul dezvoltării sale, posibilitatea înlăturării la timp din organizațiile socialiste a o serie de elemente reformiste, fără ca unitatea mișcării, a partidului să aibă de suferit. „Unitatea partidului — se arăta în manifestul Consiliului general nu e atinsă și partidul întreg rămîne unit împrejurul steagului purtat cu cinste prin atîtea bătălii" [51].

Așa se explică de ce, în România, nu s-a creat în anii avîntului revoluționar un alt partid revoluționar, faptul că Partidul socialist existent datorită unui proces de transformări calitative, a căpătat din ce în ce mai accentuat trăsături ale partidului marxist-leninist. Astfel, transformarea Partidului socialist în Partid comunist, la istoricul Congres de acum 55 de ani, a fost expresia voinței unitare a mișcării muncitorești organizate din România întregită. Partidul comunist a apărut ca unic detașament de avangardă al proletariatului din întreaga țară, chemat să dea un conținut nou și să ridice pe o treaptă mai înaltă lupta de eliberare socială și națională.

LE MOUVEMENT OUVRIER ET SOCIALISTE — EXPRESSION DES INTÉRÊTS FONDAMENTAUX DU PEUPLE ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'article met dans le circuit historique d'importants documents qui complètent le tableau de l'évolution sur le plan organisationnel du mouvement ouvrier révolutionnaire de Roumanie jusqu'à la création du Parti Communiste Roumain en mai 1921. On fournit une série de données importantes concernant les débuts d'organisation du mouvement socialiste roumain, ainsi que les efforts des révolutionnaires de constituer le parti des ouvriers, de nouveaux éléments contribuant à mettre en évidence le caractère centralisé du mouvement socialiste pendant les premières années du XX-e siècle.

Dans le même temps, on analyse les positions avancées du mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie dans toute une série de problèmes auxquels fut confronté le peuple roumain à cette étape historique quant à l'industrialisation de pays, la solution démocratique de la question agraire, le parachèvement du processus de formation de l'Etat national unitaire roumain, la lutte pour la défense de l'indépendance et de la souveraineté nationale du pays.

On analyse en même temps de nombreuses caractéristiques du mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie qui ont contribué à son affirmation dans la vie socio-politique de la Roumanie.

[51] „Socialismul", anul XV, nr. 17 din 6 februarie 1921.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

POZIȚIA INTERNAȚIONALĂ A MOLDOVEI ÎN TIMPUL LUI LAȚCU: LUPTĂ PENTRU INDEPENDENȚĂ ȘI AFIRMARE PE PLAN EXTERN

DE

JÁN SÝKORA

Cercetînd istoria Moldovei din a doua jumătate a veacului al XIV-lea și mai ales raporturile ei cu regatul ungar, marcate de o permanentă confruntare între acțiunile de independență ale noului stat românesc de pe versantul răsăritean al Carpaților și eforturile regalității angevine de a-l menține în sfera sa de dominație, specialistul întîlnește în literatura noastră istorică o informație din anul 1372, nelămurită îndeajuns pînă acum: *Imperator promittit Ludovico securitatem de regnis eius Hungaria, Polonia et Woewodatu Moldavia non inuadentis ac vindicantis* [1]. Cu alte cuvinte Carol IV de Luxemburg, rege al Boemiei și împărat german, (1346—1378) într-un tratat încheiat cu Ludovic de Anjou, rege al Ungariei, (1342—1382) și al Poloniei (1370—1382), dădea acestuia din urmă asigurări, că nu-i va uzurpa regatele și nici voievodatul Moldovei. Știrea, cunoscută de mult istoricilor noștri [2] — invocată fiind ca argument, adesea considerat discutabil, în favoarea existenței suzeranității angevine asupra Moldovei și după moartea lui Bogdan — a fost tratată deseori cu nedumerire, iar exegeza ei nu a fost dusă pînă la capăt. În realitate cele aproximativ două rînduri de text latin reluat și citat succesiv ca

---

[1] *Monumenta historica Bohemiae*, II, ed. G. Dobner, Praga, 1768, nr. LXV, p. 386—387. (În continuare MBH II, ed. G. Dobner).

[2] Vezi mai ales: E. Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, vol. I, București 1878, p. 259—260; Gr. C. Conduratu, *Încercări istorice, Relațiunile Țarii Românești cu Ungaria pînă la anul 1526*, București, 1898, p. 297—298; I. Ursu, *Relațiunile Moldovei cu Polonia pînă la moartea lui Ștefan cel Mare*, Piatra Neamț, 1900, p. 19. (I. Ursu reproduce rezumatul documentului publicat de G. Dobner după J. Niemczewski și în forma aceasta știrea a fost reluată de mai mulți autori români. J. Niemczewski, *Untersuchung des polnischen Oberhoheitsrechts über die Moldau*, Leipzig, 1872, p. 27); I. Minea, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund. Note istorice*, București, 1919, p. 25; A. Sacerdoțeanu, *Lupta moldovenilor cu litvanii în 1377*, în „Volumul omagial pentru frații Alexandru și Ion I. Lapedatu", București 1936, p. 777. N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. III, *Ctitorii*, București, 1937, p. 225 (În cont. N. Iorga, *Ist. rom.* III). I. Gh. Moisescu, *Catolicismul în Moldova la sfîrșitul veacului XIV*, București 1942, p. 66, nota 1; Mihail P. Dan, *Cehi, slovaci și români în veacurile XIII—XVI*, Sibiu, 1944, p. 65, 66. *Istoria României*, t. II, București, 1964, p. 353. (În cont. *Ist. Rom.* II). C. Cihodaru, *Tradiția letopisețelor și informația documentară despre luptele politice din Moldova în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol", V, 1968, p. 15.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 29, Nr. 8, p. 1135—1151, 1976

www.dacoromanica.ro

atare în istoriografia noastră *constituie doar un rezumat* al documentului publicat în întregime în amintita colecţie a lui G. Dobner.

În cele ce urmează vom propune o încercare de exegeză a documentului, pe temeiul textului său integral, şi mai ales a clauzei referitoare la voievodatul Moldovei.

Pentru a cunoaşte geneza acestui act se impune o incursiune în istoria Europei Centrale, în urma căreia vom afla, că documentul amintit este produsul situaţiei politice rezultată în urma conflictului declanşat de problema moştenirii mărcii de Brandenburg în care s-au confruntat pe de o parte Carol IV, sprijinit de aliaţi, iar pe de altă parte principii de Wittelsbach, cărora li s-au alăturat Ludovic de Anjou, regele Ungariei şi Cazimir, regele Poloniei (1333—1370). Înţelegerea clauzei privitoare la Moldova reclamă examinarea mai îndeaproape a cadrului politic general. Astfel, preocupat în permanenţă de creşterea puterii şi de extinderea stăpînirilor dinastiei sale, Carol IV de Luxemburg a încheiat în 1363 cu margrafii de Brandenburg, fiii împăratului Ludovic de Bavaria, anume, Ludovic Romanul şi Otto, un tratat de succesiune în detrimentul consanguinilor acestora, a ducilor de Bavaria; potrivit acestui tratat în cazul de desherenţă a stăpînitorilor Brandenburgului, acesta urma să revină dinastiei de Luxemburg. Diplomat dibaci şi neîntrecut în dobîndirea prin alianţe matrimoniale a moştenirilor, Carol şi-a desăvîrşit controlul asupra întregii Silezii, a dobîndit ambele Luzacii, în vreme ce cea de a patra căsătorie a sa cu Elisabeta (Eliška) de Pomerania, nepoata lui Cazimir regele Poloniei urmărea de asemenea cîştiguri teritoriale şi deschidea probabil perspective în încercarea de obţinere a tronului polon. Carol obţinuse de asemenea stăpîniri în Bavaria şi Suabia. Dar o asemenea întindere a puterii dinastiei luxemburgheze avea să provoace în chip inevitabil reacţii din partea vecinilor, care se simţeau ameninţaţi.

În secolul al XIV-lea jocul schimbător al intereselor celor trei regate din Europa centrală: Boemia, Polonia, Ungaria, aliniase nu o dată pe ultimii doi membri ai triadei împotriva celui dîntîi.

În 1369 s-a încheiat o largă coaliţie împotriva lui Carol. Încă în 1368 moştenirea principatului de Świdnica (în Silezia) este contestată luxemburgilor de regele polon Cazimir şi de principii de Opole. În luna februarie a anului 1369 se încheie o alianţă între Cazimir şi Ludovic de Anjou îndreptată mai ales împotriva regelui boem, a cărui putere devenise

---

[3] Pentru conjunctura politică din Europa Centrală, care a generat acest act vezi mai ales: Fr. Palacký, *Dějiny národu českého*, Praga 1968—1973, vol. II, p. 368—374; I. A. Fessler, *Geschichte von Ungarn*, vol. II, Leipzig 1869, p. 158—165; S. Steinherz, *Die Beziehungen Ludwigs I, von Ungarn zu Karl IV*, în „Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung" IX (1888) p. 572—603; Th. Lindner, *Karl IV und die Wittelsbacher*, în „MIOG", XII, 1891, p. 75—100; Pór Antal, *Anjouk és Wittelsbachok* în „Századok" 1907, p. 784—792 887—911; J. Dąbrowski, *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370—1382*, Cracovia 1918, p. 163—169; (In cont. J. Dąbrowski, *Ostatnie lata*); Idem, *Polityka andegaweńska Kazimierza Wielkiego*, în „Kwartalnik historyczny" 36, 1922, p. 17—26; *Historja Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400*, vol. 1, Cracovia 1933, p. 534—540 (În cont. *Historja Śląska*); B. Hóman, *Gli Angioini di Napoli in Ungheria 1290—1403*, Roma, 1938, p. 393—396; J. Dąbrowski, *Kazimierz Wielki twórca Korony Królestwa polskiego*, Wrocław — Varşovia — Cracovia, 1964, p. 43—46; *Historia Polski*, Tom. I, do roku 1764. Część I, do połowy XV w, Varşovia 1957, p. 550—555 (În cont. *Historia Polski*, I, 1); *Dějiny Československa*, I, *do roku 1437* Praga 1971, p. 199. (În cont. Dějiny Československa I).

www.dacoromanica.ro

amenințătoare[4]. Cazimir urmărea recîștigarea Sileziei și a altor teritorii din apusul Poloniei. Urmează o alianță angevino-bavareză, tot împotriva lui Carol, realizată la 13 septembrie 1369 la Bratislava, pare-se la inițiativa principilor de Wittelsbach în care regele angevin a avut drept parteneri pe ambii conți palatini și pe ducii de Bavaria, Friedrich și Stefan[5]. Tabăra antiluxemburgheză l-a cuprins apoi pe papa Urban V (1362—1370) nemulțumit de politica lui Carol în Lombardia, pe arhiepiscopul de Mainz, pe margrafii de Meissen și pe arhiepiscopul Pilgrim II de Salzburg.

Confruntat cu o atît de largă coaliție, Carol apelează cu succes la arma sa de predilecție, diplomația, în scopul de a desface strînsoarea. Una din primele ținte ale acțiunii sale diplomatice va fi Cazimir, cu care în acest scop va încerca o încuscrire, anume cerînd pentru Václav fiul său (logodit de altfel cu Elisabeta nepoata lui Ludovic de Anjou, pînă atunci moștenitoarea tronului ungar) mîna fiicei naturale a regelui polon. În cazul reușitei acestui proiect, avea să fie scos din coaliție un puternic adversar și să fie periclitată succesiunea lui Ludovic în Polonia, prevăzută de numeroase acorduri între acesta și Cazimir. Ultimul rege piast, lipsit de moștenitori masculini, se pare că nu a respins această idee și s-ar fi adresat curiei papale. Papa s-ar fi arătat dispus să accepte legitimarea fiicei lui Cazimir și căsătoria cu Václav, cu condiția însă, ca să rămînă în vigoare acordurile de succesiune angevino-polone. Într-o astfel de situație, Carol, continuînd acțiunea sa diplomatică, va căsători în 1370 pe moștenitorul tronului ceh cu fiica lui Albrecht, duce de Bavaria-Holland, cîștigînd în felul acesta pe unul din membrii coaliției antiluxemburgheze. Suveranul boem cîștigă totodată aliați în Germania, încheie alianță defensivă cu cnezii de Pomerania-Szczeczyn și, preocupat să nu piardă Brandenburgul, exercită presiuni asupra margrafului Otto. Paralel cu acțiunea diplomatică Carol face pregătiri militare.

Treptat strînsoarea coaliției a slăbit: la 5 noiembrie 1370 moare Cazimir, iar Ludovic, devenind și rege al Poloniei, a fost la început absorbit de problemele polone; la 19 decembrie se stinge papa Urban V, iar urmașul lui, Grigore XI (1370—1378) se manifestă favorabil împăratului; în prima jumătate a anului 1371 arhiepiscopia de Mainz va fi ocupată, tot în urma unui deces, de un partizan al dinastiei de Luxemburg.

Favorizat de această evoluție, regele boem trece hotărît la acțiune. Astfel, cînd în 1371 margraful Otto cheamă pe nepotul său Friedrich de Bavaria cu oastea în Brandenburg și invită stările să jure supunere acestuia și fraților săi, Carol IV, la 22 iunie, le declară război și întreprinde în marcă acțiuni militare a căror desfășurare mai precisă în iulie și august nu ne este cunoscută. Ludovic de Anjou în virtutea acordului din 1369 cu Wittelsbachii și a unei noi promisiuni de ajutor în chestiunea Bran-

---

[4] *„specialiter contra ... Carolum Romanorum imperatorem ...", Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, Tom. I, ed. M. Dogiel, Vilna 1758, p. 39—40. (În cont. *Codex diplomaticus*, I, ed. M. Dogiel); *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* IX$_4$ ed. G. Fejér, Buda, 1834, p. 157. (În cont. *Codex diplomaticus* IX$_4$, ed. G. Fejér).

[5] *1369 Rudbertus et Adolfus duces palentini, Fridericus et Stephanus duces Bawarini in navigio multo venerunt Ungariam ad regem, qui simul sunt confederati, et multi cum eis contra Karolum imperatorem; quod habuit postea malum eventum.*, *Annales Matseenses*, în *Monumenta Germaniae historica*, Scriptores IX, p. 834. Textele a două din tratatele încheiate cu acest prilej sînt publicate în „Magyar Történelmi Tár" II, 1885, p. 187—189; 189—191.

www.dacoromanica.ro

denburgului, făcută acestora la 2 iulie 1371 [6], intervine cu contingente care operează în Moravia [7]. Concomitent trimite trupe în Boemia şi arhiepiscopul Pilgrim de Salzburg. Atacat din mai multe părţi, Carol angajează tratative, iar la 16 octombrie 1371 încheie cu coaliţia duşmană un armistiţiu pe doi ani, pînă la 29 mai 1373.

Noul papă Grigore XI, dornic să concentreze forţele creştinătăţii împotriva turcilor, a căror rapidă înaintare în Balcani devenise îngrijorătoare, caută să concilieze pe cei doi mari suverani din Europa Centrală şi trimite în acest scop pe Ioan, patriarhul de Alexandria [8].

Întrucît conflictul se stabilizase în cadrul unui armistiţiu şi deoarece principala speranţă a aliaţilor rămăsese regele angevin, Carol a persistat în acţiunea sa diplomatică, urmărind să-l cîştige pe acesta, anume proiectînd căsătoria fiului său Sigismund, cu una din fiicele regelui angevin. Dispus să facă această încuscrire Ludovic a angajat tratative la capătul cărora s-a căzut de acord, ca lui Sigismund să-i fie destinată Maria.

În cursul acestor tratative de pace şi matrimoniale cei doi suverani emit cîte un act de renunţare (*Entsagungschrift*), documente de însemnătate hotărîtoare în raporturile ulterioare între Boemia, Ungaria şi Polonia. Fiecare suveran urmărea să obţină de la celălalt promisiunea respectării posesiunilor sale. Cele două documente, aducînd precizarea poziţiilor celor doi regi în raporturile reciproce, au constituit fundamentul acordului de căsătorie între Sigismund de Luxemburg şi Maria de Anjou, încheiat în 1373, după care Maria va fi desemnată moştenitoare a tronului polon [9].

Primul act este cel al lui Carol emis la 14 martie la Wrocław (în Silezia); prin acest act regele boem care era totodată şi împărat german promite că „atît noi, cît şi mai înainte zişii, împărăteasa, fiii, fraţii, moştenitorii şi urmaşii noştri şi ai lor niciodată nu trebuie să dorim şi nici nu vrem să revendicăm sau să uzurpăm pentru noi sau pentru ei sau pentru altcineva dintre noi Regatele Ungariei, Poloniei, Dalmaţiei etc. şi îndeosebi, în chip special şi expres, pe principii bisericeşti şi seculari ai aceloraşi Regate şi Coroane, principatele sau ducatele şi anume Voievodatul Moldovei etc. sau oricare alte principate, ducate, ţări, oameni, stăpîniri, oraşe, cetăţi ale lor sau orice fel de pertinenţe ale lor ..." [10].

---

[6] *Monumenta Hungariae historica*, Acta extera III ed. G. Wenzel, Budapesta 1876, p. 10.

[7] Ioan de Tîrnave (Küküllö), Thuróczi, Cronica Hungarorum, în *Scriptores rerum Hungaricarum*, ed. I. G. Schwandtner, Viena 1746, cap. 36, p. 191. Ştirea priveşte anul 1371. Vezi pentru aceasta S. Steinherz, *op. cit.*, p. 588; Pór A. *op. cit.*, p. 791.

[8] În 1372 aducea la cunoştinţă papei, că ostilitatea deschisă dintre Carol IV şi Ludovic de Anjou lasă libertate de acţiune adversarilor păgîni şi schismatici ai celui din urmă: *Unde Imperatore, et dicto rege Hungariae sibi inuicem guerram mouentibus vel aliter in discordia existentibus, Turci, Tartari Rutheni, et alii infideles, qui etiam de praesenti dicto regi guerras movent, ipsumque damnificant, occasionem, et opportunitatem habebunt, eumden regem, ceterosque fideles, et christianum populum fortius inuadenti sicque eorum occasione non solum Romanum Imperium, sed et Christianitas guerris, perturbationibus, et erroribus quam plurimis involuentur*, MHB II, ed. G. Dobner, p. 406—407; Codex diplomaticus, IX_4, ed. G. Fejér, p. 485—486.

[9] În vreme ce Maria a fost destinată tronului polon, Hedviga (Jadwiga) rămînea moştenitoarea celui ungar. Imprejurările politice ulterioare au inversat pe destinatarele celor două tronuri.

[10] MHB II, ed. G. Dobner, p. 386—387. Vezi adenda.

www.dacoromanica.ro

La rîndul său Ludovic de Anjou emite la Visegrád un act similar, enumerînd toate stăpînirile și drepturile lui Carol, pe care acesta înțelegea să le ferească de uzurpare [11]. Regele Boemiei pretindea totodată, ca Ludovic să renunțe și la sprijinul acordat ducilor de Bavaria în problema brandenburgheză, pe care intenționa s-o supună verdictului principilor electori și al papei, însă cum regele Ungariei își susține alianța, ostilitățile continuă.

Întrucît nici întîlnirea de la Trenčín a beligeranților în octombrie 1372 nu a dat rezultate, la 29 mai 1373, cînd expira armistițiul, Carol a declanșat din nou operațiile militare; de data aceasta Wittelsbachii au cedat, lipsiți fiind de sprijinul lui Ludovic, antrenat de încuscrirea cu Carol și prea ocupat acum în Italia. Conflictul se încheie în 1373 : Otto și Friedrich renunță în numele lor și al Wittelsbachilor de Bavaria la margrafiatul Brandenburgului în favoarea casei de Luxemburg primind în schimb un număr de orașe în Germania și o răscumpărare.

După analiza genezei celor două acte de renunțare se impune examinarea mai îndeaproape a structurii și clauzelor lor. Astfel de la început se constată o foarte grijulie simetrie în redactarea lor :

— Ludovic și Carol se angajau în numele lor, al soțiilor și al urmașilor lor, să nu revendice stăpînirile, drepturile sau pe demnitarii celuilalt suveran și ai urmașilor lui.

— De ambele părți se constată nume de stăpîniri subliniate, cu statut deosebit față de celelalte (*signanter specifice et expresse*; *et nominatim*), pentru care suveranii cer asigurări deosebite și anume în cazul lui Carol stăpîniri din Silezia, Moravia, Luzacia, iar în cazul lui Ludovic voievodatul Moldovei. Cu alte cuvinte teritorii a căror stăpînire putea fi controversată sau pur și simplu era nesigură.

— Fiecare suveran promite să nu accepte nici propunerea vreunei posesiuni sau a vreunui demnitar de al celuilalt de a intra în stăpînirea sau suzeranitatea lui.

Se știe, că problema Sileziei, smulsă Poloniei de regatul boem, s-a aflat în centrul raporturilor lui Carol IV cu Cazimir, al cărui efort de redobîndire a provinciei pierdute l-a adus dealtminteri în alianța antiluxemburgheză din 1369. Astfel, în documentul de renunțare obținut de la Ludovic, regele boem cerînd sublinierea respectării stăpînirilor sale în Silezia, urmărea să se asigure,că noua dinastie domnitoare în Polonia, cea angevină, nu-i va contesta această regiune. De fapt emițînd acest document, Ludovic de Anjou ca rege al Poloniei a renunțat la planurile de redobîndire a Sileziei, cauză atît de asiduu urmărită de predecesorul său piast.

---

[11] ... *promittimus ... quod tam nos, quam eadem Domina Regina, Heredes et Succesores nostri, et hetedum Heredes et Succesores aspirare non debemus, nec volumus aduendicandum aut usurpandum nobis vel ipsis, aut alicui ex nobis Regnum Bohemie, principatus, seu Principes aut Praelatos ecclesiasticos, siue seculares; et signanter specifice et expresse eiusdem Regni et Corone Bohemie Principes, principatus, et ducatus, videlicet Wratizlaue, Swindnicie, Iaurensem, Monsterobergensem, Legnicensem, Bregensem, Olnicensem, Glogouie, et Crussin, Sagom, Opuliensem, Falkenbergensem, Streliczensem, Teschinensem, Rateborensem, nec non Marchionatus Morauie, Lusacie, Budissinensem, et Gorlicensem, seu alios eorum, quoscunque principatus, ducatus, terras, homines, dominia, ciuitates, castra, seu quaslibet pertinentias eorum communiter et diuisim, in genere et specie, siue in Bohemia, Morauia, Slesia, Polonia, Saxonia, Bauaria, Franconia seu alias ubicunque locorum consistant* ... în *Codex diplomaticus*, IX$_4$, ed. G. Fejér, p. 105. (Posesiunile de la *Wratizlaua* pînă la *Rateborensis* fac parte din Silezia).

www.dacoromanica.ro

În timp ce punctul nevralgic al raporturilor lui Carol cu Ludovic ca rege al Poloniei, era Silezia, regele angevin în raporturile sale cu Carol avea ca punct sensibil — aşa cum rezultă din text — voievodatul Moldovei, singurul nume de ţară subliniat (*et nominatim*) în actul de renunţare solicitat lui Carol. Se naşte firesc întrebarea: ce motive l-au determinat pe regele angevin să ceară lui Carol IV, împărat german şi rege boem, asigurări că acesta nu va pretinde sau nu va uzurpa voievodatul Moldovei?

Cunoscînd sensul documentului emis de Carol IV, pentru a înţelege clauza referitoare la voievodatul Moldovei este necesar să urmărim poziţia Moldovei în contextul internaţional, anume raporturile ei pe de o parte cu Ungaria angevină, iar pe de altă parte cu Polonia. Vom avea în vedere totodată raporturile Boemiei cu Polonia şi jocul intereselor celor trei regate care dominau raporturile politice în Europa centrală: Boemia, Ungaria, Polonia.

Insuficienţa informaţiilor de care dispunem cu privire la Moldova în acest al XIV-lea veac impune investigaţiei istorice să apeleze frecvent la ipoteze şi să încerce măcar astfel să proiecteze o rază de lumină asupra zonelor încă neclarificate îndeajuns ale procesului istoric. Utilizarea concomitentă şi comparată a informaţiilor provenite din cîmpul istoriei politice şi din cel al istoriei bisericeşti compensează în cazul de faţă măcar în parte sărăcia izvoarelor şi facilitează deslușirea sensului clauzei privitoare la Moldova din documentul amintit, făcînd totodată posibilă o mai clară înţelegere a istoriei Moldovei în primele ei decenii de existenţă.

În politica orientală a lui Ludovic Moldova ocupa un loc însemnat. „Punctul de observaţie de la răsărit" împotriva tătarilor [12] se transformase într-un stat al Moldovei angajat în lupta pentru consolidarea independenţei sale faţă de tendinţele de supremaţie politică ale regatului angevin. Este cunoscut, că în istoria acestei lupte, anul 1365 constituie momentul decisiv. Conferind voievodului Balc şi fraţilor săi moşia Cuhea, confiscată de la Bogdan „infidelul", care emigrase din Maramureş în „terra nostra Moldauana" şi o ocupase, Ludovic era silit să recunoască la 2 februarie 1365, data donaţiei, faptul împlinit la răsărit de Carpaţi în detrimentul regatului ungar [13]. De fapt documentul înregistrează eşecul încercării regatului angevin de a cuceri Ţara Moldovei, iar patosul cu care este redactat trădează iritarea regelui în urma acestei înfrîngeri.

Ludovic şi succesorii săi nu s-au resemnat cu această pierdere a poziţiilor lor în Moldova şi de nenumărate ori vor încerca să le redobîndească. S-a discutat în repetate rînduri în istoriografia românească dacă suzeranitatea ungară asupra Moldovei a fost restaurată şi după moartea lui Bogdan sau nu [14]. Credem că *presiunea* regatului ungar asupra Moldovei, indiferent ce formă adopta, a persistat. Ea nu a dispărut nicidecum, ci s-a realizat în continuare pe un dublu plan: politic şi confesional. Le vom examina pe amîndouă.

---

[12] N. Iorga, *Studii şi documente privitoare la istoria românilor* I—II, Bucureşti 1901, p. XXV. (În cont. N. Iorga, *Studii şi documente* I—II).

[13] Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I, partea II, Bucureşti 1890, p. 294; (În cont. *Hurmuzaki*); Mihály I., *Diplome maramureşene din sec. XIV şi XV*, Maramureş-Sziget, 1900, p. 56.

[14] Vezi mai în urmă C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 15. care consideră că suzeranitatea angevină a fost restaurată.

www.dacoromanica.ro

Ioan de Tîrnave, cronicarul oficial al regelui, menționează că acesta avea de purtat războaie mai în fiecare an cu dușmanii și rebelii săi și mai ales cu sîrbii și cu moldovenii [15]. Acest conflict permanent e o dovadă peremptorie a rezistenței Moldovei, la pretenția de dominație a regalității angevine, la tendința sa de a aduce Moldova în formula ei de dominație politică; totodată el atestă, că Moldova constituia una din direcțiile permanente ale expansiunii regatului ungar.

După ce Ludovic a devenit și rege al Poloniei, în 1370, Moldova a fost expusă unei presiuni ungare sporite, care se exercita acum și din Nord, deoarece Cazimir a transmis urmașului său nu numai regatul polon, dar și „Regnum Russiae", limitrof cu voievodatul Moldovei. Interesul Ungariei pentru Rusia haliciană se manifestase încă de la sfîrșitul secolului al XII-lea, iar în acordurile încheiate cu ultimul rege piast, Ludovic a condiționat libertatea de acțiune acordată Poloniei în această direcție de recunoașterea drepturilor sale de succesiune în Polonia.

Pentru regele angevin Rusia Roșie [16] avea o însemnătate strategică deosebită: stăpînirea ei constituia un pivot al influenței angevine în Moldova, în Polonia, în cnezatele lituano-ruse — acestea de asemenea revendicau moștenirea haliciană — și un avanpost în confruntările cu tătarii [17]. Astfel instaurarea treptată a dominației ungare și în Rusia Roșie — mai ales după anul 1372 — se va face simțită în Moldova prinsă acum într-un adevărat clește al posesiunilor angevine. De fapt stăpînirea Rusiei haliciene constituie un pivot al influenței în Moldova nu numai pentru Ungaria, dar și pentru regatul polon. În lupta pentru emancipare de sub sfera de dominație ungară, tînărul stat al Moldovei își va îndrepta privirile spre Polonia — după cum vom vedea mai jos — încă din timpul lui Cazimir. Din aceeași permanentă nevoie de sprijin față de regalitatea ungară, Petru Mușat, în 1387, după ieșirea Rusiei haliciene de sub administrația ungară și readucerea ei sub stăpînire polonă, prin omagiul său acordat Coroanei polone și regelui jagiellon va imprima Moldovei o orientare de politică externă, care va rămîne timp îndelungat dominantă în istoria ei [18].

De tendințele de hegemonie ale regalității angevine se leagă direct și strîns și presiunea confesională exercitată asupra Moldovei. Este bine știut că, în evul mediu, organizarea statală și cea eclaziastică erau strîns legate și că cercetarea acestei corelații într-un sens și în celălalt poate fi fecundă în rezultate. În opinia canoniștilor medievali, ca și în cea a istoricilor moderni „fiecare stat independent trebuie să aibă și o biserică independentă, autocefală" [19]. Atentarea la unul din elementele relației îl compromitea și pe cel al de doilea, tendințele de dominație politică

---

[15] *Item fere singulis annis vel in quolibet anno movit exercitum contra aemulos et rebelles, et saepius contra Rachenos et Moldavos, omnimodam diligentiam adhibendo ...* Ioan de Tîrnave (Küküllö) în Ss rr. Hungaricarum, cap. 39, p. 193.

[16] Nume răspîndit pentru Rusia haliciană. Vezi *červenorusskij, Rus' czerwona, Rotrussland, orașe cervene.*

[17] J. Dąbrowski, *Ostatnie lata*, p. 287—288, 298, 299.

[18] Vezi în acest sens C. Racoviță, *Începuturile suzeranității polone asupra Moldovei 1387—1432*, în „Revista istorică română" X, 1940.

[19] K. Chodynicki, *Kościół prawosławny a Rzeczospolita Polska.* Zarys historyczny 1370—1632, Varșovia, 1934, p. 2.

www.dacoromanica.ro

atrăgînd de obicei tendinţe paralele de dominaţie ecleziastică, căci confesionalul constituia parte integrantă a politicului. O ilustrare tipică a acestei corelaţii este unirea lui Laţcu (sigur domn în 1370—72) cu biserica apuseană. Ludovic de Anjou, suveran al „regatului apostolic" al Ungariei îmbinînd interesele sale politice cu zelul misionar al papalităţii avinioneze ducea o puternică propagandă de catolicizare în ţările „schismatice" de la confiniile orientale şi meridionale ale Ungariei, cărora tindea să le impună propria-i hegemonie [20].

Puternica presiune confesională catolică, cu substrat politic l-a determinat pe Laţcu, voievodul statului românesc feudal al Moldovei — ţară de confesiune ortodoxă a cărei biserică se afla în strînse legături cu ierarhia de acelaşi rit din Rusia haliciană [21] — să intre în legătură cu papalitatea şi în contextul creat de unirea semnată de suveranul ortodox suprem, împăratul Bizanţului, Ioan V Paleologul (1355—1376) la Roma în 1369 [22], să adopte catolicismul. A fost de bună seamă un act dictat de considerente politice. O vom vedea din modul în care s-a realizat această opţiune a lui Laţcu.

În acest scop domnitorul moldovean s-a adresat direct curiei papale (la 24 iulie 1370 papa emitea în legătură cu aceasta două documente) şi nu ierarhiei catolice din Ungaria, eventual din Polonia. Contactul cu papalitatea a fost stabilit de domnul Moldovei nu prin filieră ungară, ci prin intermediul franciscanilor poloni, misionari în aceste părţi. În felul acesta Laţcu ocolea autoritatea regelui angevin, cel mai intransigent propagator al catolicismului în rîndurile ortodocşilor din regiunea Carpaţilor, susţinîndu-se ierarhiei ecleziastice a regatului ungar. Moldova lui Laţcu manifesta, într-un domeniu esenţial, refuzul ei de a accepta dominaţia regatului angevin. Iniţiativa directă a lui Laţcu pe lîngă papalitate dovedeşte lărgirea orizontului politicii internaţionale a tînărului stat moldovean şi căutarea unor puncte de sprijin în lupta pentru apărarea independenţei de curînd cîştigate.

Laţcu cere totodată papei crearea unei episcopii catolice la Siret, care urma să devină sediu episcopal, o *civitas* [23]; în scaunul acesteia el solicită să fie numit şi consacrat un cleric ales de el, tot franciscan polon. Suveranul pontif aprobă voievodului moldovean crearea la Siret a unei

---

[20] Vezi în acest sens I. A. Fessler, *op. cit.*, p. 215; B. Hóman, *op. cit.*, p. 405—407; Z. Pâclişanu, *Ungaria şi acţiunea catolică în Orient*, în „Revista istorică română" II, 1944, p. 183—184; G. I. Brătianu, *Les rois de Hongrie et les Principautés Roumains au XIV-e siècle*, în „Académie Roumaine, Bulletin de la section historique", 1, XXVIII, 1947, p. 32—35.

[21] ... *nobisque idem dux Latzko humiliter supplicavit, quod oppidum suum Ceretense, Halecensis diocesis, spacio magno terrarum diffuse, cui preest Episcopus scismaticus, cuius ecclesia Halecensis est in Russiae partibus, scismaticorum videlicet, constituta, utique insigne ac incolarum multitudine copiosum et alias aptum decorari insignibus civitatis, in civitatem erigere ac civitatis insignire vocabulo, et eidem Episcopum preficere catholicum* ... Hurmuzaki I_2, p. 160; *Fontes, Series III, Volumen XI, Acta Urbani, PP. V, (1362—1370)*, Ed. Al. L. Tăutu, Roma, 1964, p. 337 (Pontifica Commissio ad Redigendum Codicem iuris canonici orientalis).

[22] O. Halecki, *Un empereur de Byzance à Rome. Vingt ans de travail pour l'union des églises et pour la défense de l'Empire de l'Orient 1355—1375*, Varşovia 1930.

[23] În evul mediu curia papală îşi revendica dreptul de a ridica un *oppidum* la rang de *civitas*.

www.dacoromanica.ro

episcopii aflată sub *obedienţa directă* a scaunului papal [24] — lucru atestat şi la naşterea unor episcopii catolice din Volynia [25] — şi deci independentă de orice ierarhie catolică sau ortodoxă din Ungaria sau Polonia. A fost din partea lui Laţcu un gest de independenţă, care a primit recunoaşterea papalităţii [26]. În acelaşi timp Ţara Moldovei a primit prima sa organizare ecleziastică [27]. Cu această iniţiativă a lui Laţcu, Moldova începea să se manifeste pe planul politicii europene, depăşind cadrul îngust al luptelor împotriva dominaţiei ungare şi al primelor contacte cu Polonia.

Filiera polonă prin care Laţcu apelează la papalitate nu a fost aleasă la întîmplare; înţelegerea sensului acţiunii lui reclamă examinarea raporturilor Moldovei cu Polonia şi se va ilustra şi în acest caz relaţia strînsă dintre politic şi confesional.

Începînd din anul 1340 Cazimir a dus permanente acţiuni de cucerire în Rusia haliciană. În această direcţie de expansiune a avut de confruntat în afara rezistenţei populaţiei locale, mai ales pe lituanieni, păgîni încă la această dată, şi pe tătari [28]. Paralel cu progresele politicii polone în Rusia Roşie se înregistrează şi înaintarea catolicismului [29].

Propaganda catolică în ţinuturile ortodoxe limitrofe Ungariei şi Poloniei era desfăşurată de ierarhia ecleziastică locală, acolo unde exista, dar mai ales de ordinele misionare ale franciscanilor şi dominicanilor organizaţi în „provincii", care coincideau cu formaţiunile statale ale lumii catolice din zonele de contact cu lumea de confesiune ortodoxă, prezentînd „fenomen de extensie misionară în ţările necatolice vecine" [30]. Deseori, această extensie misionară conţinea pîrghii de acţiune politică, al căror resort se afla firesc în regatul catolic limitrof. Avînd un sprijin în Polonia, activitatea misionarilor în Rusia Roşie şi în împrejurimi se va intensifica, întîlnindu-se încă cu cea a misionarilor din Ungaria. Se ştie, că în 1340 la Siret sînt atestaţi doi martiri franciscani: Blasius şi Marco [31]. În 1345 franciscanii din Rusia Roşie ar fi format deja un vicariat aparte, *Vicaria Russiae*, care pe lîngă „custodiile" sau „casele" din Lvov, Gorodok,

---

[24] ... *dictum oppidum Ceretense ac totam predictam terram seu ducatum Moldaviensem ab omni potestate, dominio, superioritate et iurisdictione ordinaria et diocesana et subiectione episcopali prefati episcopi Halecensis seu gerentis se pro episcopo Halecensi, ac ecclesie Halecensis et cuiuslibet alterius persone ecclesiastice, in ipsius oppido et terra seu ducatu quamcumque spiritualem seu ecclesiasticam potestatem, sive iurisdictionem se pretendenti habere, et eius ecclesie seu dignitatis, totaliter in perpetuum eximatis et etiam liberetis, constituentes et ordinantes, quod solum et immediate S. Sedi apostolice in spiritualibus subsit* ... *Hurmuzaki* I_2, p. 161; *Fontes* XI, ed. A. Tăutu, p. 338.

[25] Wł. Abraham, *Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi*, T. 1, Liov, 1904, p. 239. (In cont. Wł. Abraham, *Powstanie org.*), B. Kumor, *Granice metropolii (halickiej) lwowskiej w okresie przedrozbiorowym*, în „Prawo kanoniczne" 11 (1968) nr. 1—2, p. 5. De ex. episcopia de Przemyśl.

[26] *Hurmuzaki*, I_2, p. 160; *Fontes* XI, ed. A. Tăutu, p. 340—341; I. Minea, *op. cit.*, p. 27.

[27] N. Iorga, *Condiţiile de politică generală, în care s-au întemeiat bisericile româneşti în sec. XIV*, în „Anal. Acad. Rom., Mem. Secţ. Ist". XXX (1913) p. 19.

[28] Vezi H. Paszkiewicz, *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, Varşovia, 1925.

[29] Wł. Abraham, *Powstanie org.)*, p. 233; H. Paszkiewcz, *op. cit.*, p. 254.

[30] P. R. Loenertz, *Les missions dominicaines en Orient au XIV-e siècle et la Société des Frères Pérégrinants pour le Christ*, în „Archivum Fratrum Praedicatorum" II, 1932, p. 63.

[31] *Hoc eodem anno [1340] in Valachia et civitate Sereth, frater Blasius una cum fratre Marco martyrii coronam fortiter adipiscebantur, ibidem sepulti XV Iunii*, în *Annales Minorum seu Trium Ordinum a. S. Francisco Institutorum*, VII, ed. L. Waddingus, Quaracchi 1932, p. 287; Gh. I. Moisescu *op. cit.*, p. 87.

www.dacoromanica.ro

Halici, Colomeea, Sniatin cuprindea şi Siretul [32]. Vicariatul Rusiei este atestat şi în 1370—71 [33]. În 1360 Cazimir, din partea căruia călugării, minoriţi se bucurau de atenţie deosebită, întemeind în Rusia Roşie, deci în Vicariatul Rusiei, opt mănăstiri franciscane cu rost misionar, cere papei, ca acestea să fie subordonate miniştrilor Provinciei franciscane a Boemiei şi Poloniei [34]. Prin urmare din punct de vedere al ierarhiei franciscane „ducatul" Moldovei aparţinea Provinciei franciscane a Boemiei şi Poloniei.

În 1370 ambasadorii trimişi de Laţcu la curia papală cu oferta de acceptare a unirii sînt doi franciscani de provenienţă polonă: Nicolae Melsak şi Pavel de Świdnica. Pentru cercetarea situaţiei în Moldova papa însărcinează pe arhiepiscopul de Praga şi pe episcopii de Wrocław şi Cracovia [35]. În desemnarea tocmai a acestor scaune ierarhice se pot depista raţiuni nu atît geografice [36], cît mai degrabă politice şi de ierarhie ecleziastică, de care papalitatea ţinea seama: orientarea Moldovei spre teritoriile controlate de Polonia, spre ierarhia ortodoxă din aceste teritorii [37], şi totodată faptul că franciscanii misionari care primiseră opţiunea lui Laţcu şi a căror activitate se făcuse simţită în această regiune, aparţineau începînd cu Siretul şi continuînd cu Rusia Roşie, Polonia, Boemia, la aceeaşi Provincie franciscană a Boemiei şi Poloniei. Cel care a dat urmare invitaţiei papale a fost episcopul Cracoviei şi tot el, în 1371, l-a consacrat [38] pe primul episcop catolic al Siretului în persoana unui franciscan polon — de altfel cerut de Laţcu — Andrei Jastrzę biec [39]. Sînt cunoscute din acelaşi an şi numele a doi canonici din Siret, tot polonezi: Derslauis Segnei de Przezwed şi Nicolae Andrei de Strenow [40].

Prin urmare acest episod catolic din istoria Moldovei, determinat în primul rînd de presiunea politico-confesională angevină a fost în realizarea lui finală opera franciscanilor de provenienţă polonă [41].

Revenind la corelaţia dintre politic şi confesional e lesne de constatat pe fundalul acestei infiltrări polone, atestate pe plan ecleziastic şi o influenţă politică a Regatului polon cel puţin din vremea lui Laţcu, care

---

[32] *Bullarium franciscanum sive Romanorum Pontificum constitutiones, epistolas, diplomata, tribus Ordinibus Minorum*, V, ed. Sbaralea E, Eubel C. Roma 1898, p. 605, apud Wł. Abraham, *Powstanie org.*, p. 283; Gh. I. Moisescu, *op. cit.*, p. 87—88.

[33] Hurmuzaki, I_2, p. 163, *Fontes* XI, ed. A. Tăutu, p. 347, Wł. Abraham, *Powstanie org.*, p. 292; I. Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 95.

[34] Documentul publicat la Wł. Abraham, *Powstanie org.*, p. 374—375, anexa VIII.

[35] Hurmuzaki, I_2, p. 160. Arhiepiscop de Praga era Jan Očko din Vlaším (1364 1378), episcopul de Wrocław era Przeclaw de Pogorzela (1341—1376) iar al Cracoviei Florian Mokrski (1367—1380). Vezi *Fontes* XI, ed. A. Tăutu, p. 339.

[36] N. Iorga, *Studii şi documente*, I—II, p. XXVI.

[37] Gr. C. Conduratu, *op. cit.*, p. 298.

[38] Hurmuzaki, I^2, p. 168—171; Wł. Abraham, *Powstanie org.*, p. 285—286; C. Auner, *Episcopia de Siret 1371 1388*, în „Revista catolică" II, 1913, p. 228 229; I. Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 76—77.

[39] Acesta este numele lui şi nu Andrei Waszilo cum se susţinea înainte. Vezi I. Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 77, nota 1.

[40] În documentele papale din 21 aprilie şi 10 iulie 1371 în *Vetera monumenta Poloniae, Litvaniae ... historiam illustrantia*, I, ed. A. Theiner, Roma 1860, p. 671; Wł. Abraham, *Powstanie org.*, p. 286; C. Auner, *op. cit.*, p. 228—229; I. Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 78.

[41] Wł. Abraham, *Biskupstwa łacińskie w Mołdawji w wieku XIV i XV* în „Kwartalnik historyczny" XVI (1902) p. 3 afirmă că începuturile bisericii catolice în Moldova sînt legate de expansiunea lui Cazimir în Rusia Roşie; Idem, în *Powstanie org.*, p. 286 susţine că episcopia de Siret *„a luat naştere, credem, nu fără ştirea şi precis nu fără sprijinul lui Cazimir cel Mare"*.

www.dacoromanica.ro

de bună seamă pentru a evita presiunea angevină s-a sprijinit pe Polonia. Laţcu a primit totodată recunoaştere politică din partea polonă [42].

În lumina acestor constatări sînt temeiuri suficiente pentru a admite, că în 1370 (probabil şi 1371—2) întocmai ca şi după actul de independenţă din 1365 Moldova se afla încă în afara sferei suzeranităţii ungare; pasajul din cronica lui Ioan de Tîrnave referitor la restaurarea suzeranităţii angevine — singurul izvor, care ar putea fi invocat în sens contrar — nu e concludent, pentru că nu furnizează data la care se referă afirmaţia sa [43]. În orice caz Ioan de Tîrnave oferă referitor la moldoveni două indicaţii nedatate, aparent contradictorii: permanent conflict al lui Ludovic de Anjou cu rebelii, deci nesupuşii [44] moldoveni şi vasalitatea lor faţă de regele angevin, această ultimă ştire fiind considerată de unii istorici drept o interpolare tîrzie şi nu cu necesitate privitoare la moldoveni [45]. Amîndouă pot fi valabile doar în succesiune istorică.

Mai tîrziu abia, după 1372 şi înainte de 1382, anul morţii sale, Ludovic va fi reuşit să restaureze pentru un timp influenţa ungară în Moldova. În 1372, cînd Ludovic îi cere lui Carol asigurări în privinţa respectării „drepturilor" sale în Moldova, el se afla, probabil, la începutul unei noi încercări de readucere a ţării sub suzeranitatea angevină. La sfîrşitul acestui an, Ludovic, urmărind desprinderea Rusiei Roşii de Polonia, instituie pentru administrarea ei, aflată pînă atunci în mîna unor demnitari poloni, funcţia de guvernator, în care va numi pe Vladislav de Opole (1372—1378), fost palatin al Ungariei şi persoană de încredere a casei de Anjou [46]. Această adîncă împlîntare a angevinilor şi în Rusia Roşie avea să afecteze în anii următori şi statutul politic al Moldovei.

Dacă nu avem dovezi în favoarea existenţei suzeranităţii [47] angevine în Moldova după 1365 şi în timpul lui Laţcu, ştim însă, că o permanentă presiune ungară a existat. Despre cea politico-militară ne vorbeşte Ioan de Tîrnave, pe cea confesională o deducem, căci este cunoscută activitatea catolicizatoare a regelui angevin în toate regiunile ortodoxe limitrofe şi este clar, că adresîndu-se papalităţii şi mai ales făcînd-o prin filieră polonă, Laţcu evita Ungaria. Dacă ar fi existat o suzeranitate ungară efectivă în Moldova e greu de presupus, ca Laţcu să fi putut ocoli în acţiunea sa pe lîngă scaunul papal filiera ungară.

În acelaşi timp apar indiciile unei apropieri a Moldovei de Polonia. Dacă pe plan politic încă lipsesc date precise asupra acestor legături, — cronologia exactă a expediţiei polone în Moldova atribuită de Dlugosz

---

[42] N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 224.

[43] *Waywodae vero, qui per Olachos ipsius Regni eliguntur, se esse vasallos Regis Hungariae profitentur ad homagium praestandum obligantur cum censu persolvere consueto*, Ioan de Tîrnave (Küküllö) în Ss. rr. *Hungaricarum*, cap. 49, p. 196.

[44] Vezi nota nr. 15.

[45] I. Minea, *op. cit.*, p. 25; I. Gh. Moisescu, *op. cit.*, p. 66 nota 1.

[46] O. Halecki, *Wcielenie i wznowienie państwa litewskiego przez Polskę*, în „Przegląd historyczny" 1, seria II, 1917—1918, p. 18; J. Dąbrowski, *Ostatnie lata*, p. 288 sq; Al. Gilewicz, *Stanowisko i działalność gospodarcza Władysława Opolczyka na Rusi w latach 1372—1378*, Liov, 1929; *Historia Polski*, I_1, p. 556.

[47] *Ist. Rom.* II, p. 353.

www.dacoromanica.ro

anului 1359 rămîne încă să fie stabilită [48] — în schimb indiciile confesionale suplinesc această lipsă. Ne referim atît la legăturile Moldovei cu posesiunile ortodoxe ale Poloniei, cît mai ales la intermediarii poloni folosiţi de Laţcu pentru stabilirea contactului cu papalitatea, ceea ce dă la iveală şi o opţiune politică. Executori ai unirii lui Laţcu şi primul episcop catolic în capitala acestuia au fost de asemenea poloni. Ne aflăm aşadar la începutul unei direcţii în politica externă a Moldovei, direcţie care avea să fie statornicită de Petru Muşat în 1387 [49]. Totodată, în aceste împrejurări timpurii din zilele lui Laţcu se manifestă, timid încă, rivalitatea ungaro-polonă pentru influenţă în Moldova, în cadrul căreia Polonia şi-a asigurat de pe acum un avans considerabil pe plan ecleziastic [50].

Pentru o mai bună înţelegere a situaţiei politice, care a generat documentul de renunţare amintit şi mai ales clauza sa referitoare la Moldova, rămîne să mai schiţăm momentele decisive ale raporturilor boemo-polone şi ale expansiunii dinastiei de Luxemburg spre răsărit.

Istoria cunoaşte o epocă de puternică expansiune a Boemiei în Polonia fărămiţată, începînd cu Přemysl Otakar, II (1253—1278) şi culminînd sub Václav II (1278—1305), care la 1300 a obţinut la Gniezno coroana regală polonă. În confruntarea dintre přemyslizi şi piaşti, dinastia locală polonă va ieşi biruitoare, căci přemyslizii se vor stinge în 1306 fără să-şi fi putut consolida situaţia în Polonia [51]. Ioan, primul rege boem din dinastia de Luxemburg (1310—1346), moştenitor şi al direcţiei orientale a expansiunii cehe, angajat iniţial în lupte interne, va avea de confruntat o Polonie consolidată între timp datorită mai ales eforturilor centralizatoare ale lui Władysław Łokietek (1320—1333), încoronat rege în 1320. Regele boem va depune serioase eforturi pentru a-şi redobîndi poziţiile din Polonia, apelînd atît la concursul împăratului, cît şi la cel al teutonilor şi întreprinzînd în ţara piaştilor, fără succes, două expediţii, în 1327 şi în 1331. Conflictul boemo-polon a generat alianţă polono-ungară eficientă în ambele cazuri [52]. Înţelegerea din 1335 de la Visegrád a celor trei regi, al Boemiei, Poloniei şi Ungariei a aplanat litigiile; între regii Boemiei şi Poloniei s-a încheiat pacea şi ulterior în schimbul unei sume de bani, Ioan a renunţat la pretenţiile sale asupra coroanei polone, iar Cazimir urmaşul lui Łokietek, silit de împrejurări, a renunţat la stăpînirile din Silezia în favoarea Boemiei [53].

---

[48] Fără să fi făcut cercetări speciale în privinţa acestei expediţii, ni se pare mai probabil ca ea să fi fost întreprinsă totuşi sub domnia regelui Cazimir. Indiferent în ce an a avut loc, ea constituie o mărturie a rivalităţii ungaro-polone în Moldova înainte de anul 1387. Vezi mai în urmă C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 13 sq. (propune anul 1369); St. S. Gorovei, *Îndreptări cronologice la istoria Moldovei în veacul al XIV-lea* în Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D. Xenopol" X, (1973) p. 115—118 (propune anul 1367).

[49] *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, Ed. M. Costăchescu, *Documente externe*, Iaşi 1932, nr. 162, p. 599.

[50] A. Czolowski, *Sprawy woloskie w Polsce do r. 1412*, Liov 1891, p. 4; Wł. Abraham, *Powstanie org.*, p. 275; J. Dąbrowski, *Ostatnie lata*, p. 299.

[51] *Historia Polski*, I_1, p. 423—428.

[52] Bronisław Włodarski, *Polityka Jana Luksemburczyka wobec Polski za czasów Władysława Łokietka*, în „Archiwum Towarzystwa naukowego we Lwowie", s. II, tom. XI, 1933, p. 14—16, 24—25, 33—36, 63—65, 70—71.

[53] *Codex diplomaticus* I, ed. M. Dogiel, p. 2, 3. *Historja Śląska* I, p. 414—416. *Dějiny Československa* I, p. 133,

www.dacoromanica.ro

Expansiunea orientală luxemburgheză, continuatoare a celei přemyslide, va avea în Carol IV un promotor fervent, sprijinit de curia papală. În eforturile de atragere la catolicism a Rusiei, papii din Avignon, începînd cu Ioan XXII (1316—1334) și-au îndreptat atenția în mod deosebit asupra lituanienilor ajunși stăpîni peste numeroasele cnezate ruse-apusene; treptat, în același scop se va forma un întreg front ofensiv de la Neva pînă la Nistru care angaja Suedia, Ordinul Teuton, Polonia, Ungaria, Boemia și în spatele căruia stăteau papa și împăratul. Punctul de plecare al acestei politici sistematice, de expansiune catolică, rezultat al convergenței intereselor lui Carol IV și ale papalității, mai ales sub Clement al șaselea (1342—1352), urma să fie de această dată Boemia. Interesele dinastice ale lui Carol atingeau depărtatele ținuturi lituaniene și ruse, în intenția de formare a unui vast imperiu vest slav [54].

Astfel, cucerirea Sileziei de către dinastia de Luxemburg, înaintarea ei spre nord prin Luzacia, Brandenburg, Mecklenburg, Pomerania, precum și raporturile stabilite cu Ordinul Teuton, ca și expedițiile în Lituania ale lui Ioan și Carol trebuie văzute în legătură cu planurile dinastiei de Luxemburg de expansiune spre răsărit, încurajate de papalitate [55]; în sprijinul acestor planuri Boemia va apela la tradiția Marii Moravii.

Potrivit acestei tradiții, vie în secolul al XIII-lea [56] și atestată și în sec. al XIV-lea, după dezintegrarea Marii Moravii, titlul de rege morav a fost transferat în Boemia și prin urmare regii cehi ca moștenitori ai Marii Moravii trebuiau să stăpînească toate țările, care ar fi făcut parte odinioară din Imperiul morav, adică Polonia, o parte a Ungariei (= Slovacia), o parte a Rusiei și altele [57]. Și în acest caz acțiunea politică a fost însoțită de un program confesional. Astfel Carol IV va întemeia cu concursul papalității în 1346(7) la Emmaus lîngă Praga o mănăstire de liturghie slavă, cu călugări slavi, aduși din Croația [58], în scopuri misionare. În vreme ce papalitatea avea în vedere în primul rînd acțiunea în mijlocul slavilor de sud, mai ales în Serbia, aspirațiile lui Carol IV, adevărate planuri hegemonice, vizau Lituania, cnezatele ruse, Haliciul [59].

În cadrul acelorași tendințe hegemonice în răsărit, Carol încuraja vechile pretenții de jurisdicție ale episcopiei de Lubuś (din estul mărcii Brandenburg, inițial dioceză a arhiepiscopiei polone de Gniezno) asupra catolicilor din Rusia haliciană, ceea ce îngreuia stăpînitorului acesteia, lui Cazimir, întemeierea în această regiune a ierarhiei catolice independente [60].

---

[54] Vezi tratarea amănunțită a problemei de E. Winter, *Die Luxemburger in der Ostpolitik der päpstlichen Kurie im 14. Jahrhundert*, în „Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich Schiller-Universität in Jena", VII, 1957 8 Gesellschaftwissenschaftliche Reihe p. 82.

[55] *Ibidem.*

[56] În legătură cu expansiunea răsăriteană (în Polonia și Lituania) a lui Přemysl Otakar II vezi Milada Paulová, *L'idée Cyrillo Méthodienne dans la politique de Charles IV et la fondation du monastère Slave de Prague* în „Byzantinoslavica" XI, 2, 1950, p. 174.

[57] Vezi tratarea întregii probleme la M. Paulová, *op. cit.*, p. 176—177.

[58] Pe coasta dalmată și în Croația supraviețuise liturghia slavă (încă glagolitică), adusă de ucenicii lui Metodiu, primise în 1248 recunoașterea papală și, considerată catolică, deoarece luase naștere înainte de schismă, va dobîndi în sec. XIV finalitate misionară. *Ibidem*, p. 179 sq.

[59] *Ibidem*, p. 182—183.

[60] Wł. Abraham, *Powstanie org.*, p. 265—266.

www.dacoromanica.ro

Acordurile încheiate între Carol şi Cazimir nu au rezolvat diferendele dintre Polonia şi Boemia, rezultate din expansiunea orientală a Boemiei. După Congresul de la Cracovia din 1364 relaţiile boemo-polone au început să se deterioreze, pentru ca în 1369, Cazimir, urmărind redobîndirea Sileziei şi a altor teritorii pînă la Marea Baltică, ajunse sub influenţa sau stăpînirea lui Carol, să intre din nou în coaliţia antiluxemburgheză [61].

★

Căutînd sensul pasajului referitor la Moldova din documentul de renunţare obţinut de către Ludovic de la Carol IV, se impun pornind de la cele examinate mai înainte trei ipoteze foarte strîns legate între ele.

I. La gestul de independenţă al domnitorului moldovean, fixat într-un act internaţional (1370—1371), Ludovic replică printr-o pretenţie hegemonică exprimată într-un alt act internaţional (1372) : într-un document elaborat în cursul tratativelor de pace şi matrimoniale Carol promite, la solicitarea lui Ludovic, că nu va revendica Moldova, cu alte cuvinte, renunţa explicit la Moldova în favoarea regelui Ungariei. Concomitent cu această replică cunoaştem la răsărit de Carpaţi acţiuni ecleziastice de coloratură politică angevină, posibilă reacţie ungară determinată de iniţiativa lui Laţcu : în septembrie 1371 este numit, după o perioadă de vacanţă, în persoana lui Nicolae de Buda, un nou episcop al Milcoviei [62]. Milcovia aşadar — cum just a remarcat R. Rosetti [63] — nu făcea parte din dioceza Siretului, şi nici din voievodatul lui Laţcu, căci întinderea episcopiei de Siret corespundea cu stăpînirea domnului moldovean [64]. În 1374 papa Grigore XI aflînd că „*certa pars multitudinis nationis Wlachorum, qui certas metas regni tui <Lodovici> versus Tartaros commorantes* ... sînt nemulţumiţi de sacerdoţii unguri, intenţionează să le dea episcop propriu [65]. Ierarhia catolică ungară se va împotrivi acestei intenţii, cum s-a împotrivit de altfel şi celei similare a lui Grigore IX din anul 1234 [66].

Prin urmare regatul ungar îşi afirmă viguros într-o regiune învecinată cu voievodatul lui Laţcu tendinţele de dominaţie şi nu ar fi exclus ca aceste manifestări să constituie totodată o replică sau un gest preventiv la posibile sau reale acţiuni polarizatoare ale Siretului şi deci o altă reacţie la iniţiativa lui Laţcu.

II. La coaliţia largă îndreptată din 1369 împotriva sa Carol răspunde prin efortul de despresurare şi constituire a unei tabere proprii de aliaţi, după cum am văzut, de la Marea Baltică pînă în Bavaria. Regele angevin constituia o serioasă ameninţare şi era un suveran puternic în coaliţia

---

[61] *Historia Polski*, I_1, p. 45.

[62] *Hurmuzaki*, I_2, p. 174 ; *Fontes* XII, ed. A. Tăutu, p. 29 31.

[63] Radu Rosetti, *Ungurii şi episcopiile catolice din Moldova*, în „Anal. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist" 2, XXVII (1905), p. 292. Vezi în acest sens şi Wł. Abraham. *Powstanie* org., p. 282.

[64] ... *ac totam dictam Terram seu ducatum Moldaviensem in quantum ad praefatum ducem pertinet eidem civitati pro diocesi assignetis et ettam deputetis et ipsam diocesim certis terminis limitetis* ... *Hurmuzaki* I^2, p. 161 ; *Fonts* XI, ed. A. Tăutu, p. 337.

[65] *Hurmuzaki*, I^2, p. 216, 217 ; *Fontes* XII, ed. A. Tăutu, p. 223.

[66] *Fontes* XII, ed. A. Tăutu, p. 223.

www.dacoromanica.ro

antiluxemburgheză. Pentru a lovi în acest puternic adversar, Carol propune lui Cazimir o încuscrire, urmărind astfel să-l scoată pe acesta din coaliţie şi să compromită succesiunea angevină în Polonia; în cazul de reuşită, dinastia luxemburgheză ar fi dobîndit probabil şi tronul piaştilor.

Oare urmărind subminarea coaliţiei, Carol l-a îndemnat pe voievodul Moldovei, pe care-l ştia ostil tendinţelor hegemonice angevine, să se alăture adversarilor regatului angevin, eventual şi pe alţi dinaşti din ţinuturile ortodoxe aflate în sfera de influenţă ungară? Aceasta ar putea explica sublinierea de către regele angevin a drepturilor sale asupra Moldovei. Sau iniţiativa unor contacte i-ar fi aparţinut lui Laţcu, care, după 1370, cînd presiunea maghiară începuse să vină şi din direcţia Poloniei, cunoscînd conflictul lui Carol cu suveranul celor două regate, se apropie de duşmanul acestuia din urmă? Nu avem la dispoziţie izvoare, în acest sens, însă posibilitatea unei astfel de alianţe antiangevine între Carol şi Laţcu nu trebuie eliminată; altminteri de ce Ludovic i-ar fi cerut lui Carol să promită, că nu-i va uzurpa Moldova? De bună seamă el simţea din partea regelui boem o ameninţare la influenţa sa în Moldova.

III. Ţinînd seama de vechile pretenţii boeme asupra tronului Poloniei, de expansiunea dinastică luxemburgheză spre răsărit — promovată mai ales de Carol IV, — conjugată cu planurile de catolicizare ale papalităţii, de încercarea din 1369 a lui Carol de cîştigare prin încuscrire a tronului polon în detrimentul angevinilor, şi luînd în considerare vădita infiltrare polonă în Moldova, în cursul tratativelor de pace şi al celor matrimoniale din 1372 cu regele boem, în virtutea cărora un membru al dinastiei de Luxemburg urma să devină soţul moştenitoarei tronului angevin polon, Ludovic de Anjou, prin actul de promisiune-renunţare obţinut de la Carol, îşi ia măsuri de precauţie. Astfel regele angevin urmăreşte să se asigure, că, în cazul succesiunii luxemburgheze în Polonia, Moldova — care căutînd să evite hegemonia ungară, începuse să-şi îndrepte privirile spre Polonia — nu va fi scoasă din sfera de influenţă ungară [67].

În concluzie, emiţînd în 1372 cele două acte de renunţare, Carol IV şi Ludovic de Anjou îşi dau asigurări reciproce, că nici unul nu va atenta la stăpînirile sau drepturile celuilalt.

Clauza referitoare la voievodatul Moldovei constituie — credem — o replică a suveranului angevin la acţiunile ce-i ameninţau interesele în Moldova (gest de independenţă al lui Laţcu sau posibilă alianţă antiangevină între acesta şi Carol) şi mai ales o măsură de precauţie a aceluiaşi rege angevin în faţa posibilei antrenări a Moldovei, care se opunea hegemoniei angevine, în sfera de influenţă a unei Polonii luxemburgheze.

În lupta sa pentru independenţă Moldova începe să se afirme pe plan internaţional.

---

[67] Rămîne o întrebare: de ce regele angevin nu şi-a luat o asigurare similară şi pentru Rusia Roşie, pentru care, după cum am văzut, manifesta un interes foarte puternic? Credem, că, fiind stăpînitorul Rusiei haliciene deocamdată doar în calitatea sa de rege al Poloniei specificarea ei în mod deosebit ca posesiune a sa, îi putea provoca dificultăţi în Polonia, unde domnia lui nu se bucura de sprijin general. De altfel, după cum am mai văzut, urmărind desprinderea treptată a Rusiei haliciene de Polonia, Ludovic va desemna la sfîrşitul anului 1372 pentru administrarea ei pe omul său de încredere Vladislav de Opole. (Vezi nota nr. 46).

www.dacoromanica.ro

ANEXĂ

WROCŁAW, 14 martie 1372

Carol IV împărat german şi rege boem promite lui Ludovic de Anjou regele Ungariei să nu uzurpe şi să nu revendice regatele acestuia Ungaria, Polonia, Dalmaţia precum şi voievodatul Moldovei

Karolus Quartus etc. Notum facimus etc. Quod ob singularem internae caritatis ardorem, quo Serenissimum Principem Dominum Ludovicum Hungariae, Poloniae, Dalmatiae etc., Regem fratrem nostrum carissimum nec non Serenissimas Elizabeth matrem et Elizabeth consortem ejusdem fratris nostri filios et haeredes ipsorum pio, fraternoque zelo complectimur, ipsis animo deliberato non per erorem, aut improvide, sed maturo Principum, Comitum, Baronum et Nobilium nostrorum fidelium ad hoc accedente consilio, et ex certa scientia pro nobis et Serenissima Elisabeth Romanorum Imperatrice, et Bohemiae Regina consorte Illustri, et Magnifico Wenceslao Bohemiae Rege filio, ac Illustribus Joanne seniore fratre, et Jodoco ejus primogenito marchionibus et Dominis terrae Moraviae nostris carissimis ; caeterisque nostris et eorum filiis et haeredibus in perpetuum promisimus et promittimus bona fide dolo et fraude quibuslibet procul motis ; et sub eo juramento corporali, quod super lignum vivificae Crucis, et sancta Dei evangelia in manibus Reverendi in Christo Patris Domini Johannis Patriarchae Alexandrini, Domini nostri Papae legati praestitimus, quod tam nos, quam praedicti, Imperatrix, filii, fratres nec non nostri et eorum haeredes et successores nunquam aspirare debemus, nec volumus ad vendicandum, aut usurpandum nobis vel ipsis aut alicui ex nobis Ungariae, Poloniae, Dalmatiae etc. Regna, et signanter specifice et expresse eorundem Regnorum et coronarum Principes Ecclesiasticos, seu seculares, Principatus seu Ducatus, et nominatim Waywodatus Muldaviae etc. seu alios eorum quoscunque Principatus, Ducatus, terras, homines, dominia, civitates, castra, seu quaslibet pertinentias eorum communiter vel divisim in genere seu in specie sive in Ungaria, Polonia, Dalmatia vel aliis Regnis praedictis seu alias ubicunque locorum consistant, vel ad vendicandum, seu usurpandum nobis quascunque earum, vel alicujus eorum metas, granicias, gades, seu terminos, aut jura, libertates pertinentias seu consuetudines, vel observantias, quae seu quas ad praenses tenent, habent, vel possident, seu actore Domino de jure adipisci habere, tenere, obtinere, vel possidere poterunt seu debeant quomodolibet in futurum, seu etiam quaecunque alia ad ipsos quovis modo spectantia ubicumque sita, quae non sunt nominatim inclusa, praesentibus etiamsi talia forent, de quibus hic fieri deberet vel posset mentio specialis. Et in eum casum, si hujusmodi eorum Principes, Principatus, Ducatus, Duces, Comites, Barones, Nobiles, Milites et clientes, cives, civitates, oppida, castra aut universitates terrae seu homines, vel eorum aliquae, seu aliquis seu voluntariae seu sponte nobis offerrent, offere vellent, vel quovis modo deliberarent subdere, subjicere, vel offere, quod ex nunc, prout ex tunc, et ex tunc prout ex nunc promittimus et spondemus pro Nobis, ac omnibus, et singulis supradictis sub juramento et fide praefatis, tales vel talem nullatenus assumere, recipere, seu aliquatenus acceptare quibuscunque adinventionibus, ingenio vel colore quaesitis praesentum etc.

Datum Wratislaviae die XIV Martii, quae fuit Dominica judica etc.

LA POSITION INTERNATIONALE DE LA MOLDAVIE SOUS LE RÈGNE DE LAŢCU : LA LUTTE POUR L'INDÉPENDENCE ET L'AFFIRMATION INTERNATIONALE

RÉSUMÉ

Procédant à un essai d'exegèse à partir d'une information de 1372, touchant la Moldavie, inconnue jusqu'à ce jour sous sa forme intégrale, l'auteur de l'étude examine à nouveau plusieurs questions fondamentales de la politique extérieure de la Moldavie sous le règne de Laţcu.

Après la conquête de l'indépendance en 1365, la Moldavie continue d'être confrontée aux tendances d'hégémonie manifestées par le Royaume hongrois (Louis d'Anjou 1342—1382) non seulement sur le plan politique

www.dacoromanica.ro

et militaire, mais aussi sur le plan confessionnel. La pression confessionnelle à caractère politique exercée par „le royaume apostolique" hongrois, qui s'imbriquait au zèle missionnaire de la papalité d'Avignon, détermina Laţcu à adopter en 1370, pour des considérations politiques, la confession catholique. Poursuivant la sauvegarde de l'indépendance de son Etat, Laţcu évita la hiérarchie catholique du royaume hongrois, s'adressant directement à la curie papale et demandant la création d'une évêchée relevant directement du pape. Tout ceci fut réalisé par la filière polonaise : les missionnaires, les messagers envoyés à Avignon ainsi que l'évêque sollicité furent des franciscains polonais et la consécration de l'évêque de Siret eut lieu à Cracovie. L'infiltration confessionnelle polonaise détermina une influence polonaise pour laquelle la Moldavie opta même avant 1370, en essayant d'éviter l'hégémonie du royaume hongrois. Ce n'est qu'après 1370 (Louis d'Anjou était devenu aussi roi de Pologne), mais surtout après 1372 (la Russie halicienne limitrophe de la Moldavie étant passée par celui-ci sous l'administration de la dynastie d'Anjou), que le statut politique de la Moldavie sera sérieusement menacé.

A part son geste d'indépendence enregistré en 1370—1371, Laţcu se manifesta aussi contre la dynastie d'Anjou pendant le conflit pour l'héritage de la marche de Brandembourg opposant Charles IV de Luxembourg, roi de Bohême et empereur allemand (1346—1378) et les princes de Wittelsbach appuyés par Louis d'Anjou et Casimir, roi de Pologne (1333—1370). Dans l'un des documents de reconciliation mutuelle datant de la période de négociations de paix et matrimoniales de 1372, Charles IV, sur la demande de Louis d'Anjou s'engagea expressément à ne pas revendiquer ou usurper le voiévodat de Moldavie. La clause concernant la Moldavie constitue — à nostre avis — une réplique de Louis d'Anjou aux actions qui menaçaient ses intérêts en Moldavie (geste d'indépendance de Laţcu, possible alliance entre ce dernier et Charles IV contre la dynastie d'Anjou). C'était là surtout une mesure de précaution de Louis d'Anjou face à une possible attraction de la Moldavie — qui s'opposait à l'hégémonie des Anjou — dans la sphère d'influence de la Pologne.

Dans sa lutte pour sauvegarder son indépendance, la Moldavie — en s'orientant sur la scène politique européenne (Avignon, Pologne, Bohême)— commence à s'affirmer puissamment sur le plan international.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

NICOLAE IORGA ŞI STATELE UNITE ALE AMERICII

DE

LUCIAN BOIA

Nicolae Iorga nu a fost un specialist în istoria americană. A privit însă întotdeauna cu interes spre Statele Unite, preocupîndu-l cele mai diverse aspecte ale fenomenului american: istoria, viaţa politică, cultura. Deşi puţin numeroase în comparaţie cu cercetările închinate altor popoare şi civilizaţii, studiile sale privitoare la Statele Unite au o indiscutabilă valoare. Ele constituie o încercare de interpretare proprie, profund originală, a evoluţiei istorice, civilizaţiei şi mentalităţii americane.

Urmărind biografia şi scrierile marelui istoric putem stabili cîteva faze în preocupările sale pentru poporul american şi realizările acestuia. La început, în timpul studiilor la Paris (1890—1893), Iorga s-a simţit atras de literatura americană, cunoscută iniţial prin traduceri franceze, apoi, învăţînd singur limba engleză, şi în original. Pasiunea din tinereţe nu l-a părăsit niciodată şi, pînă în ultimii ani, Iorga va citi, va traduce şi va scrie despre scriitorii americani preferaţi. Istoria Statelor Unite l-a preocupat mai puţin în prima parte a activităţii sale, pînă în vremea primului război mondial Iorga concentrîndu-se cu deosebire asupra istoriei româneşti şi sud-est europene. Într-un manual şcolar de istorie modernă universală, a cărui primă ediţie apare în 1907, el trece foarte repede peste istoria Americii; singurul aspect tratat mai pe larg — revoluţia americană — nu ocupă un capitol de sine stătător, fiind prezentat în cadrul a două lecţii, referitoare la Anglia şi Franţa la sfîrşitul secolului XVIII.

Evenimentul care l-a determinat pe Iorga să acorde o atenţie mult sporită atît istoriei cît şi politicii americane curente a fost primul război mondial. Participarea Statelor Unite la această conflagraţie nu putea lăsa indiferent pe un român, odată ce aportul american consolida forţele Antantei şi grăbea victoria împotriva Puterilor Centrale. Acum începe Iorga seria de articole consacrate politicii americane, mai numeroase în anii 1915—1920, dar prezente în paginile „Neamului românesc", pînă în ultimul an de apariţie a gazetei (1940). Fără îndoială că interesul crescînd privind istoria americană, ponderea mai mare ce o acordă acesteia în evoluţia generală a umanităţii, pornesc în bună măsură de la preocupările lui Iorga privitoare la rolul politic al Americii în lumea contemporană.

Un eveniment, de data aceasta personal, care l-a familiarizat pe Iorga în mai mare măsură cu cele mai variate probleme ale civilizaţiei americane a fost vizita întreprinsă de el în Statele Unite, la invitaţia şi

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 29, Nr. 8, p. 1153—1173, 1976

www.dacoromanica.ro

cu suportul material al românilor americani, în anul 1930 [1]. A avut acum, pe de o parte, posibilitatea unui contact direct cu românii din Statele Unite, a căror situație îl preocupa de multă vreme, iar pe de altă parte, ținînd o serie de conferințe în principalele centre științifice americane, a putut cunoaște țara și oamenii, aspectele concrete ale civilizației și modului de viață. După cum a spus chiar el, dorea să vadă în America nu „clădirile cu pînă la șaizeci de rînduri ridicate cu cîteva mașini, din fier încheiat și ciment de umplutură în vreo șaizeci de zile....., nici fabricile care mănîncă atîta pădure, atîtea măruntaie ale pămîntului, atîta viață de om", ci să înțeleagă „sufletele omenești", „puterea morală care mișcă această enormă mașină" [2].

Prima zi a vizitei a fost 27 ianuarie 1930, cînd a sosit la New York, cu vaporul, după „zece zile de drum greu, ultimele cu furtună". La 2 februarie era la Washington, la 7 februarie la Chicago, la 9 februarie la Indiana Harbour, la 16 februarie la Cleveland. Au urmat apoi Pittsburgh (21 februarie), Detroit (23 februarie), San Francisco, Los Angeles (3 martie). La întoarcere trece prin „lumea învinșilor" — ținutul indian din vecinătatea Marelui Canion și New Mexico, apoi prin „capitalele trecutului": Gettysburg (12 martie), Baltimore (14 martie), Philadelphia (15 martie), Princeton (16 martie), Boston (19 martie). La 20 martie, călătoria în America lua sfîrșit după ce, în mai puțin de trei luni, istoricul străbătuse mii de kilometri, cunoscînd cele mai variate zone și medii, conferențiind la cele mai renumite universități [3]. Conferințele sînt reunite în lucrarea publicată în 1932, *My American Lectures*; Iorga a tratat subiecte variate, de istorie românească și universală, insistînd și asupra unor probleme controversate, în care adusese soluții originale, sperînd să fie „mai bine înțeles într-o lume de idei noi decît ar fi poate cazul în alte părți ale lumii" [4]. Întors în România a ținut o serie de șapte conferințe la Teatrul Național din București, tratînd aspectele esențiale ale istoriei și civilizației americane (I *Pămîntul*, II *Națiile*, III *Istorie*, IV *Literatură și artă*, V *Românii*, VI *Anglia și America: viața materială*, VII *Culturile*). Acestea, precedate

---

[1] Clubul „Nicolae Iorga" din Indiana Harbour — înființat în 1909 l-a invitat, la 9 august 1929, să participe la aniversarea a 20 de ani de existență a societății, care urma să suporte și toate cheltuielile. La 31 august, Iorga a răspuns acceptînd invitația. Vezi corespondența privitoare la pregătirea vizitei în *Corespondența Iorga*, vol. 355, f. 222 224, 232 233, 268—270, aflată la Biblioteca Academiei RSR, mss.

[2] N. Iorga, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, Edit. Minerva, București, 1972, p. 722

[3] N. Iorga, *Memorii*, vol. IV, p. 379—388

[4] N. Iorga, *My American Lectures*, Bucharest, 1932, 192 p. Conține, în 15 capitole, cele aproximativ 20 de conferințe ținute în Statele Unite. Titlurile capitolelor: *French and other Literature in South-Eastern Europe; Greek and Latin Christianity and the Peasant Church of Roumania; Catholic Organisation and Propagand in South-Eastern Europe; Present-Day Problems of South-Eastern Europe; Russian Bolshevism and its Neighbours; Problems of Byzantine Art and the Art of South-Eastern Europe; Present-Day History and Historians* (în mod special despre Lamprecht și Xenopol); *A Roumanian Market Town; The Roumanian Synthesis; The Byzantine in Roumanian and the Roumanian in Byzantine Art; Roumanian Origins and Problem.; French Influence in South-Eastern Europe; Is Roumania a Balkan State?; Democracy in South-Eastern Europe; The Background of Roumanian History.*

www.dacoromanica.ro

de foarte sugestive *Note de drum*, au fost reunite în cartea *America şi românii din America*, una dintre cele mai frumoase cărţi ale lui N. Iorga [5].

În ultimul său deceniu de viaţă, interesul marelui savant pentru Statele Unite a stat sub semnul acestei călătorii din 1930. Studiile şi articolele scrise în aceşti ani dovedesc o cunoaştere mai apropiată, o înţelegere mai adîncă a esenţelor civilizaţiei americane decît tot ce scrisese pînă atunci. În acelaşi timp, drumul întreprins în 1930 l-a ajutat mult pe Iorga să-şi lărgească viziunea istorică prin descoperirea unor zone extra-europene. El călătorise mult pînă atunci, cunoştea aproape întreaga Europă, însă abia în 1930 a depăşit graniţele vechiului continent. În America a întîlnit nu numai societatea europeană aşezată şi adaptată aici, ci şi mai vechea civilizaţie indiană, atît din Statele Unite cît şi, prin intermediul muzeelor, din ambele continente americane. „O surpriză, şi cît de mare — scrie el — e de la început aceea a descoperirilor de obiecte de aur în Columbia (America de Sud). E în ornamentele circulare, în măştile lăţite, aceeaşi artă ca la Tirint şi Micena, lucrată cu aceeaşi tehnică. Din ce în ce mi se impune marea idee mîngîietoare a unităţii tuturor civilizaţiilor umane" [6]. Desigur, această idee este mai veche la Iorga, dar acum ea se îmbogăţeşte prin depăşirea cadrului strîmt al istoriei clasice, axată pe Europa; este un pas în evoluţia sa spre concepţia *Istoriologiei umane*. În acelaşi sens, o altă remarcă, foarte interesantă: îmbrăcămintea indienilor din Statele Unite „este îmbrăcămintea milenară, preistorică, a ţăranului şi mai ales a ţărancei de la noi", iar „covorul indian este covorul nostru" [7].

În concepţia lui Iorga, *pămîntul* reprezintă una dintre „permanenţele istoriei", punîndu-şi puternic amprenta asupra întregii vieţi a omului ce îl locuieşte. Prima trăsătură a naturii americane este, după părerea sa, *pădurea*, de a cărei existenţă leagă civilizaţia indiană, „toată religia indiană, toată poezia indiană" explicîndu-se prin „sufletul hrănit înainte de toate de pădure" [8]; din păcate, aceasta a ajuns să fie considerată o simplă materie primă, necesară industriei. Al doilea element fundamental este *piatra*: stînca şi muntele, caracteristice întregii regiuni vestice. Urmează apoi *apa*; mările, mai puţin ospitaliere ca în Europa, fluviile şi rîurile, care nu au o importanţă deosebită, căci aici „civilizaţia nu e orînduită de rîu, pe cînd la noi e strîns legată orice civilizaţie de această noţiune... În afară de Mississippi, rîul este un element oarecare, amestecat, pierdut în haosul vieţii americane" [9]. În schimb, lacurile, adevărate mări, constituie „una din minunile ţării". În rest, „cea mai mare parte a şesului este pustiu": „... nu este raiul lui Dumnezeu, cum şi-ar închipui atîţia la noi! Vedeniile binecuvîntate ale ţării româneşti trec înaintea ochilor şi, făcînd comparaţie, îţi spui că orbi trebuie să fie oamenii cari nu văd ce au în ţara lor şi fug de dînsa..." [10].

Un interes deosebit manifestă Iorga pentru populaţia indiană, pe care a avut ocazia să o cunoască direct deşi, mărturiseşte, „nu în măsura

---

[5] N. Iorga, *America şi românii din America. Note de drum şi conferinţe*, Vălenii de Munte, 1930, 328 p.
[6] *Ibidem*, p. 50
[7] *Ibidem*, p. 195—196
[8] *Ibidem*, p. 172
[9] *Ibidem*, p. 181
[10] *Ibidem*, p. 184

www.dacoromanica.ro

în care aş fi dorit" [11]. Indienii sînt descrişi cu multă simpatie în înfăţişarea, cultura şi obiceiurile lor. „Caracterele rasei indiene nu stau în culoarea pielii, ci în osatura feţei şi în linia ochilor, o osatură proeminentă, stîncoasă, parcă între Munţii Stîncoşi, leagănul indienilor, şi între acest chip al oamenilor este o legătură, parcă este ceva din piatra roşiatică a acestor munţi, din culoarea ca şi din duritatea pietrei, în înfăţişarea omului care îşi trage obîrşia de acolo. Căci, atunci cînd o populaţie rămîne foarte multă vreme într-un loc, se stabileşte între loc şi om o legătură : omul muntean, omul podgorean, omul de şes şi cel din baltă are ceva care aminteşte locul în care trăieşte. Tot aşa la indieni găsim faţa aceea de rocă, am zice, ca şi ochii prelungi, cu căutătura a pîndă" [12]. Casele indienilor din sud, „foarte curioase, făcute din lut sau din cărămizi uscate la soare, necoapte", cu mai multe etaje, se regăsesc — crede Iorga — în imensele construcţii din New York şi Chicago care „cînd sînt făcute mai bine, adică un rînd în retragere faţă de celălalt, nu fac decît să imite clădirile de argilă ale indienilor" [13]. Exclamă cu durere : „Ce păcat că această civilizaţie, cu astfel de începuturi, a fost tăiată brusc ! Ce n-ar fi ieşit din mîinile indianului !" [14]. În chestiunea controversată şi astăzi, a numărului indienilor, Iorga îşi exprimă convingerea că aceştia au fost întotdeauna puţini, ceea ce explică şi biruinţa uşoară a europenilor [15].

Iorga consideră că este o mare greşeală să se înceapă istoria Statelor Unite de la anul 1776 sau, cu vreo două secole în urmă, în cazul că se prezintă şi istoria coloniilor engleze. „Înainte de apariţia europenilor — arată el — a fost aici o întreagă lume indiană ; aceea n-are interes ?... Istoria aceasta o putem reconstitui pînă la oarecare punct şi, deci, acest capitol nu poate lipsi cînd vorbeşti despre istoria Americii... Bieţii indieni au fost expropriaţi de la orice : de la pădurea lor, de la stăpînirea rîurilor, de la pămîntul lor..., dar nu se cuvine să-i expropriem din domeniul istoriei, fiindcă ei au creat ţara, cu drumurile ei, cu un început de agricultură" [16]. Cu multă dreptate, arată Iorga (şi este aici un progres în propria-i concepţie), că „istoria e nu numai istoria datată, istoria strînsă în jurul unor anume personalităţi ; istoria este crearea culturii, a aşezămintelor" ; în concluzie „un capitol de etno-istorie indiană ar trebui să se pună la începutul vieţii Statelor Unite" [17].

În ce priveşte descoperirea Americii de europeni, Iorga arată că au fost de fapt mai multe descoperiri : „Cristofor Columb a descoperit Antilele, alţii au descoperit Mexicul, alţii America de Sud şi, cu mult înaintea tuturor, cu patru secole înainte, scandinavii au descoperit Groenlanda şi, prin partea de nord, continentul american". El accentuează în chip deosebit importanţa aventurii vikinge şi rolul Norvegiei de odinioară, „un adevărat imperiu al mărilor... sprijinit, pe de o parte, pe pămîntul acesta din nordul Europei şi, pe de altă parte, pe coasta nordică şi nord-estică a Americii" [18].

---

[11] *Ibidem*, p. 190
[12] *Ibidem*, p. 191—192
[13] *Ibidem*, p. 194
[14] *Ibidem*, p. 197
[15] *Ibidem*, p. 199
[16] *Ibidem*, p. 216—217
[17] *Ibidem*, p. 217—218
[18] *Ibidem*, p. 221

www.dacoromanica.ro

Socoate că este posibil ca anumite tradiţii despre acest drum spre America să se fi transmis, contribuind la redescoperirea din jurul anului 1500.

Cei dintîi colonizatori în America au fost popoarele de rasă latină, francezii în nord. „A fost un moment cînd ar fi fost posibil să avem nu o Americă anglo-saxonă, opusă unei Americi centrale şi sudice a latinilor, ci ar fi fost cu putinţă ca amîndouă Americile să fie latine" [19]. Un rol însemnat au jucat şi olandezii, de la care provine, printre altele, şi „casa de lemn americană" tipică [20]. În ce priveşte caracterul celor 13 colonii engleze, Iorga le consideră „democraţii rurale", societăţi neierarhizate de oameni egali [21]. Desigur, o viziune idealizată care nu corespunde decît parţial situaţiei reale, mult mai complexe.

Iorga a arătat un deosebit interes pentru revoluţia americană, încercînd, în mai multe lucrări, să îi descifreze esenţa şi mesajul. Considera că este unul dintre cele mai importante evenimente din istoria omenirii. Însemnătatea ce i-o acordă rezultă cel mai bine din paralela, deseori schiţată, între cele două revoluţii din ultimul sfert al secolului XVIII : americană şi franceză. În *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*, el începe prezentarea epocii contemporane nu de la revoluţia franceză din 1789 — cum se obişnuia pe atunci —, ci de la revoluţia americană[22]. Pornea de la ideea că revoluţia din 1789 „se sprijină aşa de mult pe exemplul american, avînd şi el aceeaşi bază şi care a dovedit că *aşa ceva se poate face...*" [23]. În Franţa însă, după părerea lui Iorga, s-a mers mult prea departe, încercîndu-se o restructurare totală a societăţii, potrivit unor principii raţionale, logice, dar prea abstracte, rupînd evoluţia firească, organică a societăţii. Se poate considera, în general, că Iorga a dovedit neînţelegere pentru revoluţia din Franţa şi a exagerat într-o anumită măsură caracterul înnoitor şi importanţa mondială a revoluţiei americane.

De fapt Iorga a dat, de-a lungul anilor, mai multe interpretări fenomenului revoluţionar american. Astfel, în 1922 scria că, proclamînd în 1776 independenţa, coloniile au procedat „fără nici un respect pentru trecut, cu totala înlăturare a oricărei tradiţii, la o construcţie logică în care nu e un resort pe care să nu-l ceară deducţia fără greş din principiile invariabile aplicate omului, tipului omenesc unic ca entitate metafizică invariabilă... O nouă „oglindă de dreptate" se ţinea de acum înainte în faţa lumii" [24]. Această imagine a unei revoluţii de valoare universală, clădită potrivit unor principii abstracte, bune pentru toată lumea, pe care revoluţia franceză nu avea decît să le imite şi să le ducă mai departe, va fi radical modificată de istoric în scrierile ulterioare.

În lucrarea din 1927, *Originea şi sensul democraţiei*, Iorga porneşte de la ideea amintită, a existenţei unei „democraţii rurale" americane : „Nu erau intelectuali orăşeni acei cari făcuseră minunea, ci fermieri şi cîte un muncitor. George Washington, omul de ţară, „răzeşul", sta lîngă fostul zeţar Franklin" [25]. Revoluţia americană a avut rostul de a apăra

[19] *Ibidem*, p. 223—224
[20] *Ibidem*, p. 224
[21] N. Iorga, *Originea şi sensul democraţiei*, Vălenii de Munte, 1927, p. 50
[22] N. Iorga, *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*, vol. IV, Paris, 1928, p. 1—10
[23] N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost*, p. 659
[24] N. Iorga, *Revoluţii politice şi întregiri naţionale*, Bucureşti, 1922, p. 6
[25] N. Iorga, *Originea şi sensul democraţiei*, p. 50

www.dacoromanica.ro

o democraţie deja existentă. În schimb, „revoluţia franceză a înlăturat un organism capabil de a fi păstrat şi ţinut în curent, pentru a pune în loc o clădire abstractă, care s-a dovedit nelocuibilă"; spre deosebire de revoluţia americană, ea „a fost făcută de cărturari din burghezie şi pentru burghezie, ţăranii, starea a patra, neexistînd în pregătirile de viitor ale burgheziei" [26]. Se observă în această lucrare o schimbare a părerilor lui Iorga despre revoluţia americană. Dacă în 1922 văzuse în ea — ca şi în revoluţia franceză — o încercare reuşită de a construi, după formule abstracte, o societate logică, raţională, ruptă de trecut, acum sublinia — opunîndu-l revoluţiei franceze — evoluţia organică, continuitatea modelului american. Revoluţia americană se prezenta astfel nu ca aplicarea mecanică a unor teorii filozofice abstracte, ci ca o luptă de apărare a acelei „democraţii rurale", deja stabilite.

După vizita efectuată în America, în 1930, observăm o nouă modificare în concepţia lui Iorga asupra revoluţiei americane. În *America şi românii din America* el mărturisea ca o eroare faptul de a-i fi considerat pe fermieri promotorii revoluţiei. Arată că, într-adevăr, aceştia „au tras greul, au riscat", dar conducerea, ca şi folosul final, le-au avut oamenii de afaceri, asociaţi cu clasa foarte numeroasă a avocaţilor. Filozofia dominantă ar fi fost cea a lui Rousseau şi nu, după cum considerau unii istorici, ideile lui Locke [27]. Iată deci, revenirea la ideea unei revoluţii condusă de burghezie, pentru folosul acestei clase şi pătrunsă de ideile filozofice europene, o revoluţie dacă nu asemănătoare în desfăşurarea ei, dar avînd aceeaşi esenţă cu revoluţia franceză. Într-o altă lucrare, publicată în acelaşi an, admitea două faze în desfăşurarea revoluţiei: una de *legalism istoric* şi de *drepturi tradiţionale*, a doua cu caracter universal, bazată pe *Contractul social* [28]. În 1931 afirma totuşi — contrazicîndu-se evident — că în preajma războiului „o burghezie în adevăratul înţeles al cuvîntului nu exista, ... oraşele americane erau foarte mici, de cîteva mii de oameni"; războiul s-a făcut fără capital, prin împrumuturi [29].

Două lecţii predate de Iorga la Academia Comercială din Bucureşti şi publicate în ziarul său, „Neamul Românesc", aduc, în 1932, precizări. Istoricul îşi propunea acum să înlăture partea de legendă a „creatoarei revoluţii americane"; se crede prea mult, afirmă el, într-o anume ideologie veche, liberală a coloniştilor stabiliţi în America, care ar fi fost de la bun început o „vatră a libertăţii". „Vede cineva — se întreabă el — pe Washington, revoluţionarul cu sabia în vînt după dreptate, popular şi democratic, bogat în discursuri zguduitoare?". Dimpotrivă, arată Iorga, era „un mare proprietar", care iubea confortul, ordinea şi disciplina. Era exponentul unei societăţi „înainte de toate cuviincioasă". Această societate era alcătuită din multe elemente amalgamate; cele trei note dominante sînt spiritul juridic, spiritul „de iniţiativă al spintecătorilor de păduri" şi spiritul „religios al creatorilor de secte". Poporul era dispus să acţioneze numai în limitele acestor trei principii esenţiale ale caracterului său: „oameni întregi, buni de orice, gata la orice, dar numai cînd e vorba

[26] *Ibidem*, p. 50—51

[27] N. Iorga, *America şi românii din America*, p. 230—231

[28] N. Iorga, *Istoria contemporană, vorbită pentru ascultătorii de la Academia de înalte studii comerciale şi industriale*, vol. I, Bucureşti, 1930, p. 38

[29] N. Iorga, *Factorii materiali ai epocii contemporane*, Bucureşti, 1931, p. 158

www.dacoromanica.ro

de ce cred ei drept, moral şi practic". „Le lipseau — continuă Iorga — şi bandele şi retorii şi exploatatorii revoluţiei. Şi, de altfel nu există o revoluţie tîrîtă zi de zi, pentru plăcerea de a o avea, ci numai două lucruri : o declaraţie de drepturi şi o luptă de apărare". Este subliniat din nou caracterul organic, oarecum „conservator" al revoluţiei americane, care nu a încercat să rupă legătura cu trecutul. Rezultatul a fost „o libertate americană aşa de mult deosebită de cele europene, ca una ce e cuprinsă între restricţii tradiţionale şi morale peste care nu poate nimeni să treacă". Iar forma noului stat „va fi din acelea care veşnic se pot înnoi şi pot fi influenţate veşnic de noile stări de spirit" [30].

În una din ultimele lucrări ale lui Iorga, *Îndreptări noi în concepţia epocii contemporane*, apărută în 1940, se fac din nou referiri la revoluţia americană, al cărei caracter specific este subliniat. Ea „iese dintr-o mişcare populară de caracter general, cu ceva idei de ale lui Rousseau, dar nu prea multe. Să nu se creadă că acei coloni americani cari au purtat războiul de liberare erau nişte savanţi sau că erau iniţiaţi în teoriile politice elaborate în Franţa". Dimpotrivă, Washington „era un boiernaş de ţară", în casa căruia „nici un bancher cu oarecare avere n-ar trăi. Lectura lui? Biblia şi cîteva cărţi. Biblioteca lui? Nu există". La fel de simplu era şi Franklin, multă vreme lucrător tipograf, care a refuzat să fie „eroul la modă" dorit de europeni. „În ce priveşte pe oamenii revoluţiei franceze — consideră Iorga — este altceva. Cînd scriu, cînd vorbesc, cînd apar în public, ei vor să dea o anumită impresie despre dînşii, care este în legătură cu acest eroism copiat după Roma de odinioară, rău înţeleasă" [31]. După multe schimbări şi nuanţări în interpretare, Iorga ajunge deci, în cele din urmă, la concluzia caracterului specific al revoluţiei americane, izvorîtă din necesităţi proprii, slab influenţată de filozofia europeană, bazată pe oamenii simpli din mediul rural sau urban. Democraţia americană, rezultată din revoluţie, arată Iorga, este locală, în timp ce democraţia engleză, principalul model al statelor europene, este centralizată [32]. Iorga considera că democraţia americană era mai autentică, mai integrată organic în evoluţia firească a societăţii decît sistemele politice ale Europei occidentale din ajunul celui de-al doilea război mondial.

Iorga a manifestat un viu interes nu numai pentru revoluţia americană ca fenomen general, ci şi pentru viaţa şi personalitatea principalilor ei exponenţi. A scris pagini foarte interesante mai ales despre George Washington şi Benjamin Franklin.

Primul articol consacrat lui Washington îl publică în anul 1918, cu ocazia comemorării zilei de naştere a acestuia şi, totodată, în strînsă legătură cu angajarea Statelor Unite în primul război mondial. El vedea în Washington un om de „origine modestă, educaţie ca pentru acele împrejurări : nici o bază clasică, nici limbi străine, nici literatură, nici ştiinţe, nici gramatică şi ortografie engleză ; ceva matematică... Nimic strălucitor la dînsul : nici o făgăduială în grai, în ochi, în gest". El vorbea

[30] N. Iorga, *Revoluţia americană : clasele populaţiei*, în „Neamul românesc", 1932, nr. 259 (19 noiembrie) ; *Lupta americană pentru libertate*, în „Neamul românesc", 1932, nr. 261 (23 noiembrie)

[31] N. Iorga, *Îndreptări noi în concepţia epocii contemporane*, Bucureşti, 1940, vol. I, p. 50—52

[32] *Ibidem*, p. 54

www.dacoromanica.ro

însă în numele „unor oameni cari aveau numai conştiinţa — dar deplină — că sînt oameni" [33].

Principalele texte referitoare la personalitatea lui Washington sînt scrise de Iorga în februarie 1932, cînd s-au aniversat 200 de ani de la naşterea acestuia. Iorga era atunci primul ministru al României (aprilie 1931—iunie 1932) şi interesul său pentru comemorarea lui Washington poate fi privit astfel nu numai ca actul unui istoric, ci şi al unui om politic, dornic de a strînge legăturile ţării sale cu Statele Unite. Sub patronajul lui Iorga şi al altor cunoscuţi oameni politici şi de cultură, a avut loc, la 22 februarie 1932, o festivitate desfăşurată la Ateneul Român. Marele istoric a ţinut cu această ocazie un frumos discurs despre personalitatea lui Washington. A arătat că, într-o vreme cînd „pentru toţi eroul era cetăţeanul din vechea Helladă şi din Roma antică", cînd oamenii încercau să copieze modelele din „Vieţile paralele" ale lui Plutarh („oratori cu fraza nobilă pe buze, statui vii încremenite în marmora lor albă, creatori de iluzii şi căutători de efecte"), Washington a fost cu totul altfel, un om simplu, lipsit de ambiţie şi de dorinţa de a părea. „A fost un nobil fără prejudecăţi, un fermier fără lăcomie, un luptător fără cruzime, un om popular fără demagogie. Prin toate stările, el a dus acelaşi suflet, neschimbat în puritatea lui absolută. Viaţa lui a fost de o unitate desăvîrşită". Singura lui ambiţie era aceea „de a fi un om bun şi deplin între oamenii pe care-i iubea deopotrivă şi-i preţuia numai după faptele lor... Tot ce este în America idealism şi virtute vine în rîndul întîi de la dînsul" [34].

Şi Franklin este văzut de Iorga, într-un articol publicat în 1931, în „Revista istorică", tot ca o figură tipică a unei revoluţii „liniştite, de oneşti fermieri, luptînd înainte de toate pentru dreptul lor". Istoricul îl consideră „una din rarile fiinţe în care aventura, unită cu necazurile şi primejdiile, să nu fi falsificat mintea şi înăcrit caracterul" [35]. Într-un alt loc îl caracteriza drept „cel dintîi american care se interesează de orice şi care înţelege că trebuie să se intereseze de orice" [36]. Iorga publică un articol şi despre Governor Morris, financiarul american care a trăit la Paris în timpul revoluţiei franceze, un nou prilej pentru a compara cele două revoluţii [37].

În legătură cu evoluţia ulterioară a Statelor Unite, Iorga s-a referit succint, în cîteva lucrări, la dezvoltarea economică şi la principalele transformări politice şi sociale. A subliniat opoziţia dintre Nord şi Sud şi rolul crescînd al Vestului. Ascensiunea acestuia din urmă caracterizează era Jackson, în general perioada 1830—1850, împiedicînd pentru un timp înfruntarea Nordului şi Sudului [38]. În schimb, „Lincoln nu a reprezentat o regiune şi tendinţa acesteia. Cînd a ajuns preşedinte era pentru întîia

---

[33] N. Iorga, *Amintirea lui Washington*, în *Oameni cari au fost*, vol. II, Bucureşti, 1935, p. 391

[34] „Neamul românesc", 1932, nr. 45 (24 februarie). Cu ocazia comemorării s-a publicat şi un frumos album, *Homage to George Washington, Builder of the American Nation*, cuprinzînd articole — în limba engleză —, semnate de N. Iorga, mareşalul Averescu, M. Sadoveanu, N. Titulescu şi de alte personalităţi.

[35] N. Iorga, *Franklin*, în „Revista istorică", XVII (1931), nr. 4—6, p. 90—91

[36] N. Iorga, *Istoria contemporană ...*, 1930, p. 48

[37] N. Iorga, *Governor Morris*, în „Revista istorică", XVII (1931), nr. 4—6, p. 94—100

[38] N. Iorga, *Factorii materiali ai epocii contemporane*, p. 164—165

www.dacoromanica.ro

oară alegerea unui om pentru el însuşi" [39]. Pentru Iorga războiul de secesiune se explică nu atît prin contradicţii economice şi necesităţi sociale stringente, ci mai mult prin imperativul moral al desfiinţării sclaviei. Lincoln, un om fără cultură, dar „un foarte mare om, fiind un mare caracter", a crezut cu tărie într-o idee, pe care a înţeles să o aplice cu orice preţ, chiar cu preţul prăbuşirii Statelor Unite [40]. Desigur, o interpretare greu de admis, odată ce pe primul plan al preocupărilor lui Lincoln era, cel puţin în prima fază a războiului, nu atît desfiinţarea sclaviei, cît salvarea unităţii americane. Pentru Iorga, Lincoln este tipul desăvîrşit al eroului, „erou prin felul cum, ridicat de jos prin muncă, şi-a cîştigat fiecare pas în viaţă, erou prin absoluta lui dezinteresare, erou prin acceptarea tuturor riscurilor cînd a fost vorba de crezul său asupra libertăţii şi demnităţii omului şi, la urmă, erou prin moartea ce a îndurat" [41].

Războiul civil a avut ca urmări o dezvoltare economică fără precedent şi un uriaş val de emigraţie. Ultimului fenomen Iorga îi acordă o importanţă decisivă în modelarea Americii contemporane. „Pe cînd băştinaşii — arată el — erau mai mult agricultori, elemente conservatoare care nu erau pline de iniţiativă, aceşti aventurieri ai Europei s-au aruncat cu toată admirabila furie a celui sărac care vede înaintea lui posibilităţile de a realiza o mare bogăţie neaşteptată... Oamenii aceştia s-au găsit deodată întemeietori de ţară nouă faţă de statul cel vechi, cu privilegiile lui. Atunci a început America Nouă, America în care grupele omeneşti influenţează statul, în loc ca statul să influenţeze grupele omeneşti" [42].

Pentru Iorga, „viaţa americană a fost clădită pe lupta pentru exploatare şi pentru cîştig" [43]. O caracteristică a ei, în epoca recentă, este aceea că „omul politic nu domină societatea", aceasta aparţine „asociaţiilor, ligilor, aparţine formaţiunilor de interese materiale sau aparţine asociaţiilor religioase". În fond, arată el, viaţa materială şi spirituală este dominată de cîţiva „Napoleoni ai producţiei" [44].

În ce constau suportul documentar şi originalitatea incursiunilor lui Iorga în istoria americană? În ce priveşte primul aspect, trebuie arătat că istoricul nu a întreprins niciodată cercetări aprofundate în acest domeniu. Cunoştea unele izvoare publicate, pentru epoca revoluţiei folosind mai ales corespondenţa lui Franklin. Se baza, pentru definirea mentalităţii americane, pe o anumită familiarizare cu literatura ţării şi pe contactul direct stabilit în 1930. Realizările istoriografiei americane, mai ales a celei recente, îi erau însă numai parţial cunoscute. A folosit, în ediţia din 1930, lucrarea, cu atîtea puncte de vedere noi, a soţilor Charles şi Mary Beard, *The Rise of American Civilization* (apărută în 1927), în care istoria americană era explicată în mare măsură prin forţele economice şi sociale. Deşi Iorga apreciază cartea, interpretările sale sînt sensibil diferite. Astfel, în timp ce soţii Beard porneau de la colonizarea engleză, istoricul român acordă o importanţă deosebită realităţilor ce au precedat instalarea anglo-saxonilor, subliniind atît rolul modelator al mediului natural, cît şi însemnătatea

[39] *Ibidem*, p. 166
[40] N. Iorga, *America şi românii din America*, p. 235
[41] N. Iorga, *Educaţie americană*, în „Neamul românesc", 1937, nr. 58 (14 martie)
[42] N. Iorga, *Factorii materiali ai epocii contemporane*, p. 168—196
[43] N. Iorga, *America şi românii din America*, p. 232
[44] *Ibidem*, p. 237—238

www.dacoromanica.ro

şi valoarea civilizaţiei indiene, neuitîndu-i nici pe europenii (vikingi, francezi, olandezi) care au precedat Anglia în America de Nord. Fără a minimaliza ponderea decisivă anglo-saxonă, el consideră deci că rădăcinile civilizaţiei americane trebuie căutate mult mai adînc. În rest, dacă istoricii americani insistau asupra factorilor materiali, Iorga este preocupat cu deosebire de fondul spiritual, moral al civilizaţiei studiate. Aplica astfel cunoscuta sa concepţie, potrivit căreia „nu e materia brută care ne înconjoară pretutindeni în societăţile omeneşti, e ideea realizată, care formează corpul lor, ori ideea ce vrea să fie realizată, şi ea întreţine viaţa într-însul"[45]. Forţa morală a unui popor — arăta el — poate birui dificultăţi de orice natură. În acest spirit, a încercat să definească succint esenţa civilizaţiei americane, arătînd că aceasta nu este „un imens haos de muncă sălbatică din care ies mărfuri şi numai mărfuri, rezultate materiale şi numai rezultate materiale", ci este, în fond, „orice vrei, dar cu un singur sistem", bazat pe o „muncă perfect calculată" şi pe remarcabila „forţă morală" a poporului american[46].

Ce a scris Iorga despre America nu trebuie deci apreciat prin exigenţa unei cercetări istorice riguroase. Fără vreo documentaţie deosebită, el încearcă să aplice istoriei americane propriul său sistem de interpretare. Originalitatea stă nu în documentare, ci în concepţie, şi aici ea este deplină, căci Iorga nu imită şi nu preia ideile altora. Fireşte, interpretările sînt de multe ori discutabile, chiar contradictorii, ele apar însă destul de coerente privite în cadrul întregii opere istorice a lui Iorga. „Semănătorismul" său, viziunea proprie asupra ţărănimii româneşti şi rolului ei în istoria naţională, sublinierea caracterului ţărănesc al statelor româneşti în evul mediu, sînt idei pe care le proiectează şi asupra primei faze a istoriei americane; de aici, „democraţia ţărănească" a celor 13 colonii. Tradiţionalismul său, concepţia evoluţiei organice a societăţii, fără renunţarea la valorile trecutului, neîncrederea în utilitatea schimbărilor violente — sînt idei, istorice şi politice în acelaşi timp, care explică atitudinea lui Iorga faţă de revoluţia americană. Istoria americană devine astfel un prilej pentru marele istoric de a-şi aplica şi verifica propriile-i teze.

Iorga a apreciat unele cercetări de istorie universală ale specialiştilor americani. În 1927 recenza favorabil lucrarea lui James T. Shotwell, *An Introduction to the History of History*, publicată în 1923[47], iar în 1936 scria elogios despre „un foarte însemnat studiu de istorie financiară a evului mediu", *The Dissolution of the Carolingian Fisc in the 9th Century*, de James Westfall Thompson[48]. În ce priveşte cărţile despre România, a avut cuvinte foarte favorabile despre lucrarea lui T. W. Riker, *The Making of Roumania* (1931), considerată a fi un „excelent studiu, bazat pe documente în mare parte inedite, ...un ghid indispensabil" pentru oricine va cerceta în viitor această perioadă[49]. Despre cartea lui Joseph S. Roucek, din 1932, *Contemporary Roumania and her Problem* pe care

---

[45] N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, ed. III, Bucureşti, 1944, p. 76
[46] N. Iorga, *Ce e America*, în „Neamul românesc", 1930, nr. 35 (14 februarie)
[47] „Revista istorică", 1927, nr. 1—3, p. 79
[48] *Ibidem*, 1936, nr. 4—6, p. 194
[49] „Revue historique du sud-est européen", 1932, nr. 1—3, p. 109

www.dacoromanica.ro

autorul, care cunoştea bine România, o dedicase lui Iorga) arăta că „urmăreşte să spună adevărul, aşa cum este el, cinstit şi curajos" [50].

Începînd din vremea primului război mondial pe Iorga l-a preocupat şi politica americană, mai ales în măsura în care aceasta se lega de problemele europene şi în primul rînd de interesele României. Fiind el însuşi unul dintre principalii animatori ai intrării României în primul război mondial, în vederea eliberării teritoriilor de peste munţi şi desăvîrşirii unităţii naţionale, era firesc să urmărească foarte atent evoluţia politică americană din acei ani. Într-un articol referitor la această problemă, publicat în decembrie 1915, istoricul îşi exprima speranţa că Statele Unite vor reuşi să impună un adevărat drept internaţional, „care va asigura în sfîrşit viitorul lumii de banditismul colectiv şi de asasinatul în masă" [51].

Întîrzierea participării americane la război îl determina pe Iorga să creadă, la începutul anului 1917, că „America are alt rol", acela de a aproviziona cu muniţii şi hrană puterile Antantei şi, fapt după părerea lui chiar mai important, de a da o garanţie morală luptei împotriva imperialismului german [52]. Asupra acestui ultim aspect Iorga insista chiar după ce Statele Unite, declarînd război Germaniei, se pregăteau să participe efectiv la război: „Adăugirea puterilor materiale e un element de biruinţă în prezent şi atîta. Creşterea puterii morale e un şi mai puternic element de biruinţă în acest prezent, dar în acelaşi timp e şi o garanţie faţă de judecata vremurilor care vor veni" [53].

Celor care erau deziluzionaţi de angajarea prea lentă a Statelor Unite în luptă, Iorga le replica: „Pînă la noi ajung veştile de parade strălucite..., ajung articolele ziarelor şi discursurile oratorilor. Nu poate ajunge însă acel zvon surd al milioanelor de motoare care, cu munca înfrigurată a tuturor forţelor disponibile, pregătesc în zvonul lor uriaş victoria de mîine" [54]. El nu se îndoia că americanii vor merge pînă la capăt, căci întreaga lor economie fiind pusă pe picior de război şi numeroase împrumuturi fiind acordate aliaţilor, renunţarea ar echivala cu ruina: „America e prinsă în război cu tot ce are, cu tot ce poate, cu tot ce vrea... iar faptul că nu porneşte la lucru ca pentru o aventură făgăduieşte tocmai măreţia loviturii ce o va da în ceasul descordării, apropiate, a forţelor ce acumulează" [55].

Odată ce armata americană a început să lupte efectiv pe front, Iorga sublinia calitatea acestor ostaşi, „în cari anume interesaţi vedeau doar nişte meşteri de specialitate, nişte lucrători de cale ferată şi orice alta decît soldaţi capabili de a sta în faţa germanilor". El considera că „America a făcut cea mai mare sforţare din istoria ei" şi remarca faptul că „niciodată entuziasmul nu lipseşte oamenilor cari încep de la o credinţă pentru a face calcule şi nu de la calcule pentru a simula o credinţă" [56].

---

[50] *Ibidem*, 1932, nr. 7—9, p. 326—329

[51] N. Iorga, *Nota Americii*, în „Neamul românesc", 1915, nr. 50 (13 decembrie)

[52] N. Iorga, *Sentinţa americană*, în „Neamul românesc", 1917, nr. 45 (17 februarie)

[53] N. Iorga, *Declaraţia de război a Americii*, în „Neamul românesc", 1917, nr. 80 (24 martie)

[54] N. Iorga, *Vine America?*, în „Neamul românesc", 1917, nr. 148 (2 iunie)

[55] N. Iorga, *America — o „iluzie"?*, în „Neamul românesc", 1917, nr. 358 (31 decembrie)

[56] N. Iorga, *Soldaţii americani*, în „Neamul românesc", 1918, nr. 193 (15 iulie)

www.dacoromanica.ro

Apreciind efortul de război, Iorga admira totodată şi diplomaţia preşedintelui Wilson caracterizată, considera el, prin „francheţe absolută, sinceritate" şi pornind de la principiul că „nimeni n-are dreptul să dispuie de popoare, nimeni n-are dreptul să le răpească pămîntul" [57].

Este, firește, mult idealism şi o anume naivitate politică în interpretarea dată de Iorga politicii americane din timpul primului război. Trebuie însă ţinut seama de faptul că articolele amintite sînt scrise în vîltoarea luptei, iar America era un aliat în această luptă. Apărînd poporul american de atacurile care nu vedeau în Statele Unite altceva decît o simplă producătoare de mărfuri, Iorga a căzut în exagerarea cealaltă, considerînd că războiul a însemnat pentru America doar o chestiune de etică, de apărare a popoarelor, a dreptului internaţional. Motivele economice, interesele politice care erau în joc, lupta marilor puteri pentru reîmpărţirea lumii, l-au interesat prea puţin pe istoric. De fapt, pentru el, în conformitate cu întreaga-i concepţie istorică, războiul a fost o înfruntare de principii şi o probă de vitalitate: „Muniţii, bani, credit, oameni, submarine, aeroplane? Da. Mai ales însă tot restul, toată acea energie din care vin muniţii, bani, credit, submarine, aeroplane şi, nu mai puţin, voinţa nebiruită a omului" [58].

Spre sfîrşitul anului 1918 — odată cu sfîrşitul războiului — încep să apară însă unele rezerve în interpretările lui Iorga privitoare la politica americană. Într-un articol publicat la 22 noiembrie, îşi exprima speranţa — şi aceasta echivala cu o critică — că preşedintele Statelor Unite, venind în Europa, va înţelege aici „*ce e tradiţia*, nu ca încă o abstracţie, ci ca unul din puternicii factori de existenţă a popoarelor"; găsind „naţii bine definite, de mult fixate", Wilson avea să renunţe poate la „iluziile plebiscitare", „va lepăda ideea că ajunge prezenţa unui om venit de ieri de alaltăieri pe un pămînt pentru ca şi votul lui să decidă, cu putere egală, asupra soartei acelui pămînt şi va adopta convingerea noastră europeană pe care ne-au dat-o veacurile: că pe fiecare pămînt omul are şi valoarea, care aceea e hotărîtoare, a tuturor generaţiilor care l-au precedat şi care au desigur un sfînt drept ce nu se poate rosti decît prin buzele urmaşilor" [59].

Detaşarea Americii de foştii aliaţi şi de principiile organizării postbelice la a căror fundamentare Wilson îşi adusese o însemnată contribuţie nu corespundea, firește, speranţelor istoricului român. Iorga crezuse într-o garantare americană a statu quo-ului european şi „desfacerea Statelor Unite" — cum se intitulează un articol al său din decembrie 1919 — nu putea decît să îi stîrnească neliniştea. Într-adevăr, pentru România era esenţială vitalitatea tratatului de la Versailles şi orice ar fi dus la o slăbire a edificiului politic structurat după război nu putea fi judecat în chip favorabil. Iorga sublinia acum apăsat deosebirea dintre concepţia americană şi ideile europene: „... americanii nu acceptă drepturi istorice, nu ţin seamă de pacte încheiate fără ştiinţă şi înainte de participarea lor, nu admit necesităţi geografice, hotare naturale, solidarităţi economice. Cu multă trudă ajung a înţelege ce poate însemna pentru un popor rămas la vatra lui, înrădăcinat în brazda lui, strîns în jurul altarelor lui, dreptul naţional".

---

[57] N. Iorga, *Conceptii americane*, în „Neamul românesc", 1918, nr. 272 (2 octombrie)
[58] N. Iorga, *Ce poate da America*, în „Neamul românesc", 1917, nr. 239 (1 septembrie)
[59] N. Iorga, *Wilson în Europa*, în „Neamul românesc", 1918, nr. 323 (22 noiembrie)

www.dacoromanica.ro

„Aceste spirite rectilinii — considera Iorga — nu mai înţeleg nimic din ce frămîntă Europa". El credea însă că despărţirea nu poate fi definitivă, deoarece „motive economice vor aduce înapoi America ce fuge din motive politice". Oricum însă, „vechile iluzii de colaborare strînsă bazate pe o înţelegere a sufletelor, pe unisonul conştiinţelor, nu se vor mai întoarce". În faţa acestei noi situaţii, Europa are misiunea de a-şi rezolva singură problemele, „să se organizeze însăşi pentru o pace dreaptă şi pentru o pace durabilă" [60].

După cum se vede, la numai un an de la terminarea războiului, iluziile lui Iorga erau spulberate, iar interesul său pentru politica americană, atît de viu pînă atunci, avea să se diminueze considerabil. El era însă convins că, în orice caz, America nu se va aşeza niciodată lîngă învinşii din 1918, şi spera că pacea europeană va putea fi menţinută prin alianţa franco-italo-engleză [61]. În cazul că, totuşi, un nou război ar izbucni, Iorga se îndoia că americanii „ar putea fi indiferenţi cînd el s-ar desemna în folosul acelora ale căror planuri de stăpînire universală au ridicat în picioare America întreagă în 1917" [62]. În 1922, arătînd „ce greşeală se cuprinde în această politică" de izolare, considera că Statele Unite au început să simtă „că pacea nu se poate aşeza pe lume decît înfrînînd pe cei răi, şi aceasta se face cu puterea" [63]. Istoricul arăta că oamenii politici americani ar trebui să ştie că „învinşii nu se lasă, nu se pot lăsa. Cu Germania în frunte, ei se pregătesc de noul război, pe care-l vor face îndată ce le va sta prin putinţă. Dar acest război va urmări aceleaşi scopuri ca şi cel din 1914—1918, cu nesfîrşit mai multă ură pe deasupra. Între aceste scopuri însă — avertiza el pe americani — este şi acela al stăpînirii oceanelor" [64]. Cuvinte profetice, care aveau să se adeverească peste mai puţin de două decenii.

America dovedind însă în continuare un interes relativ scăzut pentru problemele europene, în următorii ani Iorga va scrie tot mai puţin despre politica Statelor Unite. El consemnează în 1923 moartea preşedintelui Harding, arătîndu-şi rezervele faţă de politica urmată de acesta pe plan internaţional [65]. În schimb, în anul următor, murind Wilson, considera că numele lui este „între cele care sînt mai scumpe inimii noastre", referindu-se din nou la rolul fostului preşedinte în primul război mondial şi regretînd că opera lui nu a fost continuată [66]. Iorga susţinea şi colaborarea economică româno-americană, considerînd că România are ce oferi, şi în afara bogăţiilor naturale, în cadrul acestei cooperări: „Aici nu sînt numai mine de aur, puţuri de petrol, zăcăminte de minerale, gaz metan, cîmpii rodnice şi nesfîrşite păduri: mai sînt şi oameni... Din singura lor vedere, americanii se vor putea încredinţa că, oricum să fie guvernul, aceasta e o ţară de muncă şi, totodată... o ţară de înţelepciune" [67].

---

[60] N. Iorga, *Desfacerea Statelor Unite*, în „Neamul românesc", 1919, nr.269 (2 decembrie)
[61] N. Iorga, *Fără America ...*, în „Neamul românesc", 1919, nr. 284 (19 decembrie)
[62] N. Iorga, *Vederi americane*, în „Neamul românesc", 1922, nr. 148 (7 iulie)
[63] N. Iorga, *America la Bosfor*, în „Neamul românesc", 1922, nr. 292 (26 decembrie)
[64] N. Iorga, *America de-o parte*, în „America", 1922, nr. 149 (26 iunie)
[65] N. Iorga, *Moartea preşedintelui Americii şi România*, în „America", 1923, nr. 203 (28 august)
[66] N. Iorga, *Românii şi amintirea lui Wilson*, în „America", 1924, nr. 68 (21 martie). Vezi şi articolul *Wilson*, în *Oameni cari au fost*, vol. III, Bucureşti, 1936
[67] N. Iorga, *O vizită americană*, în „America", 1923, nr. 212 (8 septembrie)

www.dacoromanica.ro

Pînă în ajunul celui de-al doilea război mondial, Iorga va mai comenta ştiri disparate privind politica Statelor Unite : amestecul acestora în Panama („Hotarul Statelor Unite e una şi hotarul industriei, comerţului, finanţelor nord-americane e altul. El se întinde pînă mult mai departe şi nici o mică alcătuire politică vecină nu poate scapa de sub înrîurirea lor. Deci, vecinii trebuie să fie ce convine acestor covîrşitoare interese economice") [68], atitudinea lui Hoover faţă de datoriile europene („o bună socoteală" economică, dar şi „un gest american") [69], raporturile americano-italiene [70].

În 1938 însă, Iorga constata cu satisfacţie că vechea dezinteresare a Statelor Unite începe a fi părăsită ; el spera că „şantajiştii războiului par a fi înţeles ce greu cade în cumpănă opinia americană" [71]. În ciuda unor deziluzii europene din pricina politicii prea timide a Statelor Unite faţă de puterile fasciste, Iorga îşi manifestă acum optimismul, la fel ca la începutul primului război mondial. Nu contează atît de mult un vot al Congresului, credea el, ci „voinţa poporului american însuşi", care„ apare neprevăzut şi spontan. Ea trece peste situaţiile legale şi chiar peste legăturile de rasă (naţionalitate — n.n.), cum s-a văzut, în marele război, cînd germanii americani au fost chemaţi să lupte contra Germaniei. În Statele Unite sînt milioane de oameni oneşti, buni şi drepţi, cari judecă dreptatea actelor internaţionale. Şi-i va avea desigur cine va lupta de partea acelei dreptăţi, în care o parte din Europa declară tare că nu crede" [72]. Deşi nu a mai apucat să vadă intrarea Statelor Unite în război, fiind ucis cu un an înainte, Iorga a intuit, încă înainte de declanşarea ostilităţilor, viitoarea participare americană la marea conflagraţie.

Un interes deosebit a manifestat marele istoric şi pentru cultura Statelor Unite, în primul rînd pentru literatura americană. Numeroasele studii literare publicate în primii ani ai activităţii sale dovedesc o bună cunoaştere a cîtorva scriitori de seamă. Sînt citate mai ales numele lui Poe, Emerson, Longfellow, Irving. În studiul *Începuturile romantismului*, apărut în „Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare" din Iaşi, în aprilie—iunie 1891, Iorga se referă la Edgar Poe, căruia îi face o memorabilă caracterizare : „Dincolo de mare, în Baltimore, acum patruzeci şi unu de ani, un om nu mai puţin înzestrat decît Banville, mult superior lui prin originalitatea fantastică a închipuirii sale, prin puterea sa uimitoare de analiză, prin măiestria limbii sale poetice, sfîrşea odată cu tulburata şi nenorocita lui viaţă de dezechilibrare o altă ramură a romantismului : romantismul lugubru şi mistic. Omul era Edgar Poe, unul din literatorii cei mai ciudaţi cari au fost vreodată, curioasă şi atrăgătoare combinaţie a unui misticism mai mult decît obişnuit cu o judecată de om de afaceri, cu pătrunderea cercetătoare a unui matematic, cu o putere de sugestie halucinătoare, idealist aprins care moare otrăvit de alcool şi de urmările unei vieţi depra-

[68] N. Iorga, *Revoluţiile americane*, în „Neamul românesc", 1931, nr. 37 (17 februarie)
[69] N. Iorga, *Ajutorul american*, în „Neamul românesc", 1931, nr. 140 (26 iunie)
[70] N. Iorga, *Mesajul american*, în „Neamul românesc", 1936, nr. 10 (15 ianuarie)
[71] N. Iorga, *Convertirea „observatorului american"*, în „Neamul românesc",1938, nr. 152 (15 iulie)
[72] N. Iorga, *Deziluzie americană ?*, în „Neamul românesc", 1939, nr. 146 (7 iulie)

www.dacoromanica.ro

vate, enigmă vie şi nedezlegată" [73]. Mai tîrziu, în 1907, Poe era caracterizat drept „poet al celor mai nebune închipuiri, al celor mai bolnave visuri, al celor mai nespuse rîvniri, dar, în formă, rece, matematic, corect, tragic humorist prin acest contrast" [74].

Tot în 1907 Iorga scrie un frumos articol despre Longfellow, poate cel mai bine cunoscut de el dintre toţi scriitorii americani. Subliniază cultura europeană a acestuia şi „personalitatea poetică fină, bogată,felurită şi, pe lîngă toate acestea, deosebit de duioasă, de miloasă, de bună... Tot romantismul, cu baladele lui mîndre, cu suspinele lui sentimentale, cu groaza sa de taină, cu jocul lui de cuvinte, a fost înfăţişat astfel, în cea mai dulce şi mai uşoară limbă engleză, de un american pentru americani "[75]. Totodată, arată Iorga cu alt prilej, Longfellow „n-a mers în pădurile americane, nici pe brazda tăiată de plugul deschizătorului de pămînturi nouă" [76], fiind deci mai legat de romantismul european al vremii decît de realităţile naţionale. Iorga a şi tradus unele poezii ale scriitorului american.

De preţuirea istoricului român s-a bucurat şi opera lui Emerson, din care Iorga aprecia mai ales *Oamenii reprezentativi*, pe care o punea în legătură cu concepţia lui Carlyle, cu deosebirea că Emerson „e mai delicat, mai discret" [77], şi *Conduct of Life*, „minunat opuscul", din care a tradus unele fragmente, publicate în revista „Floarea darurilor", în 1907. În opera lui Iorga se simte o anumită influenţă a filozofului american. Ideea „oamenilor reprezentativi" corespunde şi concepţiei sale istorice, el folosind uneori chiar acest termen; se referă, de asemenea, în acelaşi sens, la „naţii reprezentative" pentru un anumit moment istoric sau la „cărţi reprezentative în viaţa omenirii".

Într-unul din capitolele lucrării *America şi românii din America*, Iorga a încercat o sinteză a evoluţiei literaturii şi artei americane. Pornea tot de la vremurile dinaintea colonizării, subliniind din nou interesul artei indiene, considerînd că trebuie să se fi păstrat „cîntece populare şi legende, dar acestea nu le-au strîns nici ei, şi nici alţii, pentru că a fost mult timp un dispreţ fără margini faţă de sălbatici... Omul cu carte are acel dispreţ nesfîrşit pentru cel fără carte, fără a-şi da seama că înţelepciunea n-are a face cu cartea" [78]. Arată, de asemenea, şi însemnătatea folclorului negrilor.

Referindu-se apoi la literatura şi arta anglo-saxonă, istoricul încearcă să le prezinte dezvoltarea într-o viziune unitară. Pînă la mijlocul secolului XVIII, considera el, nu au existat practic asemenea manifestări. În a doua jumătate a veacului amintit arta şi literatura au un caracter practic şi realist. Este analizată în detaliu, fiind considerată reprezentativă, opera literară a lui Franklin. Istoricul conchide: „În faza întîi avem o

---

[73] N. Iorga, *Pagini de tinereţe*, ediţie alcătuită de Barbu Theodorescu, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1968, vol. II, p. 219

[74] N. Iorga, *Edgar Poe*, în „Floarea darurilor", 1907, p. 181

[75] N. Iorga, *Longfellow*, în „Floarea darurilor", 1907, p. 332—334

[76] N. Iorga, *America şi românii din America*, p. 258

[77] *Ibidem*, p. 259. Vezi şi „Floarea darurilor", 1907, p. 280. Articolele din „Floarea darurilor" au fost grupate de Barbu Theodorescu în Nicolae Iorga, *Studii literare*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1970 (vol. II, *Scriitori străini*).

[78] N. Iorga, *America şi românii din America*, p. 246

www.dacoromanica.ro

literatură de caracter practic, moralizator, filozofic, patriarhal, cum e a lui Franklin. Şi avem în acelaşi timp o artă de portrete individuale ori de grupe de familie, pe vremea cînd familia avea o foarte mare importanţă" [79].

Perioada cuprinsă între 1800 şi 1840—1850 este însă, potrivit opiniei — evident exagerate — a lui Iorga, „nulă în literatură, slabă în artă" [80]. În schimb, etapa următoare, pînă la la 1880 este considerată deosebit de interesantă. În artă, se remarcă un pictor „cu totul remarcabil", George Inness, al cărui singur defect este „de a reprezenta o şcoală străină şi de a pune pe pînză privelişti care nu sînt americane" [81]. Este comparat cu Nicolae Grigorescu, de care se deosebeşte însă tocmai datorită faptului că pictorul român este profund naţional; „Inness nu e un Nicolae Grigorescu al Americii, pentru că n-a înţeles natura americană" [82]. Acelaşi caracter are şi literatura epocii, consideră Iorga. Longfellow, Irving şi Emerson sînt puternic influenţaţi de cultura europeană; literatura americană nu îşi găsise încă un drum propriu.

Ultima epocă începe pe la 1880. Acum „americanul se simte american şi în artă şi în literatură" [83]. Dintre pictori, Iorga apreciază în mod deosebit pe Whistler, „un geniu timid, stîngaci, mizantrop, lucrînd pentru dînsul, nu pentru lume" [84]. În poezie, originalitatea americană, consideră el, vine mai puţin de la Edgar Poe, cît de la Walt Whitman, „poetul îndrăzneţ", la care impresionează „credinţa în viaţa Americii, în viaţa industrială a Americii..., strigătul acela de optimism, de apel către viitor, şi nu în numele căpitanilor industriei, ci în al maselor muncitoare. Pentru întîia oară vorbeşte America toată, din toate fabricile, despre toate ogoarele ei, unindu-se într-un singur glas prin versul acesta zbuciumat, rupt, disarmonic, al lui Whitman" [85]. În România Iorga a fost unul dintre primii, poate chiar cel dintîi, care a înţeles şi a apreciat, încercînd să o facă cunoscută şi altora, poezia marelui scriitor american.

Poeţii moderni discutaţi în *America şi românii din America* sînt Emily Dickinson („o poezie de ungher, de semi-obscuritate, o discretă poezie chinuită"), Carl Sandburg, E. Markham, James Oppenheim, Edward Rowland Sill. Iorga traduce mai multe fragmente din opera acestora, realizînd astfel o mică antologie de poezie modernă americană [86].

Proza este tratată mai succint şi incomplet. „Literatura curentă a romanelor" cuprinde „nu atîta artă, cît adevăr". Mark Twain „care, pentru un cetitor superficial este surîzătorul reprezentant al noii literaturi americane, e, în fond, un nihilist, în ţara în care nu s-a putut închega încă un înalt ideal moral pentru toată lumea" [87].

Iorga s-a informat şi în legătură cu alte aspecte ale culturii americane. L-a interesat, de pildă, organizarea învăţămîntului, pe care a putut-o

[79] *Ibidem*, p. 253
[80] *Ibidem*, p. 255
[81] *Ibidem*, p. 255
[82] *Ibidem*, p. 256
[83] *Ibidem*, p. 260
[84] *Ibidem*, p. 260
[85] *Ibidem*, p. 261
[86] *Ibidem*, p. 262—270
[87] *Ibidem*, p. 271

www.dacoromanica.ro

cunoaşte îndeaproape în timpul vizitei din 1930. A apreciat, cu deosebire, universităţile, pentru originalitatea şi eficienţa lor [88]. A scris, de asemenea, despre biblioteci, muzee şi alte instituţii culturale americane.

Istoricul s-a interesat şi de alte realizări ale spiritului american, inclusiv de performanţele ştiinţifice şi tehnice. Zborul lui Lindberg peste Atlantic îi inspira în 1927 frumoase cuvinte despre aviatorul american „cu sînge de vechi pirat suedez care, dispreţuitor de moarte, a tăiat pe mii de kilometri aerul, cînd senin, cînd plin de neguri, deasupra Oceanului..." [89]. În 1931, la moartea lui Edison, scrie un articol despre „inventatorul neobosit" care a fost totodată „un om bun şi făcător de bine": „O viaţă de o puritate de cristal a fost necontenit legată de activitatea vrăjitorului ştiinţific care n-a cunoscut odihna. Cei cari fac deosebire între însuşirile sufleteşti şi datoriile morale, arogîndu-şi privilegiul de a fi mai răi decît alţii, fiindcă decît alţii se simt sau se cred mai deştepţi, ar putea lua exemplu de la americanul simplu şi modest, căruia totuşi în orice oraş de cultură un monument ar trebui să dovedească recunoştinţa faţă de măreaţa lui faptă" [90].

Iorga nu a avut prea numeroase şi strînse relaţii directe cu personalităţi culturale sau politice americane. Din *Memorii* şi mai ales din corespondenţa sa inedită se pot stabili totuşi o serie de contacte cu universitari, unii dintre ei istorici, cu ziarişti sau alţi americani, deşi legăturile sînt în general sporadice. Dintre istorici, a cunoscut pe John Franklin Jameson [91], pe J. T. Shotwell, cu care s-a întîlnit şi în timpul vizitei în Statele Unite [92], pe D. S. Muzzey [93], autor al unei sinteze de istorie americană etc. Se află în corespondenţă cu fostul său coleg de studii din tinereţe, Herbert Adams Gibbons care, în 1926 îl vizitează la Bucureşti, în drum spre Basarabia, unde se ducea pentru cercetări [94], iar în 1930, plecat fiind în China, îşi exprima regretul că nu l-a putut întîlni pe Iorga, în timpul vizitei americane a acestuia [95]. Relaţii deosebit de cordiale a stabilit istoricul român cu Maro B. Jones, profesor de limbi romanice la un colegiu din Claremont, California. Iorga l-a vizitat în timpul călătoriei sale în America; mare admirator al său, profesorul american, care strînsese o mică bibliotecă românească, îşi exprima într-o scrisoare dorinţa „de a realiza o colecţie, pe cît posibil completă" a operelor lui Iorga [96]. În timpul vizitei din 1930 şi-a cîştigat un alt admirator în persoana profesorului de ştiinţe politice Thomas H. Healy de la Georgetown University din Washington. Acesta şi-a manifestat intenţia de a promova studiile privitoare la România, instituind în acest sens şi un premiu pentru studenţi [97]. Dintre specialiştii în probleme

---

[88] *Ibidem*, p. 314 317. Vezi şi N. Iorga, *Şcoala americană*, în „Neamul românesc", 1933, nr. 98 (6 mai) şi *Învăţămîntul american*, nr. 100 (9 mai)

[89] N. Iorga, *Eroism*, în „Neamul românesc", 1927, nr. 57 (5 iunie)

[90] N. Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. III, p. 345

[91] N. Iorga, *Memorii*, vol. III, p. 214

[92] *Ibidem*, vol. V, p. 64, 380

[93] *Ibidem*, vol. V, p. 233

[94] *Ibidem*, vol. IV, p. 148

[95] *Corespondenţa Iorga*, vol. 359, f. 140, scrisoarea lui H. A. Gibbons din 15 mai 1930. Cu mai mulţi ani în urmă, într-o scrisoare din 21 februarie 1917, Gibbons îşi exprima simpatia pentru cauza românească, într-un moment dificil pentru România

[96] *Loc. cit.*, vol. 360, f. 157—158, scrisoarea lui M. B. Jones din 18 septembrie 1930

[97] *Loc. cit.*, vol. 360, f. 127—129, scrisoarea lui T. H. Healy din 5 iunie 1930

www.dacoromanica.ro

românești, au avut relații cu Iorga J. Roucek, cunoscut de el în Statele Unite și invitat apoi pentru a conferența — în 1931 — la Văleni [98], și Charles Upton Clark care, considera Iorga, „vorbește într-o foarte bună românească" [99]. Desigur, s-ar putea aminti mai multe alte nume de americani care, într-o ocazie sau alta, au corespondat sau au discutat cu istoricul român.

Un interes deosebit a manifestat N. Iorga pentru situația românilor din Statele Unite. El a fost un adversar hotărît al emigrației, nu numai după realizarea deplinei unități naționale, în 1918, dar chiar și înainte de război cînd, în condițiile unei duble exploatări sociale și naționale, numeroși români transilvăneni, mai ales țărani, își părăseau pămîntul natal. Sub titlul *Pribegia în America*, Iorga arăta în 1910 că cei care se stabilesc peste Ocean devin „cei din urmă printre cei din urmă", deoarece, „omul în altă țară, dacă rămîne prea mult într-însa, e ca iarba desrădăcinată, pe care vînturile o poartă și soarele o ofilește". El recomanda ca oamenii să își caute pămînt tot în țară și, dacă nu găsesc, să meargă să lucreze la oraș. Considera că munca te poate „izbăvi de nevoi" [100]. Firește, o concepție în ansamblu justă, dar neținînd seama în suficientă măsură de necesitatea unor reforme sociale radicale, care într-adevăr să facă disponibil acel pămînt de care avea nevoie țăranul sau să creeze la orașe condiții omenești de lucru. În orice caz, Iorga are meritul de a fi militat consecvent împotriva emigrărilor, care nu rezolvau mare lucru nici pentru cei în cauză și dăunau națiunii române în ansamblu: „Oameni buni, nu vă lăsați pămîntul! Și el are, deși nu simte ca omul, înțelegerea lui și puterea lui; și el e prieten unuia pe care-l știe de mult, și dușman altuia. Pămîntul nostru cel puțin vă ajută, pămîntul cellalt, cît de mare e, vă nimicește..." [101].

Odată ce un număr de români se stabilise totuși în Statele Unite — mulți dintre ei cu dorința de a se întoarce într-o bună zi — Iorga a considerat însă de datoria sa de a ține o strînsă legătură cu aceștia, sfătuindu-i să nu renunțe la tradițiile și idealurile lor naționale, să nu uite pămîntul de unde au plecat. A publicat o serie de articole în ziarul românesc „America", editat la Cleveland, adunate apoi în volumul *Scrisori către românii din America*. Două idei revin insistent în aceste articole. Mai întîi, necesitatea ca românii, plecați din țară în vremuri grele, să se întoarcă acum, după crearea României Mari, acasă, aducînd cu ei tot ce învățaseră, spiritul de muncă, de organizare cu care îi deprinsese viața din orașele americane. „Acasă sînt locuri neacoperite, scria el. Ale celor cari, în străinătatea unde se află, nu trebuie să uite că datoria lor e de a le acoperi și cît mai iute" [102].

A doua idee este aceea ca românii din Statele Unite să contribuie la răspîndirea cunoștințelor despre România și poporul român, căci „orice țară se ține pe lume nu numai cu ce este, ci și cu faima pe care-o are" [103]. „Să nu uite nimeni — arăta Iorga — că, dacă acasă la dînsul oricine trebuie să fie un cetățean deplin, dincolo de hotare datoria oricui trebuie să

[98] N. Iorga, *Memorii*, vol. VI, p. 14
[99] *Ibidem*, vol. VII, p. 413
[100] „Neamul românesc pentru popor", 1910, p. 193—197
[101] *Ibidem*, 1910, p. 497—499
[102] N. Iorga, *Scrisori către românii din America*, Cleveland, 1924, p. 91 (reprodus din „America", 9 mai 1923)
[103] *Ibidem*, p. 92 (17 mai 1923)

www.dacoromanica.ro

fie de a se preface într-un aprins propagandist" [104]. Îi sfătuia pe românii din America să întemeieze edituri în care, pe lîngă cărţi româneşti, să tipărească în englezeşte lucrări informative despre România; s-ar putea tipări, de pildă, „un fel de mică biblie a românităţii, în care să se afle tot ce e mai esenţial despre dînsa". În acelaşi timp, ei ar putea scrie, pentru românii din ţară, „o carte despre America adevărată, despre pămîntul ei, despre agricultura ei, despre fabricile ei, despre viaţa din oraşe, despre aşezăminte, partide şi curente de idei..." [105]. Românii americani ar putea deveni astfel mijlocitorii unor contacte fructuoase dintre cele două culturi naţionale.

Va veni odată vremea, considera Iorga, „cînd în toată lumea se va înţelege folosul şi frumuseţea — fie şi folosul întîi, iar frumuseţea pe urmă — a limbii noastre româneşti" [106]. Românii din străinătate ar putea ajuta această acţiune, traducînd mai multe opere româneşti. Este timpul, credea Iorga, „să statornicim locul nostru în conştiinţa lumii".

Călătoria din 1930 l-a apropiat şi mai mult pe marele istoric de românii americani. El a vizitat numeroase colonii ale acestora, grupate în general în zona oraşelor Chicago, Cleveland, Detroit. La întoarcere a căutat să spulbere anumite mituri referitoare la poziţia socială şi bogăţia celor emigraţi. Arăta, în *America şi românii din America*, faptul că, în afara unei restrînse categorii de comercianţi, intelectuali şi preoţi, „cei mai mulţi, din nenorocire, se întîlnesc în locurile unde este munca mai grea şi mai grozavă, aceea care stoarce toate puterile omului" [107]. „Românii — continua el — au fost atraşi, întîi de toate, în fabricile de oţel, unde munca este de zi şi de noapte, într-o căldură neînchipuită: dogorile iadului, cu ochii asupra flăcărilor care orbesc, stropiţi de scîntei. De aceea, cînd am venit acolo, invitat de dînşii, am avut mustrare de cuget şi mi-a părut foarte rău că a trebuit să mă ating şi de banii lor; parcă vedeam o picătură de sînge pe fiecare dolar pe care-l atingeam" [108]. „Una din ocupaţiile mele de căpetenie a fost aceea de a-i ruga să se întoarcă în ţară" [109], scria Iorga.

Marele istoric a contribuit mult pentru a face cunoscută în România civilizaţia americană, sub multiplele ei aspecte. Interpretările sale istorice, politice sau culturale, în ciuda unor aproximaţii sau contraziceri, a unor idei discutabile, sînt adînc originale, ca întreaga sa operă. Iorga nu obişnuia să transcrie ideile din cărţile altora. Arăta, cu dreptate, că ceea ce scrie „nu este luat din cărţi, ci din realitate. De altfel, în tot ce spun eu — sublinia istoricul — partea luată din cărţi este de obicei foarte restrînsă. De multă vreme nu mai cred în cărţi" [110]. Ce a scris el despre Statele Unite ajută la o înţelegere mai bună, mai completă, a unei ţări şi a unei civilizaţii şi, totodată, la înţelegerea concepţiei istorice, ideilor politice şi culturale ale marelui istoric [111].

---

[104] *Ibidem*, p. 22 (10 februarie 1922)
[105] *Ibidem*, p. 26 (17 februarie 1922)
[106] *Ibidem*, p. 135 (23 martie 1924)
[107] N. Iorga, *America şi românii din America*, p. 283
[108] *Ibidem*, p. 284
[109] *Ibidem*, p. 289
[110] *Ibidem*. p. 278
[111] În legătură cu problema tratată, vezi şi articolul lui Keith Hitchins, *N. Iorga şi America*, în „Tribuna" (Cluj), 1965, nr. 47 (25 noiembrie), p. 16

www.dacoromanica.ro

În același timp, Iorga a contribuit, nu numai prin legăturile directe amintite, dar prin întreaga sa operă, la cunoașterea culturii românești în Statele Unite, ca dealtfel în întreaga lume. A fost unul dintre „oamenii reprezentativi" ai secolului XX, personalitate intrată în legendă încă din timpul vieții. Cunoscîndu-l direct sau citindu-i opera, mai mulți americani au stabilit un prim contact — prin unul dintre cei mai de seamă exponenți ai săi — cu civilizația românească. Petru Comarnescu, aflat pentru studii la Los Angeles, îi scria în 1929 istoricului că „dintre toți oamenii noștri de seamă mi s-a vorbit de Dumneavoastră și de Enescu" [112].

Concepția lui Iorga asupra unității evoluției întregii omeniri nu era o idee exclusiv istorică, privind numai trecutul. A fost în același timp o idee politică, pe care savantul a susținut-o activ. El spera într-un viitor în care pacea și cooperarea internațională, bazate pe cunoaștere și stimă reciprocă, să asigure o lume mai bună și mai dreaptă. Cu această credință a militat și pentru apropierea popoarelor român și american.

NICOLAE IORGA ET LES ETATS UNIS D'AMÉRIQUE

RÉSUMÉ

Bien qu'il n'ait pas été spécialiste en histoire des Etats Unis d'Amerique, Nicolae Iorga a abordé dans ses écrits différents aspects de la civilisation américaine : l'évolution historique, la vie politique, la culture etc. Pour ce qui est de l'histoire, il s'est intéressé notamment à la révolution américaine, opinant que celle-ci doit être considérée en tant que moment de début de l'époque contemporaine. Mais il partait de l'idée que l'histoire des Etats Unis a des racines de beaucoup plus profondes, sa connaissance exigeant également l'étude de l'ancienne civilisation indienne. Moins préoccupé de l'évolution matérielle, il a essayé de définir surtout les ressorts moraux qui ont permis la formation de la nation américaine.

La politique américaine a préoccupé Iorga surtout dans la mesure où elle pouvait influer sur l'équilibre européen. Il a soutenu avec enthousiasme l'entrée des Etats Unis dans la première guerre mondiale et critiqué ensuite la politique isolationniste de ceux-ci, considérant que le désengagement américain mettait en danger le statu quo européen ; à la veille du déclenchement de la seconde guerre mondiale, il a exprimé la conviction que l'Amerique réagira aux tendances expansionnistes de l'Allemagne et du Japon.

[112] *Corespondența Iorga*, vol. 355, f. 56, scrisoarea lui P. Comarnescu din decembrie 1929

www.dacoromanica.ro

Iorga a traité également de la littérature américaine, notamment des oeuvres de Poe, Longfellow, Irving et Whitman, faisant une série de traductions. Il s'est intéressé, en outre, à l'organisation de l'enseignement aux U.S.A.

L'illustre historien a entretenu d'étroits rapports avec les Roumains américains, à l'invitation desquels il a fait un voyage aux U.S.A., en janvier—mars 1930; à cette occasion, il a visité plusieurs régions d'Amérique où il a donné de nombreuses conférences. Iorga se prononçait fermement contre les émigrations et conseillait les Roumains d'Amérique de se rapatrier.

Tous les écrits du savant roumain concernant l'Amérique ont un profond caractère original, portant l'empreinte de sa puissante personnalité. Il a apporté une précieuse contribution à une meilleure connaissance mutuelle des deux nations ainsi qu'à leur rapprochement.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

RELAȚII ECONOMICE ROMÂNO-ENGLEZE (1933—1935)

DE

GHEORGHE PAȘCALĂU

În anii 1933—1935, România a întreținut relații economice strînse cu Anglia, care a fost în acel timp unul dintre partenerii principali de comerț ai țării noastre.

În anul 1933, pentru prima dată în istoria comerțului românesc, Anglia ocupă primul loc în comerțul exterior al României. Într-adevăr, valoarea comerțului exterior al României cu Anglia se ridica în acest an la 3 926 milioane lei, ceea ce reprezenta 15,15% din valoarea totală a comerțului românesc, depășind valoarea comerțului românesc cu Germania, Franța și Italia, ceilalți parteneri principali de comerț ai României [1].

Potrivit datelor statisticilor engleze, schimburile comerciale dintre România și Anglia au înregistrat o creștere valorică în anul 1933, în comparație cu anii 1931 și 1932. Astfel, importul din Anglia în România a crescut de la 1 362 408 lire sterline în 1931 și 1 789 226 lire sterline în 1932, la 2 441 861 lire sterline în 1933 [2], iar exportul din România în Anglia — de la 3 412 441 lire sterline în 1931 și 3 449 155 lire sterline în 1932, la 4 167 291 lire sterline în 1933. Soldul favorabil al balanței comerciale a României cu Anglia pe anul 1933, în valoare de 1 725 430 lire sterline, a fost mai mic decît soldul anului 1931 (2 050 033 lire sterline), dar mai mare decît soldul anului 1932 (1 660 529 lire sterline) [3]. Procentul de participare a Angliei la

---

[1] Vezi *Comerțul exterior al României 1928—1937*, vol. I, Partea I-a, București, 1939, p. 458—59; vezi și T. Cristureanu, *Anglia și România. Relațiunile lor economice 1929—1934*, București, 1934, p. 14, 32.

[2] În 1933, față de 1932, 18 state au suferit pierderi în exportul lor în România. Anglia se număra printre puținele state care și-au mărit exportul în România, reușind astfel să-și micșoreze soldul pasiv cu ea în 1933 cu peste 500 mlioane lei (T. Cristureanu, *op. cit.*, p. 36—37). Starea mulțumitoare, din punctul de vedere al Angliei,a raporturilor comerciale anglo-române în anul 1933 era remarcată și de presa engleză. Astfel, în septembrie 1933, ziarele din Londra subliniau faptul că România cumpăra mai multe mărfuri engleze, că exportul britanic în România a crescut în 1933 față de 1932, iar „Manchester Guardian", vorbind de România, o numea „un bun client" („Argus", 25 septembrie 1933, p. 3).

[3] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare A.M.A.E.), fond 71, Anglia, vol. 3, raport 433, semnat Laptew, Londra, 31 ianuarie 1934. Statisticile române arată și ele o creștere a importului din Anglia în România (de la 1 300 640 000 lei în 1932, la 1 743 986 000 lei în 1933), dar, potrivit lor, exportul ar fi scăzut valoric în anul 1933 față de anul 1932 (de la 2 346 162 000 lei, la 2 181 777 000 lei; sub raport cantitativ, și ele arată o creștre a exportului (de la 1 259 457,3 tone în 1932, la 1 293 766,2 tone în 1933). Soldul balanței comerciale a României cu Anglia pe anul 1933, după statisticile românești, a fost mai mic și decît soldul anului 1932 (vezi *Breviarul statistic al României*, vol. II, București, 1939, p. 346,348, 370).

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 29, Nr. 8, p. 1175—1197, 1976

www.dacoromanica.ro

importul şi exportul României a fost în 1933 de 14,85%, respectiv de 15,40%[4].

Creşterea exportului românesc în Anglia (după statisticile engleze), chiar dacă nu prea substanţială, era cu atît mai importantă cu cît ea a avut loc în condiţiile în care importul total englezesc a înregistrat în anul 1933 o scădere simţitoare faţă de cei doi ani anteriori. România a fost una dintre puţinele ţări care şi-au menţinut valoarea exportului lor în Anglia după aplicarea acordurilor de la Ottawa[5], ale căror efecte n-au influenţat în 1933 importul din România, deşi produsele româneşti au fost supuse următoarelor taxe vamale (de care produsele de provenienţă imperială erau scutite): grîul — 2 sh. de quarter, celelalte cereale, ouăle, păsările, brînzeturile, lemnul — 10% ad valorem; pieile — 15% ad valorem[6].

La creşterea exportului românesc în Anglia şi la ameliorarea balanţei comerciale a contribuit în cea mai mare măsură creşterea, în 1933, a exportului de cereale din România în Anglia, mai ales a exportului de orz[7]. În anul 1933 Anglia a fost, alături de Olanda, principalul cumpărător de orz românesc, absorbind 26% din totalul exportului de orz al României[8]. În afară de orz, în 1933 a crescut, faţă de anii 1931 şi 1932, şi cantitatea de porumb românesc exportat în Anglia[9]. În primele 9 luni ale anilor 1931, 1932 şi 1933 s-au exportat în Anglia următoarele cantităţi de orz şi porumb (în cwts):[10]

	1931	*1932*	*1933*
orz	861 332	258 479	1 372 087
porumb	427 307	258 075	3 226 685

[4] Vezi *Comerţul exterior al României 1928—1937*, vol. I, Partea a II-a, Bucureşti, 1939, p. 34.

[5] Acordurile semnate la conferinţa imperială de la Ottawa de către Anglia şi dominioane şi intrate în vigoare la 17 noiembrie 1932 au adus cu ele o înăsprire a protecţionismului englez, multe din articolele supuse taxării ad valorem, potrivit lui The Import Duties Act din 12 februarie 1932, fiind supuse unei noi taxări quasi prohibitive, iar altele pînă atunci libere la import, fiind încadrate în grupul celor de la „ad valorem" (de exemplu porumbul) (vezi T. Cristureanu, *op. cit.*, p. 24).

[6] Din 46 de ţări, numai 7 şi-au menţinut valoarea exportului lor în Anglia: România, Finlanda, Lituania, Persia, Honduras, Peru, Brazilia şi Uruguay. În ce priveşte cele 3 ţări europene, în timp ce exportul Finlandei şi Lituaniei s-a menţinut la o valoare aproape constantă, cel al României a crescut, faţă de totalul importului englezesc, după cum urmează: 1931—0,33%; 1932—0,40%; 1933—0,60% (Procentele reprezintă raportul dintre exportul românesc în Anglia şi totalul importului englezesc). În aceeaşi perioadă, raportul procentual al importului românesc din Anglia faţă de exportul total al Angliei a fost următorul: 0,36%; 0,48%; 0,60% (A.M.A.E. fond 71, Anglia, vol. 2, raport 3127, semnat Laptew, Londra, 30 noiembrie 1933).

[7] Cantitatea de orz românesc exportat în Anglia a crescut de la 7 421 cwts, în aug. 1932, la 225 697 cwts. în aug. 1933, atingînd în cursul lunii sept. 1933 cea mai mare cifră la care a ajuns vreodată România — 669 347 cwts. România era, după URSS, ţara care exporta în 1933 cantitatea cea mai mare de orz în Anglia (Ibidem, rapoartele 2 492, 2 812 şi 3 127, semnate Laptew, 30 sept., 3. nov. şi 30 nov. 1933).

[8] „Argus", 23 februarie 1934, p. 1.

[9] De exemplu, cantitatea de porumb românesc exportat în Anglia a fost în iulie 1933 de 469 624 cwts, în aug. de 163 063, în sept.—de 107 105 cwts, faţă de 28 320 cwts., în aug. 1932, şi 44 580 cwts — în sept. 1932 (A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. 2, rapoartele 2 492, 2 812 şi 3 127, semnate Laptew).

[10] Ibidem, raport 2 812, semnat Laptew. Pe toate lunile aceloraşi ani, exportul a fost următorul (în mii de tone): orz — 29; 20,6; 169; porumb — 33,3; 67,2; 114,8 (*Breviarul statistic al României*, vol. I, Buc., 1938, p. 184—185.

www.dacoromanica.ro

Din tabloul de mai sus se poate constata că în anul 1933 exportul de cereale românești în Anglia a atins cifre record. Statisticile românești arată pentru anul 1933 un export de 298 772 tone cereale și derivate, în valoare de 482 303 000 lei [11]. Participarea Angliei la exportul românesc de cereale a crescut de la 9,4% în 1932, la 14,8% în 1933 [12]. Cerealele românești s-au vîndut în Anglia la prețuri mai bune decît cele la care s-au vîndut cerealele altor țări.

În ceea ce privește exportul de cereale românești în Anglia în anul 1933, mai este de remarcat faptul că, deși el a crescut, s-au exprimat totuși nemulțumiri atît din partea importatorilor englezi, în legătură cu calitatea mărfii și îndeosebi datorită faptului că multe case exportatoare românești nu-și respectau contractele și angajamentele, cît și din partea exportatorilor români, cu privire la sistemul de restricții al devizelor care îi împiedica să-și primească la timp valoarea mărfii exportate [13].

Dintre toate produsele românești exportate în Anglia în anul 1933, produsele petrolifere ocupau însă primul loc. Astfel, din totalul exportului României în Anglia, proporția de produse petrolifere era în 1933 de 76,1% (față de 75,4% în 1931 și 91,6% în 1932). Cu 577 108 tone de petrol românesc importat, Anglia ocupa primul loc în exportul de petrol al României în primul semestru al anului 1933, înaintea Italiei, Franței, Egiptului, Austriei, Spaniei și Germaniei [14]. În anul 1933 s-au exportat în Anglia 986 016 tone petrol românesc, în valoare de 1 659 589 000 lei (față de 973 213 tone, în valoare de 1 699 440 000 lei în 1931 și 1 149 425 tone, în valoare de 2 108 006 000 lei în 1932) [15]. Din 30 de state în care România exporta produse petroliere, Anglia participa în 1933 cu 16,7% (în 1931 cu 20,2% și în 1932 cu 22,1%) [16]. Anglia, pe cont propriu sau în combinație cu grupul olandez, avea cele mai multe capitaluri investite în industria națională română de petrol.

În ceea ce privește exportul celorlalte categorii de produse românești în Anglia, exportul de lemn era în scădere (de la aproape 60 000 chintale în 1923, la 14 154 chintale în 1933), în timp ce exportul de produse animale alimentare era în ascensiune (de la o cantitate de 80 chintale, adică nici un vagon, în 1929, la 5 094 chintale, sau peste 50 vagoane, în 1933) [17]. În 1933, cota Angliei în exportul românesc de lemn era de 0,3%, iar în cel de produse animale alimentare — de 2,8% [18].

O influență negativă asupra dezvoltării raporturilor comerciale româno-engleze a avut-o în acest timp propaganda ostilă României dusă de ziarele „Daily Mail" și „Daily Express". Mai ales ziarul „Daily Mail", proprietatea lordului Rothermere, publica știri false, provenind de la Viena și Budapesta, despre situația internă din România, știri care uneori îi făceau pe directorii firmelor engleze care stabiliseră sau aveau de gînd

---

[11] *Comerțul exterior al României* 1928—1937, vol. I, Partea a II-a. p. 32;

[12] Virgil N. Madgearu, *Evoluția economiei românești după războiul mondial*, București, 1940, p. 292.

[13] A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. 2, raport 2492, semnat Laptew, Londra, 30 sept. 1933.

[14] „Argus", 16 septembrie 1933, p. 5.

[15] T. Cristureanu, *op. cit.*, p. 41; vezi și *Comerțul exterior al României 1928—1937*, vol. I, Partea II-a, p. 32.

[16] *Ibidem*

[17] *Ibidem*, p. 34

[18] V. N. Madgearu, *op. cit.*, p. 293.

www.dacoromanica.ro

să stabilească legături comerciale cu România să rezilieze contractele încheiate sau să renunțe la încheierea lor, temîndu-se să-și mai riște capitalurile. Impotriva acestei propagande dăunătoare intereselor celor două țări au luat atitudine chiar și unii oameni de afaceri englezi. Așa de exemplu, comerciantul englez Robert Carr, aflat în România ca reprezentant al unor firme britanice care urmăreau să stabilească legături comerciale cu România, trimitea la 8 ianuarie 1934 o adresă ziarului „Daily Mail" în care protesta împotriva știrilor publicate de el în legătură cu asasinarea primului ministru I. G. Duca, în decembrie 1933, datorită cărora o firmă britanică, ce reușise să încheie un acord avantajos cu statul român, și-a schimbat complet atitudinea, renunțînd la contract [19].

În anul 1934 Anglia cade de pe primul loc pe locul al doilea în comerțul exterior al României, cu un procent de 13,08% din valoarea lui, fiind întrecută de Germania. Valoarea comerțului exterior al României cu Anglia a fost în acest an de 3 515 milioane lei [20].

Situația favorabilă a exportului românesc în Anglia, din anul 1933, n-a putut fi menținută în anul următor, datorită faptului că guvernul britanic a sporit taxele vamale asupra produselor de export românesc: cereale, ouă, păsări, bacon etc. Dacă în 1933 balanța comercială română cu Anglia a fost excedentară, în anul 1934 ea devine deficitară, Anglia fiind țara față de care situația României din acest punct de vedere era cea mai nefavorabilă. Răspunzînd măsurilor guvernului britanic care loveau în exportul românesc, guvernul român a hotărît în iulie 1934 să reducă importul britanic în România cu 40%. Această măsură, care a stîrnit nemulțumirea cercurilor economice și financiare engleze [21], a determinat o oarecare ameliorare a schimburilor României cu Anglia în lunile următoare [22], dar n-a putut să înlăture deficitul balanței comerciale românești. Astfel, în anul 1934 exportul României în Anglia a fost de 1 368 353 000 lei, iar importul de 2 146 623 000 lei, deficitul balanței comerciale române cu Anglia ridicîndu-se la 778 270 000 lei [23]. Cantitativ, exportul a scăzut la 937 847,5 tone, în timp ce importul a crescut la 67 805,7 tone (față de 50 180,9 tone în 1933) [24]. În anul 1934, procentul de participare a Angliei la exportul României scade, față de 1933, la 10,2% [25].

---

[19] Arhiva Istorică Centrală (în continuare A.I.C.), fond Ministerul Propagandei Naționale (în continuare M.P.N.), Presa externă, dos. 165, filele 10—11.

[20] *Comerțul exterior al României 1928—1937*, vol. I, Partea I-a, p. 456—59.

[21] A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. 3., raport 2042, semnat Laptew, Londra, 2 aug. 1934. Cu toate acestea, presa financiară engleză, referindu-se la legăturile comerciale ale Angliei cu România, continua să scrie, în septembrie 1934, că România rămînea un bun client, arătînd însă în același timp dificultățile ce se ridicau în calea dezvoltării schimburilor comerciale dintre cele două țări din cauza greutăților transferului sumelor datorate exportatorilor britanici în România pentru mărfurile livrate (vezi „Argus", 9 și 13 septembrie 1934).

[22] De exemplu, valoarea importului românesc din Anglia a scăzut în septembrie 1934, față de august, cu 43 233 000 lei, în timp ce exportul a crescut cu 108 016 000 lei, micșorînd astfel deficitul balanței românești de la 727 278 000 lei pe primele 8 luni, la 643 395 000 lei pe primele 9 luni ale anului (A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. 3, raport 3 156, semnat Laptew, Londra, 18 decembrie 1934).

[23] *Breviarul statistic al României*, vol. II, p. 348, 370.

[24] *Ibidem*

[25] V. N. Madgearu, *op. cit.*, Anexele III 5A—5B; vezi și dr. Marcela Felicia Iovanelli, *Industria românească 1934—1938*, Buc., 1975, p. 200.

www.dacoromanica.ro

În ceea ce privește articolele de export românesc în Anglia, și în 1934 cerealele ocupă un loc important. În 1934, însă, o creștere spectaculoasă, față de 1933, o înregistrează exportul de grîu, în timp ce cantitatea de orz exportată a crescut mai puțin, iar exportul de porumb a cunoscut o scădere [26]. În ce privește cantitatea totală de cereale exportată în Anglia în 1934, ea a scăzut, față de cea din 1933, la 111 876 tone, în valoare de 249 818 000 lei [27]. Participarea Angliei la exportul de cereale românești a scăzut în 1934, față de 1933, la 10,5%.

Un loc destul de important în cadrul exportului românesc în Anglia l-a ocupat în anul 1934 exportul de porci sub formă de bacon, furnizat de fabrica de la Burdujeni [28], care avea o capacitate de pînă la 6 000 de porci pe săptămînă. Calitatea baconului românesc era excelentă, așa cum arată și prețul lui ridicat (76—83 shilingi de cwt.), numai cu cîțiva shilingi mai mic decît prețul baconului danez, cel mai reputat. În privința formalităților veterinare cerute de guvernul englez pentru baconul importat, Ministerul Agriculturii a convenit să acorde României avantajele de care se bucurau Suedia și Danemarca. Datorită însă contingentării acestui articol în Anglia [29], României i s-a alocat la început o cotă de maximum 400 porci pe săptămînă, ceea ce era mult prea puțin față de capacitatea fabricii de la Burdujeni, al cărei randament ar fi putut fi asigurat numai dacă guvernul român ar fi reușit să obțină o cotă de cel puțin 1 000—1 500 de porci pe săptămînă [30]. Totuși, în luna ianuarie 1934, cînd s-a inaugurat acest export [31], România n-a reușit să exporte decît 25 395 kg bacon, ceea ce echivala cu 551 porci de carne [32]. Această cantitate mai mică exportată se explică însă prin greutățile începutului într-o industrie nouă, necunoscută în România pînă atunci. Într-adevăr, în lunile următoare România nu numai că a atins cota alocată de 1 600 porci pe lună, dar a și depășit-o [33], ceea ce arată că guvernul român a reușit să obțină o cotă mai mare de 400 de porci pe săptămînă. În luna iunie 1934, România a exportat în Anglia 101 637 kg bacon, echivalînd cu cca 2 000 porci vii. În primele 8 luni ale anului 1934, exportul de bacon al României în Anglia ajunsese la

---

[26] Iată situația exportului de cereale românești în Anglia, după statisticile engleze, pe primele 8 luni ale anului 1934, în comparație cu aceeași perioadă a anului 1933 : grîu — 1934 : 1 582 868 cwts., în valoare de 323 255 lire sterline; 1933 : 30 cwts, în valoare de 5 lire sterline; orz — 1934 : 884 534 cwts., în valoare de 163 615 lire sterline; 1933 : 697 622 cwts., în valoare de 155 209 lire sterline; porumb — 1934 : 1 160 117 cwts., în valoare de 235 212 lire sterline; 1933 : 3 118 728 cwts., în valoare de 631 218 lire sterline (A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. 3, raport 2 479, semnat Laptew, Londra, 26 septembrie 1934; „Argus", 1 noiembrie 1934, pag. 5). În anul 1934, s-au exportat în Anglia 37 500 tone orz și 70 900 tone porumb românesc (*Breviarul statistic al României*, vol. I, p. 184—185).

[27] *Comerțul exterior al României 1928—1937*, vol. I, Partea II-a, p. 32.

[28] Abatorul de la Burdujeni fusese concesionat în anul 1933 unei asociații anglo-române pentru a fabrica și exporta bacon în Anglia („Argus", 23 nov. 1933, p. 5).

[29] Guvernul englez limitase printr-un decret importul de bacon, deoarece guvernul danez nu admisese să se conformeze limitării voluntare a acestui export în Anglia („Argus", 23 nov. 1935, p. 5).

[30] A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. 2, raport 2 812, semnat Laptew, Londra, 2 nov. 1933; vol. 3, raport 433, semnat Laptew, Londra, 31 ianuarie 1934.

[31] Transporturile de bacon au început să meargă la Londra în ziua de 5 ianuarie 1934, prin punctul de frontieră Grigore Ghika Vodă și portul Gdynia.

[32] „Argus", 24 februarie 1934, p. 1.

[33] În primele 6 luni ale anului 1934, România a exportat în Anglia 527 576 kg bacon, adică în medie 87 927 kg pe lună, ceea ce echivala cu 1900 porci („Argus", 21 iulie 1934).

www.dacoromanica.ro

651 585 kg [34]. Pentru lunile următoare ale anului 1934 nu dispunem de date referitoare la exportul de bacon în Anglia. Un raport al lui Laptew, ministrul român la Londra, pe luna decembrie 1934, mai amintește numai că guvernul britanic cerea ca cifra acestui export să fie diminuată, datorită cotelor pe care le aplica sistemul de contingentări [35]. Statistica românească ne arată, de asemenea, că România a exportat în 1934 în Anglia 2 389 tone produse animale alimentare, în valoare de 62 651 000 lei [36]. Cota de participare a Angliei la exportul românesc de produse animale alimentare a crescut în anul 1934 la 16%.

Exportul de produse petrolifere românești în Anglia a scăzut în anul 1934, față de 1933, la 793 907 tone, în valoare de 988 626 000 lei [37], iar cota de participare a Angliei la acest export — la 13,7%.

În 1934, piața engleză arăta din nou un interes deosebit pentru lemnul românesc. Astfel, la începutul lunii iunie 1934, Societatea Nadrag a încheiat cu un consorțiu englez o tranzacție privind vînzarea unei cantități de 15 000 de standarzi (1 st. = 4 1/3 m.c.) de cherestea de brad pentru Anglia, prin compensație. Preluarea urma să se facă de reprezentantul consorțiului englez, venit în acest scop la București [38]. Cota de participare a Angliei la exportul românesc de lemn a crescut în anul 1934, față de 1933, la 1,9%.

Principalele articole importate de România din Anglia în anii 1933—1934 au fost bumbacurile, bumbacurile colorate și bumbacul manufacturat [39]. Anglia a participat la importul de bumbac de către România în anul 1933 cu o cotă de 1,8%, iar în 1934 cu o cotă de 8,4%. Participarea ei la importul de țesături de bumbac a urcat de la 12,1% în 1928, la 38,4% în 1933, și 43,6% în 1934. Trebuie însă arătat că dacă în 1928 țesăturile de bumbac reprezentau o cotă extrem de importantă din importul românesc, valoarea lor ridicîndu-se la 3,9 miliarde lei, în anii 1933 și 1934 valoarea lor scade la 765 711 000 lei, respectiv la 636 422 000 lei, această scădere continuînd și în anii următori [40].

---

[34] „Argus", 23 septembrie 1934, p. 5.

[35] A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. I, raport 20, semnat Laptew, Londra, 31 ianuarie 1935.

[36] *Comerțul exterior al României*, vol. I, Partea II-a, p. 32.

[37] *Ibidem*. După statistica engleză, în primele 8 luni ale anului 1934 s-au exportat în Anglia 31 883 000 gallons benzină de automobil (față de 67 759 000 gallons în perioada corespunzătoare a anului 1933) și uleiuri în valoare de 1 459 426 lire sterline (față de 1 766 562 lire sterline) (A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. 3, raport 2 479, semnat Laptew, Londra, 26 sept. 1934).

[38] „Argus", 9 iunie 1934.

[39] Iată situația comparativă a importului acestor produse, după statisticile engleze, pe primele 8 luni ale anilor 1933 și 1934: bumbacuri 1933—8 098 300 lbs. (441 007 lire sterline); 1934—8 197 500 lbs. (472.507 lire sterline); bumbacuri colorate 1933—252 200 lbs (26 599 lire sterline); 1934—346 500 lbs (28 600 lire sterline); bumbac manufacturat 1933—80 000 de yarzi (1 349 lire sterline); 1934—49 000 de yarzi (1.222 lire sterline) (A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. 3, raport 2 479 semnat Laptew, Londra, 26 sept. 1934). Statistica românească dă următoarele cifre privind importul de textile vegetale și industrii derivate: în anul 1933—11 331 tone, în valoare de 881 114 000 lei; în anul 1934—13 946 tone, în valoare de 900 702 000 lei (*Comerțul exterior al României 1928—1937*, vol. I., Partea II-a, p. 31.)

[40] V. N. Madgearu, *op. cit.*, Anexele III$_3$ A, 3 D.

www.dacoromanica.ro

În 1933—1934 s-au mai importat din Anglia : lînă, păruri și lucrări din ele[41]; fier și lucrări din fier[42]; aparate, mașini și motoare[43], etc. Participarea Angliei, în anii 1933 și 1934, la importul românesc de lînă a fost de 29,6%, respectiv de 38,5%; la cel de fire de lînă — de 22,6%, respectiv de 27%; la cel de țesături de lînă — de 44,4%, respectiv de 41,1%; la cel de fier și oțel laminat — de 22,9%, respectiv de 29,6%; la cel de mașini și aparate electrice — de 9,2%, respectiv de 8,1%; la cel de automobile — de 13%, respectiv de 11,8%[44].

Procentul de participare a Angliei la importul României a atins în anul 1934 punctul culminant, ridicîndu-se la 16,25%[45].

Către sfîrșitul anului 1934 relațiile comerciale anglo-române au devenit destul de încordate din cauza acumulării arieratelor comerciale românești datorate firmelor engleze, arierate care se ridicau la 2—2,5 milioane lire sterline (cca 1 miliard lei), din care cea mai mare parte revenea firmelor exportatoare de firme și țesături de bumbac din Lancashire[46]. Camera de comerț din Manchester a luat inițiativa de a expune guvernului englez gravele neajunsuri create de această situație exportatorilor britanici, insistînd să se ia măsuri pe cale de tratative cu România sau pe cale unilaterală în caz de insucces. Comercianții din Manchester, principalii creditori ai României, intenționau chiar să ceară guvernului britanic să ia măsuri drastice contra României. Pentru rezolvarea problemei arieratelor comerciale și pentru semnarea unui nou acord comercial româno-englez în locul convenției anterioare, care expirase în mai 1934[47], au început în decembrie 1934 negocieri la Board of Trade între ministrul de industrie și comerț, Manolescu-Strunga, din partea României, Walter Runciman, ministrul comerțului, și F. Leith-Ross, consilier economic al guvernului britanic, din partea Angliei[48].

Înainte de începerea tratativelor, Manolescu-Strunga a înmînat guvernului englez un memoriu[49] în care, după ce făcea un istoric al raporturilor economice dintre România și Anglia, din care rezulta fidelitatea clientelei române și foloasele pe care le-au tras exportatorii englezi din comerțul cu România, se oprea asupra situației economice în care se găsea România la acea dată, cerînd ca această situație să fie înțeleasă și privită în adevărata ei lumină de exportatorii englezi. Nimeni nu contestă — arăta Manolescu-Strunga în acest memoriu — legitimitatea reclamațiunilor

---

[41] Statistica românească arată următoarea situație: 1933—2081 tone, în valoare de 252 310 000 lei; 1934—2251 tone, în valoare de 334 761 000 lei (*Comerțul exterior al României 1928—1937*, vol. I, Partea II-a, p. 31).

[42] În 1933—7 681 tone, în valoare de 109 219 000 lei; în 1934—12.222 tone, în valoare de 203 445 000 lei (Ibidem)

[43] În 1933—1 570 tone, în valoare de 91 299 000 lei; în 1934—1 402 tone, în valoare de 130 154 000 lei (Ibidem)

[44] V. N. Madgearu, *op. cit.*, p. 285—89, Anexele III_3 A — $_3$D.

[45] *Comerțul exterior al României 1928—1937*, vol. I, Partea II-a, p. 34.

[46] A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. 3, raport 3156, semnat Laptew, Londra, 18 decembrie 1934.

[47] Această convenție fusese semnată la 6 august 1930, pe un termen de 3 ani de la schimbul de ratificări, care a fost făcut la 12 mai 1931. Convenția conținea clauza națiunii celei mai favorizate. În România, mărfurile engleze urmau a fi impuse la taxele minimale prevăzute în tariful vamal român (T. Cristureanu, *op. cit.*, p. 22).

[48] A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. 4, raport 22, semnat Laptew, Londra, 30 ianuarie 1935.

[49] „Argus", 20 februarie 1935, pag. 5.

www.dacoromanica.ro

britanice provocate de întîrzierea transferului sumelor depuse în plată la Banca Națională a României, dar nu e mai puțin adevărat că aceste cercuri britanice scot chestiunea de pe planul realităților, ignorînd fapte ce nu se pot suprima. Demonstrînd cu date statistice că firmele britanice interesate, deși au știut în momentele în care au încheiat tranzacții cu România că piața română trecea prin serioase dificultăți, au continuat totuși să vîndă, ba ceva mai mult, n-au încetat să-și sporească vînzările, și că în această serioasă dezvoltare a volumului afacerilor cu România comercianții englezi au beneficiat de deosebita toleranță și bunăvoință a autorităților române, ajungîndu-se astfel la un rezultat de care economia britanică nu putea fi decît satisfăcută, căci pe cînd exportul României în Anglia scăzuse, importul României din Anglia crescuse, înclinînd balanța comercială dintre cele două țări în favoarea Marii Britanii, ministrul român își exprima părerea că o atît de bruscă modificare în favoarea comerțului britanic ar merita o mai puțin riguroasă intransigență din partea celor ce-au beneficiat de avantajele ei. El prezenta apoi cifre care contraziceau afirmația că România ar fi întrebuințat o parte din produsul exportului său în Anglia pentru plata altor piețe, conchizînd că singura posibilitate de transfer rămasă guvernului român era o proporțională mărire a exportului român în Anglia. În încheierea memoriului se arăta că guvernul român nu putea satisface cererea guvernului englez de a lichida arieratele într-un an, deoarece în asemenea condiții s-ar expune represaliilor altor piețe, și că, în consecință, oricît de dîrze ar fi reclamațiile cercurilor de afaceri engleze, oricît de serioase erau intervențiile oficiale, acestea nu puteau aduce vreo modificare a posibilităților determinate ale comerțului exterior român, lovit atît de scăderea prețurilor, cît și de restricțiile la import aplicate pretutindeni, și de sarcinile financiare externe ale României.

În discuțiile din decembrie 1934 de la Londra, Runciman, făcîndu-i cunoscut lui Manolescu-Strunga că guvernul englez nu înțelegea să înceapă tratative pentru încheierea unui nou acord economic decît după aranjarea datoriilor în restanță, a cerut ca România să plătească la început în numerar cel puțin 20% din aceste datorii [50], iar Leith-Ross a emis pretenția ca această plată să se facă imediat, adică în 15 zile sau în 3 săptămîni, fără însă să poată preciza suma globală datorată de debitorii români creditorilor englezi [51]. Față de cererile formulate de reprezentanții guvernului englez, Manolescu-Strunga, după explicațiile principiale date guvernului britanic, a lămurit cercurile engleze asupra posibilităților României. S-au studiat două posibilități : a) sporirea coeficientului de devize reținute din exporturile române pentru arierate ; b) capacitatea de transfer din mijloacele B.N.R. [52].

La 18 decembrie 1934, agenția „Reuter" anunța că Manolescu-Strunga, ministrul de industrie și comerț al României, a terminat convorbirile cu personalitățile competente britanice, convorbiri care au fost satisfăcătoare, ambele părți ajungînd la o înțelegere asupra obiectului lor [53]. A doua zi, Board of Trade publica un comunicat în care, după ce

[50] „Argus", 27 ianuarie 1935, p. 5.
[51] Ibidem, 2 februarie 1935.
[52] Ibidem.
[53] Ibidem, 20 decembrie 1934, p. 1.

www.dacoromanica.ro

arăta că obiectul discuțiilor dintre Runciman și Manolescu-Strunga l-a constituit chestiunea datoriilor comercianților români în Anglia, informa că negocierile vor fi reluate la începutul lunii ianuarie [54].

După ce s-a înapoiat în țară, Manolescu-Strunga a avut mai multe întrevederi cu ministrul de finanțe și cu conducătorii ministerului de finanțe, cu care a discutat posibilitatea plății imediate a unei cote din datoriile vechi. Totodată el a dus, prin intermediul Legației britanice din București, tratative cu creditorii din Anglia, care au redus pretenția la plata imediată în numerar a unei cote de numai 15% [55].

În conferința pe care Manolescu-Strunga a avut-o la 26 ianuarie 1935 cu Gr. Dimitrescu, guvernatorul Băncii Naționale, I. I. Lapedatu și Costin Stoicescu, administratori delegați, și I. Manoilescu, inspector general al B.N.R., s-a examinat pe larg chestiunea aranjării datoriilor pe care importatorii români le aveau de plătit în Anglia și, găsindu-se, se pare,mijloacele financiare necesare pentru achitarea imediată a unei părți din aceste datorii, s-a hotărît plecarea la Londra peste cîteva zile a ministrului de industrie și comerț român. În timpul conferinței, Manolescu-Strunga a avut o întrevedere cu Grundway, însărcinatul cu afaceri al Angliei la București, cu care a discutat diferite chestiuni legate de plecarea lui la Londra [56].

Între timp, după cum scria „Financial News" din 24 ianuarie 1935, creditorii britanici din Glasgow, Leeds, Bradford, Manchester și Londra, nemulțumiți de repetatele amînări în ce privea reînceperea negocierilor, au hotărît să se întrunească pe ziua de 29 ianuarie pentru a se pune de acord în ce privea atitudinea lor față de această situație; guvernul englez, pierzîndu-și și el răbdarea, a întreprins diferite intervenții pe cale diplomatică pe lîngă guvernul român [57].

Manolescu-Strunga a plecat din nou la Londra, pentru a relua tratativele, la 3 februarie 1935. El a propus ca România să achite 30% din totalul arieraratelor cuvenite comercianților englezi cu redevențele petrolifere ale statului, apreciate la o valoare de 400 milioane lei. La conferința din 7 februarie de la ministerul finanțelor, V. Antonescu îi informa pe cei prezenți că, din comunicările primite de la Londra, guvernul englez n-a acceptat propunerea lui Manolescu-Strunga, aceasta deoarece aprovizionarea flotei britanice era făcută de către „Anglo-Persian Oil" la care era interesat și statul englez [58]. Pînă la urmă guvernul britanic va accepta totuși această propunere.

Tratativele de la Londra s-au încheiat prin semnarea acordului comercial anglo-român din 8 februarie 1935, care prevedea obligația guvernului român de a plăti într-un cont special la Banca Angliei pînă la 28 februarie 1935 o sumă de 400 000 de lire sterline [59] și, de asemenea, la data

[54] Ibidem, 21 decembrie 1934.
[55] Ibidem, 27 ianuarie 1935, p. 5.
[56] Ibidem.
[57] Ibidem, 30 ianuarie 1935.
[58] „Argus", 8 februarie 1935.
[59] Guvernul român a fost nevoit să-și ia acest angajament, deoarece a fost supus la o puternică presiune politică, Runciman amenințînd cu discursuri în Camera Comunelor, care ar fi ruinat pentru multă vreme creditul român (Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, București, 1967, p. 605).

www.dacoromanica.ro

de 15 a fiecărei luni, începînd cu 15 aprilie 1935, o sumă de 60 000 de lire sterline [60]. Guvernul român urma să înființeze un birou special, condus de un reprezentat al Legației britanice din București, pentru a asigura executarea convenției. Din partea română, acordul a fost semnat de Manolescu-Strunga [61]. Întrucît însă angajamentul de a vărsa lunar la Banca Angliei 60 000 lire sterline depășea suma ce i-a fost indicată de guvernul român, Manolescu-Strunga a acceptat să semneze acordul numai sub rezerva ratificării lui ulterioare de către guvern. În momentul încheierii acordului, Titulescu i-a telegrafiat lui Leith-Ross, spunîndu-i că suma de 400 000 de lire sterline va fi plătită, deoarece România o considera ca pe o datorie de onoare, dată fiind semnătura ei, dar că, în schimb, mensualitățile (arieratele), care erau prea mari, n-ar putea fi plătite decît în cazul unui spor al volumului de export românesc în Anglia [62].

Informînd la 8 februarie Camera Comunelor despre semnarea acordului, Walter Runciman arăta că suma de 60 000 lire sterline era o cifră de bază, susceptibilă însă de variații crescînde sau descrescînde în raport cu eventualele sporiri sau reduceri substanțiale pe care le-ar suferi exportul român în Anglia față de exportul din anul 1934. El adăuga că, în condiții determinate, se vor acorda înlesniri pentru plata datoriilor comerciale române, pe cale de compensație la export, în măsura în care creditorii vor dori să beneficieze de avantajele acestui procedeu, și că acordul încheiat avea nevoie de ratificarea guvernului român, urmînd să intre în vigoare cu începere de la 25 februarie, dacă această ratificare va fi dată. După această expunere, Runciman a declarat că ține să arate, în numele guvernului britanic, cît de mult aprecia acest guvern bunăvoința arătată de Strunga, ca și de întreg guvernul român în cursul acestor negocieri. [63]

În declarația făcută reprezentantului agenției Reuter, în legătură cu semnarea acestui acord, Strunga își exprima speranța că în urma lui va rezulta o sporire considerabilă a volumului comerțului între cele două țări, precum și convingerea că va crește și exportul român în Marea Britanie și că acordul va determina capitalul britanic la investiții care să ajute la dezvoltarea României [64]. Într-o altă declarație, făcută trimisului special al ziarului „Argus", Manolescu-Strunga spunea despre angajamentele de la Londra următoarele : „Pe cînd la începutul tratativelor de la Londra d. Runciman a cerut plata tuturor arieratelor într-un an, prin aranjamentele făcute am reușit să obținem ca restul de două milioane lire sterline să fie plătite prin exportul nostru în Anglia în timp de 4 ani. Industriașii englezi, care au de primit sume din România, nu sunt deloc satisfăcuți

---

[60] Ziarul „Argus" din 11 februarie 1935 arăta, pe baza unor informații particulare din Londra, că Strunga a consimțit să facă în contul arieratelor cîte o plată lunară de 60 000 lire sterline, cu toate că guvernul român a socotit ca ratele lunare să fie cît mai scăzute, deoarece a obținut în schimb un contingent special de import pentru cherestea și alt material lemnos, a cărui valoare se ridica la 530 000 lire sterline pe an, și, de asemenea, promisiunea că englezii vor mări contingentul de import de bacon și vor acorda României un contingent special pentru ouă și alte produse agricole („Argus", 11 februarie 1935, p. 7).

[61] A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. 4, raport 539, semnat Laptew, Londra, 28 februarie 1935.

[62] Ibidem, vol. 39, telegrama 68, semnată Titulescu, 3 aprilie 1935.

[63] „Argus", 10 februarie 1935.

[64] „Argus", 11 februarie 1935, p. 7.

www.dacoromanica.ro

de acest acord [65], deoarece ei vor trebui să aştepte încă 4 ani de azi înainte pînă cînd vor fi plătiţi integral. Realitatea e că vom începe plăţile de abia la 15 aprilie, astfel că în 1935 nu vom vărsa mai mult englezilor decît 500 000 lire, prin urmare a patra parte din datoria în Anglia. Aranjamentul încheiat nu e un aranjament fix şi invariabil. El se bazează pe situaţia actuală a exportului nostru în Anglia. După statisticile engleze, noi am exportat în 1934 în Anglia mărfuri pentru 3,4 milioane lire sterline sau 1,7 miliarde lei. Ratele de 60 000 lire sterline lunar, ce ne-am obligat să le plătim prin acordul din 8 februarie, sînt în funcţie de exportul nostru în Anglia din acest an. Dacă exportăm mai puţin, ratele lunare vor scade în proporţie, dacă exportul nostru în Anglia creşte, atunci vom plăti şi noi englezilor rate mai sporite. Sub acest raport sumele ce ne-am obligat să le plătim prin acordul de la Londra nu vor trece sub nici un cuvînt de 20% din exportul nostru în Anglia. Cît priveşte importul de mărfuri englezeşti în România, s-a convenit ca el să nu întreacă 55% din exportul nostru în această ţară. E cert că în astfel de condiţii vom reuşi în curînd să încetăm a avea o balanţă de plăţi deficitară cu Anglia..." [66].

Consiliul de miniştri român, în şedinţa sa din 19 februarie 1935, după ce a ascultat expunerea lui Strunga asupra rezultatelor tratativelor duse la Londra cu Runciman, a acceptat condiţiile încheierii acordului cu Anglia, urmînd ca după examinarea tehnică a acordului de către ministerele de industrie şi finanţe să facă ratificarea cuvenită [67]. Ratificarea acordului a întîrziat însă pînă la sfîrşitul lunii februarie, din cauza greutăţilor ivite în legătură cu vînzarea pe timp de 3 ani a redevenţelor de petrol ale statului, vînzare din care urma să se achite datoriile în restanţă ale importatorilor români din Anglia. Astfel, pe de o parte, conducătorii B.N.R. şi ai ministerului de finanţe au pretins ca din vînzarea acestor redevenţe de petrol să se dea României o bună parte în devize libere, deoarece prin această vînzare scădea implicit în aceşti 3 ani stocul de devize libere al B.N.R., [68], iar pe de alta Societăţile Astra-Română şi Româno-Americană au pretins, la rîndul lor, alte condiţii de vînzare a acestor redevenţe, cuvenite statului de la ele, decît cele stipulate în acordul anglo-român de la Londra, arătînd că nu puteau acorda un avans statului român numai în lire sterline, deoarece exportul acestor redevenţe se va face în diferite ţări, din care vor rezulta diferite devize, şi cerînd în schimbul avantajelor ce le-ar face statului stingerea tuturor litigiilor existente între ele şi statul român. Cele două societăţi au prezentat lui Manolescu-Strunga o convenţie pe care statul urma s-o încheie cu ele şi textul unui proiect de lege ce trebuia, după părerea lor, să fie votat de ambele corpuri legiuitoare şi pe baza căruia statul urma să vîndă cu anticipaţie bunurile lor [69]. Situaţia creată guvernului român în urma semnării acordului de la Londra, faţă de condiţiile foarte grele puse de Astra-Română şi Româno-Americană,

---

[65] În legătură cu această insatisfacţie trebuie pusă probabil şi hotărîrea Camerei de comerţ din Manchester de a invita toate Camerele de comerţ engleze şi toate organizaţiile comerciale interesate în comerţul cu România la o întrunire comună la Londra pentru a discuta situaţia creată prin acordul anglo-român („Argus", 17 februarie 1935, p. 5).

[66] „Argus", 20 februarie 1935.

[67] Ibidem

[68] Ibidem, 27 februarie 1935, p. 5.

[69] „Argus", 28 februarie 1935, p. 5.

www.dacoromanica.ro

a fost examinată la 27 februarie de către Titulescu, V. Antonescu, ministrul finanțelor, și Manolescu-Strunga, la locuința celui dintîi, hotărîndu-se să se continue imediat tratativele cu cele două societăți pentru a se ajunge la o înțelegere. În aceeași zi au continuat la ministerul de industrie și comerț discuțiile dintre Manolescu-Strunga și reprezentanții celor două societăți, ajungîndu-se la un acord de principiu [70]. La 28 februarie, în urma unor noi discuții, s-a încheiat o convenție între ministerul de industrie și comerț și societățile petrolifere Astra-Română și Româno-Americană, convenție pe baza căreia prima societate punea imediat la dispoziția guvernului suma de 200 000 lire sterline, cea de a doua — suma de 160 000 lire sterline, iar B.N.R. dădea din disponibilul ei de devize provenite tot din exportul produselor petrolifere o sumă de 40 000 lire sterline pentru acoperirea datoriilor importatorilor români din Anglia [71]. În seara aceleiași zile, Manolescu-Strunga expedia legației din Londra o telegramă cu următorul conținut: „Se va comunica Board of Trade (Asociația creditorilor englezi) că s-a semnat acordul și că suma de 400 mii lire sterline este pusă la dispoziția Băncii Angliei" [72]. Tot atunci, el făcea reprezentanților ziarelor din capitală următoarele declarații în legătură cu executarea acordului de plăți cu Anglia: „Următor însărcinării ce am primit de la d. președinte al Consiliului, am tratat vînzarea redevențelor de petrol. Tratativele s-au făcut în două tranșe. Una cu societățile afiliate capitalurilor engleze și americane și alta cu societățile afiliate capitalurilor franceze. Am terminat tratativele cu prima grupă de societăți și am semnat astă seară contractele de vînzare a redevențelor, precum și contractele de acordare a unui avans... Suma obținută în devize a fost întrebuințată pentru plata convenită în acordul încheiat la Londra, cu privire la regularea raporturilor comerciale dintre noi și Marea Britanie. Ne-am angajat să transferăm în ziua de 28 februarie 400 mii lire sterline, sumă cu care va începe să funcționeze lichidarea arieratelor comerciale. Acest lucru l-am efectuat astă seară, așa că mîine Banca Angliei are la dispoziție această sumă pentru scopul convenit. Ne-am îndeplinit angajamentul luat, în termenul stabilit. Așa fiind, intrăm în executarea acordului încheiat și sîntem convinși că începem raporturi normale, care să permită dezvoltarea intereselor economice reciproce. Dacă pînă astăzi era explicabilă o atitudine puțin cordială a pieții engleze față de noi, de aci înainte, intrînd în regulile cerute de o normală funcționare a raporturilor comerciale, este de sperat că nu va exista nici un impediment în calea bunei dezvoltări a acestor raporturi. Vom continua cu aplicarea acordului încheiat, în toate clauzele lui, așa încît să răspundem complet la angajamentele ce ne-am luat. Desigur că sîntem în drept să așteptăm ca și din partea Marii Britanii să se satisfacă în întregime clauzele acordului. Și anume, ca importul englez în România să nu treacă de 55% din exportul nostru în Anglia. În același timp să ni se dea posibilitatea să dezvoltăm exportul nostru pe piețele engleze, astfel ca să putem să continuăm lichidarea tuturor obligațiilor de plată ce ne-am luat" [73].

---

[70] Ibidem
[71] Ibidem, 1 martie 1935, p. 5.
[72] Ibidem
[73] „Argus", 1 martie 1935, p. 5.

www.dacoromanica.ro

În ciuda acestor declarații optimiste, guvernul român n-a putut să respecte acordul semnat la 8 februarie. Astfel, în urma examinării situației schimburilor comerciale dintre România și Marea Britanie, ministrul industriei a dispus suspendarea transferului primei tranșe lunare de 60 000 lire sterline asupra Londrei la 15 aprilie 1935. Guvernul englez interesîndu-se, după cum era de așteptat, de cauza întîrzierii transferului, ministrul român de industrie și comerț a răspuns că a luat această măsură din cauză că exportul român în Anglia nu numai că n-a înregistrat urcările așteptate, dar a marcat chiar un ușor regres, nepermițînd deci ca dintr-un disponibil atît de redus de devize să se facă și plata importului curent și transferul unor sume atît de importante în contul arieratelor. El a adăugat că în sprijinul hotărîrii luate stătea și redacțiunea art. 5 din acordul din 8 februarie în care se vorbea de regularea transferurilor lunare în funcție de cifra exportului român în Anglia și că deci suspendarea plăților era juridicește motivată și perfect legală. Board of Trade și Camerele de comerț din Lancashire și Yorkshire au refuzat însă categoric punctul de vedere al ministerului de industrie și comerț român. Oficialitatea britanică și cercurile comerciale arătau că o măsură atît de gravă ca aceea a suspendării transferului pentru arierate, chiar dacă ar putea fi explicată printr-o vagă interpretare a textelor, nu putea fi de bună credință numai după o lună de la intrarea în vigoare a acordului. Cercurile comerciale și industriale britanice erau foarte afectate și nu-și ascundeau enervarea pricinuită de măsura ministerului de industrie și comerț român [74].

Această măsură fusese precedată de o alta care produsese și ea nemulțumiri în sînul cercurilor amintite : în martie 1935 guvernul român a hotărît să suspende importul de mărfuri englezești în România pînă ce va fi restabilită balanța comercială română cu Anglia [75]. Plîngîndu-i-se lui Titulescu de tratamentul rău impus Angliei de România, care nu respecta acordul comercial anglo-român, Leith-Ross îi transmitea la 3 aprilie 1935 următorul mesaj din partea lui Runciman : „Dacă nu ar fi afecțiunea ce port lui Titulescu, aș dori ca în timpul vizitei lui la Londra să fac o declarațiune publică în care să arăt desgustul meu adînc asupra felului în care România tratează interesele britanice". Leith-Ross l-a rugat, totodată, pe Titulescu să intervină pe lîngă guvernul român ca să trimită o delegație la Londra, din care să facă parte neapărat și directorul Băncii Naționale a României, pentru a negocia un nou aranjament. Dînd curs acestei rugăminți, Titulescu, în telegrama din 3 aprilie adresată regelui și primului ministru, își exprima părerea că delegația cerută trebuie neapărat trimisă, pentru a preveni „consecințe din cele mai dezagreabile în Anglia pentru România atît pe terenul politic, cît și pe cel economic" [76].

La începutul lunii mai 1935, între Londra și București se purta o corespondență importantă în vederea găsirii unui *modus vivendi*. În aceeași lună, ministerul de industrie și comerț român a înființat un oficiu anglo-român pentru lichidarea arieratelor, care funcționa în localul Băncii Blank, sub conducerea lui Humphreys, fost atașat comercial britanic în România [77].

[74] „Argus", 19 aprilie, 22 aprilie și 2 mai 1935.
[75] A.I.C., fond M.P.N., Presa externă, dos. 662, fila 3.
[76] A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. 39, telegr. 68, semnată Titulescu, 3 aprilie 1935.
[77] „Argus", 22 mai 1935, p. 5.

www.dacoromanica.ro

În cele din urmă guvernul român a hotărît, la 5 iulie 1935, să trimită la Londra o delegație pentru a purta negocieri în vederea modificării acordului de plăți anglo-român din 8 februarie, astfel încît ratele pe care trebuiau să le plătească comercianții români pentru arierate să fie reduse, iar termenul de plată să fie eșalonat pe un număr mai lung de ani. Instrucțiunile date delegaților ce urmau să plece la Londra arătau un mare interes pentru dezvoltarea legăturilor comerciale dintre cele două țări, dar în același timp pretindeau stabilirea unui regim de plăți pentru datoriile comerciale din trecut mai potrivit cu posibilitățile de transfer ale României.[78] Delegația era prezidată de G. N. Leon, subsecretar de stat la ministerul de industrie și comerț, și avea ca membri pe Em. Marian, directorul institutului de export, I. Cristu, ministru plenipotențiar și directorul diviziei economice din Ministerul de Externe, și Demetriuc de la Banca Națională[79]. În afară de revizuirea aranjamentului făcut de Manolescu-Strunga, delegația urma să mai trateze și sporirea exportului român în Anglia, îndeosebi al produselor lipsite pînă atunci de debușeu. Anunțînd plecarea lui G. N. Leon la Londra, „Argus" din 8 iulie 1935 scria : „Cît de grea și delicată e sarcina ce-l așteaptă acolo reiese din faptul că N. Titulescu și-a amînat plecarea din Londra pentru a da concursul său la tratativele ce se vor duce în capitala britanică. Tratativele de la Londra vor fi fără îndoială grele. Aranjamentul din 16 februarie e azi în suspensie și un început de executare făcut tardiv în primele zile ale lunii iunie a rămas izolat. Cerem Angliei să-și sporească importul din România. Desigur că acest argument va fi înțeles de cercurile engleze și vom obține pe cît e posibil concursul englez pentru a ajunge la acest rezultat, dar un aranjament cu Anglia va fi posibil numai dacă se va găsi mijlocul ca prin rambursarea sau compensarea pierderilor suferite de exportatorii noștri la exportul în Anglia să se ajungă la producerea masivă de devize englezești"[80].

Negocierile româno-britanice de la Londra au început la 11 iulie 1935. Ele au întîmpinat încă de la deschidere dificultăți serioase colonelul Colville, subsecretar britanic al comerțului exterior, punînd drept condiție prealabilă a începerii lor achitarea de către România a scadențelor de la 15 mai și 15 iunie prevăzute în acordul din 8 februarie și neplătite încă. Acest punct fiind atins, după mai multe contacte luate de delegația română cu Bucureștiul, s-a procedat la căutarea unei formule, acceptabilă pentru ambele părți, care să reglementeze pe viitor lichidarea arieratelor comerciale, plata importului curent al României din Marea Britanie, asigurarea unui procent convenabil de devize libere Băncii Naționale, conform unor norme compatibile cu regimul comerțului exterior al României. Principala dificultate în cursul tratativelor a provenit din faptul că delegația britanică considera inacceptabil procentul de 5% prevăzut de regimul României pentru lichidarea arieratelor. În afară de aceasta, delegația engleză refuza clasificarea românească a creanțelor în : a) arierate (scăzute pînă la 1 martie 1935) ; b) restanțe (scăzute între 1 martie și 31 iulie 1935) ; c) import curent (scăzute după 1 august), admițînd numai arierate (pînă la 31 iulie) și import curent (după 1 august). Delegația britanică insista să se încheie

[78] „Argus", 6 iulie 1935, p. 1.
[79] Ibidem, 7 iulie 1935, p. 5.
[80] Ibidem, 8 iulie 1935, p. 1.

www.dacoromanica.ro

un acord de foarte scurtă durată (6—9 luni), fără clauză de denunțare, și punea drept condiție indispensabilă a încheierii acordului obținerea agrementului explicit al Băncii Naționale a României. [81]

Informînd la 22 iulie despre mersul tratativelor de la Londra, „Argus" scria că prof. Leon a reușit să convingă cercurile engleze că cele 457 000 lire sterline plătite de România în două vărsăminte, la sfîrșitul lunii februarie și la începutul lunii iunie 1935, constituia o sforțare deosebită și că legătura între plata arieratelor și crearea unui excedent al balanței comerciale a României cu Anglia, legătură menționată în art. 7 al aranjamentului de plăți semnat de Manolescu-Strunga, trebuia mai bine deslușită, Anglia trebuind să ajute România astfel încît să aibă un sistem de schimburi care să-i facă posibilă plata arieratelor. Adăugînd că prof. Leon încerca la Londra, folosind diferite argumente, să determine cercurile de acolo să se mulțumească pentru anul 1935 cu cele obținute și să renunțe deocamdată la noi plăți în contul arieratelor, punct de vedere pe care însă englezii nu-l acceptau, ziarul încheia : „Se pare că ne găsim pe drumul bun și că prof. Leon va reuși să convingă cercurile engleze de nevoia unei formule tranzitorii, care să ne asigure o colaborare economică mai mulțumitoare în viitor" [82].

În ședința delegației economice a guvernului din 23 iulie, prezidată de Gh. Tătărăscu, dr. I. Costinescu, ministrul ad interim la industrie și comerț, făcînd o expunere despre stadiul tratativelor economice pe care delegații români le duceau în străinătate în vederea revizuirii acordurilor economice, arăta că tratativele cu Anglia duse la Londra de G. N. Leon decurg în mod satisfăcător [83]. La 25 iulie, I. Costinescu îi comunică telefonic dr. Leon, care s-a interesat de disponibilul de cereale al României, întrebînd cît ar putea ea exporta în Anglia, că România ar putea exporta în Anglia din noua recoltă o cantitate de 5 000 vagoane de grîu și 3 000 vagoane de orz, cu condiția ca 60% din devizele libere ce vor rezulta din acest export să fie depuse la Banca Națională, restul de 40% putînd fi întrebuințate și pentru plata arieratelor române în Anglia. I. Costinescu a insistat apoi ca tratativele cu Anglia să fie terminate în timpul cel mai scurt posibil, urmînd ca delegații români prezidați de Leon să plece la Berlin pentru a începe tratativele comerciale cu Germania [84]. La 26 iulie s-au trimis noi instrucțiuni lui G. N. Leon de a termina cît mai curînd tratativele cu Anglia pentru a pleca la Berlin [85].

În urma depunerii de către guvernul român, la începutul lunii august, la Banca Angliei a sumei de 100 000 lire sterline reprezentînd cele două rate, pe mai și iunie, neachitate ale acordului încheiat de Strunga, delegația britanică a acceptat procentul de 5% pentru lichidarea arieratelor [86], tratativele încheindu-se la 3 august 1935 prin semnarea unui nou acord de plăți anglo-român, de către John Colville, pentru guvernul englez, și dr. George Leon, pentru guvernul român. Acordul urma să intre în vigoare la data primirii de către guvernul englez a notificării scrise din partea

[81] A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. 5, raport 1920, semnat Laptew, Londra, 1 august 1935.
[82] „Argus", 22 iulie 1935, p. 1.
[83] Ibidem, 24 iulie 1935, p. 5.
[84] Ibidem, 26 iulie 1935, p. 5.
[85] Ibidem, 27 iulie 1935, p. 5.
[86] Ibidem, 4, 5 și 7 august 1935.

www.dacoromanica.ro

guvernului român, făcută pe căile diplomatice pînă la 15 august 1935, că l-a aprobat și că a obținut asentimentul B.N.R. la el. Acordul opera cu începere de la 1 august 1935 și rămînea în vigoare pînă la 31 ianuarie 1936. El prevedea obligația guvernului român și a B.N.R. de a vărsa în contul special deschis la Banca Angliei, conform art. 2 din acordul din 8 februarie 1935, o sumă de 100 000 lire sterline (reprezentînd suma de 50 000 lire sterline datorată la 15 mai 1935 și suma de 50 000 lire sterline datorată la 15 iunie 1935), pînă la 15 august 1935, și o altă sumă, de 270 000 lire sterline, pînă la 1 noiembrie 1935, realizată din vînzarea în Anglia a 50 000 tone de grîu și a 30 000 tone orz (dacă suma respectivă nu putea fi acoperită din acest export, guvernul român se angaja să exporte pînă la 1 decembrie 1935 cantitățile suplimentare de grîu și orz, necesare pentru completarea sumei). Aceste sume erau destinate lichidării arieratelor. De asemenea, acordul stabilea folosirea, începînd de la 1 august 1935, a devizelor provenite din exportul de mărfuri românești în Regatul Unit în felul următor: 50% — pentru plata mărfurilor britanice importate în România; 5% — pentru lichidarea arieratelor; 30% — pentru necesitățile guvernului român și ale Casei autonome a monopolurilor în Anglia; 15% — lăsate la libera dispoziție a B.N.R., care nu le va putea întrebuința pentru alte scopuri decît plăți de importuri curente în Anglia sau plăți în Anglia pentru necesitățile guvernului român sau ale Casei autonome a monopolurilor. B.N.R. urma să pună zilnic la dispoziție în fiecare lună, începînd de la 1 august 1935, pentru plăți în contul mărfurilor engleze care scădeau la sau după 1 august 1935, un cont în lire sterline egal cu 50% din valoarea mărfurilor importate din România în Anglia în cursul ultimei luni. Suma de lire ce trebuia pusă la dispoziție în cursul lunii august era de 80 000 lire sterline. Acordul prevedea de asemenea dreptul guvernului român de a restrînge importul mărfurilor engleze în România în așa măsură încît pe fiecare trimestru el să reprezinte 50% (dar în nici un caz mai puțin) din valoarea exportului românesc în Anglia în timpul trimestrului precedent. În sfîrșit, guvernul român declara că în vederea accelerării lichidării arieratelor comerciale, va lua în binevoitoare considerare posibilitatea de a acorda facilități pentru exportul de mărfuri românești. El declara, de asemenea, într-o anexă la acord, că va face un export special de grîu și orz, cu a cărui valoare va acoperi cuponul, datorat la 1 august 1935, al împrumutului CAM 7% din 1929 tranșa în lire sterline [87].

Semnarea acordului era anunțată de Ministerul de Comerț britanic în seara zilei de 6 august [88]. A doua zi, „Financial News" publica amănunțit stipulațiunile lui. După ce informa la 7 august despre încheierea acordului, „Argus" reda la 12 august textul publicat de „Financial News", pentru ca la 16 august să publice în întregime textul oficial al convenției de plăți anglo-române din 3 august 1935. [89]

Convenția a fost examinată mai întîi, la 10 august, de către comisia pentru îndrumarea comerțului exterior, care a hotărît ca ea să fie supusă examinării și ratificării consiliului de miniștri. Banca Națională a României

[87] A.M.A.E., Arhiva Economică, 1928—1944. România-Anglia (Acordul de plăți anglo-român, 3 august 1935); „Argus", 16 august 1935, p. 5.
[88] „Argus", 8 august 1935.
[89] „Argus", 7, 12 și 16 august 1935.

www.dacoromanica.ro

a ridicat unele obiecții în ce privește posibilitățile de executare a ei. Avînd în vedere aceste obiecții, care au fost examinate la 14 august în cadrul unei conferințe prezidate de Gh. Tătărăscu și la care au participat, între alții, V. Antonescu, Mitiță Constantinescu, I. Costinescu și C. Teodorescu, viceguvernatorul B.N.R., „Argus" din aceeași zi exprima opinia că aranjamentul semnat la 3 august trebuia privit cu oarecare rezervă. Organul cercurilor financiare și comerciale românești mergea chiar mai departe cu aprecierea sa critică la adresa noului aranjament, susținînd că acesta nu făcea altceva decît să confirme pur și simplu obligațiile de plată ale României din vechiul aranjament și că, de aceea, el risca să aibă aceeași soartă ca și cel semnat la 8 februarie de Manolescu-Strunga [90].

Înainte de a examina noul acord, guvernul român a cerut de la Londra confirmarea că exportul cantității de 6 000 vagoane grîu și 3 000 vagoane orz, reprezentînd suma de 270 000 lire sterline, era considerat de guvernul englez un import peste cota normală de import românesc [91]. La 15 august, luînd în discuție acordul de plăți cu Anglia, Consiliul de Miniștri a hotărît ratificarea lui, după ce însă a introdus unele modificări. În cursul aceleiași zile, aceste modificări au fost aduse la cunoștința delegației românești, care se afla la Londra, spre a obține și adeziunea guvernului britanic la ele [92]. Guvernul român n-a putut însă să informeze la 15 august guvernul englez că Banca Națională și-a dat adeziunea la noul acord, fiindcă Institutul de Emisiune al României, în afară de rezervele pe care le-a făcut cu privire la acest acord, a mai ridicat și o obiecție de ordin statutar, și anume : în protocolul convenției încheiate la Londra s-ar fi inserat un paragraf prin care guvernul român accepta ca B.N.R. să se instituie garantă a executării întocmai a lichidării arieratelor. Or, o asemenea garanție pentru datorii particulare, susțineau conducătorii B.N.R., contravenea spiritului și literei statutelor Institutului de Emisiune al României [93]. Această obiecție a fost transmisă guvernului britanic prin ministerul de finanțe, care i-a făcut cunoscut la 21 august că Institutul de Emisiune al României accepta noua convenție de plăți anglo-română, cu condiția ca să se renunțe la garanția B.N.R. pentru datoriile particulare ale comercianților români [94]. Dat fiind că B.N.R. nu și-a dat consimțămîntul la ea, noua convenție n-a intrat în vigoare la 15 august, așa cum se stabilise. În consecință, guvernul român și B.N.R. n-au mai plătit suma de 100 000 lire sterline la 15 august 1935, așa cum se prevedea în convenție — deși suma respectivă era disponibilă la Londra —, fiindcă plata nu era exigibilă [95]. În dimineața zilei de 23 august, Greenway, însărcinatul cu afaceri al Angliei, i-a predat lui I. Costinescu răspunsul guvernului englez la modificările cerute de guvernul român pe cale diplomatică [96]. În aceeași zi, în cadrul ședinței delegației economice a guvernului, ținută la ministerul de finanțe, I. Costinescu a adus la cunoștința

[90] Ibidem, 14 august 1935, p. 1, 3.
[91] Ibidem, 15 august 1935, p. 5.
[92] Ibidem, 16 august 1935, p. 5.
[93] „Argus", 21 august 1935, p. 5.
[94] „Argus", 22 august 1935, p. 5.
[95] „Argus", 24 august 1935, p. 1.
[96] Ibidem

www.dacoromanica.ro

celor prezenți comunicarea primită din partea guvernului englez, ca răspuns la rezervele și obiecția Băncii Naționale cu privire la convenția de plăți încheiată de dr. Leon. Prin această comunicare, guvernul britanic se declara de acord cu modificarea clauzelor convenției, privitoare la garanții, și accepta în locul Institutului de emisiune guvernul român ca garant al executării fidele a obligațiilor contractate cu privire la transferul datoriilor comerciale, curente și arierate. Prin acest act, convenția de plăți era ratificată și intra în vigoare [97].

Încheierea noului acord de plăți anglo-român era anunțată de ziarele engleze la 10 și 11 august [98]. Întîrzierea ratificării lui de către guvernul român a stîrnit reacții negative în presa engleză: „Daily Mail" și „Daily Telegraph" din 14 august își arătau îngrijorarea, „Daily Express" și „Daily Telegraph" din 16 august — mirarea, iar „Manchester Guardian" din 16 august acuza guvernul român că urma o tactică dilatorie pentru a obține un împrumut [99]. „Yorkshire Observer" din 25 august, ocupîndu-se de acord, spunea că existau toate indiciile că exportatorii din industria textilă a lînei se îndoiau de succesul lui, mai ales că au fost informați că guvernul român căuta să se sustragă de la obligațiile sale [100]. Dar „Sunday Chronicle" din 4 septembrie, anunțînd ratificarea acordului, spunea că se luau măsuri pentru un nou schimb comercial între firme engleze și române și insista asupra faptului că România era un debușeu important pentru produsele fabricilor de bumbac din Lancashire și că, din acest punct de vedere, agrementul era folositor Angliei [101].

Într-o declarație făcută presei române la 12 septembrie 1935, G.N.Leon, după ce arăta că o parte din presa din țară i-a făcut o mare nedreptate prin atacurile aduse privitor la convenția pe care a încheiat-o în numele guvernului român cu Anglia, deoarece această convenție era „una din cele mai bune ce s-a putut încheia, ținînd seama de angajamentele noastre anterioare", enumera următoarele avantaje ale acordului: 1) Anglia recunoștea regimul comerțului român în vigoare la acea dată, renunțînd la rezerva pe care voia s-o treacă într-un articol special al acordului privitor la taxa de 44 la sută, întrucît art. 5 alin. 2. din vechiul acord prevedea condiția expresă că devizele vor fi vîndute de către B.N.R. debitorilor români la prețul de cumpărare, numai cu scăderea comisionului uzual; 2) S-a acceptat principiul ca arieratele să se plătească potrivit procentului de 5 la sută; 3) S-a redus importul din Anglia cu încă 5%, adică de la 55% cît prevedea vechiul acord la 50% din exportul român, deși delegația engleză a declarat că făcuse o mare favoare acordului Strunga, din acest punct de vedere; 4) S-a obținut 15% devize libere la dispoziția Băncii Naționale, deși delegația engleză a insistat mult timp ca tot excedentul exportului român să rămînă în Anglia; 5) S-a reușit să se introducă restanțe, care ar fi trebuit să fie plătite imediat, în categoria arieratelor, care urmau să fie plătite în timp [102].

---

[97] Ibidem, p. 5.
[98] A.I.C., fond M.P.N., Buletine, dos. 4, fila 2.
[99] Ibidem, fila 3.
[100] Ibidem, fila 19
[101] Ibidem, fila 58.
[102] „Argus", 13 septembrie 1935, p. 5.

www.dacoromanica.ro

După intrarea în vigoare a noului acord de plăți, guvernul român și B.N.R. au luat o serie de măsuri pentru punerea lui în aplicare. Astfel, la 5 septembrie, comisia pentru îndrumarea comerțului exterior a examinat pe larg diferitele condiții tehnice în legătură cu executarea contractului de export în Anglia a celor 6 000 vagoane de grîu și 3 000 vagoane de orz, și în special modul de predare a devizelor [103]. Tot în legătură cu acest export, s-a organizat la 13 septembrie o conferință cu exportatorii de cereale la institutul național de export [104], iar Ministerul agriculturii, însărcinat cu organizarea lui, a dus tratative cu B.N.R. pentru obținerea sumelor necesare finanțării exportului [105]. La 8 septembrie Banca Națională a României publica în ziarul „Argus" un comunicat prin care aducea la cunoștința debitorilor români că, în scopul lichidării arieratelor comerciale față de Anglia, reîncepea primirea vărsămintelor în lei pentru transferul cotei de 20% din datoriile lor; odată cu acest vărsămînt, debitorii trebuiau să depună și prima de 44% [106]. Ministerul de industrie și comerț invita însă, printr-un alt comunicat publicat tot în „Argus" din 8 septembrie, pe aceiași debitori să depună de urgență la una din băncile autorizate de B.N.R. întreaga sumă datorată, în vederea transferului către creditorii din Anglia, conform dispozițiilor convenției din 3 august, atrăgîndu-le totodată atenția că cei ce nu vor depune pînă la 15 octombrie 1935 sumele datorate nu vor mai primi autorizații de import [107]. În fine, tot în vederea punerii în aplicare a convenției încheiate cu Anglia, subsecretarii de stat Victor Bădulescu și G. N. Leon au lucrat la 13 septembrie la B.N.R. cu viceguvernatorul C. Teodorescu [108].

În legătură cu aplicarea acordului de plăți dintre România și Anglia s-au ivit însă unele neînțelegeri între guvernele celor două țări. Aceste neînțelegeri au fost provocate de interpretarea diferită dată de cele două guverne articolelor 3 și 4 din acordul de plăți. Prin art. 3 se prevedea cum vor fi repartizate devizele care rezultau din exportul produselor românești în Anglia, iar în art. 4 se specifica cum se va vărsa contravaloarea importului român din Regatul Unit. Nu era însă precizat dacă vărsămintele de lire vor fi făcute pentru cantitatea mărfurilor exportate în Anglia sau pentru încasările efective făcute. La ratificarea acordului, guvernul român făcuse precizarea cuvenită, care însă nu găsise aprobarea guvernului englez. Din cauza acestei interpretări diferite și a întîrzierii de a se aplica acordul de plăți, guvernul britanic a înaintat la 18 septembrie, prin intermediul legației britanice din București, o notă de protest guvernului român în care declara că pentru el articolele amintite sînt destul de lămurite și, prin urmare, cere guvernului român să precizeze dacă e dispus sau nu să aplice acordul încheiat de N. Leon. Dr. I. Costinescu a dispus să se întocmească un răspuns care să fie remis ministrului Angliei la București. Prin această notă guvernul român declara că precizarea lui a fost rău înțeleasă și că ea nu putea împiedica aplicarea acordului de la Londra. Nota arăta de asemenea că guvernul român stăruia în dorința

[103] „Argus", 6 septembrie 1935
[104] „Argus", 14 septembrie 1935, p. 5.
[105] „Argus", 15 septembrie, 1935, p. 1
[106] „Argus", 8 septembrie 1935, p. 1.
[107] Ibidem
[108] „Argus", 14 septembrie 1935, p. 1.

www.dacoromanica.ro

lui de a aplica acordul așa cum a fost semnat la Londra și că art. 3 e atît de lămurit redactat încît nu poate fi vorba de o interpretare deosebită. Informînd despre cele de mai sus, sub titlul „Neînțelegeri la aplicarea acordului de plăți cu Anglia", „Argus" din 22 septembrie 1935 adăuga în încheiere : „Din cercuri bine informate ni s-a arătat că unele negocieri au devenit de neînlăturat. E foarte probabil că în două-trei zile un delegat al guvernului va pleca la Londra" [109]. Același ziar informa însă peste cîteva zile că delegatul ce trebuise să plece la Londra și-a amînat plecarea, deoarece era aproape sigur că această plecare a devenit inutilă, cele mai multe din chestiunile în litigiu fiind lămurite prin schimbul de note dintre cele două guverne [110].

Aplanarea neînțelegerilor mai sus amintite a permis să se treacă la executarea acordului de plăți anglo-român. În aplicarea acordului, guvernul român și Banca Națională au întîmpinat o serie de greutăți, provenite, pe de o parte, din faptul că nu intrau în țară devizele pentru toate exporturile efectuate de România în Anglia, iar pe de altă parte, din refuzul importatorilor români de a depune întreaga sumă datorată în Anglia și, mai ales, de a plăti suprataxa de 44%, susținînd că acordul încheiat cu Anglia nu prevedea nimic în această privință. Pentru îndepărtarea greutăților legate de intrarea devizelor, guvernul român a hotărît la 2 octombrie 1935 să facă prin intermediul ministrului român la Londra, Laptew, un demers pe lîngă guvernul englez pentru modificarea acordului, în sensul ca plățile prevăzute de el să se facă pe baza devizelor intrate efectiv, iar nu pe baza exporturilor efectuate de România în Anglia [111]. În ce-i privește pe importatorii care n-au depus sumele datorate, ei au fost avertizați de către organele din provincie ale B.N.R. și ale ministerului de industrie și comerț că, potrivit prevederilor comunicatului acestui minister, vor pierde dreptul la cotă de import pe trimestrele viitoare [112]. Cu toate că la ședința Uniunii generale a industriașilor din România, din 7 noiembrie, importatorii din capitală și din provincie, veniți în număr mare la București, au protestat energic împotriva primei de 44% și au hotărît să întocmească un memoriu în legătură cu această problemă pe care să-l prezinte ministrului de finanțe și guvernatorului B.N.R. [113], și deși și creditorii englezi au cerut ca Banca Națională să înceteze a percepe prima valutară de 44% asupra creanțelor dinainte de 11 iunie 1935 [114], la 9 noiembrie Banca Națională a României a trimis o circulară băncilor autorizate, prin care le anunța că, potrivit dispozițiilor ministerului de industrie și comerț, ea nu va mai efectua transferuri în Anglia decît solicitatorilor care vor prezenta o certificare de la aceste bănci, constatatoare că s-au conformat comunicatului ministerului industriei și comerțului, publicat la 7 septembrie, depunînd pînă la 15 octombrie contravaloarea în lei a datoriilor arierate și prima corespunzătoare de 44%, iar ministerul de industrie și comerț va elibera pe viitor autorizații de import pentru mărfuri engleze numai acelor comercianți care vor prezenta

[109] „Argus", 22 septembrie 1935, p. 5.
[110] „Argus", 27 septembrie 1935, p. 1.
[111] „Argus", 3 octombrie 1935, p. 5.
[112] „Argus", 18 octombrie 1935, p. 5.
[113] „Argus", 8 noiembrie 1935.
[114] „Argus", 28 octombrie 1935, p. 5.

www.dacoromanica.ro

în prealabil această certificare [115]. Peste mai bine de o lună, la 13 decembrie, văzînd probabil că cu toate măsurile luate împotriva lor, importatorii continuau să refuze a executa dispoziția sa privind depunerea întregii sume ce o datorau în Anglia, ministerul de industrie și comerț a dat o nouă decizie prin care admitea ca debitorii ce aveau de plătit datorii arierate în Anglia să nu mai fie obligați a depune la B.N.R. sau la băncile autorizate întreaga sumă ce o datorau, ci numai tranșele venite la scadență, asupra cărora continua însă să se aplice taxa de 44% [116].

Cu toate aceste greutăți, guvernul român, deși n-a respectat cu scrupulozitate termenele stabilite, și-a îndeplinit totuși obligațiile de plată asumate prin acordul din 3 august și, în primul rînd, cele privind depunerea la Banca Angliei a celor două sume, de 100 000 de lire sterline [117] și de 270 000 de lire sterline. În ceea ce privește însă suma de 270 000 lire sterline, ea n-a fost realizată pînă la urmă, așa cum se prevăzuse în acord, din supraexportul în Anglia a 5000 vagoane de grîu și 3000 vagoane de orz, ci dintr-un export de porumb în Suedia, în valoare de 178 000 lire sterline, dintr-un export de grîu în Anglia, în valoare de 40 de milioane lei, și din alte sume mai mici rezultate din diferite operații cu Anglia [118]. Anunțînd cu satisfacție plata sumei de 270 000 de lire sterline, „Financial Times" din 29 decembrie 1935 arăta că deși a fost făcută treptat, această plată era o mare ușurare pentru creditorii englezi, în special ai industriei textile din Lancashire. Ziarul insera totodată o declarație a lui Mitiță Constantinescu, guvernatorul Băncii Naționale a României, în care acesta spunea între altele: „Doresc ca raporturile economice dintre România și Marea Britanie să fie dominate de spiritul punctualității în îndeplinirea obligațiilor. De aceea, și România a făcut în timpul din urmă mari sforțări și sacrificii pentru a îndeplini angajamentele luate față de Marea Britanie" [119].

În privința schimburilor comerciale româno-engleze pe anul 1935, e de notat, în primul rînd, o scădere simțitoare a cantității de orz și porumb exportate în comparație cu anul 1934 [120], și o mică creștere a cantității de grîu [121]. În total, în anul 1935 s-au exportat în Anglia 147 293 tone de cereale și derivate ale lor, în valoare de 402 975 000 lei [122]. Participarea Angliei la exportul românesc de cereale a crescut în 1935, față de 1934, la 12,3% [123]. Exportul de produse petrolifere române în Anglia în 1935

[115] „Argus", 10 și 11 noiembrie 1935, p. 1, 5.
[116] „Argus", 13 decembrie 1935.
[117] A.I.C., fond M.P.N., Buletine, dos. 4, fila 3; „Argus", 25 oct. 1935.
[118] „Argus", 21 noiembrie 1935.
[119] A.I.C., fond M.P.N., Buletine, dos. 6.
[120] După statisticile engleze, pe primele 11 luni ale anului 1935 se exportase o cantitate de orz în valoare de 76 657 lire sterline (față de o cantitate în valoare de 251 740 lire st. în perioada corespunzătoare a anului 1934) și o cantitate de porumb în valoare de 183 851 lire st. (față de o cantitate în valoare de 379.461 lire st. în 1934) (A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. 4, raport 2 970, semnat Laptew, Londra, 31 decembrie 1934). După statisticile românești, cantitatea de orz exportată în Anglia a scăzut în 1935, față de 1934, la 15.100 tone, iar cea de porumb la 21 200 tone (*Breviarul statistic al României*, vol. I, 1938, p. 184—185).
[121] Pe aceleași luni, cifrele erau pentru grîu: 375 023 lire st., față de 323 255 lire st. (Ibidem). În anul 1935 s-au exportat în Anglia 107 000 tone de grîu românesc (Ibidem).
[122] *Comerțul exterior al României 1928—1937*, vol. I, Partea II-a, p. 32; *Breviarul statistic al României*, vol. II, p. 376—377.
[123] V. N. Madgearu, *op. cit.*, Anexa III_4 AG.

www.dacoromanica.ro

a scăzut din punct de vedere cantitativ, fiind de 738 851 tone, dar a crescut din punct de vedere valoric, față de 1934, la 1 074 409 000 lei [124]. Cota Angliei în exportul românesc de petrol a scăzut în 1935, față de 1934, la 12,4%. Un progres sensibil s-a înregistrat în 1935 în exportul românesc de ouă în Anglia [125]. Exportul total de produse alimentare românești în Anglia în 1935, în valoare de 50 110 000 lei, a scăzut însă, față de 1934, la 11,6% [126].

Principalele articole importate din Anglia în 1935 au fost, ca și în anii precedenți: textilele vegetale și industriile derivate [127]; aparatele, mașinile și motoarele [128]; lîna, părurile și lucrările din aceste materii [129]; fierul și lucrările din fier [130]. Procentul de participare a Angliei la importul acestor produse a fost următoarea: la bumbac — 12,9%; la fire de bumbac — 11,8%; la țesături de bumbac — 29,7%; la mașini și aparate electrice — 7,1%; la lînă — 26,3%; la fire de lînă — 10,8%; la țesături de lînă — 33,8%; la fier și oțel laminat — 14,2% [131].

Datorită reducerii substanțiale a importului de produse engleze în România în 1935, balanța comercială a României cu Anglia era din nou excedentară [132]. Statistica românească dă pentru anul 1935 următoarea situație a comerțului României cu Anglia: import din Anglia — 1 063 780 000 lei; export din România — 1 614 629 000 lei; balanța comercială în favoarea României — 550 869 000 lei [133]. În acest an, procentul de participare a Angliei la exportul României a scăzut față de 1934, la 9,64%, iar la importul României — la 9,81% [134].

După statisticile românești, Anglia nu mai ocupa în anul 1935 decît locul 4 în comerțul exterior al României — după Germania, Italia și Austria —, cu un procent de 9,71% din valoarea lui [135]. În acest an valoarea comerțului exterior al României cu Anglia a fost de 2.679 milioane lei [136].

*

Relațiile economice româno-engleze din perioada 1933—1935 au fost normale numai în anul 1933, cînd comerțul dintre România și Anglia a cunoscut o creștere valorică față de anii anteriori, balanța comercială

---

[124] *Comerțul exterior al României 1928—1937*, vol. I, Partea II-a, p. 32. Pentru primele 11 luni ale anilor 1935 și 1934, statisticile britanice dădeau următoarele cifre: 1 731 812 lire st. și, respectiv, 1.982.322 lire st. (A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. 4, raport 2970, semnat Laptew).

[125] El creștea de la 75 000 g.h. (1 g.h. = 120 ouă) pe primele 9 luni ale anului 1934 la 183.000 g.h. în 1935, România trecînd astfel pe lista furnizorilor străini-exceptînd dominioanele și coloniile britanice — de la locul 10 la locul 7 (A.M.A.E., fond71, Anglia, vol. 4, raport 2471, semnat Laptew, Londra, 1 nov. 1935).

[126] *Breviarul statistic al României*, vol. II, p. 376—77.

[127] S-au importat 9327 tone, în valoare de 403 097 000 lei (Ibid.)

[128] Cantitatea importată a fost de 1 578 tone, iar valoarea de 108 951 000 lei (Ibidem).

[129] S-au importat 888 tone, în valoare de 104 028 000 lei (Ibid.)

[130] Cantitatea importată a fost de 3823 tone, în valoare de 80 606 000 lei (Ibidem).

[131] V. N. Madgearu, *op. cit.*, Anexele III 3 A—3 D.

[132] Pentru primele 9 luni ale anului 1935 statistica britanică dădea următoarele situație a schimburilor comerciale anglo-române (în lire sterline): import din România — 2 255 443; export în România — 973 384; balanța comercială în favoarea României — 1 282 059 (A.M.A.E., fond 71, Anglia, vol. 4, raport 2970, semnat Laptew).

[133] *Breviarul statistic al României*, vol. II, p. 348, 370, 376—77.

[134] *Comerțul exterior al României 1928—1937*, vol. I, Partea a II-a, p 34.

[135] *Comerțul exterior al României 1928—1937*, vol. I, Partea I-a, p. 458—59.

[136] Ibidem, p. 456.

www.dacoromanica.ro

a României cu Anglia fiind excedentară. În anul următor, din cauza, pe de o parte, a sporirii taxelor vamale aplicate produselor de export românesc în Anglia, ca urmare a aplicării acordurilor de la Ottawa, iar pe de altă parte, a acumulării arieratelor comerciale românești datorate firmelor engleze și a măsurilor luate de guvernul român ca răspuns la măsurile guvernului englez care loveau în exportul românesc, schimburile comerciale anglo-române au cunoscut o scădere față de anul 1933, iar balanța comercială a României cu Anglia a devenit deficitară. Încercarea de a ameliora această situație și, în special, de a rezolva problema arieratelor comerciale, care la sfîrșitul anului 1934 devenise acută, prin încheierea acordului comercial anglo-român din 8 februarie 1935, n-a dat rezultate, pentru că guvernul român n-a putut să plătească mensualitățile stabilite, care erau prea mari. Relațiile economice anglo-române au devenit, de aceea, și mai încordate, schimburile comerciale dintre cele două țări au continuat să scadă în anul 1935, balanța comercială a României cu Anglia devenind însă iar excedentară datorită reducerii masive a importului de produse engleze în România. Spre sfîrșitul anului 1935, însă, în urma încheierii noului acord de plăți anglo-român din 3 august 1935 și a depunerii de către guvernul român la Banca Angliei a sumei de 370 000 de lire st., destinate lichidării arieratelor, relațiile comerciale anglo-române încep treptat să se normalizeze.

LES RELATIONS ÉCONOMIQUES ROUMANO-BRITANIQUES (1933—1935)

RÉSUMÉ

Dans le présent article, l'auteur essaie, sur la base de documents inédits d'archives, des données statistiques, des informations de presse ainsi que sur la base d'ouvrages roumains de spécialité, d'analyser les rapports économiques anglo-roumains pendant les années 1933—1935, montrant la place occupée par l'Angleterre dans le commerce extérieur de la Roumanie, le montant et la structure des importations d'Angleterre en Roumanie et de l'exportation de la Roumanie vers l'Angleterre pendant cette période. On insiste notamment sur les essais de solutionner le problème des „arriérés" commerciaux roumains en Angleterre, qui empêchaient le développement normal des relations entre les deux pays, par la négociation, la conclusion et l'application par les gouvernements roumain et britannique des accords de paiements anglo-roumains des 8 février et 3 août 1935. En dépit des efforts et sacrifices de la Roumanie, la question des „arriérés" commerciaux n'a pu être solutionnée durant cette période, ce qui s'est réfletée de façon négative sur l'évolution des échanges commerciaux roumano-britanniques, dont le montant a diminué d'une année à l'autre, l'Angleterre passant de la première place, qu'elle occupait dans le commerce extérieur de la Roumanie en 1933, à la deuxième place en 1934 et à la quatrième en 1935.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

STEAGURILE MILITARE ALE ŢĂRII ROMÂNEŞTI ŞI MOLDOVEI ÎN VEACUL AL XVII-LEA *

DE

CONSTANTIN REZACHEVICI

Între însemnele militare ale unei ţări, steagurile ocupă un rol de frunte. *Învăţăturile lui Neagoe Basarab*, comparînd rolul steagului pe cîmpul de luptă cu cel al domnului înţelept în mijlocul oştii, afirmă într-o minunată cugetare, ce se cuvine relevată : *„Astfel, mintea se află în trupul omului asemenea steagului cînd stă în mijlocul luptei, iar în luptă toată oastea priveşte la steag. Şi pînă stă steagul în luptă, acea luptă nu se cheamă biruită, chiar dacă are năvală grea [spre sine], iar ei toţi privesc spre steag şi toţi se strîng în jurul lui. Iar dacă cade steagul, toată oastea se risipeşte şi nu se ştiu unul cu altul cum şi încotro merg. Aşijderea este şi domnul : pînă stă mintea lui într-însul întreagă, toţi oştenii lui se strîng împrejurul său, ca şi oştile împrejurul steagului ...”* [1].

Dar steagurile [2] *nu trebuie privite nediferenţiat* [3], ci analizate ţinînd seama de categoria din care fac parte. În veacul al XVII-lea în Ţara

---

* Materialul a fost extras din subcapitolul *Steagurile militare* aparţinînd lucrării : C. Rezachevici, *Istoria armatei în Ţara Românească şi Moldova în veacul al XVII-lea* (în pregătire pentru tipar), fiind prezentat în cadrul şedinţei din 7 mai 1975 a Comisiei de genealogie şi heraldică, în cadrul Institutului de istorie „N. Iorga”.

[1] *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, Bucureşti, 1970, p. 398 ; cf. şi p. 296 (versiunea românească).

[2] Despre mărimea, diversitatea şi utilizarea steagurilor militare în Imperiul bizantin, la începutul secolului al VII-lea, aminteşte pe larg Mauricius, *Arta militară*, ed. H. Mihăescu, Bucureşti, 1970, p. 55, 89, 93, 97, 169, *referirile sale avînd numeroase puncte comune cu cele privind steagurile din ţările române în evul mediu.*

[3] Gen. R. Rosetti afirmă că existau doar două feluri de drapele : al domnului (sau al ţării), care purta „fie armele ţării fie chipul unui sfînt” şi în primul caz „se conferea de la o vreme de sultan”, afirmaţie neîntemeiată întrucît sultanul acorda de fapt un *steag turcesc* de investitură, şi cele ale „diferitelor unităţi” (*Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, Bucureşti, 1947, p. 321—323). Confuzia între stindardul ţării şi steagul de investitură trimis de sultan se întîlneşte şi la A. Velcu, care afirmă că „steagurile ţării ... erau confecţionate în afară din ţară, probabil la Constantinopol, şi veneau din partea sultanului” (*Memorialul drapelelor oştirii române* (*Prefaţă*), în „Buletinul Muzeului Militar Naţional”, I (1937), nr. 1, p. 21). Mai recent lt. col. C. Ucrain reia afirmaţiile gen. R. Rosetti, arătînd că în epoca feudală Ţara Românească şi Moldova foloseau „două categorii de steaguri” : mari sau domneşti şi mici, simbol al unităţilor militare (*Steagul ostăşesc în trecutul de luptă al poporului român*, Bucureşti, 1965, p. 13—14). Alte lucrări aparţinînd lui N. Iorga, C. I. Karadja, A. Velcu, P. V. Năsturel, M. Romanescu etc., care privesc descrierea şi datarea unor steaguri din secolul al XVII-lea, vor fi citate mai jos.

www.dacoromanica.ro

Românească şi Moldova ele erau de mai multe feluri : stindardul domnesc sau al ţării, steagurile ostăşeşti cu însemne religioase, documentate încă din veacul al XV-lea, ale căror culoare, inscripţii şi reprezentări picturale variau de la epocă la epocă, steagul (*sangiacul*) şi tuiurile dăruite de sultan la investirea domnilor, steagurile breslelor de slujitori (oşteni) şi cele ale unităţilor militare, steagurile dregătorilor militari, în sfîrşit, amintim aici şi micile steaguri purtate spre vîrful suliţelor de boieri (cu stemele lor) şi de trupele călări, ale căror culori erau uneori cele ale steagului unităţii din care făceau parte. Deşi atît de numeroase şi diverse, prin vitregia vremurilor s-au păstrat puţine (dar cu atît mai preţioase) informaţii despre steagurile din această perioadă, martore ale unui frămîntat trecut de luptă.

Din relatarea unui martor ocular, participant la solia imperială condusă de Camillo Cavriolo, trimisă în noiembrie 1603 la curtea lui Radu Şerban, aflăm că aici existau pe atunci „*două stindarde mari ale ţării, socotite făcătoare de minuni*" : „*unul de damasc alb, pe care era pictat un corb cu cruce dublă şi stea roşie în cioc, stînd deasupra unui ienupăr verde; altul de culoare roşie (sîngerie) pe care era pictat un cap frumos de tînără fecioară încadrat cu splendide hieroglife*" (litere chirilice) [4]. Cel dintîi poate fi socotit, în ceea ce priveşte culoarea, drept stindardul lui Mihai Viteazul, păstrat un timp şi de continuatorul politicii sale, Radu Şerban (cel puţin în vremea continuării luptelor cu turcii în cadrul Ligii Sfinte), culoarea albă [5] la stindardele domneşti neîntîlnindu-se după aceea şi nici înaintea domniei lui Mihai Viteazul. În sprijinul primei afirmaţii poate fi socotită mărturia lui Ciro Spontoni, unul din secretarii generalului G. Basta, care, referindu-se la bătălia de la Mirăslău (1600), afirmă că Mihai Viteazul a salvat de pe cîmpul de luptă „rupînd de pe lancia pe care era înălţat marele său stindard de damasc alb pe care era pictat un corb deasupra unui ienupăr verde, care avea în cioc o cruce dublă roşie, steag şi *emblemă foarte veche şi cea mai însemnată a Ţării Româneşti*" (*Insegna et Impresa antichissima, e principale di Valachia*) (s.n. — *C.R.*) [6]. Cel de al doilea steag, purtat în fruntea oastei cu care Radu Şerban întîmpină solul

---

[4] C. Spontoni, *Historia della Transilvania*, Veneţia, 1638, p. 247. Traducerea relatării publicată de autorul acestui articol în *Călători străini despre ţările române*, IV, Bucureşti, 1972, p. 320.

[5] Era culoarea tradiţională a steagurilor celor care participau la cruciade. Despre steagul alb al lui Mihai Viteazul s-au păstrat mai multe relatări provenind de la Cameniţa, din 19 şi 29 mai 1600, păstrate în arhive polone şi imperiale, care, menţionînd luptele oştenilor lui Mihai cu cei ai lui Ieremia Movilă sub zidurile Hotinului (18 mai), arată că domnul Moldovei a luat „steagul alb al lui Mihai" (*choragwie biala Michalowi*), sau „ un steag alb al lui Mihai Vodă" (*ein weissen Fahnen des Michael Weida*), pe care l-a expus pe zidurile Hotinului (I. Corfus, *Mihai Viteazul şi polonii*, Bucureşti, 1938, p. 287; A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, VI, Bucureşti, 1933, p. 114; o scrisoare în germană cu conţinut asemănător, amintind „steagul cel alb" (*das weisse Fenlein*) la A. Papiu-Ilarian, *Documente relative la Mihaiu V.*, în *Tesaur de monumente istorice pentru România*, III, Bucureşti, 1864, p. 68).

[6] C. Spontoni, *op. cit.*, p. 118. În realitate dacă emblema (de fapt acvila, nu corbul) este într-adevăr veche, nu cunoaştem, în stadiul actual al documentării, un stindard domnesc de culoare albă înaintea domniei lui Mihai Viteazul.

www.dacoromanica.ro

imperial, înfăţişează un simbol religios (*poate* patroana Ţării Româneşti) [7], reprezentarea unor astfel de simboluri pe steagurile militare fiind un vechi obicei, *utilizat îndeosebi de popoarele care au înfruntat cotropitori de credinţă islamică* [8].

Din vremea domniei lui Ieremia Movilă s-a păstrat reproducerea în culori a unui steag confecţionat în martie sau mai 1601, cum rezultă din inscripţia sa [9] (fig. 1). Pe partea stîngă el are fondul roşu, pe care se detaşează, în culoare albă sau argintie, elemente din stema Moldovei (capul de bour, avînd între coarne o stea cu opt raze şi de o parte şi de alta o lună în descreştere), înconjurate de un cerc cu o cruce în partea superioară, de asemenea de culoare albă sau argintie. De jur împrejur steagul are un chenar lat galben. Acesta este singurul exemplar de steag românesc din epoca medie în care ni se înfăţişează şi lancia, de culoare galben roşcat, terminată printr-o măciulie sub care se află ciucuri de mătase verzi, precum şi modul în care pînza era prinsă de aceasta [10]. Deşi literatura istorică îl socoteşte „steag domnesc" [11] luat de Mihai Viteazul în lupta de la Guruslău, din însemnarea făcută sub reproducerea sa în acuarelă de către artileristul G. Puchner la 21 august 1601, deci la puţine zile după bătălie, rezultă că era doar un „steag moldovenesc de pedestrime" [12]. Este de altfel greu de presupus că domnul ar fi trimis steagul cel mare al ţării peste hotare, în seama unei mici unităţi de oşteni, nici măcar dintre cei conduşi de boierul Ursu [13], trimise în ajutorul lui Sigismund Báthory, atunci cînd el însuşi nu participa la oaste. Credem totuşi că el înfăţişează, poate cu excepţia unor detalii din stemă, elemente cuprinse şi în stindardul domnesc din Moldova, a cărui descriere din această vreme nu s-a păstrat. Între culorile sale se remarcă roşul şi galbenul, care vor intra pe altă filieră în componenţa tricolorului din veacul al XIX-lea.

Două decenii mai tîrziu, un călător polon în trecere pe la curtea lui Ştefan Tomşa descrie „*steagul roşu al ţării Moldovei, cu capul de bour*" [14]. La 1677—1678 aflăm o altă mărturie despre „*un steag roşu de stofă de Damasc, în formă de insignă militară*", care aparţinea lui Antonie Ruset [15]. Deci în veacul al XVII-lea stindardul domnesc din Moldova a păstrat

---

[7] Un act din 20 octombrie 1639, emis la Bucureşti, prezintă în frontispiciu chipul Sf. Fecioare, deasupra stemei (V. Vasilescu, *Ornamentaţia şi miniaturile documentelor din Ţara Românească pînă la C. Brîncoveanu*, în „Revista arhivelor", XI (1968), nr. 2, p. 256). Sf. Fecioară a fost în veacul al XVIII-lea şi patroana Bucureştilor.

[8] *Histoire universelle des armées*, II, Paris, 1966, p. 271.

[9] Cf. C. I. Karadja, *Steagurile cucerite de Mihai Viteazul în lupta de la Guruslău din 3 august 1601*, în „Analele Academiei Române", S. III, M.S.I., t. XIV, 1933, anexa. Data greşit citită 7108 (1600), în loc de 7109 (1601) (p. 182). Cf. şi A. Veress, *Documente*, VI, p. 399. Reproduceri în culori la S. Mika, *Wetss Mihály 1569—1612*, Budapesta, 1893, pl. I anexă; în „Turul", Budapesta, 1893, p. 9, şi *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, sub redacţia P. Cernovodeanu, C. Rezachevici, Bucureşti, 1975.

[10] Pînza e înfăşurată pe lancie ca la steagurile moderne. (cf. A. Veress, *op. cit.*, p. 399, 528).

[11] Cf. A. Velcu, *Memorialul drapelelor oştirii române*, p. 20; C. Ucrain, *op. cit.*, p. 14 etc.

[12] C. I. Karadja, *op. cit.*, p. 181.

[13] I. Crăciun, *Cronicarul Szamoskőzy şi însemnările lui privitoare la români 1566—1608*, Cluj, 1928, p. 150. Ursu comanda „un număr oarecare de călăreţi şi curteni" (ultimii fiind tot călări).

[14] P. P. Panaitescu, *Călători poloni în ţările române*, Bucureşti, 1930, p. 17.

[15] *Ibidem*, p. 72.

www.dacoromanica.ro

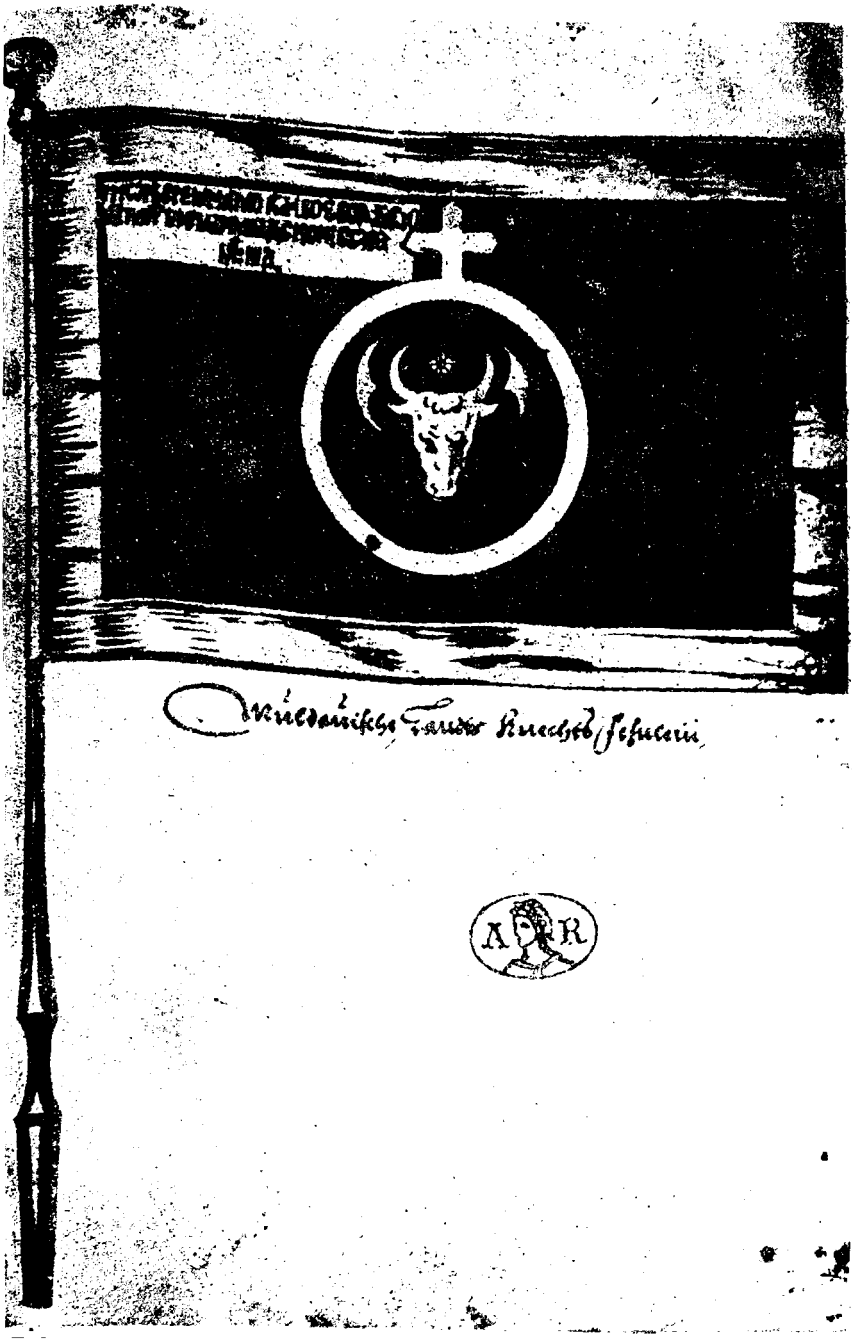

Fig. 1 — Steagul unei unități de pedestrime moldoveană, din 1601, participantă la bătălia de la Guruslău. Fondul este roșu, stema albă sau argintie, inscripția cu negru pe fond alb, chenarul lat este galben, iar ciucurii de sub măciulia hampei verzi sau albaștri.

www.dacoromanica.ro

predominant culoarea roşie [16], care se întîlneşte însă şi la majoritatea celor din Ţara Românească în aceeaşi perioadă. Este interesant şi faptul că în mod constant stindardele domneşti din veacul al XVII-lea erau confecţionate din damasc, element care ar trebui luat în seamă la o eventuală reconstituire a lor.

În Ţara Românească, la începutul domniei lui Matei Basarab, steagul acestuia „*care sta înaintea oştirei*" în lupta de la Plumbuita, după *mărturia tîrzie* a lui D. Fotino, „avea zugrăvit pe Arhanghelul Mihail cu sabia goală întinsă" [17]. Această relatare îşi găseşte o posibilă confirmare în *Letopiseţul Cantacuzinesc*, care arată că în lupta amintită „hasna (folosul) lui Matei vodă au fost arhanghelul Mihail, iar hasna Radului vodă (Iliaş — *C.R.*) au fost Orac Mîrzea, capul tătarilor" [18].

Steagul lui Mihnea al III-lea se abate de la tradiţie (reprezentarea stemei ţării sau numai a unui simbol religios), înfăţişînd zugrăvite cu aur, într-un cerc, înconjurat de 20 de stele, pe fondul vişiniu cu ape al mătasei (145 cm în lungime, cu tot cu ciucurii de aceeaşi culoare, care au dispărut după 1913), vulturul imperial bizantin, avînd deasupra coroană voievodală şi ca suporţi doi lei ridicaţi pe labele din urmă, totul încununat de o coroană „arhiducală" închisă, susţinută de îngeri, avînd deasupra o cruce tivită cu albastru, mărturie a scopului politic şi militar al celui care visa să reediteze epopeea lui Mihai Viteazul [19].

Din timpul lui Eustratie Dabija s-a păstrat un steag militar din damasc galben, avînd pictat pe o parte chipul lui Hristos, şi inscripţia în limba română cu culoare roşie: „*vitejia dreaptă să biruiască*". El a aparţinut oştenilor moldoveni care au luptat cu imperialii în lupta de la Leventz (Leva), din iulie 1664, şi era fixat de o lancie vopsită în galben şi roşu [20] (fig. 2), culori pe care le-am întîlnit şi pe steagul pedestraşilor

---

[16] Cf. şi M. Sturza-Săuceşti, Al. I. Gonţa, *Tricolorul românesc simbol al unităţii naţionale sub Mihai Viteazul*, în „Rev. arh." XI (1968), nr. 2, p. 70 (afirmaţiile că roşul ar constitui culoarea steagurilor din Moldova, galbenul al celor din Ţara Românească, iar albastrul provine din Transilvania sînt exagerate, neavînd o bază documentară reală); A. Velcu, *op. cit.*, p. 21 (afirmă fără temei că steagurile din „Muntenia erau de preferinţă albe").

[17] *Istoria generală a Daciei*, II, Bucureşti, 1859, p. 90.

[18] *Istoria Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1960, p. 102. Pentru „hasnă" < ung. haszon = folos, cf. I. Gheţie, Al. Mareş, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974, p. 285.

[19] N. Iorga, *Steagul lui Mihnea vodă Radul în muzeul istoric din Belgrad*, în „Anal. Acad. Rom". S. II, t. XXXVI, 1914, p. 532—533. De o parte şi de alta a cozii vulturului N. Iorga desluşeşte şi „cele două chipuri împărăteşti, obişnuite, încă din al XV-lea veac, în pecetea cea mare munteană". M. Romanescu, *Despre steagul lui Mihail Radu*, în „Arhivele Olteniei", XX (1941), nr. 113—118, p. 58—60, unde se află şi o prezentare amănunţită a stemei. După felul cum e aşezată inscripţia, rezultă că steagul era prins de lancie în felul celor din vremea noastră. Tot astfel este ataşat de hampă şi un steag transilvănean dobîndit de Mihai Viteazul în lupta de la Guruslău (cf. S. Mika, *op. cit.*, pl. II, anexă).

[20] Pentru datarea lui, cf. C. I. Karadja, *Steagul românesc al lui Istratie Dabija voievod (pierdut în anul 1664, redobîndit în anul 1937)*, în „Anal. Acad. Rom.", III, t. XIX, 1937, p. 76 şi urm. şi idem, *Tot despre steagul lui Istrate Dabija răscumpărat de guvernul român în 1937*, în „Revista istorică", XXIV (1938), nr. 4—6, p. 119—122. Această datare este susţinută şi de gen. R. Rosetti, *Steaguri prapure*, în „Bul. Muz. Mil. Naţ.", V (1938—1939), nr. 3—4, p. 24; idem, *Istoria artei militare a românilor*, p. 323, nota 4 (în inventarul lucrat la Dresda între 1680—1684 se arată că este steag moldovenesc). Steagul se afla în posesia electorului de Saxonia înainte de 1674 (este inventariat şi la 1674 la Dresda) după documentarea înfăţişată de C. I. Karadja, astfel că n-a putut aparţine lui Şerban Cantacuzino la asediul Vienei (1683), cum cred D. A. Sturza, *Steagul lui Şerban vodă Cantacuzino (1683)*, în „Anal. Acad. Rom.", S. II, t. IX,

www.dacoromanica.ro

lui Ieremia Movilă. Cum steagul se purta cu înălțimea perpendiculară pe lancie (după felul cum este desfășurată inscripția), și într-o gravură

Fig. 2 — Steag aparținînd oștii lui Eustratie Dabija, în timpul campaniei de la Leventz (1664), păstrat la Dresda și adus în țară în 1937.

reprezentînd lupta de la Leventz, apărută *în același an* (fig. 3), sînt figurate steaguri ale unor unități de pedestrime moldoveană în retragere, între care unul purtat tocmai astfel (deosebite de steagurile călărimii muntene desfășurate vertical) (fig. 4), *credem* că el a aparținut unei unități de pedestrași [21]. Dealtfel, și descrieri germane ale oștilor românești participante la campaniile din 1663—1664, menționează astfel de steaguri

1887, p. 266—267 (V. Alecsandri i-a pus la dispoziție o fotografie fragmentară a steagului); G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 590; P. V. Năsturel, *Steagul, stema română, insemnele domnești, trofee*, București, 1903, p. 17 și urm.; gen. Gr. Costandache, *Steagul lui Șerban Cantacuzino*, în „Universul" din 28 ianuarie 1937; A. Velcu, *op. cit.*, p. 23; idem, *Steag ostășesc din vremea lui Șerban Cantacuzino*, în „Bul. Muz. Mil. Nat.", I, p. 28—32; idem, *Steagurile României*, în *Enciclopedia României*, I, București, 1938, p. 76, 78; *Inscripțiile medievale ale României*, I, București, 1965, p. 786; C. Ucrain, *op. cit.*, p. 17. A fost semnalat la Dresda de D. Rosetti (cf. ziarul „Tutova", 1885, și Th. Codrescu, *Uricarul*, VII, Iași, 1886, p. 240).

[21] C. I. Karadja, *Steagul românesc al lui Istratie Dabija voevod*, pl. III. Cf. și I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. 1955, p. 124—125.

www.dacoromanica.ro

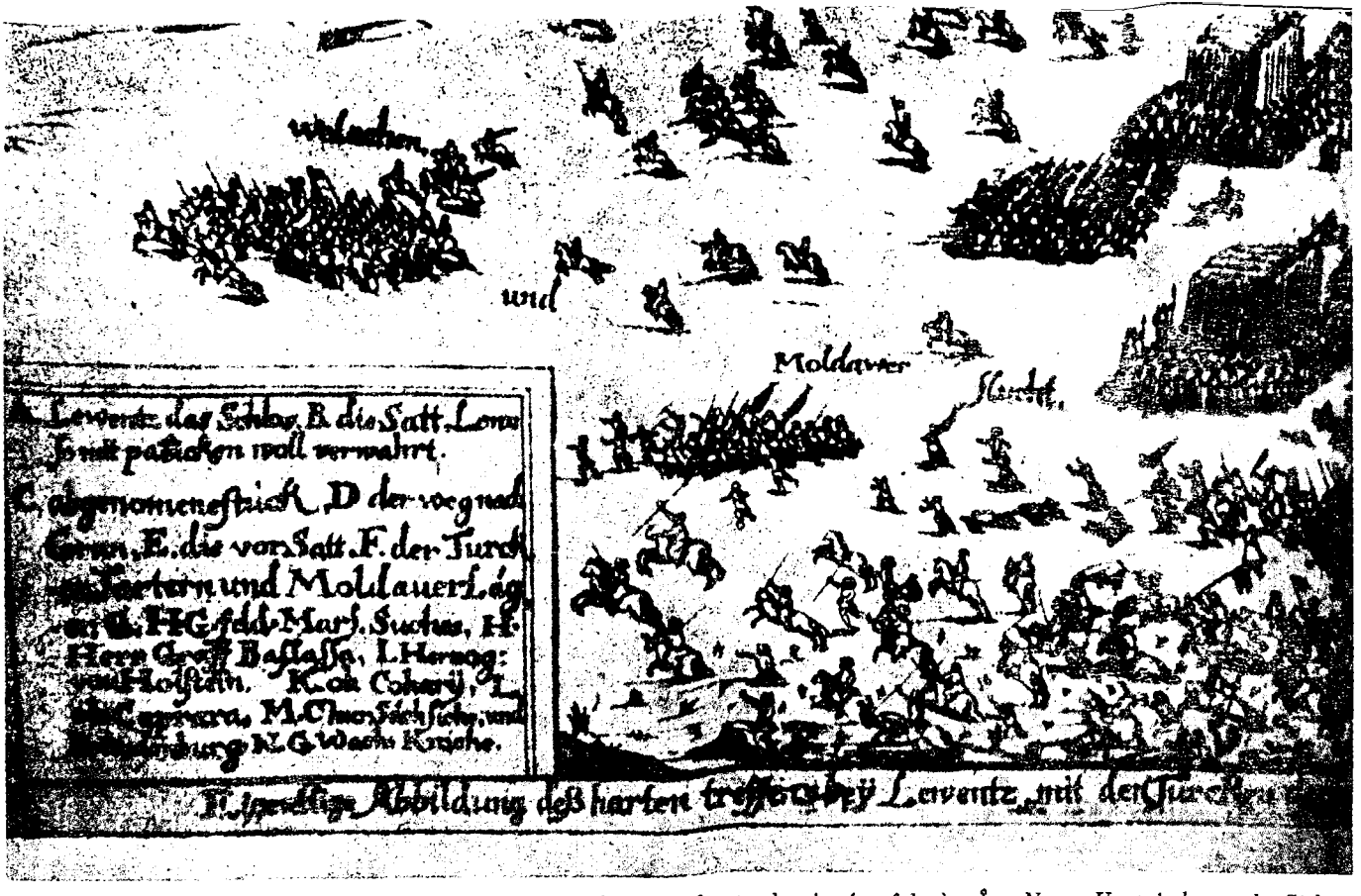

Fig. 3 — Bătălia de la Leventz (9/19 iulie 1664) — detaliu înfățișînd călăreți munteni și pedestrași moldoveni. În partea dreaptă se observă un steag de pedestrime înfășurat perpendicular pe lancie (gonfalon). În *Neue Ungarische und Siebenbürgische Chronick*, Franckfurt a. M. 1664.

www.dacoromanica.ro

Fig. 4 — Detaliu din bătălia de la Leventz, înfățișînd călăreți moldoveni cu steaguri specifice călărimii (dreptunghiulare și terminate prin două vîrfuri). În *Ortelius Redivivus et Continuatus*, Frankfurt a. M., 1665.

www.dacoromanica.ro

cu simboluri religioase [22]. Ca și steagul din vremea lui Ieremia Movilă, el ar putea fi însemnul unei unități [23], totuși cum, spre deosebire de anul 1601, la această campanie participă și domnul, el poate fi chiar stindardul domnesc, mai ales dacă ținem seama că se prezintă sub forma unui gonfalon. Observăm că în descrierea taberei de la Ujvár din timpul campaniei de la 1664, Andrea Holtz, menționînd cei 6000 de munteni și 4000 de moldoveni aflați acici, afirmă că: „Toate steagurile atît ale muntenilor cît și ale moldovenilor aveau cruci roșii și albe, cu multe reprezentări ale Sf. Gheorghe, încoronarea Sf. Fecioare, arătarea sfintelor daruri susținute de îngeri ... În sfîrșit înaintea acestor doi principi (Eustratie Dabija și Grigore Ghica — *C.R.*) au fost purtate cele două stindarde cu armele (stemele) celor două țări ..." [24]. Deci în această campanie, la care au participat domnii, s-au aflat pe lîngă numeroasele steaguri ale unităților militare și cele două stindarde domnești.

Tot astfel poate fi socotit și steagul lui Șerban Cantacuzino purtat la asediul Vienei (1683), care avea pe o parte crucea, și pe cealaltă Sfînta Fecioară [25], a cărei reprezentare am întîlnit-o și pe steagul lui Radu Șerban.

Stindard domnesc este desigur și cel al lui Constantin Brîncoveanu din 1698, păstrat la mănăstirea Hurezu, în formă de gonfalon, avînd pe o parte brodate stema țării, sfinții Constantin și Elena și inscripția „Konstantinus Brancovan, Valachiae Transalpinae princeps, anno Domini 1698", iar pe cealaltă botezul Domnului [26].

Din relatările lui Dimitrie Cantemir, precum și din condica de porunci a lui Constantin Brîncoveanul știm că la sfîrșitul secolului al XVII-lea exista un singur steag al țării, purtat de „steg<arul>țării" [27].

Steagul de investitură trimis de sultan domnilor români (*sandjakul* sau *alemul* [28]) era de culoare verde, dar mai ales roșie. Astfel, la 1632 Leon Tomșa avea „un steag de culoare roșie și de o mărime neobișnuită pe care i-l trimisese sultanul Murad" [29]. În Moldova, la 1622, Ștefan Tomșa avea pe lîngă steagul roșu al Moldovei cu capul de bour, amintit mai sus, și „steagul verde împărătesc cu semiluna otomană" [30]. Dimitrie

---

[22] N. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 259—260; idem, *Studii și documente*, IX, 1905, p. 137. C. I. Karadja mi exclude posibilitatea ca steagul să fi aparținut lui Grigore Ghica, care a participat și el cu oștile Țării Românești la campanie (*Steagul românesc*, p. 77). Cf. și „Universul" din 25 ianuarie 1937. N. Iorga credea că reprezintă un „steag românesc de la 1670" (*Constantin voda Brîncoveanu*, București, 1914, p. 26). După inventarul întocmit la Dresda între 1680—1684 steagul este însă moldovenesc (gen. R. Rosetti, *loc. cit.*).

[23] Cf. C. Ucrain, *loc. cit.*

[24] Hurmuzaki, *Documente*, IX, p. 221, nr. CCXCIX.

[25] Gen. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 322, nota 1.

[26] N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, București, 1905, p. 190, crede că a fost „zugrăvit în Apus".

[27] *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 127; *Anaiefter*, ed. D. Giurescu, în „Studii și materiale de istorie medie", V, (1962), p. 462, 463, 465.

[28] *Mémoires du sieur de la Croix*, II, Paris, 1684, p. 181; D. Cantemir, *op. cit.*, p. 227; H. D. Sirani, *Domnii români la Poarta otomană*, București, 1911, p. 62.

[29] Relatarea lui Paul Strassburg, „Arhiva pt. filologie și istorie", Blaj, 1867, p. 14. Steagul era atît de mare încît domnul, asistînd la întreceri militare, l-a întins „în chip de cort" (*ibidem*, p. 15). Și steagurile de investitură trimise de sultan lui Mihai Viteazul și Nicolae Pătrașcu erau tot roșii (A. Veress, *Documente*, VI, p. 55).

[30] P. P. Panaitescu, *Călători polonі*, p. 17.

www.dacoromanica.ro

Cantemir afirmă că domnul primea de la Constantinopol „două coz, de cal (tuiuri) şi un steag (căruia îi zic sangeac)", „sangeacul cel marei sau *alem*" [31]. Aceeaşi situaţie se întîlneşte şi în Ţara Românească în vremea lui Constantin Brîncoveanu, condica de porunci a vistieriei amintind la 1696 un sangeactar (purtător de sangeac) şi doi tuiungii (purtători de tuiuri) [32].

În vremea lui Radu Şerban este cunoscut şi steagul de investitură trimis de împăratul creştin urmaşului lui Mihai Viteazul în toamna lui 1603, după biruinţa asupra principelui Moise Székely. Observăm că acesta nu era un simplu steag, ci însuşi „stindardul general" al Imperiului romano-german, sub forma unui gonfalon : „mare, de damasc roşu aprins, atîrnat la două capete de lancia aurită, brodat peste tot cu flăcări de aur ; pe o parte ieşea în relief acvila imperială, avînd pe cap diadema regală, iar pe piept era înălţat un crucifix, ale cărui braţe se întindeau de la o aripă la alta şi în jos pînă la coada acvilei ; de cealaltă parte erau repre zentate stemele Sfîntului Imperiu şi ale tuturor stăpînirilor Casei de Austria" [33].

Menţionăm totodată şi faptul nerelevat pînă acum, că tot un stindard imperial a fost dăruit de împărat şi lui Mihai Viteazul, la începutul lui aprilie 1601, cu prilejul vizitei la Praga, o relatare din acele zile arătînd că amintitul stindard : „pe o parte are o cruce şi pe cealaltă o acvilă împărătească ..." [34].

Steagul de învestitură acordat după obiceiul medieval constituie o întărire personală a autorităţii domnului, neafectînd efectiv cu nimic libertatea de acţiune pe plan internaţional a ţărilor române.

Din veacul al XVII-lea s-au păstrat mai multe relatări despre steagurile unităţilor militare [35] (denumite semnificativ, ca şi în oastea polonă, tot „steaguri"). Astfel, în afara celor descrise mai sus, din care unele au fost evident ale unor unităţi militare, relatarea imperială din 1603 arată că cei 500 de archebuzieri mercenari ai lui Radu Şerban, care au întîmpinat pe trimisul împăratului, erau rînduiţi sub şase steaguri (*cornete*) [36]. În lupta de la Hotin (18 mai 1600) muşchetarii lefegii ai lui Mihai Viteazul aveau un steag negru (*ein schwarzer Fahnen*), care produce o puternică impresie asupra inamicului [37]. În iulie 1603, în preajma bătăliei de la Braşov, trupele muntene ale lui Mîrzea cel Mare au pierdut

---

[31] *Descrierea Moldovei*, ed. cit., p. 162—163, 226—227. Pentru tuiuri şi alcătuirea lor cf. P. V. Năsturel, *op. cit.*, p. 35 şi urm. Reproducerea în culori a tuiului cucerit de Mihai Viteazul în lupta de la Guruslău, la S. Mika, *Weiss Mihály*, pl. I anexa.

[32] *Anatefter*, ed. cit., p. 465, cf. şi p. 462—463. Un tuiungiu menţionat la Bucureşti în 1705 ianuarie 15 (G. Potra, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1960, p. 231).

[33] C. Spontoni, *op. cit.*, p. 246.

[34] Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 1179, nr. MDCCXV.

[35] Acestea erau foarte numeroase în armatele vremii. De pildă, în lupta de la Bucovel (1600) muntenii au pierdut 150 de steaguri (I. Corfus, *Mihai Viteazul şi polonii*, p. 348, iar în bătălia de la Guruslău Mihai Viteazul şi Basta au cucerit peste 110 steaguri (C. I. Karadja, *Steagurile cucerite de Mihai Viteazul*, p. 179, 181) etc. Pentru dublul înţeles al noţiunii de „steag" (însemn şi unitate militară) cf. col. Al. Culici, *Din vechea noastră organizare militară. „Steagul" în trecutul nostru oştăşesc*, în „România militară", LXXXII (1945), nr. 6, p. 65 şi urm.

[36] C. Spontoni, *op. cit.*, p. 246, sînt menţionate şi steagurile pedestraşilor români.

[37] A. Veress, *Documente*, VI, p. 114 ; A. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 68.

www.dacoromanica.ro

două *steaguri roşii* [38]. În 1654 Paul de Alep descrie alaiul stegarilor oştilor lui Matei Basarab: „doi cîte doi, cu insignele şi steagurile lor, cu cruci în vîrf" [39]. Este posibil să fi existat în această vreme, după cum vom vedea mai tîrziu în timpul lui Grigore Ghica, cîte un steag al fiecărei bresle ostăşeşti. Elemente din componenţa lui intrau în alcătuirea fiecărei unităţi militare care făcea parte din breasla respectivă. Astfel s-ar explica, după părerea noastră, afirmaţia lui Evlia Celebi că „peste toate steagurile dorobanţilor este imaginea unui vultur cu aripile întinse" [40].

În Moldova, din vremea lui Vasile Lupu sînt cunoscute două steaguri ale unor unităţi militare. În 1636 solul polon G. Krasinski a fost întîmpinat lîngă Iaşi de oşteni moldoveni sub două steaguri: *„unul era albastru cu o cruce roşie, celălalt era alb cu o bandă roşie"*. Cum la ieşirea din reşedinţa domnească solul a fost însoţit de cîteva zeci de boieri *„cu un steag albastru"* [41], credem că şi cele amintite înainte aparţineau unor unităţi (poate de curteni) călări. În 1664 steagurile călărimii moldoveneşti aveau o formă dreptunghiulară şi se terminau prin două vîrfuri ascuţite [42] (fig. 4), la fel cu cele întîlnite în armatele europene ale vremii.

În secolul al XVII-lea aveau un steag propriu şi o serie de dregători care comandau direct unităţi militare. Astfel steagul marelui ban din Ţara Românească [43] purta numele de „grapă"; la sfîrşitul secolului exista un steag al marelui spătar, al marelui agă, al marelui căpitan de dorobanţi sau cazaci [44] etc., a căror înfăţişare însă nu o cunoaştem.

În a doua jumătate a veacului al XVII-lea, în Moldova „tuiurile sau steagurile turceşti şi cele de ţară, care sînt purtate în urma domnului", se aflau în grija marelui armaş [45].

În sfîrşit, amintim aici şi steagul unei unităţi militare româneşti aflat în Suedia, din catifea de culoare vişinie închisă sau vînătă (213 × 96 cm), pe care era brodat cu mătase şi fir Sf. Gheorghe (fig. 5). Cum steagul a fost păstrat în localitatea Eksjö, reşedinţa probabilă a unuia din cele două regimente de cavalerie uşoară „valahă" (probabil cel condus de colonelul Sandu Colţea) aflate în serviciul lui Carol al XII-lea, este foarte posibil ca el să fi aparţinut tocmai unităţii conduse de S. Colţea, care a participat la numeroase campanii ale regelui suedez [46]. Astfel de steaguri ar putea exista şi în Polonia, unde autorul acestui articol

[38] Relatarea lui Şt. Szamosközy, la N. Iorga, *Istoria armatei româneşti*, Bucureşti, 1970, p. 301.

[39] *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în ţările române*, ed. Em. Cioran, Bucureşti, 1900, p. 89, cf. şi p. 88, 117, unde aminteşte „nenumărat de multe steaguri ostăşeşti".

[40] G. Zerra, *Călătoria lui Evlia Celebi-Efendi*, în „Buletinul Comisiei Istorice", XVI (1937—1938), p. 267. Cf. şi M. Guboglu, *Evlija Čelebi* ..., în „Studia et Acta Orientalia", V—VI (1967), p. 13.

[41] P. P. Panaitescu, *Călători poloni*, p. 24, 26.

[42] Gravurile reprezentînd lupta de la Leventz din 9 19 iulie 1664, publicate de C. I. Karadja, *op. cit.*, pl. III—IV, pe care la reproducem şi în acest articol.

[43] Miron Costin, *Cronica polonă*, în *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958, p. 212.

[44] *Anatefter*, ed. cit., p. 463, 465 etc. Acelaşi izvor aminteşte numeroşi stegari în cadrul fiecărei bresle: dorobăneşti, căzăceşti etc.

[45] Miron Costin, *Poema polonă*, în *Opere*, ed. cit., p. 239, 389.

[46] C. I. Karadja, *Un steag, poate românesc, în Suedia*, în „Revista istorică", XV (1929), nr. 4—6, p. 145—148; idem, *Note despre colonelul Sandu Colţea şi regimentul său de cavalerie în serviciul regelui Carol al XII-lea*, ibidem, nr. 1—3, p. 51 şi urm.; col. I. Gr. Popescu, *Un steag românesc aflat în Suedia*, în „Bul. Muz. Mil. Nat.", III (1939—1940), nr. 5—6, p. 103.

www.dacoromanica.ro

Fig. 5 — Steagul unui regiment de cavalerie ușoară „valahă" (probabil cel condus de colonelul Sandu Colțea) în serviciul lui Carol al XII-lea, păstrat în localitatea suedeză Eksjö.

www.dacoromanica.ro

a aflat listele de plată a numeroase „steaguri moldovenești" (*choragwi wołoskie*) de lefegii din a doua jumătate a veacului al XVII-lea [47].

Menționăm că micile steaguri purtate de călărețiі români spre vîrful sulițelor nu trebuie confundate cu steagurile unităților militare [48]. În campaniile din deceniul șapte al veacului al XVII-lea, în Imperiul habsburgic și în Polonia, călărețiі români purtau la sulițe stegulețe de pînză roșii și albe [49]. Iar cronicarul Radu Popescu, referindu-se la pregătirea campaniei din 1672 asupra Cameniței, arată că Grigore Ghica „strîngîndu-și den toate breaslile : călărași, dorobanți, roșăi, visternicei, spătărei, postelnicei, stolnicei, vornicei, păhărnicei, *le-au făcut steaguri* (s.n. — *C.R.*) și le-au dat tuturor sulițe văruite și cu *prapore fealiuri-fealiuri, fieștecare după breasla lor*" (s.n. — *C.R.*) [50]. Așadar, pe de o parte domnul a împărțit steaguri unităților militare mobilizate, după vechiul obicei, cunoscut din veacurile trecute, iar pe de altă parte le-a dat sulițe zugrăvite, cu stegulețe reproducînd culorile steagului breslei din care făceau parte [51]. Că *prapur* se spunea în această vreme, după mențiuni certe, steguleților ostășești purtate în vîrful sulițelor o dovedește pe lîngă relatarea lui Radu Popescu și cea a lui Miron Costin, care afirmă că sulițele husarilor poloni au „prapore pănă în pămînt" [52] (fig. 6). Cu această ocazie amintim că *nu se întîlnesc „steaguri bisericești"* (numite uneori de literatura noastră istorică „prapuri") în izvoarele sau reprezentările pictografice ale veacului al XVII-lea din Țara Românească și Moldova, *chipurile de sfinți și simboluri religioase tradiționale figurînd pe steaguri militare*. Este adevărat că acestea erau păstrate ca bunuri de preț sau trofee în biserici (hatmanul Zołkiewski se gîndea să expună steagurile capturate de la Mihai Viteazul în lupta de la Bucovel în biserica din Cracovia [53], iar steagul regimentului românesc din Eksjö (Suedia) se păstra în biserica localității [54]), dar aceasta nu infirmă caracterul lor militar. Observăm că în bătălia de Guruslău (1601) Mihai Viteazul a capturat un mare steag transilvănean *pe care este înfățișată răstignirea lui Hristos în lungul pînzei* [55], acesta fiind evident *un steag militar* cucerit de pe cîmpul de luptă, ca și cel cu chipul lui Hristos, din vremea lui Eustratie Dabija, cucerit de oștenii electorului saxon în 1664. Ca atare, polemica în legătură cu caracterul „bisericesc" sau militar al steagurilor românești cu figuri de sfinți, începută o dată cu descoperirea steagurilor

---

[47] C. Rezachevici, *Cercetări în arhive și biblioteci polone*, în „Revista de istorie", XXVII (1974), nr. 6, p. 955.

[48] Cf. gen. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 323.

[49] N. Iorga, *Studii și documente*, IX, p. 137; Hurmuzaki, *Documente*, IX, p. 220—221, nr. CCXCIX.

[50] *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. 1963, p. 150.

[51] La poloni și în armatele occidentale aceste steguleț aveau aceeași culoare cu steagul companiei (W. Dziewanowski, *Les Hussards polonais*, în „Revue internationale d'histoire militaire", 1939, nr. 3, p. 161).

[52] Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. cit., p. 54. A. Velcu afirmă deci fără temei că se întrebuințau termenii de *„steag* pentru cele ostășești și domnești și *prapor* pentru cele bisericești" (*Steagul ostășesc din vremea lui Șerban Cantacuzino*, p. 31). Sulițe românești cu prapuri în pictura mănăstirii Sucevița (cf. *Istoria artelor plastice în România*, II, București, 1970, pl. 204).

[53] I. Corfus, *op. cit.*, p. 348.

[54] C. I. Karadja, *Un steag, poate românesc*, p. 146.

[55] S. Mika, *Weiss Mihály*, pl. II anexa.

www.dacoromanica.ro

de acest fel ale lui Ştefan cel Mare, care a făcut să curgă atîta cerneală în paginile publicaţiilor de specialitate din ţara noastră, este inutilă. Steagurile militare cu reprezentări religioase păstrate în biserici sau mănăstiri (ca cele ale lui Ştefan cel Mare de la Zograf, sau a lui Constantin Brîncoveanu de la Hurezu), au putut fi socotite eronat „bisericeşti", numai după scurgerea unei perioade de timp, cînd unităţile militare

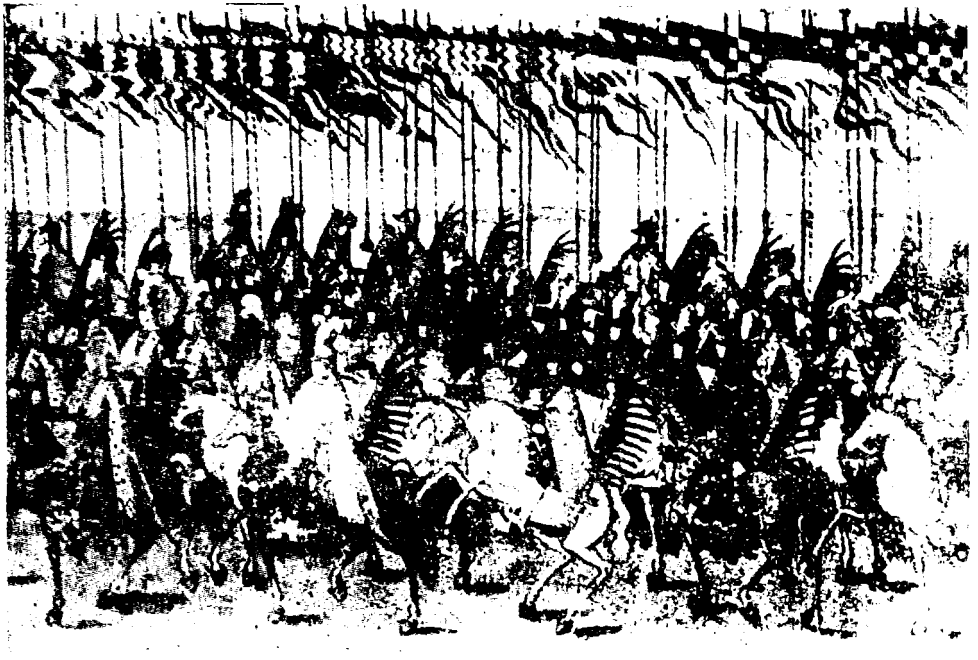

Fig. 6 — Prapuri pe lănciile husarilor poloni la începutul veacului al XVII-lea (după friza lui B. Gebhard), amintind steagurile de acest fel menţionate în cronicile lui Miron Costin şi Radu Popescu.

cărora le-au aparţinut dispăruseră de mult, semnificaţia lor iniţială se uitase, fiind în schimb scoase la procesiuni poate din pricina frumoaselor reprezentări religioase brodate pe ele [56].

Steagurile de pe sulițele boierilor purtau uneori un însemn personal sau o „stemă", cum apar şi pe peceţile acestora. Astfel, între lucrurile banului Vasilachi din Ţara Românească, inventariate la Bran în august 1641, se aflau şi „două steaguri de călăreţ, din tafta, unul pe amîndouă feţele cu stemă (*czimer*), *celălalt fără*" [57]. *Menţiunea are o importanţă deosebită şi pentru heraldica românească, fiind singura mărturie despre folosirea stemelor de către boieri.*

★

[56] Asemănător a evoluat şi praporul (gonfalonul) francez, iniţial însemn militar, apoi steag bisericesc, în vreme ce acel italian a rămas doar însemn militar (P. V. Năsturel, *Steagul, stema română, însemnele domneşti, trofee*, p. 6).

[57] A. Veress, *Documente*, X, p. 96, 99.

www.dacoromanica.ro

Aşadar, cercetarea steagurilor româneşti din veacul al XVII-lea, cînd informaţiile despre ele sînt mai numeroase decît în perioadele trecute, dovedeşte că acestea *se împărţeau în mai multe categorii*, începînd cu stindardul domnesc sau al ţării şi pînă la „steagurile de călăreţ" (individuale) ale boierilor. Reprezentările de pe ele sînt foarte diverse, cuprinzînd de obicei stema sau elemente din stema ţării, inscripţii mobilizatoare după concepţia epocii, şi scene religioase, caracteristice steagurilor popoarelor care au înfruntat cotropitori de credinţă islamică. Documentate încă din veacul al XV-lea şi păstrate pînă în primul sfert al secolului al XIX-lea, acestea din urmă constituiau *în perioada de care ne ocupăm* un simbol al independenţei spirituale a ţărilor române, o năzuinţă către lumea europeană din care făceau parte, şi demarcau limpede unităţile româneşti de cele otomane în cadrul campaniilor comune din a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

Culorile steagurilor variază şi ele, din paleta săracă a celor şapte culori de bază fiind folosite pentru fond şi reprezentările brodate, atît în Ţara Românească cît şi în Moldova : roşul, galbenul, albul şi albastrul, utilizate şi pe steagurile din numeroase ţări europene. Materialele folosite pentru confecţionarea steagurilor erau damascul pentru stindardele domneşti, mătasea sau catifeaua pentru cele ale unităţilor militare şi pînza simplă pentru steguleţele lănciilor. Broderiile la cele păstrate sînt executate cu mult meşteşug în mătase şi fir.

Adunarea şi reconstituirea pe baze ştiinţifice a steagurilor româneşti din veacul al XVII-lea, printre cele mai vechi cunoscute din trecutul de luptă al poporului nostru, constituie o sarcină de onoare a muzeelor de istorie.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

NOI CONTRIBUȚII DOCUMENTARE LA CUNOAȘTEREA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI DIN TRANSILVANIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

DE

IACOB MÂRZA

În cadrul școlilor care au funcționat în orașul de la confluența Tîrnavelor, un loc aparte, de sine stătător, prin funcțiile culturale și educative îndeplinite, începînd cu deceniul 3 al veacului al XIX-lea, l a avut *Lyceum Episcopale Blasiense*. Pe baza unor investigații asupra învățămîntului din Blaj din prima jumătate a secolului trecut[1], s-a ajuns la concluzia potrivit căreia progresele în această direcție au fost evidente, fapt care explică, cum nu se poate mai bine, rolul jucat de școlile din Blaj în închegarea unei ideologii naționale, mai mult chiar în pregătirea și în desfășurarea revoluției din Transilvania anilor 1848—1849. Nu trebuie uitată, bineînțeles, nici intensa activitate a unor cărturari, profesori vestiți ai Blajului, ca S. Bărnuțiu, T. Cipariu, G. Barițiu, I. Rus ș.a., care au cultivat în mințile elevilor concepțiile înaintate ale unei Europe ce se găsea în ajun de revoluție. Începînd cu deceniul 3 al veacului trecut, se remarcau, în calitate de profesori ai școlilor blăjene, reprezentanții noii generații de intelectuali care au continuat, desigur pe planuri superioare, tradițiile progresiste ale Școlii ardelene. Posedînd o solidă și vastă cultură, bazată pe izvoare de talie europeană, profesorii în cauză au luptat și au reușit să-și ajute propriul popor, prin organizarea unui astfel de învățămînt capabil să le trezească elevilor și studenților conștiința și să-i determine, să participe la o viață publică mai activă, orientată spre țelurile emancipării sociale și naționale. Și în Transilvania, respectiv la Blaj, se fac simțite ecourile revoluției europene, bineînțeles în contextul social, politic, economic, religios și cultural al societății feudale în descompunere, în interiorul căreia întîlnim burghezia românească în ascensiune. Într-un astfel de cadru social-istoric, se impune, din nou, Blajul, unde se constată o nouă epocă de înflorire culturală, grație reorganizării învățămîntului și prin activitatea generoasă a unui corp didactic bine pregătit[2].

[1] A se vedea, în acest sens: Pompiliu Teodor, *Activitatea școlilor din Blaj în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, ms., 23 p.; N. Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800 1867*, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1971, p. 20—47.

[2] *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, Autori: George Em. Marica, Josif Hajós, Călina Mare, Constantin Rusu, București, Edit. Politică, 1968, p. 26.

www.dacoromanica.ro

O schimbare radicală în viața școlilor blăjene s-a petrecut din anul 1831, cînd este înființat liceul. Titulatura școlii era, în anul 1835 : *Lyceum Episcopale Balasfalvense*. La conducerea liceului era un *prodirector*. Liceul* avea două facultăți : *Facultas Theologica* și *Facultas Philosophica*. Liceul din Blaj nu trebuie confundat cu gimnaziul din aceeași localitate. Seminarul care funcționa, înainte de anul 1831, se transformă în facultate teologică, cu o durată de 4 ani, iar facultatea filozofică a școlii nou înființate va coexista, alături de vechiul gimnaziu, care-și va desfășura, pe mai departe, activitatea. Din păcate, despre liceu, avem puține mențiuni documentare, datorită vitregiilor prin care a trecut instituția, mai ales în timpul revoluției de la 1848 — 1849, odată cu ocuparea Blajului, cînd au fost devastate și chiar incendiate foarte multe documente din arhive și din biblioteci.

Totuși se cunosc numele celor care au predat la liceu. Pînă în ajunul revoluției, au funcționat la această instituție personalități de talia lui Vasile Rațț, profesor de istorie bisericească și drept canonic ; Ștefan Boer, profesor de teologie morală și pastorală ; Simion Fülep, profesor de teologie dogmatică ; Timotei Cipariu, profesor de limba ebraică, greacă, studiul biblic și doctrina religiei ; Nicolae Marcu, profesor de fizică ; Ioan Rus, profesor de cronologie, geografie și istorie universală ; Ioan Dragomir, profesor de filozofie teoretică și practică ; Iosif Pop, profesor de dogmatică și religie ; Simion Bărnuțiu, profesor de filozofie ; I. Cristocean și George Draja, profesori de matematică [3].

Datorită pregătirii temeinice de care au dat dovadă profesorii de la liceul din Blaj, grație metodelor pedagogice utilizate în predarea materiilor de învățămînt, această instituție se bucura, în ajunul revoluției de la 1848—1849, de o frumoasă reputație transilvăneană. Rămîne elocventă, în această ordine de idei, mărturia lui Al. Papiu Ilarian : „În acest chip se lățise renumele liceului din Blaj în toată țara, încît acum pe la 1845, se înmulțise numărul ascultătorilor de filozofie, precum nu fusese în Blaj niciodată, și într-adevăr că studenții ce mergeau de la Blaj la celelalte licee din patrie niciodată nu-și pierdeau nici în acestea locul ce-l aveau la Blaj" [4].

În iarna anului 1971, în munca de depistare a unor documente relative la istoria învățămîntului românesc din Transilvania, am întîlnit în *Fondul Mitropoliei Române Unite Blaj* (*Arhivele Statului. Filiala județului Alba. Depozitul Blaj*) un interesant material arhivistic, inventariat

---

* Nu se poate atribui, sub nici o formă, acestui liceu accepțiunea pe care o va primi noțiunea ca atare din a doua jumătate a veacului al XIX-lea. Forme de organizare similare întîlnim la Cluj și la Aiud. Deși liceul din Blaj se găsea, prin forma sa organizatorică și prin conținutul învățămîntului, la nivelul școlilor superioare transilvănene, totuși nu i se poate acorda rangul de *universitate*.

[3] P. Teodor, *art. cit.*, p. 8, 9, 10, 11, 13 17. Mulți dintre profesorii care au predat la liceul Blajului, întemeiat în anul 1831, funcționau și la Seminarul teologic din localitate. Cf. Iacob Mârza, Octavian Rotaru, *Un protocol școlar de la seminarul din Blaj (1806—1883)*, ms., p. 7.

[4] Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, I, Viena, 1853, p. 211. Alte informații despre liceul episcopal la G. Bariț iu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, I, Sibiu, 1890, p. 611—614. De fapt, în 1848, Bariț iu va cere ca liceul din Blaj să fie ridicat la rangul de universitate. Cf. *Ideologia revoluției române de la 1848 din Transilvania*, p. 98, nota 200.

www.dacoromanica.ro

sub numărul 1.536. La dimensiunile 430×73 mm., documentul este redactat în limba latină, pe 22 pagini (11 foi) de hîrtie albastră, cu pete galbene. Materialul este destul de bine conservat. Documentul, în sine, ne apare ca un formular, un imprimat mai precis, ale cărui rubrici au fost completate, la timpul oportun, de către cei avizaţi, respectiv de către profesori. Documentul conţine rubrici tipărite, conform instrucţiunilor venite din partea autorităţilor superioare, în directă congruenţă cu titlul şcolii, unde urma să fie întrebuinţat. Din punct de vedere structural, documentul se compune din patru părţi bine distincte :

a) *Informatio de Auditoribus Philosophiae In Annum Primum Pro Anno Scholastico 1836/7 Conspectus*, p. 1—8, referitoare la cei 32 de elevi din anul I care urmau cursul de filozofie, în anul 1836—1837.

b) *Informatio de Auditoribus Philosophiae In Annum Secundum Pro Anno Scholastico 1836/7 Conspectus*, p. 9—15, conţine informaţii despre cei 18 auditori din anul al doilea al cursului de filozofie.

În privinţa rubricaturii[5] şi conţinutului, aceste prime două părţi se aseamănă. La ambele părţi, la prima pagină întîlnim un fel de statistică asupra elevilor, în care găsim informaţii de ansamblu, legate de numărul elevilor interni şi externi, cei care primeau stipendii, apartenenţa religioasă ; după acestea urmează alte date despre calificativele obţinute de cursanţi la examene.

c) A treia parte a documentului (p. 16—20) este în strînsă legătură cu cea de a doua. Este vorba, în fond, de o situaţie de ansamblu asupra notelor primite de cei 18 elevi, în anul întîi şi doi. Această parte, ca de fapt şi primele două, poartă girul autenticităţii prin semnăturile profesorilor care au predat la anii respectivi.

d) Ultima parte, a patra (pp. 21—22), este un tabel general despre obiectele de studii, profesorii, autorii, cursanţii, calificativele primite de ei etc. Deci, este, în fond, un sinoptic general şi de mare folos în obţinerea unor concluzii de ansamblu asupra situaţiei învăţămîntului în liceul din Blaj, în anul 1836—1837.

După o introducere relativă la situaţia generală a învăţămîntului la şcolile Blajului în prima jumătate a secolului al XIX-lea şi după descrierea materialului arhivistic, depistat la Blaj, se impune, chiar de la sine, o analiză a conţinutului de idei, căci, din acest punct de vedere, prezintă o certă valoare ştiinţifică şi istorică, pentru o mai bună cunoaştere a fostului liceu episcopal al Blajului, în anii 1836—1837. Varietatea problemelor ridicate de fiecare rubrică în parte te pune, la prima vedere, în încurcătură. Fiecare rubrică, şi chiar toate la un loc, sugerează mai multe aspecte referitoare la viaţa şcolii respective.

Din cercetarea documentului în cauză reiese că au fost 32 de cursanţi, pentru cele două semestre la anul întîi al clasei de filozofie[6]. Dintre aceştia 30 au început cursurile iniţial, iar 2 au venit mai tîrziu. Toţi

---

[5] La rubrici găsim anumite asemănări cu situaţia protocoalelor unor gimnazii transilvănene ale timpului, de pildă gimnaziul creiesc din Zlatna. Cf. Iacob Mârza, *Protocollum Regii Gymnasii Zalathnensis* (*Unele probleme privind importanţa protocoalelor şcolare*), în *Studii şi articole de istorie*, XXI, 1973, p. 49—60.

[6] *Informatio de Auditoribus Philosophiae In Annum Primum Pro Anno Scholastico 1836 7 Conspectus*, p. 1, în Fondul Mitropolia Română Unită Blaj (Arhivele Statului. Filiala judeţului Alba. Depozitul Blaj. Acte neînregistrate), coţa 1. 536.

www.dacoromanica.ro

elevii erau interni, dintre care 26 primeau ca stipendiu pîine (*stipendisti pane*). Aceasta era situaţia pentru semestrul I al anului 1836/1837. Pentru al doilea semestru apar înscrişi numai 27 elevi, dintre care tot 26, ca şi în primul semestru, primeau pîine. Din cei 32 de elevi, 31 erau de confesiune greco-catolică şi numai 1 apare ca romano-catolic.

Pentru anul al doilea, la acelaşi curs de filozofie [7], situaţia este în bună măsură schimbată, fiindcă aici urmează cursurile clasei respective numai 18 elevi, toţi interni, pentru ambele semestre ale anului 1836/1837; dintre aceştia 16 elevi erau stipendiaţi pentru primul semestru şi 17 pentru al doilea. Toţi cursanţii aveau religia greco-catolică; dealtfel, este o situaţie cît se poate de firească, dacă ne gîndim la condiţiile istorico-religioase ale Blajului.

Vîrsta studenţilor consemnaţi în materialul arhivistic variază între 16—21 de ani, majoritatea lor fiind de 18—19 ani. În privinţa elevilor, aşa cum sînt ei consemnaţi în documente, se găsesc interesante informaţii, din punct de vedere al proveniencei lor geografice. Din numărul total al elevilor, adică 50, cîţi sînt înscrişi pentru ambii ani de studiu la cursul de filozofie, mulţi provin din comitatul Alba Inferioară, 14 la număr; situaţia este cît se poate de normală, dacă ne gîndim la poziţia geografică a Blajului şi la posibilităţile pe care le avea aproape orice grupare socială de a-şi trimite copiii la şcoală, în condiţiile grele oferite de mijloacele de transport din Transilvania în prima jumătate a veacului al XIX-lea. Remarcăm, din cei 14 reprezentanţi pentru acest comitat, în mod deosebit, pe viitorul folclorist *Nicolae Pauleti* din Roşia de Secaş şi pe *Iosif Sterca Şuluţiu de Cărpiniş*, nume asupra cărora vom mai reveni în cadrul materialului de faţă. Comitatul Turda era reprezentat prin 6 elevi, dintre care se impune, în mod cert, numele lui *Nicolae Vlăduţ* din Bogata Română, cunoscut în istoria Transilvaniei îndeosebi ca prefect al Cîmpiei, în timpul revoluţiei de la 1848—1849. Din comitatul Tîrnava proveneau numai 6 tineri; numărul este mic, dacă ne gîndim la apropierea geografică de oraşul unde funcţiona liceul. Comitatul Cluj era prezent doar prin 4 studenţi. Acelaşi număr de studenţi proveneau din comitatul Solnocului Interior. Doar 2 reprezentanţi avea Solnocul Mijlociu. Comitatul Crasna a trimis 3 elevi, iar comitatul Dăbîca numai 2. Din scaunele Arieşului şi Sibiului i-am depistat pe cîte 2 elevi; pe unul din aceşti doi reprezentanţi ai Sibiului l-am identificat în persoana lui *Ioan Brad*, prefectul de gloate din scaunul Sibiului. Comitatul Hunedoara Mare, districtele Chioar şi Rodna, şi, în sfîrşit, scaunele secuieşti Troiţa şi Gheorghieni au cîte 1 trimis la şcoala Blajului. O simplă privire asupra proveniencei geografice a studenţilor pentru anul şcolar 1836/1837 la liceul episcopal din Blaj ne duce la concluzia despre varietatea geografică a celor înscrişi. După cum s-a constatat deja multe zone administrative din centrul şi din nordul Transilvaniei aveau reprezentanţi la şcolile

[7] *Informatio ... In Annum Secundum ...*, p. 9. În general numărul studenţilor care frecventează cursurile de filozofie nu era ridicat. Din cercetările de pînă acum reiese că aceştia nu depăşeau cifra de 60 pentru un an de studiu. Cf. P. Teodor, *art. cit.*, p. 12. Pentru similitudini cu liceul din Cluj, a se vedea: Axente Banciu, *Studenţii academici din Cluj de acum un veac*, în *A.I.I.N.*, Cluj, IX, 1943—1944, p. 477—498; Al. Tonk, *Formarea intelectualităţii române din Transilvania şi liceul piariştilor din Cluj*, în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, Series Historia, Fasciculus I, 1968, Separatum, p. 45—58.

www.dacoromanica.ro

Blajului, fapt care infirmă, chiar în contextul limitat al materialului de faţă, teoria lui Gh. Bogdan Duică, potrivit căreia : „... şcoalele aveau o bază de acţiune numai în apropiere ..." [8].

Dacă în direcţia provenienţei geografice am obţinut rezultate care ne ajută la formarea unor concluzii, informaţii nu lipsite de interes găsim tot pentru elevi, însă privind problemele dintr-un alt unghi, şi anume în direcţia originii lor sociale, clasele şi păturile sociale din rîndul cărora se recrutau. Aceste date deosebit de elocvente, pentru orice grad de şcoală s-ar cerceta vreodată, ne explică, în directă legătură cu liceul episcopal din Blaj, rădăcinile sociale ale intelectualităţii române, pregătite pe băncile acestei instituţii. Majoritatea elevilor [proveneau] din păturile sociale apropiate de ţărănimea liberă transilvăneană, preoţimea satelor, dăscălimea [9] etc. Astfel, din numărul total de 50 de elevi, pentru cei doi ani de studiu, după calculele întreprinse, 13 studenţi provin din familii de preoţi (*parochus*), 9 au ca părinţi sacerdoţi (*sacerdos*), 6 elevi sînt din familii de libertini (*libertinus*), la 4 elevi taţii sînt cantori (*cantor*) şi alţi 4 sînt îngrijiţi de văduve (*vidua*). Restul de şcolari se trag din familii de învăţători (*ludimagister*), 3 la număr ; acelaşi număr este şi al elevilor orfani (*orphanus*). Cîte 2 tineri provin din rîndul paznicilor (*aeditus*) şi nobililor (*nobilis*). Este destul de curioasă proporţia elevilor din rîndul păturii nobiliare, însă, într-un fel simbolic, ea explică situaţia nobilimii de origine românească, raportată la amploarea şi la privilegiile celei maghiare din Transilvania veacului al XIX-lea. Grupările sociale de cooperatori (*cooperator*), coloni (*colonus*), soldaţi (*miles*), şpani camerali (*spanus cameralis*) şi cetăţeni (*cives*) apar reprezentate doar prin cîte 1 elev.

Din simpla înşirare a categoriilor sociale, prezente la liceul episcopal din Blaj, dornice, într-un fel sau altul, să se lumineze prin ştiinţa de carte, reiese prezenţa masivă, raportată la numărul total al studenţilor, a reprezentanţilor care proveneau din rîndul familiilor de preoţi (sacerdoţi). Această constatare este firească şi cît se poate de explicabilă, dacă ţinem seama de starea materială relativ mai bună a preoţilor, în comparaţie cu aceea a păturilor de jos ale societăţii din Transilvania în prima jumătate a veacului trecut. Varietatea originii sociale a studenţilor care audiau cursul de filozofie a liceului, în anul şcolar 1836—1837, prezenţa unor pături extrem de modeste în direcţia posibilităţilor materiale, cum ar fi, de pildă, văduvele şi libertinii, orfanii şi colonii, sînt elemente care demonstrează, în chip elocvent, dorinţa de instrucţie a reprezentanţilor acestor categorii sociale şi, totodată, capacitatea lor de asimilare, puterea de pătrundere în tainele adînci ale ştiinţelor.

În continuare, se impune, să cercetăm, în raport direct cu informaţiile din materialul arhivistic, cîteva chestiuni legate de conţinutul învăţămîntului. O cercetare sistematică legată de o temă sau alta din istoria

---

[8] Gh. Bogdan Duică, *Şcoalele din Blaj. Un examen la gimnaziul din Blaj în 1799*, în „Revista fundaţiilor," I, nr. 1, 1934, p. 91—101, apud N. Albu, *op. cit.*, p. 26.

[9] Situaţii similare se întîlnesc şi la elevii gimnaziului din Blaj. Cf. P. Teodor, *art. cit.*, p. 4, 11 ; Lucia Protopopescu, *Contribuţii la istoria învăţămîntului din Transilvania 1774—1805*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1960, p. 234. Nu lipsite de interes sînt informaţiile, pentru comparaţii în această direcţie, la gimnaziul crăiesc din Zlatna. Iacob Márza, *Gimnaziul crăiesc din Zlatna (Aranyosvidék)*, ms., p. 49—53.

www.dacoromanica.ro

învățămîntului nu poate și nici nu trebuie să ignoreze această problemă de o extremă importanță, alături de celelalte probleme de natură organizatorică. Din materialul arhivistic studiat, rezultă că la liceul episcopal al Blajului se studiau următoarele obiecte de învățămînt : pentru *primul an* auditorii de la filozofie trebuiau să se pregătească pentru *conduită* (*E Moribus*), *doctrina religiei* (*E Doctrina Religionis*), *filozofie* (*E Philosophia*) și *matematică* (*E Mathesi*) [10]. Aceste obiecte de studiu erau predate la studenții anului I de profesori de prestigiu, cărturari bine pregătiți din punct de vedere intelectual. La *doctrina religiei* preda, foarte probabil după cursuri proprii, ilustrul Timotei Cipariu ; la *filozofie* era Ioan Dragomir, care-și pregătise cursul după opera profesorului Likasetz. *Matematica* o preda profesorul Ștefan Moldovan, avînd ca puncte de orientare manualul lui Hornyay [11]. Dacă aceasta era situația la anul I al studenților în filozofie, la *anul al doilea* se pretindeau a fi însușite următoarele discipline : *conduită* (*E Moribus*), *doctrina religiei* (*E Doctrina Religionis*), *fizică* (*E Physica*) și *istoria universală* (*E Historia Universalis*) [12]. La toate materiile de studii se urmăreau, în pregătirea școlarilor, două aspecte : a) agerimea minții (*solertia*) ; b) înaintarea în cunoașterea materiei (*progressus*). Aceste probleme erau urmărite în fiecare semestru pentru fiecare elev în parte.

Profesorii de la anul al doilea erau : Timotei Cipariu pentru *doctrina religiei*, profesorul care [preda] și la anul I, și de data aceasta, foarte probabil, după un curs propriu. Cu același an mai lucra Ioan Rus, autorul valoroasei *Icoana pămîntului*, lucrare în 3 volume, de o frumoasă reputație în țările române, în veacul al XIX-lea, cu o ridicată importanță documentară istorică și geografică [13]. Ioan Rus preda *istoria universală* după lucrarea lui Martin Bolla. Foarte probabil, manualul după care se orienta Ioan Rus, spre a vorbi despre istoria universală în fața studenților anului II de la cursul de filozofie, era *Historia Universalis* în 3 volume, datorată aceluiași Martin Bolla (1750—1831), cunoscut în istoria Transilvaniei și ca unul din contestatarii originii romane a poporului român și care s-a ridicat, totodată, vehement împotriva *Supplex*-ului [14], documentul

---

[10] *Informatio ... In Annum Primum ...*, p. 1 8, 21.

[11] Este vorba de manualul fostului profesor al lui Ștefan Moldovan, pe cînd studia la Cluj. Manualele lui Ambrosius Hornyay au cunoscut o destul de largă răspîndire în Transilvania veacului al XIX-lea. Exemplare din aceste lucrări am identificat și în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia. În speță, mă refer la *Elementa matheseos purae*, Pars I et II, Claudiopoli, Typis Lycei Regii, 1837 (H_7 VI 13, J_7 V 49) ; partea a doua din același volum, editată în anul 1844 (X_7 V 46) ; *Compendium geometriae practicae*, Claudiopoli, Typis Lycei Regii, 1838 (P_7 V 2).

[12] *Informatio ... In Annum Secundum ...*, p. 9—22.

[13] Ar fi interesant de cercetat circulația acestei lucrări în Transilvania, mai ales că ea a făcut parte, sîntem siguri, din multe biblioteci particulare românești în a doua jumătate a veacului trecut și chiar în veacul nostru. Un exemplar din tomul II al *Icoanei pămîntului* se află în fondul de CVR la Muzeul de Istorie Alba Iulia, sub cota 48. Iacob Mârza, Lucia Hațeganu, *Cărți didactice românești din secolul al XIX-lea în Biblioteca Muzeului de Istorie Alba Iulia*, în „Apulum" XI, 1973, p. 404, nr. XI, fig. 1.

[14] D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 227—228, 301 ; D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Ed. a II-a, București, Edit. științifică, 1967, p. 59—60. Scrierile istorice, ale căror idei au fost puse, desigur, în scopul slujirii claselor dominante transilvănene, i-au adus lui Bolla o medalie din partea împăratului Francisc I. Cf. A. Bittay, *Martin Bolla (1750—1831) și așa numitul Supplex Libellus*, în *A.I.I.N.*, Cluj, II, 1923, p. 374. Cele trei volume din *Historia Universalis* au cunoscut o circulație relativ mare în Transilvania, dovedită și de prezența lor în anumite biblioteci școlare, de pildă

www.dacoromanica.ro

programatic al luptei românilor ardeleni de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Ne întrebăm, dacă, în această direcție, profesorul blăjean Ioan Rus cunoștea, cumva, atitudinea lui Bolla?

O ultimă informație legată de izvoarele după care-și vor fi pregătit profesorii liceului episcopal al Blajului cursurile în fața studenților se referă la Demetriu Coroian care, pentru predarea fizicii, a folosit materialele din opera științifică a lui Kezi. În privința obiectelor de studii trebuie să facem o remarcă relativă la raportul dintre științele teologice care aveau, desigur, în concepția vremii un rol precumpănitor, deci și în conținutul învățămîntului, și științele laice, cum a fost, de pildă, matematica, fizica, care demonstrează, bineînțeles simbolic, pătrunderea științelor exacte în procesul de învățămînt al Transilvaniei primei jumătăți a veacului al XIX-lea, în contextul general al unei Europe, în care se dădea o ascuțită luptă între științele exacte, cu aplicare în practică, și științele teologice; primele cîștigau tot mai mult teren în peisajul cultural al vremii.

Datorită informațiilor existente în materialul arhivistic despre anii 1836—1837 din activitatea fostului liceu din Blaj, cunoaștem care au fost sursele, izvoarele după care profesorii și-au alcătuit cursurile. În această ordine de idei, ar fi interesant și util de aflat nu numai raportul, interdependența dintre modelele, izvoarele cărturarilor blăjeni și cursurile lor originale, dar și nota nouă, datorată talentului și inteligenței creatoare a celor care au predat la clasele de filozofie, în anii premergători revoluției transilvănene din 1848—1849. Dar această chestiune depășește cu mult cadrul articolului de față.

După cum am precizat, în momentul analizei originii geografice a studenților care au audiat cursul de filozofie în perioada 1836—1837, printre cursanți am identificat cîțiva elevi care, în anii de după studii, s-au remarcat în diverse domenii ale istoriei românilor ardeleni. Cazul unor astfel de identificări, printre elevii unor foste școli din veacurile trecute, indiferent de gradul lor, a unor personalități nu este singular și curios, căci se cunoaște cît de hotărîtoare este, aproape în toate situațiile, epoca studiilor școlare pentru formația spirituală a unui om [15].

Dintre elevii care au învățat între anii 1836—1837 la liceul episcopal din Blaj, am descoperit pe folcloristul din Roșia de Secaș, Nicolae Pauleti, Nicolae Vlăduț, prefect al revoluției de la 1848—1849 în regiunea Cîmpiei, Iosif Sterca Șuluțiu de Cărpiniș, publicistul, istoricul de aleasă cultură,

---

la Zlatna. Cf., în acest sens, Iacob Mârza, *Biblioteca gimnaziului crăiesc din Zlatna (O contribuție la istoricul bibliotecilor școlare din Transilvania)*, în *A.I.I.A.*, Cluj, XV, 1972, p. 95—96, 101. Aceleași volume, ce vor fi fost consultate și de studenții cursului de filozofie de la liceul episcopal al Blajului, le-am găsit la Biblioteca Batthyaneum, sub următoarea titulatură: Martinus Bolla, *Primae lineae historiae universalis, in usum studiose juventutis Claudiopolitanae*, I—III, Claudiopoli, Typis et Sumptibus Martini Hochmeister, 1798—1799 (S_9 V 5—7). Există, în aceeași bibliotecă, și ediția a cincea din volumul al treilea al lucrării, tipărit la Pesta, în tipografia lui Josephus Beimel, 1836 (X_7 III 37). Și în Biblioteca Muzeului de Istorie din Alba Iulia am depistat lucrarea istoricului Martin Bolla, volumele I—II din ediția lui Martin Hochmeister, 1798—1799 (CVS 121—122) și 2 bucăți din volumul trei, ediția a doua, tipărite la Pesta, în 1820, în tipografia lui Joannes Thomas Trattner (CVS 821—822).

[15] La concluzii interesante am ajuns, în acest sens, cercetînd situația gimnaziului din Zlatna. Iacob Mârza, *Elevi ai gimnaziului crăiesc din Zlatna, I*, în „Apulum," X, 1972, p. 347—372; Axente Banciu, *art. cit., loc. cit.*; Alexandru Tonk, *art. cit., loc. cit.*

www.dacoromanica.ro

președintele de mai tîrziu al ASTREI și Ioan Brad din Orlat, cel care va deveni prefect de gloate în scaunul Sibiului.

În încheiere se impun cîteva concluzii referitoare la importanța documentară a materialului arhivistic pentru liceul episcopal al Blajului, între anii 1836—1837, instituție cu un profil distinct în cadrul dezvoltării învățămîntului românesc din Transilvania primei jumătăți a veacului al XIX-lea [16], care a contribuit într-o măsură mare la formarea unei intelectualități românești progresiste, cu un rol bine conturat în desfășurarea revoluției burghezo-democratice din Transilvania în anii 1848—1849 și chiar mai tîrziu în viața politică, culturală și religioasă a provinciei. Căci, de pe băncile liceului se vor fi ridicat mulți tineri, o parte din ei rămași anonimi, care au fost implicați, într-un fel sau altul, în revoluția de la 1848—1849, sau în cadrul altor evenimente politice, sociale, culturale și religioase ale Transilvaniei veacului trecut.

Din analiza materialului arhivistic, depistat în *Fondul Mitropolia Română Unită din Blaj*, am intrat în posesia unor date interesante, referitoare la structura liceului, o instituție de învățămînt superior pentru mijlocul secolului al XIX-lea, despre profesorii care au predat, intelectuali de înaltă clasă pentru profilul spiritual al epocii, care s-au dovedit, așa cum ne-a demonstrat cursul evenimentelor, că nu au fost niște absenteiști, niște oameni rupți de realitățile transilvănene ale secolului trecut. Nu lipsite de interes sînt știrile despre numărul elevilor și, în această direcție, se găsesc surprize în privința originii geografice și a compoziției lor sociale. De asemenea, am reușit să ne dăm seama de conținutul învățămîntului în această școală, materiile care erau predate și despre lucrările indicate ca izvoare, în privința alcătuirii cursurilor cărturarilor blăjeni, profesori ai liceului.

La toate aceste informații, mai adăugăm pe acelea din care rezultă situația școlară a unor auditori ai cursurilor de filozofie, care au ilustrat, într-un chip sau altul, istoria politică, socială, culturală și religioasă a Transilvaniei din veacul trecut: folcloristul Nicolae Paulet', Iosif Sterca Șuluțiu de Cărpiniș, Nicolae Vlăduț, prefect al revoluției în zona Cîmpiei și, în sfîrșit, Ioan Brad, prefect de gloate din acelea și timpuri istorice.

Rămînem încredințați că alte documente similare cu documentul prezentat, atîtea cîte s-ar mai descoperi în arhivele din țară și în străinătate, la care s-ar aplica o interpretare istorică [17], ar permite realizarea unui studiu modern, amplu, o monografie, pe care o merită, cu prisosință, liceul din Blaj, școală de largi dimensiuni spirituale, care a îndeplinit un rol de netăgăduit, din păcate puțin cunoscut, în procesul de formare a unei intelectualități române progresiste din Transilvania secolului al XIX-lea.

---

[16] În privința învățămîntului românesc din Transilvania pentru deceniile 2—4 ale veacului trecut, interesante considerații la Pompiliu Teodor, *Învățămîntul românesc din Transilvania între anii 1821—1848*, ms., 16 p.

[17] Pentru această problemă, a valorificării sistematice a materialului arhivistic și a unei interpretări istorice adecvate în direcția istoriei învățămîntului românesc, pertinente observații la G. D. Iscru, *Cu privire la cercetarea istoriei învățămîntului*, în *Studii. Revistă de istorie*, Tomul 26, 1, 1973, p. 157—159.

www.dacoromanica.ro

PRIMUL DRUM „CONSTRUIT" DINTRE BUCUREȘTI ȘI BRAȘOV PRIN VĂLENII DE MUNTE (1838)

DE

LIUBA IANCOVICI

Gradul de dezvoltare și de întreținere a mijloacelor de transport a constituit întotdeauna una din condițiile determinante în facilitarea schimburilor comerciale, atît pe plan intern cît și pe plan extern.

Slaba preocupare a organelor administrative din Țara Românească în prima jumătate a secolului XIX, pentru extinderea și repararea rețelei de drumuri a avut consecințe negative asupra comerțului, consecințe ce au produs mari nemulțumiri în rîndul negustorilor. Astfel se explică numărul considerabil de petiții colective sau individuale, ale negustorilor, adresate domnitorului, prin care cereau să se repare drumurile, să se facă poduri sau să se deschidă drumuri noi [1].

Este meritoriu faptul că după 1830 aproape totdeauna organele de stat au dat curs cererilor negustorilor, chiar dacă pe urmă se dovedea că eficiența economică a drumului nu corespundea așteptărilor [2].

Construirea drumului dintre București și Brașov prin Vălenii de Munte a fost determinată tot de o petiție a negustorilor, adresată domnitorului Țării Românești, în 1838.

De o importanță deosebită este faptul că petiția adresată domnitorului Țării Românești venea din partea negustorilor din Brașov, scrisă și semnată în numele lor, de „Eforii corporației priveleghiate a neguțătorilor din Brașov" [3].

Legătura dintre București și Brașov se făcea, pînă în 1838, pe valea Prahovei, folosindu-se ca drum linia trasată de albia rîului. În sezoanele ploioase și iarna, cînd albia rîului creștea, apa acoperea drumul și distrugea podurile, făcînd ca „toată comunicația să fie oprită, [comunicație] ce este atît de însemnătoare pentru transportuirea mărfurilor din Transilvania și Valahia" [4].

---

[1] În 1840, în urma cererii negustorilor din porturile de la Dunăre s-a deschis un drum nou, de-a lungul Dunării, care pornea de la Călărași prin Oltenița, Giurgiu, Turnul, Calafat pînă la Cerneți. (Arh. Statului București, Vornicia din lăuntru, 2644/1840, f. 1)

[2] În 1850, drumul înființat în 1840 de-a lungul Dunării între Călărași și Calafat a fost desființat pentru motivul că era „greu de întreținut din cauza revărsărilor Dunării" și pentru că era folosit în prea mică măsură de cei care ceruseră deschiderea lui adică de negustorii din porturile Dunării (Ibidem, dos. 1060/1852, f. 2).

[3] Cei iscăliți pe cerere erau: „Ioan Gheorghe Barbeniescu și Ioan Chini prin Benuhen și Bocheț din București". (Ibidem, dos. 3974/938, f. 180).

[4] Ibidem, dos. 3646/1834, f. 873.

REVISTA DE ISTORIE", Tom. 29, Nr. 8, p. 1223–1229, 1976

www.dacoromanica.ro

În atari situații intervenea pe lîngă secretariatul statului însși „Aghenția austriaricească" [5] pentru a se întreține mai bine drumul, dar ordinea social-economică și politică feudală, cu tot arsenalul ei de drepturi și privilegii de clasă, nu permitea utilizarea, pentru construirea drumului, a mijloacelor tehnice avansate, care, deși ar fi necesitat cheltuieli mai mari, și forță de muncă specializată, i-ar fi dat trăinicie și durată. Folosirea muncii aservite făcea ca lucrările de reparație să se reducă la împrăștierea pietrișului, curățirea de crăci și alte materiale aduse de apă, și, cîteodată la „tăierea unui mal" [6].

În octombrie 1838, „Departamentul Vistieriei", care resimțea în mod direct consecințele întreruperii comerțului din cauza proastei stări a drumului de pe Valea Prahovei în sezonul de toamnă, roagă Departamentul treburilor din lăuntru „să binevoiască a chibzui careva și mijloace din vreme și mai bune", pentru a le folosi la „îndreptarea acelui drum" atunci cînd va sosi timpul favorabil și a-l pune în stare de funcționare odată cu începerea primăverii [7]. Domnitorul, deși i-au fost prezentate pe larg consecințele economice pozitive pentru țară ca urmare a construirii drumului de pe valea Prahovei, refuză să creadă că legătura dintre București și Brașov ar avea vreun temei economic, ci cel mult „o comunicație de vecinătate" [8] și respinge cererea de fonduri pentru executarea lucrărilor. Cum puterea domnitorului era absolută, hotărîrea lui a rămas definitivă și drumul dintre București și Brașov de pe Valea Prahovei a fost nevoit să-și ducă existența în continuare aproape cum l-a lăsat natura.

Negustorii din Brașov, care, după cum arată documentul erau organizați bine, în corporații, nu înțeleg să renunțe la profiturile lor. Totodată, din dorința de a realiza cîștiguri cît mai mari de pe urma schimburilor comerciale cu Țara Românească, studiază toate posibilitățile de legătură dintre Brașov și București pentru a găsi linia cea mai puțin accidentată și cea mai scurtă.

În vara anului 1838, ei adresează o petiție [9] domnitorului, în care îi expun toate aceste posibilități, cu avantajele și dezavantajele lor urmînd ca domnitorul să decidă asupra uneia din ele. Semnatarii petiției erau conștienți „că punctul de căpetenie al negoțului între Transilvania și Țara Românească este cetatea Brașovu". De asemenea înțelegeau foarte bine că pentru „a dobîndi folosurile unui negoț întins și necontenit" este imperios necesar să se țină în „bună stare drumurile comerțiale". Situația deplorabilă în care se găseau în acel moment drumurile comerciale care legau Țara Românească cu Brașovul aducea „pagubă și zăticnire atît acestor prințipaturi, cît și .... negoțului de tranzit", constatau cu competință și adevăr autorii petiției.

În afară de drumul de pe Valea Prahovei, menționau negustorii brașoveni în amintita petiție, mai existau încă două drumuri comerciale pe unde „urmează comunicația între Țara Românească și Transilvania", drumuri ce treceau prin punctele de frontieră Bran și Buzău. Încercarea

[5] Ibidem; dos. 4755/1837, f. 51.
[6] Ibidem, dos. 4755/1837, f. 75, 82, 85.
[7] Ibidem, f. 112.
[8] Ibidem, dos. 2644/1840, p. 1, f. 69—73
[9] Ibidem, 3974/1838, f. 171 și 180.

www.dacoromanica.ro

de a se aduce în condiţie de folosire aceste drumuri ar fi zadarnică, întrucît, spuneau ei, „natura acelor grozavi munţi şi iuţimea acelor ape" care le mărginesc sau le întretaie ar face imposibilă menţinerea lor în stare bună în tot cursul anului.

Cel mai bun era, după părerea lor, „cel de al patrulea drum care din ţinutul Braşovului coboară în Valahia ... pe la plaiul Sanţul Vechiu". Deşi „acum nu se poate întrebuinţa decît pentru vite slobode [şi] pentru oameni călăreţi", drumul prezintă multe avantaje. În primul rînd este cel mai drept, ceea ce face ca „pe lîngă alte folosuri să se cîştige şi vreme", circulînd pe el. În al doilea rînd nu trece peste munţi prea abrupţi şi nu se întretaie cu ape mari şi repezi. Aceasta ar permite ca lucrările de lărgire şi construire a drumului să se execute mai uşor, mai temeinic, „fără primejdie de scurtă statornicie" şi cu cheltuială mai mică decît pentru celelalte drumuri. În al treilea rînd s-ar face economie la vitele de tracţiune; pe un drum bun se folosesc mai puţine vite pentru un car, iar surplusul de forţă animală ar stimula dezvoltarea comerţului, „cu cît drumul va fi mai uşor cu atît se va căra mai multă marfă sau mai multe trăsuri" pe el. În al patrulea rînd drumul fiind bine construit şi trainic va prezenta încredere şi siguranţă, ceea ce va contribui la atragerea şi a altor negustori, de pe alte drumuri, pentru a-l folosi. Şi însfîrşit, toate atributele enumerate mai sus vor concura la micşorarea chiriilor transportului şi vor împuţina cheltuielile" de întreţinere a drumului, producînd „mulţumire atît despre partea neguţătorească cît şi despre tot publicul obştesc" [10].

Acest drum, de la punctul de frontieră Sanţul vechiu sau Vama şanţurilor, cum i se mai spunea, pornea spre nord aproape în linie dreaptă şi ajungea la Braşov, iar în sud trecea prin Cheia, Văleni de Munte şi se termina la Bucureşti.

În 1836, Marele ban Mihail Ghica, cu „îndestulă cheltuială" [11], a efectuat o serie de reparaţii pe acest drum, aducîndu-l „în stare de a fi umblător", de la Vălenii de Munte pînă la schitul Cheia. Mai departe, spre graniţa cu Transilvania, nu s-au continuat lucrările, pentru motivul că drumul era barat de doi munţi inaccesibili: Balabanul şi Bratocea; iar pentru a trece peste aceştia era nevoie de lucrări mari, întreprinse şi conduse de specialişti, precum şi de fonduri băneşti uriaşe, ceea ce întreceau posibilităţile banului Mihail Ghica [12].

Cu toate acestea, circulaţia nu se oprea la Cheia, ci continua pînă în Transilvania cu mari pierderi materiale şi chiar de vieţi omeneşti.

În 1838, deci în acelaşi an în care au adresat petiţia domnitorului negustorii din Braşov, ocîrmuitorul judeţului Saac, într-un raport trimis Departamentului din lăuntrul [13], relatînd pericolele la care erau expuşi călătorii pe distanţa dintre Cheia şi Vama Sanţurilor, în special pe porţiunea de pe munţii Balaban şi Bratocea, cerea cu insistenţă să se efectueze lucrările necesare pentru ca acel drum să poată fi adus „în stare de a

[10] Ibidem
[11] Ibidem, f. 1.
[12] De fapt Mihail Ghica a reparat drumul pînă la Cheia, fiindcă acolo (inea un han şi avea interes ca drumul să fie bun, pentru ca acei ce călătoreau pe acel drum să-i folosească hanul, iar cîştigurile lui de pe urma hanului erau cu atît mai mari cu cît drumul era mai prost de la Cheia înspre nord, călătorii fiind nevoiţi să rămînă mult timp la han. (Ibidem, f. 36 şi 59).
[13] Ibidem, f. 1.

www.dacoromanica.ro

se putea numi drum comerţial". Construcţia lui se impunea în mod imperios întrucît este „mai aproape de hotar" şi cel mai important drum dintre toate drumurile ce leagă Ţara Românească cu Braşovul, atît pentru „odihnitoare şi nebîntuită călătorie a neguţătorilor şi a mocanilor" cît mai ales pentru numeroasele „folosuri [aduse] la emportaţia şi exportaţia mărfurilor şi a tuturor ramurilor de industrie".

Faptul că aceste două cereri, cu conţinut, ţel şi chiar formulări aproximativ identice, au fost trimise organelor centrale de la Bucureşti aproape concomitent, ar putea duce la o dublă concluzie: ori a existat o înţelegere între semnatarii cererilor, ori simultaneitatea a fost determinată, fără ştiinţă, de comunitatea de interese şi de neam. Ambele concluzii însă sînt o confirmare a aceluiaşi proces legic.

Se pare că de această dată domnitorul nu a mai pus la îndoială importanţa economică a drumului spre Braşov prin Vălenii de Munte şi a dispus verificarea pe teren, de către un om de specialitate, a celor relatate de negustorii braşoveni şi de ocîrmuitorul de Saac. Totodată specialistul trebuia să întocmească un plan amănunţit cu privire la lucrările care trebuiau întreprinse de-a lungul drumului, pentru a-l putea aduce în stare de funcţionare.

Lucrarea a fost încredinţată „calfei inginereşti Wilhelm Loriseca" [14], care a terminat-o şi a prezentat-o Departamentului treburilor dinlăuntrul la 14 iulie 1839 [15]. I-au fost anexate şi planurile podurilor, parapeturilor, secţiunii transversale a drumului şi secţiunii transversale a zidului construit pentru întărirea laturii abrupte a drumului, dar acestea erau semnate de „Hariton arhitectonu". Wilhelm Loriseca, în lucrarea sa, prezenta stînjen cu stînjen, felul lucrării care trebuia să se efectueze de la Cheia pînă la Vama santurilor. Lucrările propuse nu se limitau la simple nivelări şi îndreptări ale porţiunilor accidentate, cu pămînt sau crăci, ci se prevedeau întreprinderi de construire în adevăratul înţeles al cuvîntului. Drumul trebuia să fie extins pînă atingea lăţimea aproximativă de 15 stînjeni. Pe o lungime de 3630 de stînjeni se propunea să se taie copacii pentru a se lărgi drumul cu 6 stînjeni şi „a se îndrepta". Pe o distanţă de 112 stînjeni, ce traversa tocmai cei doi munţi şi care cuprindea tot atîţia „stînjeni cubiceşti de piatră, trebuia a se sparge [piatra] cu iarbă de puşcă", pentru a i se mări suprafaţa, iar piatra scoasă să fie folosită la facerea caldarîmului. Latura drumului dinspre prăpastie trebuia să fie întărită construindu-se un zid de piatră, mărginit cu parapet. Zidurile de întăritură însumau o lungime totală de aproximativ 250 de stînjeni şi înălţimea lor varia între 4 palme şi 30 de stînjeni. Acesta trebuia făcut din piatră şi întărit cu mortar după toate „regulile inginereşti". Se mai prevedea apoi să fie tăiate 10 „maluri" de pămînt care totalizau o întindere de 563 stînjeni. Se construiau 5 poduri, dintre care 4 din piatră, largi de 3 stînjeni şi lungi de 4, 6, 7 şi 12 stînjeni. Podurile de lemn de peste văile scobite de torenţii ce coborau din munţi în timp de ploaie, urmau să fie înlocuite cu ziduri de piatră şi apeducte. Al cincelea pod, numit „podul Ceauşului", existent şi construit din lemn, trebuia refăcut tot din lemn, cu o lărgime de 3 stînjeni şi o lungime de 6, fiindcă terenul „nu

[14] Ibidem, f. 36
[15] Ibidem, f. 54.

www.dacoromanica.ro

îngăduie" să se facă din piatră. Peste 6000 de stînjeni de drum trebuia pietruit, sau „să se aştearnă cu caldarîm", cum spunea autorul proiectului. Caldarîmul nu trebuia să se pună oricum, ci drumul mai întîi trebuia să fie „îndreptat", în sensul acoperirii cu pietriş şi nisip a gropilor, iar „ridicăturile să se taie" pînă se realiza o suprafaţă netedă. Şoseaua trebuia să fie bombată după cum se vedea şi din planul secţional, cu mici şanţuri pe de lături pentru a avea pe unde se scurge apa provenită din ploi sau din topirea zăpezii şi cu ţăruşi din lemn pe margine, care marcau limita suprafeţei drumului.

Lungimea totală a drumului „construit" între Cheia şi Sanţu Vechi era, dacă cifrele date de Loriseca nu sînt greşite, de aproximativ 13.084 de stînjeni, în afară de lungimea cuprinsă în cele 5 poduri, care totaliza 35 de stînjeni.

Distanţa dintre Vălenii de Munte şi Cheia, reparată, e drept cu metode „primitive" de banul Mihail Ghica, în 1836, fiindcă necesita lucrări de construcţie de mai mică proporţie şi deci şi cheltuieli mai puţine, autorul proiectului se oferea să conducă chiar el întreprinderea. Deşi era nevoie de a fi lărgit pe toată lungimea, „de a se drege pe mai multe părţi şi a se face ziduri pe unde sînt rîpe, toată lucrarea s-ar putea săvîrşi cu locuitorii satelor din partea locului", dacă suptocîrmuitorul i-ar da concursul. „Clădirea podurilor şi a caldarîmului", însă, trebuia să se execute de către specialişti prin mijlocul concesionării. Tot de specialişti trebuia să se construiască şi drumul de la Cheia pînă la Sanţu Vechi şi de asemenea prin intermediul concesionării, „fiindcă cu locuitorii din partea locului nu se poate izbuti deschiderea drumului" [16]. Devizul întocmit de Loriseca stabilea un preţ general de 253.090 lei repartizat astfel: „57.208 lei pentru cinci poduri, 147.240 lei pentru caldarîm, 19.712 lei pentru spartul pietrelor, 28.930 lei pentru tăiatul copacilor, lărgitul drumului de 6 stînjeni şi tăiatul malurilor [17]. Domnitorul a aprobat toate propunerile lui Loriseca şi a dispus să se facă „3 strigări la mezat" pentru a se concesiona construcţia drumului, celui care oferă „un preţ mai cu înlesnire pentru stat" [18]. Cum nu s-a prezentat nici un amator la toate trei licitările, Departamentul din lăuntru a ordonat ocîrmuitorului judeţului Saac să găsească în plaiul său concesionarul căutat. A fost găsit întradevăr „marele sărdar Dumitrache Sorescu". Cu învoirea Departamentului din lăuntru, Dumitrache Sorescu a angajat, prin contract, oameni pentru construirea drumului de la Cheia şi „pînă în hotarul Ţării nemţeşti", din următoarele sate: „Mîneciu pămînteni şi ungureni, Izvoarălei Homorîciurile amîndouă". Contractul s-a încheiat „prin bună învoială", în două exemplare, unul a fost dat de lucrători „la mîna d-lui Sărdaru, precum şi d-lui din parte-i la mîinile noastre". Pe contracte şi-au pus semnătura Serdarul Dumitrache Sorescu, ocîrmuitorul judeţului Saac şi ţăranii lucrători, „iar care n-am ştiut carte am pus degetele la numili noastre" [19].

---

[16] Ibidem, fasc. 59
[17] Ibidem f. 54
[18] Ibidem f. 69
[19] Ibidem f. 84. Semnatarii contractelor erau Niţă Sin Bucur alesu ot Mîneciu pămînteni, Anghel Olteanu alesu ot Mîneciu pămînteni, Manea Pisău, alesu ot Mîneciu pămînteni, Mihăilă pîrcălabu împreună cu toţi conlăcuitorii, Crăciun Mîndreanu alesu ot Mîneciu ungureni, Grigorie Srctin alesu ot Mîneciu ungureni, Ion Ilea alesu ot Mîneciu ungureni, Ion Terezea pîrcălabu cu toţi conlăcuitorii, Soare Bucur ot sat Isvoarele, Dinu Botea ot sat Isvoarele, Andreiu Ariciu

www.dacoromanica.ro

La propunerea „proprietarilor plaiului Teleajănu" [20] s-a hotărît să se folosească pentru construirea drumului şi „capitalul cutiilor satelor ce sînt aşezate pe proprietăţile numiţilor" boieri ce au înţeles să aducă „această jertfă ..... privitoare spre folosul obştesc". Domnitorul, care a avut cuvinte de laudă pentru proprietarii de pe plaiul Teleajenului, a dispus ca cinci şesimi din fondurile utilizate la lucrările de construcţii să fie luate din „capitalul cutiilor satelor" [21] şi numai o şesime să fie livrată de Vistierie.

Punerea în aplicare a planului de construcţie a drumului a început în toamna anului 1839. La 1 iulie 1840, ocîrmuitorul de Saac, aducea la cunoştinţă Departamentului treburilor din lăuntru, că toate operaţiunile de construire a drumului, prevăzute în plan, au fost efectuate. Pentru încredinţare propunea să se trimită un specialist să-i facă recepţia şi totodată ruga Departamentul să intervină pe lîngă organele administrative din Transilvania „să rostuiască şi îmbunătăţirea părţii de drum de la Vama Sanţurilor pînă la Braşov, parte „ce nu poate avea o întindere însemnată" [22].

Departamentul s-a conformat, satisfăcînd ambele cereri. A fost trimisă la 6 iulie 1840 o adresă Agenţiei austriace de la Bucureşti, căreia îi solicita concursul unei intervenţii pe lîngă cei interesaţi, pentru a grăbi începerea lucrărilor de construire a drumului Bucureşti — Vălenii de Munte — Braşov — de pe teritoriul Transilvaniei [23]. Agenţia austriacă după un schimb de note explicative cu Departamentul treburilor din lăuntru privitoare la stadiul în care se aflau lucrările de pe partea drumului din Ţara Românească şi la precizarea „de unde începe ... punctul hotarului austriac" [24], a trimis „guvernului regal al Transilvaniei" o adresă prin care îl invita să treacă la efectuarea lucrărilor de construcţie pe porţiunea de drum dintre „Vama Santurilor şi Braşov" [25]. Concomitent, departamentul a trimis, pentru a face „revizia drumului", pe Mihail Pencovici [26] şi pe „arhitectul Haritonu". În raportul prezentat de aceştia, Departamentului treburilor din lăuntrul, la 20 iulie 1840, se arăta că planul de construcţie a fost respectat numai în parte, în consecinţă constructorii trebuiau să fie obligaţi să execute toate lucrările din plan pentru că numai astfel se poate „înlesni transporturi pă dînsul şi mai cu seamă pe suişul muntelui Balabanul şi Bratocea" [27].

Departamentul procedează în conformitate cu propunerile raporturilor; se încheie şi un contract suplimentar, cu plată suplimentară [28]

---

ot sat Isvoarele, Mareş pîrcălabu cu tot satul, Nicolaiu Tudor alesu ot Homorîciu pămînteni, Gheorghe Giurgica ot Homorîciu pămînteni, Ion Trandafir cu tot satul, Dumitru Misleanu alesu ot Homorîciu ungureni, Dragomir Săciiu alesu ot Homorîciu ungureni, Achim Taraş cu toţi conlăcuitorii" (Ibidem).

[20] Ibidem, f. 92

[21] Ibidem, f. 197, 199

[22] Ibidem, f. 200

[23] Ibidem, f. 200

[24] Ibidem, f. 245, 246

[25] Ibidem, f. 201

[26] Mihail Pencovici în 1846 va fi numit director al Poştei (Ibidem, 1377/1845, p. 1A, f. 291).

[27] Ibidem, 3974/1838, f. 221, 222.

[28] Ibidem, f. 323

www.dacoromanica.ro

pentru executarea unor lucrări neprevăzute care s-au ivit între timp pe porţiunile dificile ale drumului şi la sfîrşitul anului 1841 [29], a fost dat în exploatare primul drum construit, în adevăratul înţeles al cuvîntului, dintre Bucureşti şi Braşov, prin Vălenii de Munte. În acelaşi an, tot la cererea negustorilor s-a construit o linie de legătură între noul drum şi Focşani ce trecea prin Buzău, închizîndu-se astfel în acest circuit economico-rutier şi cea de a treia provincie românească Moldova.

Noul drum se situa pe primul loc şi faţă de toate drumurile din ţară, întrucît un al doilea drum pentru care să se fi întreprins lucrări de asemenea proporţie şi la un nivel tehnic atît de ridicat pentru acel timp nu exista în nici o altă parte a ţării.

[29] Ibidem, f. 331

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

RĂSPUNS LA „NIȚEL DESCÎNTEC" AL UNUI VRACI AL ISTORIOGRAFIEI MAGHIARE

La critica pe care am făcut-o partii privind pe daci, pe dacoromani și pe strămoșii români din cele două volume de „Istorie a Ungariei", apărute la Paris și Londra, în 1974 și 1975, Makkai László încearcă să răspundă sub titlul „Niței descîntec profesional" în „Történelmi Szemle" (nr. 4 1975), organ al Institutului de Istorie al Academiei de Științe Ungare. Se știe că în istoriografie — ca dealtfel în știință în genere — descîntecele, ca și minunile, se bucură de puțină trecere. Cazul lui Makkai confirmă regula. Dacă totuși dau această replică, o fac pentru că sîntem din nou în fața „metodei" caracteristice unei părți a istoriografiei ungare cînd e vorba de vechimea și continuitatea elementului românesc în Transilvania. Odată mai mult iese la iveală felul în care procedează cei mai mulți din exponenții istoriografiei maghiare contemporane — și a secolului al XIX-lea dealtfel — în opoziție cu istoricii maghiari lucizi mai vechi. „Metoda" acestor exponenți e simplă : *Tot ce nu se potrivește — izvoare și argumente — cu teza preconcepută e trecut sub tăcere,* iar cînd lucrul nu mai e cu putință, e răstălmăcit, așa încît să nu jeneze amintita teză.

De ce e vorba în speță? Pentru a combate dreptul românilor asupra Transilvaniei — drept întemeiat pe *vechime*, pe *continuitate*, pe *număr*, pe *muncă* și pe *două recunoașteri internaționale* — tratatele din 1920 și 1947 — istoricii unguri au inventat o întreită teză : 1) *a dispariției populației dacice*, în urma războaielor cu romanii, în timpul lui Decebal și Traian 2) *a părăsirii Daciei de către coloniștii romani* în timpul împăratului Aurelian, în anul 271 e.n. 3) Chiar dacă vor mai fi rămas unele resturi de populație romanică în Dacia, *ea a dispărut în secolele următoare în mijlocul migratorilor*. Concluzia acestei întreite teze : în momentul cînd migratorii maghiari au ocupat Transilvania, ei n-au găsit aici nici urmă de populație românească ; ea apare abia tîrziu, la începutul secolului al XIII-lea și e rezultatul unei infiltrări lente a păstorilor valahi, cu turmele lor, păstori care, avînd o alimentație bogată în proteine — lapte, brînză, unt, sîntină [1] s au înmulțit considerabil și au ajuns să depășească în număr pe maghiari.

Toată această întreită teză n-are nici o valoare științifică ; ea e contrazisă nu numai de izvoare istorice clare și incontestabile, dar și de logica istorică adică, în ultimă analiză, de bunul simț.

Să examinăm acum *valoarea* acestei întreite teze. 1) În ce privește dispariția populației dacice, în urma războaielor cu romanii, constatăm că Makkai pare a da îndărat, deoarece — afirmă el — „textul din H. d. H. (Histoire de la Hongrie !) admite că în văile Daciei s-a putut menține populație dacă". Ar fi un progres această recunoaștere a existenței unei populații dacice în Dacia în urma războaielor cu romanii, dacă recunoașterea n-ar fi anulată de ceea ce urmează în aceeași H. d. H : „Pierderile de vieți cauzate de război, zecile de mii de prizonieri vînduți ca sclavi și fugarii care, mai tîrziu, trebuiau să constituie tribul dacilor liberi, lăsară în urma lor un veritabil vid demografic. Patura aristocraților a trebuit să fi pierdut mult sînge... Dar supraviețuirea însăși a poporului dac a trebuit să fie profund compromisă, căci regiunile muntoase, odinioară foarte populate, se goliră literalmente ; în jurul cetăților dărîmate, agricultura dispăru, astfel încît arheologii nu mai descoperă acolo actualmente nici o urmă de viață. Nu se știe cu certitudine nici măcar dacă în populația din văile rîurilor, prezentînd trăsăturile civilizației La Tène, trebuie să vedem pe daci și, în caz afirmativ, în ce măsură" [2].

---

[1] Să nu-și închipuie cititorii cumva că explicația înmulțirii populației românești prin alimentație bogată în proteine e vreo născocire glumeață. Ea se află scrisă, negru pe alb, într-o publicație etnografică din 1963 a Academiei Maghiare de Științe.

[2] *Histoire de la Hongrie*, 1974, p. 20.

www.dacoromanica.ro

Această *teză* a dispariției poporului dacic, am arătat că e contrazisă de următoarele fapte : a) Chiar dacă am admite, prin imposibil, că toți bărbații daci, din orașe și din sate, *au dispărut în urma războaielor, au rămas totuși soțiile și copiii lor, adică trei sferturi din populația inițială dacică*. La acest argument, esențial, Makkai nu răspunde *nimic*, fiindcă, evident, nu poate răspunde. Sau își închipuie cumva că romanii au ucis și pe soțiile și copiii dacilor? ; b) Am arătat că împotriva tezei dispariției *populației bărbătești dacice* stă mărturie *existența a cel puțin zece corpuri de trupă dacice*, încadrate în armata romană și luptînd în diferite provincii ale imperiului. Makkai nu poate contesta faptul, dar dă următoarea explicație surprinzătoare și anume că zisele corpuri de trupă „erau formate, probabil din motive de securitate, din daci trimiși departe de patria lor" [3]. Că romanii au trimis departe de Dacia aceste corpuri formate din tineri daci e de înțeles, dar nu aceasta e problema în discuție, *ci faptul că existau asemenea corpuri și că ele erau formate din tineri daci, din Dacia — ceea ce Makkai nu poate contesta*. c) Columna Traiană, un document de deosebită importanță pentru cunoașterea evenimentelor din timpul războaielor dintre daci și romani, arată, în nu mai puțin de șapte scene, grupuri de daci, pileați și comați, *supunîndu-se împreună cu femeile și copii lor romanilor*. Este evident că în urma acestei supuneri, dacii au continuat să locuiască în Dacia, fie în vechile locuințe, fie în altele noi ; romanii aveau nevoie doar de ei ca agricultori și crescători de vite, ca muncitori, ca viitori contribuabili și viitori ostași. Makkai crede totuși că din acești daci care s-au supus provin prizonierii duși la Roma ; ca argument pentru această absurdă părere citează pagina 389 din Istoria Romaniei, volumul prim, apărut în 1960. Constat însă că, la pagina arătată, se spune *exact contrariul*. Se arată acolo mai întîi că pierderile dacilor, în cele două războaie, au fost „într-adevăr mari" de vreme ce scriitorul antic Ioannes Lydos evaluează „la 50 000 numărul prizonierilor daci duși la Roma cu întregul lor armament". Se continuă apoi, *pe aceeași pagina* : „Scenele de pe coloana lui Traian, alături de lupte crîncene, înfățișează și grupuri întregi de daci, pileați ca și comați care, împreună cu femeile și copiii lor, se predau învingătorilor, făcînd act de supunere, după care se întorc la vetrele lor". Întreb : de unde rezultă că prizonierii, trimiși la Roma cu întreg armamentul lor, provin din dacii care s-au supus? De ce mistifică Makkai pe cititor, făcîndu-l să creadă lucruri inexacte și citînd texte care spun tocmai contrarul? Cum poate fi calificat un asemenea procedeu? d) Cît despre dacii înfățișați în ultima scenă a Columnei, mînînd turme de vite, interpretarea cea justă este cea dată de specialiștii Reinach, Patsch și Macrea și anume că nu e vorba de alungarea dacilor dincolo de hotarele provinciei, *ci de reverirea lor în vechile locuințe sau în alte locuri în interiorul provinciei*. Părerea lui Makkai că ar fi vorba de „daci liberi, fugiți în afara provinciei după cucerirea romana" e o simplă impresie personala, fara sprijinul vreunei dovezi. e) Un argument important în sprijinul existenței unei populații dacice în cuprinsul provinciei romane Dacia sînt *răscoalele* repetate ale acestei populații. Makkai nu acordă importanță acestui argument și afirmă că zisele răscoale „nu dovedesc nimic în legătura cu supraviețuirea poporului dac". Ca argument în sprijinul tezei sale citează un pasagiu din *Istoria Românici*, I, p. 432 în care se arată că răscoala a patra, din timpul lui Marcus Aurelius, a fost „o puternică răscoală a țărănimii indigene, exploatată la țară de o aristocrație rurala'. Adaugă apoi Makkai : nu e vorba așadar de o „luptă de eliberare a dacilor împotriva cuceritorilor romani". Că țărănimea indigenă, dacă, a urmărit înlăturarea dominației romane sau, mai curînd, îmbunătățirea situației sale social-economice, e o altă problemă, ceea ce interesează în discuție este *existența unei țărănimi dacice* în provincia romană Dacia și aceasta rezultă clar chiar din citatul pe care Makkai îl reproduce, considerîndu-l ca un argument contra acestei existențe. Preopinentul maghiar nu cunoaște lucrarea specială a lui D. Tudor despre *Răscoale și atacuri « barbare » în Dacia Romană*, București, 1957, 99 p. în 8 sau, dacă o cunoaște, *n o citează*, fiindcă ea îi anulează părerea sa asupra acestor răscoale. Se mulțumește deci numai cu două propoziții izolate din *Istoria României* I, p. 430 și 432 din care una e de-a dreptul, o dovadă a existenței populației dacice în provincia romană, așa cum am arătat mai sus, iar cealaltă cuprinde afirmația că „știrile literare nu pomenesc nimic direct despre răscoale în Dacia pe vremea acestor evenimente" *adică din anii 117—118*. Dar Makkai nu amintește nimic despre argumentarea pe baza *altor izvoare*, cum este papyrusul din Egipt care, referindu se la razboiul de la Dunare al lui Hadrian, în anii amintiți, îl numește *dacic* sau despre inscripția funerară a lui C. Iulius Quadratus Bassus arătînd că acesta a murit „luptînd în Dacia". Invit pe Makkai să citească și concluzia paginilor din *Istoria României* referitoare la răscoalele din Dacia. Iată aceasta concluzie (vol. I, p. 433) ; *Toate știrile vorbesc deci clar despre răscoale în masă ale populației din Dacia, petrecute paralel cu acțiunea de pătrundere pe teritoriul roman a neamurilor barbare de peste hotare*". Să citească de asemenea pasagiul privind pe împăratul Commodus : „Biograful împăratului Commodus notează că în timpul acestuia (180—192), generalii săi au învins pe

[3] Makkai, *articolul citat*.

www.dacoromanica.ro

mauri şi pe daci, *iar în Britania, Germania şi Dacia s-a reimpus stăpînirea romană, deoarece aceste provincii voiau să se elibereze*". N-a citit Makkai şi aceste pasagii din *Istoria Românici* pe care o invocă spre a susţine părerea sa despre lipsa unei populaţii autohtone, dacice în provincia romană Dacia? Să-i mai amintim, după toate acestea, de prezenţa unui corp numeros de daci, cu steagurile lor caracteristice, care luptă în armata împăratului Galeriu, la 250, contribuind la victoria acestuia asupra perşilor? Aceşti daci sînt înfăţişaţi pe arcul de triumf ridicat la Salonic de împăratul susnumit[4].

Dar de ce această stăruinţă a lui Makkai să convingă pe cititor că n-a mai fost populaţie dacică după cucerire? Pentru că îşi dă seama că existenţa unei asemenea populaţii, adică a autohtonilor, legaţi de pămîntul pe care-l cultivau de cel puţin două milenii, face imposibilă teoria, scumpă unei părţi a istoriografiei maghiare, a părăsirii Daciei în timpul împăratului Aurelian (270—275). Am arătat în recenzia mea că persistenţa elementului dacic în provincia Dacia trebuie considerată ţinîndu-se seama de situaţia similară din celelalte provincii romane ca Galia şi Spania. A dispărut oare populaţia galică din Galia, sau cea iberică din Spania după cucerirea romană? Nimeni n-a susţinut o asemenea enormitate. De ce ar fi dispărut atunci populaţia dacică din Dacia? Izvoarele istorice ca şi bunul simţ arată că ea a continuat să existe şi să-şi exercite îndeletnicirile esenţiale, tradiţionale, aşa cum a continuat să existe şi sub dominaţia anterioară, a sciţilor, şi cum va continua să existe şi sub dominaţiile posterioare ale migratorilor, începînd cu goţii şi isprăvind cu tătarii. În concluzie: cea mai mare parte din populaţia dacică a ţinutului carpato danubian — în cazul cel mai rău, trei sferturi ale ei — a continuat să existe după cucerirea Daciei de către romani şi a transformării ei în provincie imperială.

2 3) Cu privire la continuitatea populaţiei daco-romane în Dacia, după părăsirea provinciei de către armata şi administraţia romană, Makkai procedează la fel ca şi cu privire la continuitatea populaţiei dacice, după războaiele între Decebal şi Traian. Adică: nu aminteşte de argumentele favorabile continuităţii sau le interpretează în sens defavorabil, pe baza unei teze preconcepute. S-au găsit, de pildă, inscripţii în limba latină, din secolul al patrulea, în Transilvania, deci după părăsirea provinciei. Pentru Makkai, ele n-au valoare probantă, deoarece „puteau ajunge acolo de oriunde". S-au găsit peste 160 (o sută şaizeci) de *tezaure* monetare cu monede din secolele III—V şi anume o serie dintre ele dovedind că posesorii lor începuseră să tezaurizeze în timpul Daciei romane şi au continuat şi după retragerea legiunilor; ele au aparţinut deci dacoromanilor rămaşi pe loc. S-a găsit de asemenea *ceramică romană*, dar, după acelaşi Makkai, nici tezaurele, nici ceramica, nu dovedesc prezenţa daco-romanicilor în Dacia, după plecarea legiunilor, dar — adaugă prudent — „nici n-o infirmă".

A dispărut oare populaţia romanică din Galia şi din Spania, după retragerea legiunilor şi a administraţiei romane? Makkai nu pomeneşte nici un cuvînt despre această comparaţie. Scrie cronicarul Iordanes, originar din Moesia şi bun cunoscător al împrejurărilor de la Dunărea de Jos ca împăratul Aurelian a retras „legiunile" din Dacia, fără a aminti ceva de ceilalţi locuitori? Makkai continuă să tacă; n-a auzit niciodată de Jordanes! Găsim în scriitorul antic Salvianus afirmaţia caracteristică: „Într-un glas se roagă ţăranii romani să-i lase a trăi cu barbarii... şi apoi să ne mirăm ca nu pot fi învinşi goţii, cînd sătenii sînt mai bucuroşi să fie cu ei decît cu noi"? Makkai nu ştie, nici n-a auzit vreodată de Salvianus. După cum n-a auzit nici de numele de *Vlaşca*, dat de slavii secolelor VI—VII regiunii de şes, păduroase, din stînga Dunării care dovedeşte prezenţa aci a unei numeroase populaţii romanice, a unei ţări a romanicilor. După cum n a auzit nici de studiile sasului — nu ale românului — Gustav Kisch, şi în special de studiul intitulat *Siebenbürgen im Lichte der Sprache, ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Karpath nlander*, Leipzig, 1929, 297 p. in 8, în care se arată cum o serie de numiri topice ungureşti din Transilvania *au fost luate de la populaţia româno-slavă găsită aci*. Pentru Makkai, transformarea lui *a* din unele nume de persoană sau de locuri în *o*, chiar în secolul al II-lea, i se pare „o idee glumeaţă". Îl invit să citească încă o dată — căci o cunoaşte dar o trece sub tăcere — *inscripţia* recent descoperită de profesorul universitar american M. Speidel la Philippi, în Grecia, inscripţie în care subofiţerul roman care a văzut pe Decebal curmîndu-şi zilele, a dus capul acestuia împăratului „Troianus", la Ranisstorum. Această transformare, *atestată epigrafic*, în limba latină populară explică transformarea lui Altinum în Oltina, a lui Aluta în Olt, etc., fără să mai fie necesar a admite un intermediar slav. Înţeleg că lui Makkai nu-i convine de loc existenţa inscripţiei de la Philippi — de care se fereşte să pomenească — deoarece ea dărîmă o întreagă teorie scumpă adversarilor continuităţii; dar *faptele* sînt mai puternice decît teoriile, mai ales cînd acestea pleacă de la teze preconcepute.

---

[4] Vezi W. F. Kinch, *L'Arc de triomphe de Galère*, Paris, 1890; Gh. I. Makaronas, *Arcu lui Galeriu* (în greceşte) Salonic, 1969, p. 32; Constantin Iordache, *Traco-dacii în sculpturile Arcului de triumf al lui Galeriu*, [illegible]

www.dacoromanica.ro

Ajungem, în sfîrșit, la vechea cronică ungurească scrisă de notarul anonim al regelui Bela. Acest notar, fără pic de prudență și de patriotism maghiar, pomenește, negru pe alb, de românii din Transilvania și de ducele — adică voievodul — lor Gelou ; pomenește de asemenea de armamentul românilor și de luptele purtate cu înverșunare („acriter") de ei cu Tuhutum, căpetenia ungurilor [5]. Ce facem cu această mărturie extrem de plicticoasă, care dărîmă întreaga teorie maghiară despre neexistența românilor în Transilvania la venirea maghiarilor? Mai întîi declarăm că notarul scrie la începutul secolului al XIII-lea, deși regele Bela al III lea domnește între 1173—1196 (ca să nu mai amintim de Bela al II-lea (1131—1141), cum cred unii cercetători). Apoi considerăm tot pasajul privind pe români și pe ducele lor Gelou drept o interpolare tîrzie ; în sfîrșit, cînd critica internă arată că nu poate fi vorba de o interpolare, decretăm drept „basme" afirmațiile notarului, a cărui metodă trebuie „demascată" [6]. Faptul că cel mai însemnat istoric ungur din perioada războiului al doilea mondial, Bálint Hóman, consideră povestirea notarului anonim despre ocuparea țării în anul 896 900 drept „o elaborare îngrijită din punct de vedere strategic și geografic", dovedind „o critică pătrunzătoare", „reflexiuni metodice" și cunoștințe „solide" [7], aceasta n-are nici o importanță pentru Makkai. Ceea ce este însa cu totul curios e faptul că „basmele" notarului sînt luate în serios atunci cînd e vorba de *alt ev n' mente*, în afara de acelea care se referă la supăratoarea prezență a românilor și a lui Gelou în Transilvania. Așadar, o dezavuare totală — de vreme ce e autor de „basme" — a nefericit ului notar anonim ! Pe cînd darămarea statuii lui din Budapesta?

Din nefericire pentru istoriografia maghiară, nu e numai notarul anonim care arata prezența „vlahilor" adica a românilor în Transilvania. Mai este și cea mai veche cronică rusească, Cronica de la Kiev, zisă și a lui Nestor care arată că ungurii, după ce au traversat munți înalți — e vorba de Carpați — „începura sa lupte cu românii (volohii) și cu slavii care trăiau acolo' [8] Și cronica rusească spune tot basme? [9].

O dovadă peremptorie despre continuitatea elementului românesc în spațiul carpato-danubian este prezența termenului *păcură* în limba română, termen care, derivînd din *picula* latin, nu se găsește în nici o altă limbă romanică și nici în Peninsula Balcanică. Atunci cînd documentele scrise în limba slavă ale cancelariilor Munteniei și Moldovei se referă la puțurile de păcură sau la topicele în legătură cu această bogăție, ele întrebuințează întotdeauna cuvîntul românesc *păcură*, deoarece slavii n-aveau un termen echivalent [10]. La fel documentele în limba latina ale cancelariei *ungare* privind Transilvania ; ele întrebuințează întotdeauna cuvîntul romanesc *păcură*. Citām astfel o serie de acte din anii 1516—1521 de la Arhivele de Stat din Budapesta și anume : 1) 1516 : „Possessio Pakwrafalwa" [11] ; 2) 1518 : Possessio Pakwra" [12] ; 3) 1520 : „Possessio Pakura" [13] ; 4) 1521 : „Possessio Pakwra" [14]. Așadar, și pentru Transilvania, nu numai

---

[5] *Gesta Hungarorum*, ediția G. Popa-Lisseanu, București, 1934, p. 244: „Bonitatem terre Ultrasilvane, ubi Gelou quidam Blacus dominium tenebat" ; „habitatores terre illius ... essent Blassii et Sclaui quia alia arma non haberent nisi arcum et sagittas" ; cf. p. 45 : „contra Gelou ducem Blacorum" ; „Cum Gelou dux eorum".

[6] Totuși în lucrarea sa *Histoire de la Transylvanie*, apărută în 1946, Makkai considera că notarul anonim și-a scris opera „către 1200 („vers 1200", p. 36) și adăoga — concluzie foarte prețioasă — că „critica modernă a izvoarelor a izbutit să precizeze într-un mod incontestabil că informațiile privitoare la cucerirea ungară a Transilvaniei furnizate de cronici și de notarul anonim provin dintr-o primă *Gesta Ungarorum*, operă compusă la finele secolului XI, adica la o dată relativ destul de apropiată de evenimentele respective" (p. 36). Dar, în cazul acesta, indicațiile notarului anonim parcă n-ar mai fi „basme". Dacă n-ar exista capitolul enervant despre români și voievodul lor Gelu, cu siguranță că istoriografia maghiară contemporana ar acorda toată încrederea datelor anonimului.

[7] Bálint Hóman, *Geschichte des ungarischen Mittelalters*, I, Berlin, 1940, p. 409 413.

[8] *Povest vremennih let*, I, Moskva—Leningrad, 1950, p. 217 : „Stali voevat protiv jivșih tam volohov i slavean".

[9] Cît despre explicația dată de unii autori maghiari ai zilelor noastre că prin „volohi" cronicile rusești înțelegeau pe *franci*, ea este inadmisibilă deoarece francii n au ajuns niciodata în Transilvania, în Crișana și în Banat.

[10] Const. C. Giurescu — *Contributions to the history of romanian science and technique from the 15th to the early 19 th century*, București, 1974, p. 108 109.

[11] Arhivele de Stat din Budapesta, cota D1 31010.

[12] *Idem*, cota D1 29636.

[13] *Idem*, cota D1 31031.

[14] *Idem*, cota D1. 29645. Mulțumesc colegului Ștefan Pascu, pentru indicarea acestor documente.

www.dacoromanica.ro

pentru Moldova şi Muntenia, documentele atestă topicul *Păcură*, redat prin termenul românesc de origine latină. Makkai, necunoscînd (?) cele patru acte de mai sus, privind Transilvania şi crezînd că este vorba numai de regiunile de la est şi sud de Carpaţi, afirmă : „În Ardeal pînă în timpurile cele mai recente nu s-a găsit petrol, deci acolo nu se putuse forma cuvîntul păcură nici în timpul dominaţiunii romane, nici după aceea. Aşa că adversarii continuităţii daco-romane pot să-i mulţumească lui C. C. Giurescu pentru un argument excelent". La rîndu-mi, întorc politeţea şi spun : adversarii continuităţii au o nouă şi — vorba lui Makkai — „excelenta" dovadă că teza lor e greşită şi că prin topicul *păcură*, atestat documentar în mod repetat, se dovedeşte odată mai mult continuitatea elementului romanic şi românesc în Transilvania.

N-a cunoscut oare Makkai documentele cancelariei maghiare privind păcura din Transilvania în secolul XVI? Nu-mi vine a crede, deoarece, pe de o parte, menţiunile suscitate se află în lucrarea lui Csánki D., *Magyarorszag történelmi földraiza a Hunyadiak Koriban*, vol. V, Budapest, 1913, p. 121, pe de altă parte acelaşi Makkai a scris o istorie a Transilvaniei [15], ceea ce implică, evident, o cunoaştere a fondului documentar respectiv. Mai curînd pare verosimilă explicaţia că le-a cunoscut, dar le-a lăsat intenţionat la o parte, deoarece constituiau o dovadă peremptorie despre continuitatea românească în Transilvania. Dar prin asemenea *omisiuni deliberate* — m-am referit la ele şi în recenzia ce am făcut sintezelor ungare apărute la Paris şi Londra şi chiar mai sus, în această replică — nu se face operă de istoric.

Acad. Const. C Giurescu

---

[15] Ladislas Makkai, *Histoire de Transylvanie*, Paris, 1946, 382 p. in 8° — În această sinteză regăsim toate tezele preconcepute ale unei părţi a istoriografiei moderne maghiare : „partea majoră a poporului dac a fost exterminată sau şi-a părăsit patria" (p. 25) ; la evacuarea Daciei, sub Aurelian, „imensa majoritate a populaţiei romane sau romanizate a părăsit provincia" (p. 29) ; puţinii ce vor fi rămas au dispărut „în valurile barbarilor" (p. 29) ; Transilvania, în momentul cuceririi ungare, era „un spaţiu vid nu numai din punct de vedere politic, dar şi etnic" (p. 33). Totuşi surpriză maximă — la p. 39 se afirmă că „notarul anonim al regelui Bela IV (sic !) a conservat o altă tradiţie privind ocuparea Transilvaniei de către unguri". Şi anume că „Teteny, unul din şefii celor şapte triburi, abandonînd aşezarea sa anterioară de pe malul stîng al Tisei a pus stăpînire pe Transilvania, după ce a învins rezistenţa lui Gyaly/Gelou/, şeful triburilor româno-slave locuind valea Şomeşului". Aşadar existenţa românului Gelou e admisă în 1946 pentru ca, trei decenii mai tîrziu, să fie declarată „basm" ! Interesantă evoluţia ştiinţifică a lui Makkai !

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ ANUALĂ A FACULTĂŢII DE ISTORIE DIN BUCUREŞTI

În ziua de 11 iunie a.c. a avut loc sesiunea ştiinţifică anuală a Facultaţii de istorie din Bucureşti. Lucrările desfăşurate în cele trei secţii au fost conduse de prof. univ. dr. docent Mihai Berza la secţia de istorie veche şi medie, prof. univ. dr. Dumitru Almaş la secţia de istorie universală şi de prof. univ. dr. Aron Petric, la secţia de istorie contemporană.

Seria comunicărilor din secţia de istorie veche şi medievală a fost deschisă prin comunicarea *Rolul şi importanţa neoliticului Românici în contextul european* susţinută de dr. Eugen Comşa, cercetator principal la Institutul de arheologie. Au fost subliniate caracteristicile culturilor Starcevo Criş, Boian şi Cucuteni; extinderea comunităţilor purtătoare ale acestor culturi pe teritoriul patriei noastre, relevînd că populaţiile neolitice de la noi au fost în anumite perioade deosebit de active, deplasîndu-se şi impunînd şi altor comunităţi cultura lor. Investigaţiile autorului au relevat faptul că cuptoarele de olar specifice culturii Cucuteni au fost inventate independent de către comunităţile neolitice de la cotul Carpaţilor, ceramica Cucuteni fiind cea mai înaintată din Europa cu excepţia celei din Grecia. S a evidenţiat astfel gradul înalt de dezvoltare, similar celui din întreaga Europă, a populaţiilor neolitice de pe teritoriul ţării noastre.

Analizînd, în comunicarea *Isonomia şi premisele ideologici democratice ateniene în sec. al V lea î.e.n.*, pe baza textelor contemporane, înţelegerea termenului isonomia, asistent Zoe Petre a nuanţat etimologia acestuia, circumscriind utilizarea sa contextului istoric concret al alungarii tiraniei şi al reformei clisteniene. Autoarea a subliniat că începutul discursului politic teoretic este legat de isonomie.

Abordînd *Problema eliberarii din şerbie a ţăranilor francezi în secolul al XIII-lea*, prin prisma operelor literare medievale ca reflectare a situaţiei şerbilor, asistent Radu Ciobanu a expus diversitatea cailor de realizare şi a celor de eludare a şerbiei. Acest tablou complex al claselor de jos ale societăţii medievale franceze i-a permis autorului să releve pe adevăraţii profitori ai procesului de răscumpărare a şerbilor — cămătarii, fruntaşii satelor, juriştii — care cunosc prin aceasta o ascensiune socială de multe ori rapidă, şi să conchidă că prin acest proces feudalismul occidental nu mai apare ca o societate închistată, rigidă.

Stelian Brezeanu, asistent dr. la Facultatea de istorie, a subliniat în comunicarea *Funcţia ideii de „imperium unicum" în recucerirea bizantină din a doua jumătate a secolului al XII-lea*, capacitatea de regenerare a Imperiului bizantin după cuceririle cruciadei a patra care i-au afectat grav unitatea. Ca suport al acestei refaceri s-a evidenţiat ideea imperiului unic, tăria doctrinei imperiale a universalismului bizantin.

Procedînd la o analiză minuţioasă a textelor izvoarelor şi revizuind în spirit critic opiniile istoriografiei, dr. Nicolae Şerban Tanaşoca, cercetător principal la Institutul de studii sud-est europene, a susţinut în comunicarea sa, *Recucerirea Constantinopolului de către bizantini (1261) şi tatarii*, că sciţii amintiţi de cronicile bizantine ca luptînd alături de Imperiul de Niceea împotriva latinilor nu sînt cumani creştinaţi din Ungaria, ci tătari ai Hoardei de Aur.

În comunicarea *Structuri sociale la vlahii din Serbia în secolul al XIV-lea* asistent Gheorghe Zbuchea a tratat înţelegerea termenului de vlah pe teritoriul sîrb. Autorul a prezentat ponderea ocupaţiilor la vlahii din Serbia, cuantumul obligaţiilor vlahilor agricultori, păstori, mineri, chervangii, evidenţiind pe cele specifice lor, cît şi evoluţia statutului lor juridic şi social.

Dr. Liviu Marcu, cercetător principal la Institutul de studii sud-est europene, a prezentat comunicarea *Tirania şi tiranicidul în ţările române în evul mediu*. Au fost expuse pasaje semnificative din opera cronicarilor noştri cu privire la raportul dintre suveran şi clasa feudală şi la condamnarea tiraniei şi justificarea din punct de vedere teologic şi mai apoi umanist a tiranicidului.

Lupta pentru independenţă a poporului român oglindită în beletristica medievală europeană a fost tema abordată de dr. Constantin Şerban, cercetător principal la Institutul de istorie „N. Iorga". Au fost amintite creaţiile literare în versuri şi proză, populare şi culte care au tratat

www.dacoromanica.ro

momente de scamă din istoria noastră națională, mai cu seamă luptele antiotomane conduse de Vlad Țepeș, Iancu de Hunedoara, Mihai Viteazul, subliniindu-se valoarea artistică a acestor opere și aria lor largă de circulație.

În *Contribuții la studiul relațiilor comerciale dintre Țările Române și Imperiul Otoman în a doua jumătate a veacului al XVI-lea* asistent dr. Mihai Maxim a expus rezultatele cercetărilor sale care au conturat două etape bine definite în evoluția relațiilor comerciale dintre țările române și Poarta în secolul al XVII lea. Prima — 1538—1580 — răstimp în care moneda otomană era puternică și stabilă ca urmare a bogăției și expansiunii statului, iar prețurile erau corecte, a influențat pozitiv comerțul dintre țările române și Imperiul otoman; cea de-a doua — 1580—1595 — corespunzătoare devalorizării asprului, înfloririi abuzurilor și corupției funcționarilor turci, războaielor lungi — având un caracter dezavantajos pentru comerțul țărilor române.

În Comunicarea sa *Șerban Cantacuzino și lupta pentru independența*, conf. univ. dr. Vlad Matei a sintetizat direcțiile principale ale politicii externe a domnului român în vederea asigurării independenței țării sale în fața expansiunii turce și habsburgice. Au fost astfel relevate aspirațiile lui Șerban Cantacuzino spre unirea românilor din cele trei țări, caracterul realist al politicii sale externe, priceperea și prudența sa diplomatică.

Cea dintîi comunicare la secția de istorie modernă, intitulată *Contribuții la cunoașterea relațiilor sociale în coloniile britanice din America de Nord la mijlocul secolului al XVIII-lea*, a fost prezentată de prof. univ. dr. Alexandru Vianu. Subliniind că istoriografia americană consacrată acestui subiect s-a orientat cu precădere spre cunoașterea relațiilor sociale urbane, autorul a relevat că mica proprietate funciară de tip capitalist a apărut chiar de la începuturile colonizării, fapt care a contribuit la sfărîmarea practicilor feudale. Referindu-se, pe parcursul expunerii, la teza „mobilității sociale" promovată de o parte a istoriografiei nord-americane, Al. Vianu a apreciat că aceste cazuri de promovare în ierarhia socială nu erau prea frecvente, fiind mai degrabă o excepție în cadrul curentului general, și că această mobilitate acționa și în direcția opusă.

Prof. univ. dr. Dumitru Almaș a dezbătut *Problema republicii în concepția iluminiștilor*. Pornind de la constatarea că pe fondul general al crizei absolutismului monarhic ideile iluministe au cîștigat în mod firesc teren și au avut un rol esențial în pregătirea ideologică a revoluției, autorul s-a oprit apoi asupra izvoarelor concepțiilor republicane și a dezvoltării lor de către principalii filozofi iluminiști (Montesquieu, Voltaire, Rousseau). În ultima parte a expunerii, cunoscutul istoric a urmărit aplicarea riguroasă a doctrinei republicane de către iacobini în timpul marii revoluții burgheze din Franța de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

În materialul său *„Înscrisul" din 23 martie 1821 dat de Tudor Vladimirescu boierilor din București*, asistent. dr. Gheorghe Iscru a prezentat auditoriului originalul așa-numitului „Jurămînt al lui Tudor" din 23 martie 1821, pe care l-a denumit „Înscrisul" lui Tudor. Publicat încă din 1927 de Emil Vîrtosu după o copie, descoperirea de către autorul comunicării a variantei originale a acestui document vine să confirme unele aserțiuni ale istoriografiei noastre mai noi, referitoare la mobilurile comportării lui Tudor în timpul stăpînirii temporare de către el a Bucureștiului.

Asist. dr. Liuba Iancovici s-a ocupat de *Unele aspecte ale problemei orientale reflectate în documentele interne (1830—1855)*. Mărturiile documentare utilizate în comunicare au scos la iveală noi unghiuri de abordare ale mult discutatei probleme orientale la mijlocul secolului al XIX-lea, evidențiind interesante aspecte ale ecoului pe care l-a avut în Principatele române lupta de eliberare de sub dominația otomană a popoarelor din Peninsula Balcanică.

Un episod al modului în care cauza emancipării naționale a poporului nostru și-a găsit susținători în rîndul unor personalități cu vederi înaintate din apusul Europei a fost reflectat în comunicarea susținută de asist. dr. Nicolae Isar, *Saint-Marc Girardin și românii*. Articolele publicate în „Jurnal des Debats" în sprijinul cauzei naționale românești, călătoria făcută în 1836 în Principate ca și legăturile după 1848 cu o serie de lideri ai emigrației revoluționare românești îl plasează pe profesorul și publicistul francez alături de Jules Michelet, Edgar Quinet, Paul Bataillard, în rîndul exponenților marcanți ai opiniei publice progresiste, europene, de la mijlocul veacului trecut.

Două dintre comunicări au abordat subiecte din istoria mișcării muncitorești internaționale. În cea dintîi, Marian Stroia, redactor la „Revista de istorie", a tratat despre *Congresul muncitoresc internațional de la Geneva (1866)*. Comunicarea s-a oprit asupra analizei unor probleme aflate în dezbaterea acestui prim forum al proletariatului internațional, a reliefat însemnătatea și semnificația sa istorică în cadrul evoluției generale a mișcării muncitorești europene.

La rîndul său, lector dr. Mircea Popa a adus prețioase *Contribuții privind tactica mișcării socialiste internaționale* la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX. În elaboratul său autorul a urmărit în prima parte concepțiile lui Engels privitoare la tactica ce se impunea pentru mișcarea socialistă internațională la sfîrșitul secolului trecut, recomandările sale de a nu se neglija

www.dacoromanica.ro

folosirea, atunci cînd condițiile o impun, a căilor luptei revoluționare. În a doua parte a comunicării s-a expus supraevaluarea luptei și tacticii parlamentare de către liderii oportuniști ai Internaționalei a II-a și consecințele pe care această optică aveau să le aibă asupra evoluției ulterioare a socialismului european.

Comunicarea ținută de lector dr. Maria Totu a tratat unele aspecte *Din activitatea comitetelor de asistență socială în anii 1916—1918.* Autoarea a introdus în circuitul științific date inedite referitoare la sprijinul acordat sub diverse forme de aceste comitete soldaților români căzuți prizonieri în primul război mondial.

Lucrările secției de istorie contemporană au fost deschise de comunicarea conf. univ. dr. Gheorghe I. Ioniță, *Despre compromis, conciliere și reconciliere în istoria poporului român.* Subliniind actualitatea problemei concilierii și reconcilierii istorice între diverse forțe politice din lumea contemporană, autorul arată în continuare că istoria poporului român conține numeroase momente, cum au fost formarea statului lui Burebista și Decebal, perioada migrațiilor, epoca lui Mihai Viteazul, revoluția lui Tudor Vladimirescu, Unirea de la 1859, în care compromisul istoric s-a impus ca o necesitate legată de însăși evoluția societății umane. În ultima parte a comunicării s-a insistat asupra rolului P.C.R. în realizarea compromisului istoric din anii 1943—1944 în urma căruia s a ajuns la concentrarea forțelor antifasciste conduse de comuniști care au înfăptuit actul grandios de la 23 August 1944 și au stat la baza amplului proces de transformări revoluționare din anii 1944—1947.

Trecînd în revistă *Relațiile dintre Statele Unite și Mexic în anii primului război mondial și în primul deceniu postbelic 1913—1928*, lect. dr. C. Bușe și prof. univ. Al. Vianu au evidențiat în comunicarea lor politica imperialistă a S.U.A. care, profitînd de situația politică instabilă din Mexic, au urmărit să și impună dominația lor economică. În același context s-au urmărit și eforturile diferiților conducători mexicani de apărare a bogățiilor naționale mexicane, în primul rînd a petrolului, principala bogăție a țării.

În comunicarea *Crearea Micii Înțelegeri în concepția României, proiect și realizare,* Constantin Iordan Sima cercetător la Institutul de studii sud-est europene, analizează, pe baza unor noi informații, proiectul lui Take Ionescu de realizare a unei alianțe generale în cinci, de la Baltica la Egee, cuprinzînd România, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia și Grecia, care „să închidă drumul Germaniei" spre est și sud-est. În continuare se arată divergențele teritoriale dintre Polonia și Cehoslovacia, căderea de la putere a lui Venizelos (noiembrie 1920), precum și alte motive care au dus la eșuarea proiectului alianței generale în cinci. Mica Înțelegere realizîndu-se ulterior în anii 1921—1922 prin tratate bilaterale numai cu participarea României, Iugoslaviei și Cehoslovaciei.

Conf. univ. dr. Gheorghe N. Cazan a luat în discuție în comunicarea *Eșuarea încercării britanice de coaliție antikemaliste din septembrie 1922. Poziția guvernului român,* încercările Angliei, de a-și menține dominația în strîmtorile Mării Negre prin împiedicarea pătrunderii în zonă a forțelor kemaliste. Sînt prezentate contradicțiile dintre Franța și Italia, pe de o parte, nemulțumite de dominația Angliei asupra strîmtorilor și Anglia, de cealaltă parte, precum și eforturile acesteia din urmă de a-și atrage sprijinul militar al țărilor mici printre care și România. Dezbătînd poziția guvernului român autorul a arătat că acesta a refuzat să intervină, arătînd că nu dorește extinderea conflictului în Balcani și pronunțîndu-se pentru libertatea, internaționalizarea și demilitarizarea strîmtorilor.

Tratînd *Implicațiile economice și politice ale crizei Ruhrului, 1923,* lect. dr. Ema Nastovici a arătat în comunicarea sa că aceasta a provocat haos economic, dezorganizînd producția industrială, accentuînd inflația care atinge proporții catastrofale, toate cu repercusiuni grave asupra maselor muncitoare. Pe plan politic criza a scos din nou în evidență divergențele dintre marile puteri, precum și fragilitatea echilibrului european realizat la Versailles. În comunicare se analizează și poziția comuniștilor germani arătîndu-se că ei considerau în mod just vinovate de situație guvernul german și francez deopotrivă, conducerile imperialiste ale celor două țări.

Arătînd că hotărîrea Ligii Națiunilor de a recunoaște anexarea Etiopiei de către Italia a provocat „derută și descurajare în rîndul membrilor ligii", conf. univ. dr. N. Z. Lupu, în comunicarea *Consecințe diplomatice ale anexării Etiopiei. Poziția României,* pune în discuție noi aspecte privind consecințele acestei decizii asupra relațiilor româno-italiene. Se constată că România în pofida presiunilor interne și externe, materializate și prin înlăturarea lui N. Titulescu, a politicii conciliatoriste a marilor puteri, a poziției Iugoslaviei care încheiase în 1937 un pact de neagresiune cu Italia, a păstrat o atitudine reticentă, dar tergiversînd recunoașterea anexării Etiopiei, manifestîndu-și prin aceasta dezacordul față de acțiunea italiană.

Pe baza unor documente din arhivele române și germane dr. Ecaterina Cimponeriu, cercetător principal la Institutul de istorie „N. Iorga", în comunicarea *Intrarea trupelor germane în România (octombrie 1940) și reacția opiniei publice românești,* prezintă etapele pătrunderii trupelor germane în România și, [illegible] a opiniei publice românești.

www.dacoromanica.ro

Arătînd că ostilitatea se manifesta în pături sociale largi, de la clasa muncitoare la cercuri ale burgheziei naționale și la cadre influente din armată, în comunicare se subliniază lupta hotărîtă a clasei muncitoare condusă de P.C.R. împotriva ocupației germane, act ce știrbea grav independența țării.

La discuțiile ce au urmat expunerii comunicărilor au participat : Tutor Teoteoi, cercetător la Institutul de studii sud-est europene, conf. univ. dr. Eugen Stănescu, asistent Radu Ciohanu, prof. univ. dr. Stanciu Stoian, asistent dr. Zoe Petre, asistent dr. Stelian Brezeanu, asistent Gheorghe Zbuchea, dr. Nicolae Șerban Tanașoca, prof. univ. dr. docent Mihai Berza la secția de istorie veche și medie ; asistent dr. Gh. D. Iscru, prof. univ. dr. Alexandru Vianu, prof. univ. dr. Dumitru Almaș, asistent dr. Nicolae Isar, asistent dr. Liuba Iancovici, la secția de istorie modernă ; prof. univ. A. Vianu, conf. univ. N. Z. Lupu, dr. E. Cimponeriu, cercetător științific principal la Institutul de istorie „N. Iorga", C. Iordan-Sima, cercetător la Institutul de studii sud-est europene, lect. dr. C. Bușe, conf. univ. dr. Gh. I. Ioniță, conf. univ. dr. Gh. N. Cazan, la secția de istorie contemporană.

Dezbaterile au relevat interesul cu care au fost audiate comunicările, prilejuind o utilă confruntare de opinii.

Mihai Oprițescu

PRIMA SESIUNE A COMISIEI DE ISTORIE ROMÂNO-POLONE

În zilele de 24—28 mai 1976, s-au desfășurat lucrările primei sesiuni științifice a Comisiei de istorie româno-polonă. Delegația română condusă de prof. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de Istorie „N. Iorga" și președintele părții române a fost alcătuită din : dr. Șerban Papacostea, șef de sector la Institutul de Istorie „N. Iorga", dr. Leonid Boicu, șef de sector la Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol" din Iași, dr. Milică Moldoveanu de la Institutul de științe istorice și social-politice de pe lîngă C. C. al P.C.R., dr. I. Corfus, dr. A. Armbruster și dr. Fl. Constantiniu, de la Institutul de Istorie „N. Iorga". Prof. dr. Tadeusz Jędruszczak, președintele părții polone a Comisiei a condus o delegație formată din dr. doc. Wiesław Balcerak, prof. dr. Juliusz Demel, dr. Zdzisław Spieralski, prof. dr. Marian Wojciechowski — secția polonă a comisiei — cărora li s-au alăturat Maria Bogucka, Wanda Wolska, Halina Janowska, Maria Nowak, Janusz Małłek, Edward Potkowski, Janusz Tazbir, Andrzej Wyczański și Janusz Zarnowski. La lucrări a participat, ca invitat, Nicolae Mareș, atașatul cultural al Ambasadei R. S. România la Varșovia.

Ordinea de zi a sesiunii a cuprins următoarele teme : *Relațiile româno-polone în secolele XIV—XV* (raportori din partea română : Ș. Papacostea și I. Corfus, din cea polonă, Z. Spieralski) ; *Cercetări științifice în Polonia populară privind Renașterea* (A. Wyczański) ; *Cercetări recente privitoare la ideea romanității românilor în epoca Renașterii și Umanismului* (A. Armbruster) ; *Cercetări recente românești asupra genezei celui de al doilea război mondial* (M. Moldoveanu), *Istoriografia poloneză cu privire la geneza celui de al doilea război mondial* (T. Jędruszczak).

Rapoartele consacrate relațiilor româno-polone în secolele XIV—XVI au urmărit cu precădere solidaritatea politică și economică, care a stat la baza omagiului din 1387 și poziția Poloniei față de lupta Moldovei împotriva agresiunii otomane. A. Wyczański a făcut un foarte util bilanț al cercetărilor privind istoria economică, socială, politică și culturală a epocii Renașterii în Polonia, în timp ce raportul lui A. Armbruster a prezentat cu rigoare și patrundere părerile umaniștilor europeni despre originea romană a poporului român. Informat și sagace, M. Moldoveanu a înfățișat rezultatele cercetărilor românești privind originile celui de al doilea război mondial, iar T. Jędruszczak a întreprins o examinare critică a punctelor de vedere formulate în istoriografia mondială despre cauzele marelui conflict din anii 1939—1945, înainte de a trece în revistă concluziile istoricilor polonezi.

Comunicările au fost urmate de vii discuții, care au prilejuit un schimb de păreri fecund, în spiritul unei confruntări științifice și amicale de vederi.

O excursie organizată la Kazmierz Wielki a oferit participanților ocazia de a cunoaște o localitate care păstrează interesante vestigii ale evului mediu.

Prima sesiune a comisiei de istorie româno-polonă constituie un foarte bun început, care îndreptățește cele mai frumoase așteptări.

Fl. Constantiniu

www.dacoromanica.ro

CRONICĂ

În ziua de 5 iunie 1976, în fața Institutului de istorie „N. Iorga" din capitală, clădire în care marele nostru istoric a trăit ultimii ani ai vieții, a fost dezvelit, într-un cadru festiv, bustul ilustrului om de știință și cărturar, Nicolae Iorga, realizat în bronz de artistul poporului Ion Irimescu. Inaugurarea momentului coincide cu împlinirea a 40 de ani de la crearea Institutului de istorie și a 105 ani de la nașterea fondatorului său Nicolae Iorga.

La festivitate au participat Mihnea Gheorghiu, președinte al Academiei de Științe Sociale și Politice, Petre Constantin, vice-președinte al Comitetului Executiv al Consiliului popular al municipiului București, reprezentanți ai Consiliului Culturii și Educației Socialiste, oameni de știință, artă și cultură, cercetători, precum și membri ai familiei marelui istoric.

A luat cuvîntul prof. univ. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de istorie „N. Iorga", care a evocat prodigioasa activitate științifică a lui Nicolae Iorga, neobosita muncă culturală pe care renumitul istoric, animat de un fierbinte patriotism, a desfășurat o în rîndul maselor populare.

*

În ziua de 23 mai 1976, la Galați s-a desfășurat simpozionul Continuitate daco-romanică organizat de Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă și Biblioteca „V. A. Urechia" din localitate. Cu acest prilej au luat cuvîntul: prof. univ. dr. docent Dumitru Berciu (*Unitate și continuitate în formarea poporului român*), prof. univ. dr. docent Gheorghe Mihăilă (*Originea latină a limbii române — noi mărturii*), dr. Dan Zamfirescu (*Istorie și continuitate*), dr. Adolf Armbruster (*Romanitatea românilor în literatura străină veche în sec. XV—XVIII*), dr. Constantin Șerban (*Lupta pentru independența românilor în literatura evului mediu european*), dr. Corneliu Dima Drăgan (*Cartea românească veche în planul european — sec. XVII—XVIII*).

În încheierea manifestării a avut loc un recital de poezie și muzică patriotică susținut de cenaclul „Lupta cu inerția" al Bibliotecii orășenești.

*

În zilele de 28 și 29 mai, la Sibiu s-a desfășurat sesiunea științifică a cadrelor didactice de la Facultatea de filologie și istorie din localitate, manifestare dedicată aniversării a 55 de ani de la crearea Partidului Comunist Român și în întîmpinarea Congresului Educației Politice și al Culturii Socialiste.

După cuvîntul de deschidere rostit de lector Al. Hudițeanu, în continuare au fost susținute comunicările: *Considerații cronologice, arhitectonice și topografice privind Ulpia Traiană Sarmisegetusa*, de lector Nicolae Branga; *Cu privire la începuturile scrisului pe teritoriul României*, de muzeograf principal Iuliu Paul; *Fortificația medievală de pămînt de la Orlat*, de cercetător principal Thomas Nagler; *Migrația populației din scaunul Sibiului în prima jumătate a sec. al XVIII-lea*, de lector Haralambie Chirca; *Meșteșugul textil sibian în faza de trecere de la breaslă la producția de fabrică*, de muzeograf Mihai Racoviță; *Activitatea tipografului sibian Petru Barth*, de arhivist Liliana Popa; *Contribuții privind activitatea societății culturale sîrbești „Matica Srbska"*, de lector Cornel Lungu; *Geneza editării revistei „Albina Carpaților"*, de arhiv. princ. Mircea Stoia; *Lupta antifascistă a maselor populare din județul Sibiu în anii 1934—1938*, de arhivist D. Gotia, cercet. V. Ciobanu; *Aspecte ale dezvoltării democrației socialiste*, de asist. Constantin Taran-Moroșan; *Contribuții privind semiotica la Charles Sanders Pierce*, de lector Alexandru Hudițeanu; *Cetatea dacică de la Tilișca și legăturile ei cu lumea romană*, de lector Nicolae Lupu; *Evoluția demografică a orașelor transilvănene în secolele XII—XVI*, de cercet. șt. Paul Niedermaier; *Teme ale picturilor murale din Sibiu în sec. al XVII-lea*, de lector Anamaria Haldner; *Manufactura de mătase din Sibiu a lui Gallarati (1785—1809)* de Nicolae Nistor, directorul Arhivelor Statului, filiala Sibiu; *Un diplomat englez — călător prin Transilvania în anii mișcării memorandiste*, de lector Teodor Pavel; *Independența și suveranitatea României în dezbaterile parlamentului țării* (1892—1914), de lector Aurelia Bunea; *Aspecte ale relațiilor culturale româno-cehe oglindite în corespondența lui Horia Petra-Petrescu*, de bibliotecar princ. Mircea Avram; *Istorici în colecția de corespondență a Bibliotecii ASTRA*, de bibliotecar princ. Elena Cunăreanu; *Turcia și garanțiile anglo-franceze (aprilie-iulie 1939)*, de asist. Gheorghe Pașcalău; *V. I. Lenin despre general și particular în revoluția socialistă și actualitatea concepției sale în teoria și practica construirii socialiste a României de azi*, de asist. Ioan Cosmescu.

*

În ziua de 8 iunie 1976 la Muzeul de istorie al R. S. România s-a desfășurat un simpozion prilejuit de împlinirea a 100 de ani de la moartea cunoscutului revoluționar bulgar Hristo Botev organizat de Academia de Științe Sociale și Politice a R. S. România. După cuvîntul de deschidere, rostit de prof. dr. docent Mihai Berza, directorul Institutului de studii sud-est europene, în

www.dacoromanica.ro

continuare au fost susținute comunicări de către: acad. P. Dinekov (R. P. Bulgaria); prof univ. C. Velichi (Universitatea București); prof. Ș. Rădulescu-Zonner (Muzeul de istorie al Municipiului București); conf. univ. N. Ciachir (Universitatea București); prof. I. Undžiev (R. P. Bulgaria); Elena Siupiur (Institutul de sud-est european).

★

În ziua de 22 martie 1976 în fața Comisiei de doctorat a Academiei „Ștefan Gheorghiu" a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Sistemul constituțional din România din anii 1923—1938* elaborată de *Vasile Avramescu*.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I., „Constituția României din 1923"; Cap. II, „Evoluția sistemului constituțional în perioada 1923—1937"; Cap. III, „Constituția carlistă din 1938". În afară de capitolele menționate lucrarea mai cuprinde o „Introducere" și „Bibliografie".

Comisia de doctorat a fost compusă din: prof. univ. dr. Nicolae Petreanu președinte; prof. univ. dr. Aron Petric — conducător științific; prof. dr. Vasile Ionescu, conf. dr. Mircea Musat, conf. dr. Ladislau Lörincz — membri.

Comisia de doctorat a hotărît în unanimitate să acorde lui *Vasile Avramescu* titlul științific de *doctor în istorie*.

★

În ziua de 10 iunie 1976 în fața Comisiei de doctorat a Facultății de Istorie a Universității București a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Rolul comunităților de avere în viața economică și social politică a fostului județ Ciuc în anii 1918—1944* elaborată de *Emeric Antal*.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I, „Trecutul comunităților de avere din fostul județ Ciuc"; Cap. II, „Reforma agrară din anul 1921 și comunitățile de avere din județul Ciuc"; Cap. III, „Gestionarea frauduloasă a pădurilor, proprietate a comunităților de avere"; Cap. IV, „Situația oamenilor muncii din județul Ciuc în perioada crizei economice mondiale"; Cap. V, „Năzuințe spre reorganizarea sau lichidarea composesoratelor"; Cap. VI, „Situația comunităților de avere în perioada dominației horthyste".

Comisia de doctorat a fost compusă din: prof. univ. dr. Aron Petric președinte, prof. univ. dr. doc. Ladislau Bányai membru corespondent al Academiei R.S.R. conducător științific, conf. univ. dr. Gheorghe I. Ioniță, conf. univ. dr. Ion Babici, conf. univ. dr. Vasile Ilarmuz membri.

Comisia de doctorat a hotărît în unanimitate să acorde lui *Emeric Antal* titlul științific de *doctor în istorie*.

★

În ziua de 17 iunie 1976, în fața Comisiei de doctorat a Facultății de istorie a Universității București a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Relațiile Moldovei și Țării Românești cu Imperiul otoman în a doua jumătate a veacului al XVI-lea*; *Evoluția haraciului și peșcheșurile anuale* elaborată de *Mihai Maxim*.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I, „Izvoare"; Cap. II, „Aspecte lămuritoare ale evoluției haraciului"; Cap. III, „Evoluția cantitativă a haraciului"; Cap. IV, „Peșcheșurile anuale".

În afară de capitolele menționate, lucrarea mai cuprinde „o „Introducere" și o „Bibliografie".

Comisia de doctorat a fost compusă din: prof. univ. dr. Ștefan Ștefanescu, decanul Facultății de istorie președinte; prof. univ. dr. Mihai Berza conducător științific; conf. univ. dr. Radu Manoleseu, dr. docent Maria Matilda Alexandrescu Dersca Bulgaru, dr. Damaschin Mioc membri.

Comisia a hotărît în unanimitate să acorde lui *Mihai Maxim* titlul științific de *doctor în istorie*.

★

În ziua de 12 iunie 1976 în fața Comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga" a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat elaborată de *Ileana Georgeta Petrescu* intitulată *Relații agrare în Oltenia de la 1821 la 1864*.

Teza conține următoarele capitole: I, Istoriografia și izvoarele problemei; II, Relațiile agrare din Oltenia între 1821—1831; III, Relațiile agrare din Oltenia în perioada regulamentară (pînă la revoluția din 1848); IV, Problema și relațiile agrare în timpul revoluției de la 1848; V, Așezămintele agrare din 1851; aplicarea lor în Oltenia; VI, Relațiile agrare din Oltenia între 1854—1864; Concluzii.

www.dacoromanica.ro

Comisia de doctorat a fost formată din : prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu — președinte; prof. dr. Nichita Adăniloaie — conducător științific; prof. univ. dr. doc. Titu Georgescu, dr. Georgeta Penelea și dr. Apostol Stan — membri.

Comisia a hotărît, în unanimitate, să acorde tov. *Ileana Georgeta Petrescu* titlul de *doctor în istorie.*

★

În ziua de 12 iunie 1976 în fața Comisiei de doctorat a Institutului de istorie „N. Iorga" a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat elaborată de tov. *Vladimir Osiac* intitulată *Mișcarea muncitorească și socialistă din Oltenia (de la începuturi pînă în august 1944).*

Lucrarea cuprinde următoarele capitole : I, Istoriografia mișcării muncitorești din Oltenia ; II, Dezvoltarea social-economică a Olteniei ; III, Mișcarea muncitorească și socialistă din Oltenia la sfîrșitul sec. XIX-lea și începutul sec. al XX-lea ; IV, Avîntul revoluționar în Oltenia în anii 1918—1921 ; V, Lupta muncitorilor din Oltenia sub conducerea partidului comunist pentru drepturi economice și politice 1922—1940 ; VI, Mișcarea de rezistență antifascistă din Oltenia 1940—1944 ; Concluzii.

Comisia de doctorat a fost formată din : prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu — președinte; dr. Nichita Adăniloaie — conducător științific ; prof. univ. dr. doc. Titu Georgescu, dr. Ion Iacoș, dr. Vasile Petrișor — membri.

În urma dezbaterii, comisia a hotărît în unanimitate să acorde titlul de *doctor în istorie* tov. *Vladimir Osiac.*

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

R E C E N Z I I

MIRCEA MALIȚA *Diplomația*. Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura didactică și pedagogică, București, 1975, 608 p.

Publicarea celei de a II-a ediții a manualului *Diplomația* de prof. dr. Mircea Maliță se impune, de la început, ca un însemnat moment de cultură ce nu poate scăpa atenției tuturor celor care, sub o formă sau alta, se ocupă de studiul relațiilor internaționale contemporane. Epuizarea rapidă a ambelor ediții (cea dintîi a apărut în 1970) este semnificativă pentru interesul tot mai larg al publicului de toate categoriile față de literatura de specialitate consacrată analizei fenomenelor vieții internaționale contemporane.

Lucrarea de care ne ocupăm în rîndurile de față nu reprezintă o realizare obișnuită în peisajul literaturii românești și străine închinate analizei multilaterale a locului, rolului și mecanismelor diplomației în lumea de astăzi. Originalitatea sa indiscutabilă este viguros evidențiată atît pe planul conținutului, cît, mai ales, pe cel al metodei. Este o trăsătură pe care o vom ilustra în paginile ce urmează.

Punctul de plecare al autorului în elaborarea volumului fusese precizat în prefața din 1970 în care arăta că un fir călăuzitor ce răzbate din paginile cărții este acela că diplomația reprezintă nu numai o profesiune distinctă și cu exigențe specifice, dar are în spatele ei, ca cele mai multe din activitățile umane, un corp constituit de cunoștințe și un sistem de principii și metode, care-i îndreptățesc pretenția la un statut științific. Demonstrarea acestui adevăr, făcută în prima ediție, este puternic întărită de ediția de față, întregită cu numeroase elemente faptice de actualitate și cu o fină analiză a celor mai relevante momente ale activității diplomatice în diverse perioade istorice.

Structura lucrării o distinge de numeroasele monografii care nu au încetat, de-a lungul anilor, să îmbogățească literatura de specialitate privind diplomația. Divizată în patru mari părți, lucrarea prof. Mircea Maliță se oprește mai întîi asupra conceptelor de bază ale diplomației, tratează evoluția acesteia prin prisma contribuției specifice aduse de diferitele școli, pentru ca oprindu-se asupra instituțiilor și metodelor să sintetizeze tot ceea ce ține de o disciplină, de o profesie, de o știință, sau .. de o artă și se încheie în mod firesc cu o succintă, dar densă și substanțială secțiune dedicată diplomației patriei noastre. În sfîrșit, mai multe anexe aduc în atenția cititorului cele mai importante instrumente internaționale din domeniul analizat, precum și utile sinteze tehnice privind stilul diplomatic, vocabularul diplomației, corespondența diplomatică, ceremonialul și protocolul diplomatic, organizarea activității diplomatice, în diferite țări și principalele organizații internaționale.

În partea închinată conceptelor de bază, sensul și actualitatea diplomației sînt studiate cu profunzime, aducîndu-se o valoroasă contribuție la elucidarea formelor noi ale diplomației contemporane, care, în concepția autorului sînt reprezentate de diplomația multilaterală, de cea la nivel înalt și de cea tehnică. O judicioasă examinare primește fenomenul „multilateralității" care a introdus inovații în domeniul instituțiilor și metodelor diplomației, creînd noi tipuri de misiuni diplomatice. Pe drept cuvînt se subliniază însă că deși metodele diplomației tradiționale se supun unor transformări importante, din inovațiile atestate de practică nu trebuie să se ajungă la concluzia că ar exista opoziție între formele noi și cele clasice ale diplomației și nici la concluzia pripită a declinului diplomației bilaterale. Autorul dovedește că nu există o antinomie între multilateralitate și bilateralitate în diplomație, întrucît organizațiile internaționale servesc în prezent drept cadru pentru o largă afirmare a metodei clasice, a negocierilor diplomatice.

O întrebare fundamentală la care era necesar să se dea un răspuns cît mai întemeiat cu putință era aceea de a ști ce este diplomația. Există o disciplină distinctă a diplomației? Pentru a formula răspunsul, autorul analizează în adîncime funcțiile specifice diplomației, de reprezentare, de aplicare a politicii externe, de apărare și de promovare a intereselor statelor, pentru a putea desprinde concluzia că „totalitatea cunoștințelor, principiilor, normelor, ideilor care asigură îndeplinirea acestor funcții formează o disciplină aparte, cu caracter științific" (pag. 43). Este ferma convingere a autorului că diplomația repre-

www.dacoromanica.ro

zintă „o disciplină distinctă, care nu se confundă nici ca obiect, nici ca metodă cu alte discipline" (pag. 44). Specificitatea diplomației reclamă însă un vast arsenal conceptual atît pe planul practicii, cît și pe cel al examinării științifice a disciplinei. Așa fiind, întreaga abordare a problematicii volumului se face sub semnul pluridisciplinarității demersului științific, trăsătură ce se regăsește în toate capitolele cărții.

Este simptomatic pentru literatura despre diplomație publicată în ultima vreme că autorii studiilor dau o preferință tot mai vizibilă teoriilor sociologice, fără a se servi în suficientă măsură de contribuția pozitivă pe care dreptul internațional, istoria și matematicele sînt în măsură să o aducă la elucidarea celor mai complexe aspecte ale fenomene vieții internaționale. În lucrarea semnată de prof. Mircea Malița analiza sociologică se întrepătrunde cu cea istorică și juridică, găsindu-și o fericită completare în atragerea metodelor cantitative, care fără a avea o extindere marcantă în acest volum introduc o notă distinctă de originalitate și pionerat în tratarea unei materii refractare oricărei abordare unilaterală. Se cuvine a semnala însă atitudinea nuanțată a autorului care, referindu-se la tratativele diplomatice, arată că „fără a-i absolutiza rolul și fără a o concepe ca un substitut pentru celelalte metode de analiză, teoria matematică a negocierilor poate fi considerată ca un instrument auxiliar prețios și util în studiul și practica relațiilor internaționale". (pag. 291).

In absența unei istorii generale a diplomației scrisă de un autor român, Mircea Malița realizează prin secțiunile consacrate principalelor școli, o veritabilă premieră în literatura noastră, a cărei valoare nu poate fi ignorată de istorici. Desigur, în economia generală a lucrării, nu se putea acorda o pondere prea mare evoluției istorice a fiecăreia din școlile analizate, dar cele 11 școli scrutate în micromonografii permit cititorului să aibă o imagine panoramică asupra celor mai caracteristice concepții în această disciplină, de-a-lungul dezvoltării sale istorice. Merită a fi semnalată ideea autorului că istoriografia ne-a lăsat în general o imagine insuficientă și adesea deformată despre turci. Cu toată pronunțata stare de înapoiere în care s-a găsit Imperiul otoman la începutul dominației sale în Europa, diplomația nu putea fi neglijată, iar în faza de ofensivă a Semilunei aceasta se va distinge prin duritate și aroganță. În schimb, în faza de slăbire a Imperiului otoman, turcii încep să acorde atenție mai mare diplomației și negocierilor. În acest context, legătura strînsă dintre istoria Imperiului otoman și cea a țărilor române în perioada secolelor XVII—XIX, se cuvine a fi cercetată în continuare din punct de vedere diplomatic, mai ales că acea epocă a fost ilustrată de mari cunoscători români ai metodelor diplomatice europene, dar și turcești, „capabili să găsească soluții de micșorare a apăsării externe ca și de pregătire a eliberării". Citarea solilor Cantacuzinilor și ai lui Brîncoveanu care, prin cultura și experiența lor, au impus respectul diplomaților imperiilor creștine, ca și ai Porții Otomane reprezintă un îndemn pentru investigări istorice de specialitate care să valorifice întreaga contribuție a diplomației țărilor române, într-o perioadă în care soluțiile Chestiunii orientale se căutau deseori pe teritoriul patriei noastre.

Caracterizarea diplomației secolului al XX-lea reține, cu deplin temei, dezvoltarea considerabilă pe care au cunoscut-o metodele diplomatice și cu deosebire metoda negocierilor. „Intrarea într-o eră a diplomației" reprezintă o realitate incontestabilă marcată de extinderea și intensificarea dialogului în toate sectoarele de bază ale relațiilor internaționale dezarmarea, securitatea internațională și regională, asistența tehnică, cooperarea în noi domenii (atom, cosmos, oceane, mediul înconjurător, populație, alimentație, habitat etc.).

O îndreptățită critică adresează autorul ideii ridicării alianțelor militare la rangul de concept politic. El arată în mod convingător că politica și diplomația blocurilor militare sînt infirmate de realitățile contemporane ale relațiilor internaționale, care dovedesc deopotrivă viabilitatea și necesitatea unei largi colaborări internaționale, întemeiată nu pe blocuri, ci pe principiile dreptului internațional. În acest context, autorul evidențiază, cu toată vigoarea valențele ideii colaborării pașnice între toate statele, indiferent de sistemul lor politic, unică alternativă în lumea zilelor noastre. El analizează eroziunea conceptului de diplomație bazată pe blocuri și alianțe militare și supune unei critici fundamentate conceptul de diplomație de mare putere. Formula „diplomație de superputere" aparținînd lui Henry Kissinger este și ea criticată, împreună cu doctrinele care au încercat să dea consistență politicii întemeiate pe forță. Totodată, se arată că chiar în Statele Unite se accentuează ideea „multipolarității politice", ceea ce are drept consecință firească între altele, recunoașterea rolului țărilor mici și mijlocii în viața internațională.

Un aspect căruia autorul îi acordă o binemeritată atenție este dezvoltarea tot mai largă pe care o cunoaște „diplomația la nivel înalt", precum și „diplomația itinerantă". M. Malița analizează acest fenomen dictat de nevoile vieții internaționale actuale care solicită participarea factorilor cei mai înalți ai statelor la negocierea unor importante probleme internaționale, proces înlesnit în mare măsură de gradul de dezvoltare la care

www.dacoromanica.ro

au ajuns mijloacele de comunicație, ceea ce a redus în mod considerabil distanțele geografice dintre state. Consolidarea unei forme noi a diplomației contemporane — diplomație multilaterală — este și ea examinată în lumina accentuării caracterului dinamic al relațiilor internaționale din epoca noastră, ilustrat de interdependența sporită dintre statele lumii, ceea ce a făcut să crească rolul organizațiilor internaționale și în primul rînd cel jucat de Organizația Națiunilor Unite.

Dezvoltări dintre cele mai interesante și utile pe plan practic consacră autorul misiunilor diplomatice, studiind în detaliu modul în care se manifestă în zilele noastre noile coordonate ale fenomenului diplomatic caracterizat prin existența unei pluralități de state suverane. În lucrare se subliniază cu toată tăria că viața comunității internaționale continuă să se desfășoare pe temeiul solid al voinței suverane a statelor care o alcătuiesc. Așa fiind, cea mai importantă cale de armonizare a intereselor lor, și de fapt unica posibilă, o reprezintă înțelegerile, acordurile statelor suverane la care se ajunge prin negocieri bilaterale sau purtate prin canalele multilaterale oferite de organizațiile și conferințele internaționale. Raportul diplomatic misional, fie el permanent sau temporar, este disecat în toate părțile sale componente, explicîndu-se atît din punctul de vedere al dreptului internațional cît din punctul de vedere al practicii internaționale modul în care funcționează o misiune diplomatică. Autorul reușește să ordoneze un mare număr de date și idei, izbutind să cristalizeze cu limpezime caracteristicile fundamentale ale misiunii diplomatice. El reliefează pe bună dreptate finalitatea supremă a tuturor misiunilor diplomatice exprimată într-o funcție centrală, de sinteză, care polarizează acțiunea tuturor celorlalte funcții în direcția înfăptuirii unui obiectiv unic: dezvoltarea unor relații prietenești și promovarea cooperării între statul acreditar și statul acreditant. Această funcție este ilustrată, între altele, de practica statului român, citîndu-se în această privință Legea nr. 1 din 1971 cu privire la activitatea de comerț exterior, de cooperare economică și tehnico-științifică a R. S. România.

Imunitățile și privilegiile diplomatice sînt tratate în secțiuni de sine stătătoare, stăruindu-se asupra faptului că inviolabilitatea este una dintre cele mai vechi imunități diplomatice. O dată cu examinarea dreptului convențional în materie, este pusă în valoare contribuția țării noastre la opera de codificare și de dezvoltare progresivă a normelor de drept diplomatic. România s-a pronunțat consecvent pentru formularea unor norme bazate pe principiile fundamentale ale dreptului internațional contemporan, norme care să corespundă intereselor statelor suverane. Preocuparea țării noastre în acest domeniu este reflectată de încheierea unui mare număr de acorduri bilaterale care vin să consolideze eșafodajul juridic al raporturilor țării noastre cu alte state.

În mod similar, studiul misiunilor consulare oferă autorului posibilitatea de a face o incursiune asupra ansamblului evoluției acestei categorii de misiuni, oprindu-se, și de această dată, cu deosebire, la problemele privilegiilor și imunităților de ordin consular, studiate atît în termenii Convenției de la Viena din 1963, cît și în lumina practicii bilaterale în materie.

Capitolul negocierilor permite autorului dezvoltări dintre cele mai originale într-un domeniu cheie pentru întregul studiu al fenomenului diplomației în epoca contemporană. Autorul procedează la o argumentată pledoarie pentru diplomația deschisă și învederează că validitatea programului politicii externe a unei țări postulează drept condiție ca acesta să întrunească adeziunea populară, iar prevederile sale să fie rezultatul unor dezbateri dintre cele mai largi cu respectarea dreptului maselor populare de a participa la procesul complex al elaborării politicii externe.

Reflecții dintre cele mai pertinente face autorul și pe tema calității negocierilor. Este subliniată cu judiciozitate necesitatea spiritului de cooperare, încrederea, constructivitatea, elasticitatea și alte condiții de natură să înlesnească desfășurarea negocierilor în scopul realizării unui acord. Totodată se demonstrează cît de importante sînt și alte calități și anume intransigența, fermitatea și demnitatea în purtarea negocierilor. Pe drept cuvînt autorul conchide că studiul negocierilor nu se rezumă la o îndeletnicire teoretică fără aplicații practice însemnate. În opinia sa, perfecționarea metodei negocierilor conține promisiunea unei mai eficiente tratări a situațiilor conflictuale și a crizelor din viața internațională, cu efecte pozitive asupra relațiilor interstatale.

Spațiul nu ne îngăduie să stăruim asupra dezvoltărilor consacrate diplomației ad-hoc, misiunilor speciale, diplomației prin conferințe internaționale, precum și organizațiilor internaționale. Nu putem să nu semnalăm însă faptul că de fiecare dată autorul izbutește să pună în lumină participarea activă a României în vastul proces al diplomației multilaterale, desfășurată în cadrul menționat. Aceeași abordare o regăsim în secțiunile speciale rezervate diplomației economice și celei culturale. În legătură cu prima formă a diplomației se dovedește că reprezentarea intereselor economice ale statului în străinătate negocierile pe teme economice, încheierea de tratate și convenții bilaterale și multilaterale în materie reprezintă activități curente ce îmbogățesc conținutul diplomației în general.

www.dacoromanica.ro

Adăugînd participarea la activitatea organizațiilor internaționale, generale sau speciale, precum și la conferințe și congrese internaționale, diplomația economică multilaterală dobîndește o mare extindere. Teme ca planificarea, resursele naturale, industrializarea, populația, habitatul, comerțul internațional, asistența tehnică, cooperarea tehnico-științifică au intrat în mod definitiv în dialogul internațional, iar diplomația este chemată să-și aducă o contribuție dintre cele mai însemnate la stimularea activităților puse în slujba progresului economic al tuturor statelor lumii. Secțiunea privind diplomația culturală prilejuiește o utilă trecere în revistă a mecanismelor interne însărcinate cu promovarea diplomației culturale. Numeroasele inițiative avansate de România în sfera diplomației culturale, mai ales în cadrul UNESCO, vin să fundamenteze teza potrivit căreia diplomația culturală poate juca un rol tot mai mare în viața internațională, înlesnind schimbul multilateral de valori spirituale făurite de popoare.

În așteptarea unei istorii generale a diplomației românești din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi, capitolul dedicat evoluției diplomației românești din lucrarea lui M. Malița suplinește această absență și pune în lumină permanența funcțiilor clasice de reprezentare, negociere și de încheiere a tratatelor care dau conținut activității noastre diplomatice din antichitate și pînă în prezent. Autorul demonstrează pe baza mărturiilor scrise existente că înaintașii noștri au folosit arta negocierilor, practicînd o diplomație care a apelat la toate mijloacele și formele cunoscute în antichitate: adunări, solii, tratative, garanții, tratate etc. În mod special este evidențiată lucrarea „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie" care cuprinde reguli, sfaturi, principii și norme necesare cîrmuirii unei țări, dar care atestă, totodată, întreaga însemnătate ce se acorda și în vremuri străvechi tratativelor diplomatice și soluțiilor politice. Un loc aparte îl ocupă prezentarea acțiunii politice și diplomatice a lui Mihai Viteazul. Autorul conchide că „inițiativa de a negocia, rapiditatea convorbirilor, capacitatea de a traduce în fapt acordurile încheiate și de a le integra într-un cadru european, adaptabilitatea la frecventele schimbări de situații intervenite între parteneri rămîn trăsături caracteristice, definitorii, pentru diplomația română la finele secolului al XVI-lea, pentru întreaga politică externă a lui Mihai Viteazul". (pag. 413). Examinarea comparativă a dezvoltării diplomației muntene și moldovene permite autorului să ajungă la concluzia că ambele au dovedit „o concepție clară a țelurilor urmărite, o nuanțată informare și cunoaștere a desfășurării evenimentelor, o bună organizare a aparatului diplomatic necesar pentru îndeplinirea cu succes a misiunilor și pentru încheierea tratatelor și — ca și în perioadele de criză din trecut — aceeași capacitate de adaptare la schimbările ce interveneau în raporturile dintre partenerii lor și cu alte state". (pag. 418).

De o atenție specială se bucură în lucrare acțiunile diplomației românești pentru obținerea independenței naționale a țării. În această privință sînt citabile eforturile depuse înainte, în timpul și imediat după războiul de independență din 1877. Dar autorul arată în mod documentat că independența României a fost cîștigată în primul rînd pe cîmpurile de luptă, fiind proclamată solemn de corpurile legiuitoare într-un mod ce exprima voința întregii națiuni.

Analiza perioadei de pînă la cel de-al doilea război mondial îngăduie autorului să evoce cîteva din obiectivele esențiale ale diplomației românești și anume lupta pentru recunoașterea dreptului la existență al țărilor mici și mijlocii, egal cu cel al marilor puteri, iar pe de altă parte promovarea colaborării internaționale pe baza egalității suverane. În acest cadru este supusă unei minuțioase scrutări lupta diplomației românești pentru recunoașterea dreptului țării noastre de a-și desăvîrși unitatea națională. Acțiunea neobosită a marelui om politic și diplomat Nicolae Titulescu este înfățișată pe larg, evidențiindu-se contribuția sa personală la promovarea marilor țeluri ale diplomației românești, care își trăgeau originea din „interesul patriei". Pe acest teren comandamentele fundamentale ale politicii externe a României constau în lupta pentru respectarea și apăsarea suveranității, independenței și integrității teritoriale.

Acțiunile României pe plan regional sînt amplu evocate, subliniindu-se rolul de „pelerin al înțelegerii" pe care l a jucat Nicolae Titulescu, pe acest fond aducîndu-se în discuție o idee de bază exprimată de marele diplomat și anume indivizibilitatea păcii. Se știe că orice conflict este apt să genereze consecințe mondiale. De aceea, România a căutat să extindă angajamentele sale diplomatice pe plan regional, pentru a ajunge atît la alianțe cu caracter continental, cît și la înțelegeri cu vocație universală.

Studiul principiilor și structurilor organizării relațiilor externe ale Republicii Socialiste România prilejuiește examinarea coordonatelor politicii externe a țării noastre trasată de Partidul Comunist Român, sub conducerea clarvăzătoare și cu participarea activă, nemijlocită, a secretarului general al partidului, președintele țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

www.dacoromanica.ro

Autorul înfățișează principalele caracteristici ale acestei politici, continua și prodigioasa activitate a țării noastre pe tărîmul relațiilor externe care își găsește reflectarea într-o multitudine de acțiuni, în nobilul mesaj de pace, prietenie și colaborare cu toate popoarele lumii. Principiile care stau la baza politicii externe a României reprezintă un ansamblu coerent, iar promovarea lor este dictată de interesele supreme ale poporului român și de necesitatea imperioasă de a se asigura tuturor statelor dreptul la existență, la suveranitate și independență. Aceste principii corespund pe deplin năzuințelor de pace, de libertate și progres ale popoarelor întregii lumi. Constituția României conferă caracter de obligativitate acestui ansamblu unitar de norme și principii pentru întreaga conduită a țării noastre în raporturile sale cu celelalte state. Principiile vizează în primul rînd respectarea suveranității și independenței naționale, deplina egalitate în drepturi, neamestecul în treburile interne și externe, nerecurgerea la forță sau la amenințarea cu forța, integritatea și inviolabilitatea frontierelor de stat, avantajul mutual și respectul reciproc, dreptul inalienabil al fiecărui popor de a fi stăpînul propriilor destine, de a-și făuri viața și viitorul potrivit aspirațiilor și voinței sale unice. Viața internațională dovedește că respectarea indefectibilă a acestor norme de conduită, care reprezintă un tot inseparabil, este condiția sine qua non a destinderii, colaborării, înțelegerii și conviețuirii pașnice a popoarelor. Orice știrbire adusă integrității principiilor generează inevitabil neîncredere și tensiuni pe arena relațiilor dintre state, crează situații primejdioase de criză și conflict cu consecințe grave pentru destinele păcii și securității.

După cum s-a putut vedea chiar și din aceste sumare însemnări, prin ansamblul calităților sale volumul „Diplomația" depășește cu mult limitele genului. Nu sîntem în prezența unui simplu manual, după cum ar fi inexact ca acest volum să fie calificat drept încă o monografie „tradițională" adăugată la corpul vast al literaturii mondiale privind diplomația. Concepută într-o viziune originală care permite autorului să sintetizeze o impresionantă cantitate de fapte, idei și date, scrisă cu o înaltă competență, beneficiind în cvasitotalitatea cazurilor de o bibliografie la zi, riguros sistematizată, lucrarea analizată face ca literatura destul de redusă publicată la noi în țară cu privire la diplomație să se înscrie într-un rodnic schimb științific de idei. Dialogul pe marginea particularităților și funcționării diplomației nu poate fi decît binevenit într-o lume angajată în statornicirea unor noi reguli pentru conduita internațională a statelor și decisă să făurească o nouă ordine economică și politică internațională. Într-un asemenea cadru, lupta pentru o lume mai dreaptă și mai bună la care este chemată să-și aducă contribuția sa specifică și diplomația scoate și mai mult în relief valoarea unei cercetări originale românești în care valențele diplomației țării noastre sînt examinate împreună cu elementele cele mai caracteristice pentru acest pasionant și încărcat de responsabilități sector al activității umane. Se poate, credem, anticipa că această reușită a literaturii noastre de specialitate va avea un efect stimulator pentru noi cercetări într-o materie practic inepuizabilă, deoarece este ancorată într-un domeniu care nu poate cunoaște limitări: promovarea și dezvoltarea unei cooperări pașnice și multiforme între state, proces în care România socialistă se află antrenată pe măsura credinței sale nestrămutate în nobila cauză a progresului, păcii și înțelegerii.

Ioan Volcu

VASILE NETEA, *Pe drumul unității naționale. Studii și evocări.* Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975, 278 pagini

Ultima lucrare a istoricului Vasile Netea se recomandă cititorilor prin varietatea subiectelor consacrate momentelor, evenimentelor și manifestărilor politice, ideologice, culturale care s-au încadrat prin semnificația lor în aria largă a luptei pentru unitatea națională a românilor, începînd cu secolul al XVIII-lea și pînă la memorabilul act de la 1 decembrie 1918, cînd s-a format statul național unitar român. Totodată, o parte substanțială a acestor subiecte se referă la personalități marcante care, fie pe calea luptei democratice, revoluționare, fie cu armele avîntate ale scrisului au servit deopotrivă, cu credință și patriotism, ideea împlinirii străvechiului și legitimului deziderat multisecular de unitate națională.

www.dacoromanica.ro

Volumul care înmănunchează în paginile sale 13 studii și conferințe* are un numitor comun definit de autor încă din prefață „ideea originii comune a tuturor românilor locuitori în Țara Românească, Moldova și Transilvania, a continuității lor neîntrerupte pe teritoriul vechii Dacii, a unității lor de limbă și cultură" (p. 5)**.

O grupare a contribuțiilor autorului în problematica tratată se impune, îndeosebi pentru o mai lesnicioasă urmărire a studiilor circumscrise cronologic într-o epocă istorică de peste un secol. Raportate la cadrul general al lucrării studiile și conferințele au ca obiect distinct domeniile istoriografiei, presei și rolului unor personalități de seamă : cărturari, revoluționari, democrați, scriitori, istorici, memorialiști care prin viață, operă și activitate și-au gravat cu strălucire numele în fresca luptei pentru afirmarea și izbînda ideilor de unitate politică și națională a poporului român.

Cu *George Lazăr în istoriografia română* autorul întreprinde o incursiune asupra activității primilor biografi și, în același timp, eminenți elevi ai dascălului ardelean originar din Avrig, în primul rînd Ioan Heliade Rădulescu, Cristian Tell și Petrache Poenaru. Fixînd locul lui Lazăr în epocă și repercusiunile exemplului său în conștiințe înaintate ale vremii Vasile Netea subliniază că întemeietorul Școlii de la Sf. Sava a fost „unul din principalii făuritori ai spiritului național ce avea să preceadă revoluția de la 1848" (p. 17).

Mai multe considerații se fac în legătură cu data nașterii lui Gheorghe Lazăr și condițiile sale de învățătură la Cluj și la Viena, acestea fiind stabilite cu certitudine de Avram Sădeanu din Arad, autorul celui „dintîi studiu bazat pe documente inedite care a așezat biografia lui Lazăr pe un temei sigur, deschizînd totodată largi perspective pentru cercetarea ei" (p. 21). Autorul citează pe istoricul Ioan Lupaș care în comunicarea din 1915 prezentată la Academia Română cu titlul *Episcopul Vasile Moga și profesorul Gheorghe Lazăr*, lămurește conflictul dintre cei doi — superioritatea intelectuală și ideile novatoare, politice și culturale ale lui Lazăr fiind de necontestat. „Prin plecarea lui — arată V. Netea — Transilvania a pierdut un nou Șincai sau Maior, dar Țara Românească, prin înființarea școlii de la Sf. Sava, a cîștigat în Lazăr pe unul din cei mai mari deschizători de drumuri ai învățămîntului și culturii române" (p. 23).

Un rol important în aprecierea personalității lui Gheorghe Lazăr l-a avut Gh. Bogdan Duică autorul monografiei *Gheorghe Lazar* (1924) și a volumului *Viața și opera lui Gheorghe Lazăr* (scrisă în colaborare cu G. Popa Lisseanu). În cercetările sale Duică a avut în vedere la Gheorghe Lazăr omul și opera reunite în complexitatea și importanța lor.

Un capitol mai puțin cunoscut din creația lui Gheorghe Lazăr se referă la contribuția acestuia, în calitate de inginer, la lucrări efectuate în județul Prahova. Vasile Netea citează în acest sens studii mai vechi scrise de Emil Vîrtosu și destul de recente publicate de cercetătorii clujeni Teodor Mihăilescu și Bazil Popa cu privire la lucrările de „expertiza tehnică" întreprinse de Gheorghe Lazăr pe unele moșii ale județului amintit, în deceniul 2 al secolului XIX. Istoriografia marxistă din țara noastră a tratat personalitatea lui Gheorghe Lazăr în numeroase lucrări monografice, studii, care au extins și adîncit orizontul cercetării asupra vieții și operei cărturaru lui transilvănean. Dintre acestea se detașează prin profunzimea tratarii și publicarea unor materiale documentare inedite monografiile consacrate lui Gh. Lazar de George Macovescu și Gheorghe Pârnuță.

Avram Iancu în istoriografia română este un studiu dens și bogat în referințe bibliografice, o retrospectivă asupra vieții și luptei „Craiului Munților" scrisa cu pasiune și căldură. Primul istoriograf al lui Iancu a fost Nicolae Bălcescu care în discursul ținut la Paris, la 3 15 mai 1851, *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848* a reușit o emoționantă evocare a participării și rolului jucat de Iancu și tovarășii săi la evenimentele anului 1848. „Un adevărat imn închinat revoluției românilor din Transilvania" (p. 143) este caracterizat de autor discursul lui Nicolae Bălcescu. A. T. Laurian, Ioan Maiorescu, Al. Papiu Ilarian au continuat începutul făcut de omul care a întruchipat prin gîndirea sa revoluționară conștiința cea mai avansată a generației patruzecioptiste. Îndeosebi Al. Papiu Ilarian în „*Istoria românilor din Dacia Superioară* (vol. I și II, 1852) a cercetat pe o bază mai largă rolul și contribuția lui Iancu

* Dimitrie Cantemir precursor al „Școalei ardelene" latiniste. George Lazăr în istoriografia română. „România" — primul cotidian al poporului român. Manifeste, proclamații și epistole revoluționare pașoptiste. Simion Bărnuțiu luptător pentru drepturile poporului român. Relațiile lui N. Bălcescu cu cărturarii și luptătorii români din Transilvania. Geneza marșului de la 1848 al lui Avram Iancu. Avram Iancu în istoriografia română. Un nou memorialist pașoptist : Ioan Oros alias Rusu. Din legăturile lui Al. Vlahuță cu Transilvania. Desăvîrșirea unității politice a poporului român în opera lui A. D. Xenopol. N. Iorga, istoric al unității naționale. Periodicele Unirii (1918—1919).

** Trimiterile se vor face în continuare la text

www.dacoromanica.ro

în timpul revoluției de la 1848/1849, consemnînd în lucrare principalele momente din activitatea acestuia și insistînd asupra datelor de 18/30 aprilie și 3/15 mai 1848 cînd la Blaj participarea revoluționarului și patriotului s-a făcut pregnant remarcată. O importantă sursă de informații cu privire la raporturile dintre Avram Iancu și autoritățile habsburgice în anii 1850 și 1851 se întîlnește în însemnările lui A. T. Laurian și Simion Bărnuțiu. Aceștia au descris amănunțit greutățile întîmpinate de Iancu și ceilalți români la Viena, unde perfidia lui Francisc Iosif I și a miniștrilor săi față de cererile juste ale delegaților din Transilvania a culminat cu somația poliției austriece adresată grupului românilor de a părăsi în foarte scurt timp capitala imperială.

Ocupîndu-se în continuare de istoriografii preocupați de cercetarea vieții și activității lui Avram Iancu, autorul consacră pagini în care se reliefează declinul psihic al eroului și sfîrșitul său în 1872. Pentru perioada interbelică numeroși istorici au tratat în studii, monografii etc., din unghiuri diferite și, uneori aducînd puncte noi de interpretare, personalitatea lui Iancu. Ioan I. Băcilă, N. Iorga, Radu R. Rosetti sînt printre cei cu un aport substanțial în această privință.

În anii de după Eliberarea țării de sub dominația fascistă noua istoriografie întemeiată pe principiile materialismului istoric, a învățaturii marxist-leniniste a reevaluat și valorificat prin intermediul unor noi contribuții documentare și de interpretare viața, ideile și aspirațiile lui Avram Iancu. Meritorie rămîne monografia lui Silviu Dragomir, încă neegalată pînă acum, scrisă de autor în spiritul unor exigente criterii științifice — lucrarea reușind să prezinte complexitatea personalității lui Iancu „epoca luptelor îndîrjite, rolul maselor populare și vrednicia conducătorilor devotați poporului oropsit" (p. 169).

„România" — primul cotidian al poporului român. De numele profesorului Florian Aaron se asociază apariția celui dintîi cotidian românesc care prin titlu a exprimat sintetic și sugestiv ideologia națională a secolului trecut și năzuințele unui întreg popor care va reuși la 1 decembrie 1918 să-și făurească deplina sa unitate națională. Împreună cu profesorul Gheorghe Hill, Aaron Florian va redacta „România" pentru cititori, de la 1 ianuarie 1838, reușind să înmănunchieze în paginile ziarului un larg registru informațional, din țara și de peste hotare — știri cu caracter politic, literar miscelaneu.

Periodicul are meritul de a fi cultivat ideea unității politice, economice și culturale a locuitorilor din principate, subliniind prin articole și note o poziție patriotică și progresistă cu privire la spiritul de solidaritate al acestora, al căror viitor luminos se întrevedea „cu cît se vor sprijini unii pe alții între sine, *și cu cît vor lucra fiecare în parte pentru toată românimea*" („România", n. 33 din 3 martie 1838).

Caracterul de informație enciclopedică a ziarului s-a oglindit pe multiple planuri: participarea unor români la reuniuni științifice internaționale (1838 — Iacob Cihac la Congresul naturaliștilor europeni de la Freiburg) dezvoltarea învățămîntului în Țara Românească și Moldova (școli și personal didactic), relevarea unor inițiative străine în comerț și în sistemul bancar, în domeniul cercetărilor științifice mineralogice (cu aplicații practice făcute de savantul german dr. Gustav Schuler la invitația domnitorului Alexandru Ghica).

Autorul lucrării semnalează importanța articolului *„Bogăția națională"* semnat de Petrache Poenaru în numerele 109—113 din 1838 ale cotidianului „România". Acesta a prezentat de pe poziții antifeudale însemnătatea muncii în societate, a mijloacelor de credit, libertății comerțului pentru dezvoltarea edilitară a Bucureștilor. În coloanele ziarului „România" au apărut articole consacrate unor aspecte urbanistice ale capitalei Țării Românești înființării Bibliotecii Naționale de la „Sf. Sava", cutremurului de pămînt de la 11 ianuarie 1838 etc.

Meritoriu rămîne pentru istoria presei românești faptul că „România" — în pofida apariției sale numai vreme de un an — (302 numere, 1007 pagini) a constituit „o adevărată oglindă și tribună a vieții politice și social-economice, științifice și culturale a românilor de pe ambele versante ale Carpaților și, în același timp, un seismograf al tuturor fenomenelor și mișcărilor mondiale" (p. 42). Cotidianul „România" a reușit să contribuie și la perfecționarea stilului publicistic în acei ani de pionierat ai presei românești. Afirmînd în mod deschis ideea unității și solidarității naționale a românilor, prezentînd informații și materiale de presă cu caracter economic, cultural, literar ș.a. semnate de Aaron Florian, Gheorghe Hill, Petrache Poenaru, Grigore Alexandrescu. „România", prin orientarea sa progresistă s-a afirmat drept „cea mai îndrăzneață și cea mai viguroasă realizare a presei române politice anterioare anului 1848" (p. 44)

În *Periodicele unirii (1918—1919)* autorul subliniază contribuția multor, și nu mai puțin importante, organe de presă din Transilvania, Basarabia și Bucovina la lupta poporului român pentru unitatea sa națională. Publicații cum au fost la epoca respectivă „Adevărul", „Drapelul", „Libertatea" „Foaia poporului", „Glasul Ardealului", „Unirea", „Clujul", „Renașterea", „Tribuna Bihorului", „Cuvînt moldovenesc", „Glasul Bucovinei" și altele s-au transformat în adevărate

www.dacoromanica.ro

tribune ale opiniei publice mobilizînd populația românească la o intensă activitate politică și implicit patriotică pentru atingerea mărețului țel al Unirii. „Adevărul", avînd ca redactor pe Ion Flueraș, fruntaș socialist și „Românul", condus de Vasile Goldiș au fost pînă la 1 decembrie 1918 organele de presă oficiale ale Consiliului național român. Înainte de Unire, în zilele acesteia, precum și în perioada imediat următoare periodicele amintite — dar nu numai ele — au reușit să contribuie prin înflăcărate și mobilizatoare articole, note, reportaje, scrise de publiciști talentați, minuitori ai condeiului înzestrați cu fraza răscolitoare a trezirii și însuflețirii conștiințelor, la relieferea demnității patriotice și cetățenești. Autorul citează dintr-o asemenea valoroasă și reprezentativă pleiadă de scriitori, ziariști, profesori, oameni politici și alții pe Emil Isac, Alexandru Ciura, Ilie Cristea, Dante Gherman, Onisifor Ghibu etc. Prin scrierile lor ei au izbutit să contribuie ca presa acelor ani să fie o „Purtătoare de steag în perioada luptei pentru unire, a proclamării și consolidării ei ... una din principalele surse de informație" (p. 269) pentru istoricul moment 1918 și urmările sale.

Manifeste, proclamații și epistole revoluționare pașoptiste constituie cadrul de prezentare a unor semnificative mărturii concepute de revoluționarii munteni, moldoveni și transilvăneni ca mijloace de justificare și afirmare a necesității independenței și unității naționale. Alte personalități: oameni politici, publiciști-scriitori și poeți, — cadre didactice au militat hotărît pentru împlinirea acestor deziderate vechi de secole în istoria țării. Autorul citează Dorințele partidei naționale în Moldova, Proiect de constituție pentru Moldova — redactate de M. Kogălniceanu; Pămîntul moldo-românesc (Pentru viitorul și poziția lui), Românii și maghiarismul — scrise de George Barițiu, Declarația de principii a partidei naționale, exprimată de Ion Cîmpineanu și altele care au militat prin mesajul lor politico-agitatoric pentru afirmarea unității tuturor românilor din provinciile locuite de aceștia, așa cum inspirat scria C. A. Rosetti lui Barbu Știrbei la 2 decembrie 1850 „să nu mai fie moldoveni, transilvăneni etc., ci o singură națiune de români liberi și egali, fără protectori și suzerani" (p. 56). Ideea de unitate națională a străbătut viguros o bogată producție publicistică militantă prin crezul ei neclintit: formarea unei Românii libere, unite și independente.

În studiul *Dimitrie Cantemir precursor al „Școlii Ardelene" latiniste* este demonstrată cu convingere și în mod argumentat influența exercitată de opera eruditului cărturar și domn al Moldovei asupra gîndirii politice și naționale manifestate de Ion Inochentie Micu. *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* l-a inspirat pe episcopul din Blaj în formarea viziunii sale asupra Daciei Romane. Amplă și profundă va fi înrîurirea celor două importante opere scrise de Cantemir: *Hronicul* și *Descrierea Moldovei* în cercetările istoricilor Școlii ardelene: Gheorghe Șincai, Petru Maior și alții — prima lucrare constituind „un punct de plecare pentru un puternic curent istoric și național" (p. 10). Descoperitor la Viena, în 1830, a unei copii a manuscrisului *Hronicului*, Inochentie Micu a fost nu numai printre primii săi lectori ci și învățatul care a facilitat românilor vreme de peste un secol circulația operei cantemiriene. Afirmînd că *Hronicul* a fost un deschizător de drumuri în direcția cunoașterii și a celorlalte opere ale cărturarului moldovean: *Descrierea Moldovei*, *Istoria imperiului otoman*, *Viața lui Constantin voda Cantemir*, autorul situează această lucrare printre cele mai bogate surse de informații cu privire la istoria poporului român, la originea sa romană, la numele și întinderea teritoriului său, precum și la neîntrerupta sa continuitate pe acest teritoriu (p. 12)

Și alți prestigioși cărturari din Transilvania: Samuel Micu, Petru Maior, Gheorghe Șincai au descoperit în *„Hronic"* și în alte opere scrise de Cantemir argumente incontestabile privind originea românilor. Ultimul va semnala și unele neadevăruri în opera lui Cantemir (Teoria „stîrpirii dacilor" de către romani) preluată de învățații ardeleni susținători ai purității absolute a rasei și limbii române. *„Hronicul"* lui Cantemir răspîndit tot mai mult în Transilvania își va exercita influența în scrierile unor istorici români și chiar străini (Johann Christian von Engel) din secolul XIX.

Autorul *„Hronicului"* și viața sa vor forma obiectul interesului unor publicații apărute în Transilvania și Moldova. Autorul remarcă identitatea de vederi dintre cărturarii din Transilvania și Dimitrie Cantemir în legătură cu originea și continuitatea poporului român. V. Netea arată în concluzie „că ceea ce timp de aproape două secole s-a numit „Școala ardeleană" a fost în realitate însăși școala istorică românească într-o anumită fază a dezvoltării ei secolele XVII XVIII și prima jumătate a secolului al XIX-lea — o școală a luptei pentru afirmarea unității naționale, aceeași pe ambele versante ale Carpaților" (p. 16)

Despre *Simion Bărnuțiu luptător pentru drepturile poporului român* autorul a scris cu prilejul împlinirii unui secol (28 mai 1964) de la moartea remarcabilului fruntaș al revoluției burghezo-democratice din Transilvania. De la început V. Netea face precizările care se impun cu privire la Simion Bărnuțiu, personalitate extrem de controversată în

www.dacoromanica.ro

viziunea unor contemporani sau din alte generații. Istoricul V. Netea stabilește prin argumente și interpretări judicioase, realiste coordonatele gîndirii și activității lui Bărnuțiu, liniile de dezvoltare ale unui: „deschizător de drumuri în învățămîntul, în cultura și în filozofia românească, un apărător îndrăznet al limbii române, un luptător consecvent împotriva tiraniei și a întunericului feudal, un luptător pentru eliberarea națională a românilor din Transilvania și pentru cucerirea tuturor drepturilor cuvenite poporului român — un adevărat om al acestui popor, al celor mai largi revendicări ale sale, un revoluționar intransigent, un susținător al progresului" (p. 60 61). Bărnuțiu a fost nu numai adversarul politic de neîmpăcat al feudalismului ci și profesorul, filozoful, luptătorul pentru afirmarea dreptului personalității umane la existență, egalitate, libertate. El a aparat cu vehemența dreptul poporului român din Transilvania pentru limba și naționalitatea sa și a atacat cu tărie și curaj civic politica de maghiarizare forțată a românilor. Simion Bărnuțiu a avut un rol extrem de important la 1848 în stabilirea atitudinii revoluționarilor români în condițiile grele, dificile create de atitudinea obtuză si refractară a revoluționarilor maghiari cu privire la rezolvarea justă, democratică a problemei naționale în Transilvania. În discursul sau din 2/14 mai 1848 de la Blaj Simion Bărnuțiu a exprimat clar necesitatea istorică a realizării egalității între toate naționalitățile locuitoare pe pămîntul Transilvaniei. Autorul citează din discursul amintit o atare poziție înaintată: „Națiunea română dă de știre naționalităților conlocuitoare că, voind a se constitui și organiza pe temei național, n-are cuget dușman în contra altor națiuni și cunoaște același drept pentru toate, voiește a-l respecta în sinceritate, cerînd respect împrumutat după dreptate; prin urmare națiunea română nici nu voiește a domni peste alte națiuni, nici nu va suferi a fi supusă altora, ci voiește drept egal pentru toate" (p. 73). Bărnuțiu a fost unul din militanții fervenți ai înlăturării Habsburgilor, printr-o federalizare a popoarelor libere și unite între ele; ideea a expus-o și în lucrarea sa *Dereptul public al românilor*. Apreciind că Dereptul public reprezintă „o adevărată istorie a poporului român, privită prin prisma dezvoltării ideilor, fenomenelor și instituțiilor de drept" (p. 79) autorul o clasifică, prin valoarea ei, lucrarea de pionierat în fundamentarea științifică a dreptului public la români (p. 80)

Tratînd despre *Relațiile lui N. Bălcescu cu cărturarii și luptătorii români din Transilvania* autorul evidențiază influența deosebită pe care a avut-o asupra gîndirii fruntașului revoluției de la 1848 din Țara Românească lucrarea lui Petru Maior *Istoria pentru începuturile românilor în Dakia*. Legăturile nemijlocite pe care N. Bălcescu le-a întreținut cu cunoscuții cărturari transilvăneni Florian Aaron, Ioan Genilie, Eftimie Murgu, August Treboniu Laurian și alții s-au răsfrînt în opera capitală a acestuia *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul* precum și în alte studii cu conținut social și politic. Legăturile lui N. Bălcescu cu transilvănenii și bănățenii i-au lărgit orizontul istoric și politic contribuind la întregirea formației sale de intelectual și luptător patriot. Momente însemnate ale luptei românilor pentru libertate socială și națională au unit eforturile lui N. Bălcescu și ale altor fruntași transilvăneni și bănățeni înainte de revoluție, în zilele furtunoase ale anilor 1848—1849 cît și după aceștia. În 1844 Nicolae Bălcescu călătorește pentru prima dată în Transilvania unde îl cunoaște pe Barițiu care îi va publica *Puterea și arta militară la români* — mijloc de cunoaștere a lucrarii de către cititorii din aceasta parte a țării. Apariția publicației „*Magazin istoric pentru Dacia*" a contribuit și mai mult la raporturile de cordialitate dintre Bălcescu și Barițiu. Autorul acordă un spațiu mai larg răspîndirii „Magazinului" în Transilvania si Banat, bunei primiri de care s-a bucurat revista în rîndurile cititorilor. (p. 95—102). V. Netea stăruie pe larg în explicarea atitudinii lui N. Bălcescu asupra evoluției evenimentelor din Transilvania anilor 1848—1849, cînd revoluția burghezo-democrată își desfășura în condiții grele și cu dificultăți cursul ei revendicativ social și național, militînd prin participanții săi la adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 și la ideea unirii cu Țara. N. Bălcescu este revoluționarul cu vocație de patriot, democratul cu viziune largă asupra necesității solidarității și unității forțelor revoluționare din Transilvania și Țara Românească. N. Bălcescu a militat pentru crearea unui corp de propagandiști revoluționari supunînd atenției lui Eftimie Murgu, George Barițiu, A. T. Laurian, Ion Maiorescu însemnătatea principiilor democratice de unitate națională, legalitate (vot universal) în viața politică a statului. Periplului pe care Bălcescu îl va face după înăbușirea revoluției în Țara Românească la Sibiu, Brașov, Constantinopol, Debrețin, Cluj, Cîmpeni autorul îi consacră pagini din care răzbat strădaniile revoluționarilor munteni pentru o strîngere a legăturilor cu transilvănenii, de unire a forțelor conduse de Iancu și prefecții săi. Totodată, „Uniunea națională" e singurul principiu de bază, singurul principiu de mîntuire pentru noi" scria N. Bălcescu de la Constantinopol, în martie 1848, muntenilor și moldovenilor emigranți de la Paris.

www.dacoromanica.ro

Contactele și discuțiile lui N. Bălcescu cu Avram Iancu în tabăra de la Cîmpeni (sfîrșitul lui iulie 1849) conduc la clarificarea punctelor de vedere între cei doi revoluționari în fața evoluției revoluției maghiare sugrumată de intervenția habsburgică și țaristă. Preocupat de situația Transilvaniei și a conducătorilor revoluției la sfîrșitul lui 1849 și în anul următor N. Bălcescu nu va abandona ideea unității românilor. Felonia habsburgilor față de românii transilvăneni îl dezamăgește, dar nu-l dezarmează în încercările de argumentare istorică despre legitimitatea unității românilor exprimată magistral la împlinirea celor trei ani scurși de la ziua de 3/15 mai 1848, în cunoscutul său discurs (Paris, 14 mai 1851): „libertatea națională nu poate veni de la curțile împărătești și din mila împăratului și despoților, ci numai într-o unire strînsă între toți românii și dintr-o ridicare a tuturor împreună și în solidaritate cu toate popoarele împilate" (p. 126).

Deosebit de interesant ni se pare studiul *Geneza marșului de la 1848 al lui Avram Iancu*, cîntec de o largă respirație patriotică și cu o extindere în rîndurile locuitorilor Transilvaniei, nu numai în timpul revoluției ci și după terminarea acesteia. Autorul textului a fost Constantin Negruzzi care a scris *Marșul lui Dragoș* devenit ulterior *Marșul lui Iancu* „cîntec popular plăsmuit în împrejurările eroice de la 1848 ca un ecou poetic al vitejiei lui Avram Iancu și al luptătorilor din Munții Apuseni" (p. 134). Istoricul Vasile Netea aduce precizările necesare despre paternitatea acestei producții literare, arată utilizînd surse memorialistice, cum a pătruns *marșul lui Dragoș* în Transilvania insistînd asupra rolului principal pe care tribunul Nicolae Beg nescu din legiunea „Auraria gemina" l-a avut în răspîndirea pe cale orală a poeziei lui C. Negruzzi. Așadar, lui Nicolae Begnescu îi revine meritul de a fi atribuit lui Iancu un cîntec patriotic însușit de poporul din Transilvania. Iar din punctul de vedere al răspîndirii Marșului lui Iancu la vest, est și sud de Carpați destinul său este încă o confirmare indubitabilă a unității naționale românești (p. 139).

Galeria personalităților ale căror memorii îmbogățesc informația științifică despre revoluția de la 1848 din Transilvania s-a lărgit prin studiul lui V. Netea: *Un nou memorialist pașoptist: Ioan Oros alias Rusu* coleg cu Avram Iancu la Tg. Mureș, prefect al legiunii din comitatul Cetatea de Baltă și deputat în dieta de la Sibiu în anii 1863—1864. În memoriile sale — încă nepublicate — Ioan Oros consacră un cadru larg stării de efervescență politică ce cuprinsese pe tinerii români din Tîrgu Mureș în primăvara anului 1848. Memorialistul, înzestrat cu spirit critic, combate pe istoricul maghiar Jakab Elek în legătură cu afirmațiile sale privind atitudinea „pasivă" a românilor față de votul dietei din 29 mai 1848, cînd s-a hotărît uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Ioan Oros l-a cunoscut la Cluj pe Alecu Russo, arestat și închis dintr-o greșeală. Convorbirile dintre cei doi vor rememora și prezența unor revoluționari moldoveni participanți pe Cîmpia Blajului la 3/15 mai 1848.

Din memoriile amintite sînt de reținut pentru exactitatea știrilor și precizărilor necesare în vederea respectării adevărului istoric paginile consacrate mai multor bătălii purtate de români în toamna și iarna anului 1848. Rusu a călătorit în numeroase locuri din nordul Moldovei, o impresie puternică producînd asupră i Iașii — prilej de exprimare a sentimentelor sale de mîndrie patriotică și de unitate spirituală cu moldovenii. Iar o mărturie semnificativă din acest punct de vedere o realizează cu ocazia participării la un spectacol la Teatrul Național din capitala Moldovei unde „atunci am văzut ce deosebire este între noi și frații noștri din Principate cu privire la viața națională și socială" (p. 186). Intrat în conflict cu autoritățile, după 1867 cînd s-a instaurat dualismul austro-ungar, Ioan Oros alias Rusu s-a retras din viața publică din anul 1900 cînd va începe să-și scrie amintirile — sursă demnă de apreciat în memorialistica transilvăneană revoluționară.

Autorului romanului *Dan* și a vibrantei poezii 1907 istoricul V. Netea îi dedică evocarea *Din legăturile lui Al. Vlahuță cu Transilvania*. Scriitorul a manifestat constant de-a lungul întregii sale vieți un profund atașament pentru transilvăneni, începuturile publicisticii sale fiind marcate de reproduceri de poezii, proză, studii etc., în revista „Familia" condusă de Iosif Vulcan. Între 1884—1906 Al. Vlahuță a fost prezent cu regularitate în paginile publicației orădene. Receptiv la frămîntatele probleme ale vieții naționale din Transilvania care va cunoaște cu mișcarea Memorandului un moment de vîrf, Al. Vlahuță publică la 24 aprilie 1894 în „*Viața*" (revistă pe care a condus-o între 1893—1896) poezia *Eroilor martiri* în care se arăta de către autor la începutul versurilor: „Ceea ce se petrece acum în Transilvania este poate ultima rușine a veacului acestuia. Trimitem ca o salutare pioasă fraților noștri versurile de mai jos închinate eroilor martiri" (p. 198). V. Netea amintește de raporturile strînse pe care Vlahuță le-a întreținut cu scriitorii ardeleni Octavian Goga, O. C. Tăslăuanu, Sextil Pușcariu, V. Cioflec ș.a. În 1906 Al. Vlahuță s-a deplasat pentru prima oară în Transilvania, la Rășinari, unde participă la căsătoria lui Octavian Goga. Alte colaborări ale sale în publicații transilvănene se întîlnesc în „Luceafărul" (Sibiu), „Tribuna" (Arad) ș.a. Receptivitatea ardelenilor pentru creația

www.dacoromanica.ro

lui Al. Vlahuță s-a manifestat prin contribuții publicistice ale lui Iosif Vulcan, Sextil Pușcariu, D. Stoica referitoare la personalitatea și opera scriitorului român, cel care „a iubit mult pe ardeleni, i-a iubit cu o dragoste sinceră și viguroasă, concludentă și fecundă ceea ce a făcut ca și ardelenii, la rîndul lor, să-i răspundă cu aceleași sentimente de profundă și statornică iubire" (p. 190)

Unei personalități de vastă cultură și profundă erudiție istorică îi este dedicată cercetarea *Desăvîrșirea unității politice a poporului român în opera lui A. D. Xenopol.* Pentru Xenopol unirea Transilvaniei cu România reprezenta o problemă esențială în lupta pentru desăvîrșirea unității politice a poporului român (p. 204). Concepția istorică a lui Xenopol despre unirea românilor într-un singur corp politic s-a exprimat în lucrări ca : *Războaiele dintre ruși și turci și înrîurirea lor asupra țărilor române, Istoria românilor din Dacia Traiană (vol. I și VI).* Istoricul V. Netea jalonează cîteva din importantele momente ale activității lui A. D. Xenopol revelatoare pentru atitudinea fermă a autorului lor în susținerea și argumentarea ideii unității naționale : articolul *Cultura națională* (1868), prezența și discursul său la *Congresul studenților române (Putna, 15/27 august 1871)* ocazionat de aniversarea celor patru secole de la înălțarea mănăstirii Putna unde odihnesc pentru eternitate osemintele lui Ștefan cel Mare (de un mare răsunet cuvîntarea reprodusă în mii de exemplare a pătruns și circulat în toate provinciile românești (p. 208), *Lecțiunea de deschidere a cursului de istoria românilor* de la Universitatea din Iași (apărută la 1 noiembrie 1883 în „Convorbiri literare") *Studii asupra poziținii geografice a românilor* (1882)

Atras de existența și viitorul Transilvaniei A. D. Xenopol va susține cu fervoare ideea unirii provinciei cu România. El va combate printr-o recenzie apărută în 1875 în „Convorbiri literare" elucubrațiile lui R. Rösler, care nega poporului român caracterul autohton al existenței sale în Dacia. Călătorește în 1882 în Banat, anii următori în Bucovina — prilejuri binevenite în susținerea convingerilor sale pentru ca să „releve unitatea de origine, de grai, de cultură și de aspirații a tuturor românilor din Dacia Traiană (p. 215) în fața studenților din Iași, la cursul său de istorie națională (1883). Între A. D. Xenopol și mulți intelectuali din Transilvania s-au stabilit legături de strînsă cordialitate. George Barițiu, Vichentie Babeș, Alexandru Roman vor coresponda asiduu cu ilustrul istoric. Cînd a fost răsplătit cu premiul Ioan Heliade Rădulescu pentru întîiul volum din sinteza celor șase cuprinzînd istoria românilor de la începuturile acestora și pînă la sfîrșitul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, George Barițiu — raportor al lucrării — scria că unul din principalele merite ale lui Xenopol constau în demonstrarea continuității poporului român în Dacia, istoricul afirmîndu-se și prin combaterea detractorilor acestui adevăr incontestabil din istoria neîntreruptă a românilor pe teritoriul lor strămoșesc. A. D. Xenopol a fost călăuzit continuu de spiritul apropierii de transilvăneni. În cadrul „Ligii pentru unitatea culturală a românilor" el s-a pronunțat la 24 aprilie 1894 împotriva procesului intentat fruntașilor mișcării memorandiste. A conferențiat cu prilejul împlinirii unei jumătăți de secol de la adunarea de la Blaj (3/15 mai 1848) și cînd s-au aniversat două decenii de la proclamarea independenței de stat a României. În 1906 în A. D. Xenopol publică articolul *Expoziția* (de la București din 1906) *și ideea unității naționale* în care arată unul dintre rezultatele importante ale acesteia : „întărirea ideii naționale și închegarea mai puternică a unității intelectuale și de simțămînt a neamului românesc" (p. 219). Și mai departe : „Nu au venit transilvănenii, bănățenii și bucovinenii să ne vadă și să ne salute, ci o parte din Banat, o parte din Transilvania, o parte din Bucovina s-au desprins din ele și au trecut granițele cele făurite de oameni, pentru a se contopi un moment cu întregul mai cuprinzător din care fac parte (p. 220)". Istoricul V. Netea exemplifică accentuarea activității publicistice pe care A. D. Xenopol o consacră problemei unității statale în perioada premergătoare izbucnirii primului război mondial și în anii participării României la conflagrația militară. Colaborări la periodice din Transilvania și România înmănuncherea într-un volum, „Românii și Austro-Ungaria" (apărut la Iași în 1914) a articolelor închinate unității politice sînt semnificative pentru nădejdile istoricului în desăvîrșirea statului național român unitar, a cărui înfăptuire a mai avut fericirea s-o trăiască înainte de săvîrșirea sa din viață, în anul 1920.

Unitatea națională a românilor a reprezentat o constantă a cercetărilor lui Nicolae Iorga. În studiul *N. Iorga, istoric al unității naționale* autorul se referă la importanța sintezelor scrise de marele savant cu scopul declarat de a cunoaște sensul și manifestările de dezvoltare ale vieții unitare a poporului român, precum și a perspectivelor sale de viitor" (p. 225) : *„Istoria românilor în cadrul formațiunilor lor de stat"*, 1905, Gotha, 2 vol. scrisă în limba germană, *„Istoria românilor și civilizația lor"*, 1920, Paris 1 vol. *„Istoria românilor"*, București, 1935—1939, 10 vol. Ultima lucrare subliniază V. Netea „reprezintă încoronarea tuturor eforturilor sale istoriografice și lămurirea, pe cele mai largi temeiuri, a procesului de formare a poporului român, de evoluție și de realizare a unității naționale. Prin ea își dobîndea explicarea

www.dacoromanica.ro

și justificarea științifică desăvîrșirea unității naționale din 1918, și se oferea o bază de apreciere pozitivă a întregii vieți a poporului român" (p. 228). În concepția lui Nicolae Iorga toate provinciile pămîntului nostru au însemnat „România" și această concluzie a gîndirii sale istorice învederează în virtutea unor multiple argumente de limbă, teritoriu, economice, politice, culturale, spirituale etc. (p. 228—230) credința sa neștirbită în ideea unității naționale care l-a preocupat o viață întreagă. Nicolae Iorga a urmărit cu perseverență fenomenul unității românilor de-a lungul istoriei lor, călătorind neobosit în Transilvania, Bucovina, Basarabia, culegînd date și informații, cercetînd izvoare, realizînd comparații între diferite momente și perioade din evoluția poporului nostru statornic din totdeauna pe meleagurile sale, neclintit în fața încercărilor vitrege care i-au solicitat uneori la maximum tenacitatea, puterea de rezistență și resursele de apărare.

Sînt menționate de autor numeroase studii scrise de Nicolae Iorga cu privire la materializarea ideii de unitate națională încununată de mărețul act din 1 decembrie 1918 al Unirii Transilvaniei cu România (p. 240—241). Totodată se amintesc și limitele gîndirii sale idealiste, formația de om politic în fostul regim burghez, ideologia naționalistă — factori care nu i-au permis să înțeleagă bazele economice ale desăvîrșirii unității naționale, contribuția clasei muncitoare la înfăptuirea actului Unirii. În pofida unor astfel de limite opera istoriografică a lui Nicolae Iorga, conchide autorul, „consacrată civilizației populare românești și unității naționale, sprijinită pe o largă bază documentară rămîne una din sursele fundamentale ale istoriei unirii românilor și a caracterului unitar al întregii noastre vieți naționale" (p. 246).

Lucrare de riguroasă ținută științifică, cu prețioase mobiluri instructive și educative, redactată într-un stil atractiv, cald, pasionant cartea se adresează cu succes tuturor celor interesați de problema unității naționale a poporului român, constituind pentru specialiști, cadre didactice, studenți și alte categorii de cititori o sursă bibliografică de bază în care contribuțiile documentare ale autorului într-un domeniu esențial al istoriografiei noastre sînt demne de apreciat pentru competența lor.

Mircea Dumitriu

L. DEMÉNY, P. CERNOVODEANU, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI-XVIII*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1974, 287 p. Col. „Biblioteca istorică", XLII

Relații directe între Anglia medievală, limitată la o existență peninsulară și țările române au fost probabil extrem de rare sau cel puțin nu sînt confirmate în izvoare pînă în secolul al XVI-lea. Știrile despre arcași englezi la Bran (N. Iorga, *Histoire des relations anglo-roumains*, Iași, 1917, p. 5 și n. 5.) sînt eronate, nu concordă cu izvorul citat. Distanța geografică care despărțea țara Albionului de această parte a Europei, antrenarea aproape exclusivă a Angliei, pînă la jumătatea secolului al XV-lea, într-o politică occidentală, dictată de războiul de 100 de ani, apoi izolarea relativă în timpul Războiului celor două roze, făcea puțin probabile relații politice cu Moldova, Țara Românească și Transilvania. Monede engleze, postavuri englezești au circulat însă în teritoriile românești. Apariția activă, documentar atestată, a unor englezi se situează în Transilvania. Prima este cea a lui Henry Philipp (Henricus Philippus Anglus), care a profesat la Brașov dreptul civil și a devenit obiectul unor grave acuzații și a unor acțiuni ostile legate, se pare, de activitatea sa politică în oraș [1]. Regretăm că autorii nu au acordat mai multă atenție acestui personaj, limitîndu-se la menționarea din Socotelile orașului Brașov (p. 56—57).

Studiul relațiilor politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI—XVIII se deschide cu un excurs bine documentat despre primele contacte directe, economice și politice, cu Moldova și Țara Românească (sec. XVI—prima jumătate a sec. XVII), urmat de un expozeu consistent despre contactele anglo-transilvănene pînă la începutul secolului al XVII-lea [2].

[1] f. Privilegii, nr. 449, Arh. Stat. Brașov.

[2] Problema relațiilor economice a fost tratată, într-o lucrare de o mare acribie și probitate de P. Cernovodeanu, *England's trade policy and her exchange of Goods witl the Romanian countries under the later Stuarts (1660—1714)*, în col. „Bibliotheca Historica Romaniae", vol. 41, II, București, 1972.

www.dacoromanica.ro

Multiple aspecte ale problemei analizate nu au mai fost cercetate, iar informațiile păstrate sînt precare, eterogene. A fost deci nevoie de o muncă asiduă, de mare migală, în vederea detectării și a adunării unor date împrăștiate în colecțiile și publicațiile cele mai variate, de o analiză critică a surselor contemporane sau a informațiilor din diferite studii, pentru a se putea schița tabloul relativ coerent și veridic al acestor raporturi.

Sînt studiate primele contacte, prezența negustorilor englezi în Moldova și rolul Companiei Levantine, importanța privilegiului comercial din 28 VIII 1588; prezența unor pribegi și pretendenți la curtea reginei Elisabeta I, relațiile lui Aron Vodă cu Edward Barton. O expunere pertinentă este consacrată domniei lui Mihai Viteazul în lumina rapoartelor diplomatice engleze, atitudinea diplomației engleze față de evenimentele din Moldova și Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVII-lea.

Contactele anglo-transilvănene, mai bine cunoscute pînă la secolul al XVII-lea — datorită unei informații mai ample, cît și a unor studii speciale consacrate acestei probleme, sînt temeinic studiate în contextul marilor mutații ce au avut loc atît în Anglia, începînd cu Henric VIII, cît și în situația voievodatului și apoi a principatului autonom al Transilvaniei. Sînt evocate intensificarea relațiilor dintre Transilvania și Anglia în timpul lui Zápolyai, răsunetul în Anglia al răscoalei „Omului Negru", Iovan Nenada, din 1526—27; cauzele regresului în raporturile politice pe la mijlocul veacului, recrudescența contactelor în timpul domniei Elisabetei I, în cadrul unei politici engleze de anvergură europeană.

Un alt capitol dens, bine conceput și realizat, abordează problema relațiilor politico-diplomatice dintre Anglia și Transilvania în timpul războiului de 30 de ani. Detaliile sînt studiate în contextul lor continental, al războiului în care a fost atrasă ca factor activ și Transilvania principelui Bethlen. Diplomația engleză a urmărit cu atenție evenimentele, mai ales — în lumina raporturilor dintre Transilvania și Poartă, — acțiunile diplomatice ale principelui ardelean. Interesele Angliei în Europa Centrală și în sud-estul ei erau evidente, deși fluctuante, în raport cu sinuozitățile politicii principelui Bethlen. Contactele frecvente sînt apoi reduse în timpul lui Gheorghe Rákóczi I. În schimb, a fost interesantă poziția factorilor politici din Transilvania față de evenimentele majore din istoria Angliei, față de revoluția burgheză, prima revoluție burgheză de factură europeană.

Autorii studiază un aspect al acestei probleme, într-un fel de prolegomenă intitulată „Ecoul revoluției din Anglia în țările române", de fapt filiera știrilor despre evenimentele din Anglia ajunse în Transilvania și poziția conducătorilor vieții politice față de acestea. Știri despre revoluția din Anglia au ajuns în Transilvania pe multiple căi: diplomatice, de regulă prin Constantinopol, culturale, prin foi volante etc. Informațiile proveneau de obicei din mediul parlamentar și exprimau opiniile parlamentului. Importantă este și filiera religioasă, a puritanismului și mai ales a curentului său presbiterian, dar și cea a independenților, cu consecințe de loc neglijabile asupra confesiunilor practicate în Transilvania. Toate aceste știri sînt incluse organic în istoria politico-militară și confesională a Transilvaniei. Preponderența faptului istoric ardelean în care se pierd uneori datele despre revoluția burgheză, dintre care unele nesemnificative, pare însă nejustificată.

Anglia a ieșit consolidată după victoria revoluției și una din consecințele sporirii prestigiului ei internațional a fost compromisul pe care-l căuta atît Anglia, cît și Transilvania. După o clarificare a motivelor care au determinat pe Cromwell să preconizeze stabilirea de legături diplomatice cu Principatul Transilvaniei, silit de împrejurări să-și modifice poziția și să reînnoiască legături tradiționale, autorii expun pe baza unei analize critice a izvoarelor și a evidențierii subtilităților diplomatice circumstanțele care urmau să ducă la stabilirea unor contacte directe cu Anglia lui Cromwell. Cu toate rezervele față de unele aspecte ale politicii engleze, Gheorghe Rákóczi II a recunoscut *de facto* noul regim politic din Anglia, prin misiunea încredințată lui Constantin Schaum, secretarul principelui ardelean, chiar dacă nu s-a ajuns la materializarea diplomatică a acestei recunoașteri. În această parte a cărții se cuvine a fi subliniată încadrarea deosebit de reușită a trăsăturilor specifice ale politicii anglo-transilvănene în cadrul general al marilor probleme politico-militare care au constituit preocupări permanente pentru cele două părți.

În sfîrșit, un capitol bine scris, bine informat — la nivelul informației accesibile — despre contactele diplomatice și relațiile anglo-române în perioada 1660—1714, adică de la restaurația Stuarților pînă la o dată (1714) apropiată *post* et *ante* de stabilirea regimului fanariot în Moldova (1711) și Țara Românească (1716), an al tratatului de la Rastatt și Baden și cel al urcării pe tron al dinastiei de Hanovra în Anglia, anul care

www.dacoromanica.ro

marchează sfîrșitul domniei lui Constantin Brîncoveanu.

Contactele și relațiile politice anglo-române sînt încadrate în istoria politică, în cea a diplomației țărilor române și în sfera problemelor majore politico-militare ale epocii. Dar și aici se insistă prea mult asupra unor chestiuni de istorie europeană sau românească cunoscute, astfel că uneori informațiile ce privesc direct raporturile politice anglo-române se diluează în noianul de date generale.

În timpul Restaurației, monarhia britanică nu a manifestat interes față de problemele politice legate de confruntarea turco-habsburgică. „Glorioasa revoluție" din 1688 și instalarea noii dinastii a dus la modificarea radicală a politicii engleze față de situația din sud-estul european în general și față de problema orientală în special. Anglia a devenit aliata Austriei, iar politica ei în sud-estul continentului va fi imprimată de interesele legate de apărarea privilegiilor economice (comerțul Companiei levantine) periclitate de poziția Imperiului otoman. În anii 1660—1714 relații diplomatice directe cu Moldova și Țara Românească nu au existat. Contactele cu diplomații englezi se realizau, fără știrea puterii otomane suzerane, la Constantinopol. După 1660 domnii Moldovei au apelat la englezi, protejînd pe negustorii englezi și scoțieni, (în special în comerțul cu potasă), pentru a solicita în schimb intervenția forurilor diplomatice engleze de la Constantinopol în probleme personale, ca sprijinirea candidaturii la tron ș.a. Relațiile cu Țara Românească sînt la început și ele incidentale, personale, ale unor ambasadori cu domni ca Gheorghe Ghica sau fiul său. Apoi situația se modifică și Țara Românească, dar mai ales Transilvania intră din nou în sfera de interese ale Angliei. Aceste interese, influențate de succesele ei militare, au dus la recunoașterea încorporării Transilvaniei în imperiul austriac, la abandonarea cauzei curuților lui Francisc II Rákóczi.

Remarcăm competență și erudiție în investigarea — pe țări — a relațiilor politice ale țărilor române pînă la asediul Vienei (1683), apoi de la 1683 la „Glorioasa revoluție"; inițiativele diplomației engleze în criza orientală (1689—1699). Se insistă apoi asupra poziției adoptate de țările române, a contactelor diplomatice, a relațiilor lordului Paget cu Brîncoveanu și stolnicul Cantacuzino, cu Constantin Duca și Thököly; asupra rolului politicii engleze în cadrul politicii orientale, a călătoriei lordului Paget în Țara Românească și Transilvania (1702), a diplomației engleze și răscoalei lui Francisc II Rákóczi, inclusiv asupra intervențiilor acestuia la curtea engleză pentru salvarea soartei fostului principat; a atitudinii Angliei față de Moldova și Țara Românească în timpul campaniei și a păcii de la Prut (1710—1711), a informațiilor engleze despre Moldova și Tara Românească în 1712—1714 și sfîrșitul lui Constantin Brîncoveanu.

Circumstanțele au fost, după 1714, defavorabile contactelor anglo-române. Ele vor cunoaște o nouă înflorire, o dată cu stabilirea reprezentanței consulare engleze (1803), atunci cînd istoria țărilor sud-estului european au intrat, treptat, într-o nouă fază, în evul modern, cu problemele specifice acestei perioade.

Monografia *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania* suplinește un mare gol în istoriografia românească. Adunarea materialului documentar atît de împrăștiat, atît de divers ca valoare, dificultățile asamblării, au solicitat eforturi ce se cuvin apreciate favorabil. Istoria relațiilor anglo-române nu putea fi expusă decît așa cum au procedat autorii, în momentele, în fazele ei, adică problematic și nu continuativ, căci ele nu au fost continuative, permanente. Au fost relații dintre țări situate la mare distanță între ele, cu structuri, poziții și orientări de cele mai multe ori profund deosebite, predominate de interesele proprii ale Angliei, lansată pe arena politică europeană. Aceste raporturi, în desfășurarea lor, cu sinuozitățile și fluctuațiile lor, apar într-un tablou viu, de o largă ambianță, de o coerență frapantă și perfectă construcție logică. Cu descinderi în nesfîrșite detalii și analize pertinente. Cu integrarea istoriei naționale în cadrele largi ale istoriei continentale.

Cartea lui L. Demény și P. Cernovodeanu este o monografie reușită, consacrată unei teme evitată de istorici, mai ales din cauza problemelor pe care le ridică documentarea. Ea este prima lucrare *globală* despre subiect — dacă facem abstracție de modestul opuscul a lui N. Iorga, — o operă valoroasă și originală, lucrată metodic, bazată pe interpretarea judicioasă a materialului documentar. Regretăm însă că o carte atît de bună se deschide cu o „Introducere" deficitară, cu locuri comune, unele confuzii și justificări inutile. În schimb, sînt cuprinzătoare „Concluziile" și binevenit, rezumatul în limba engleză.

S. Goldenberg

www.dacoromanica.ro

ANNA-DOROTHES v. den BRINCKEN, *Nationes Christianorum Orientalium*, Kölner Historische Abhandlungen, 22, Böhlau Verlag, Köln, Wien, 1973, 551 p.

După veacuri de relativă izolare, în care informarea omului occidental asupra lumii orientale rămîne sporadică, cruciadele au stabilit pentru întîia oară de la prăbuşirea imperiului roman contacte strînse între Occident şi Orient. Din acest moment, cantitatea de informaţie din scrierile latine asupra creştinătăţii orientale sporeşte considerabil, fenomen legat de motive felurite. Cel mai important, prin cercurile largi ale societăţii occidentale angajate şi implicit, prin locul amplu ce-l ocupă în scrierile timpului, este legat nemijlocit de cruciade. O dată cu începutul mişcării, lumea occidentală sondează tot mai mult atitudinea creştinilor orientali faţă de latini, şi preocupările cresc pe măsură ce Occidentul îşi dă seama că singur nu este capabil să-şi menţină stăpînirea asupra teritoriilor cucerite în Orient în prima expediţie, cu atît mai puţin să le sporească.

În lucrarea de faţă, A. D. v. d. Brincken îşi propune să pună în lumină evoluţia imaginii creştinătăţii orientale în izvoarele latine din secolele XII—XIV. Într-o perioadă în care interesul lumii occidentale faţă de creştinii orientali cunoaşte punctul culminant. Din acest interes şi contact au avut loc importante schimbări pe planul ideilor omului occidental, mergînd pînă la concepţia lui despre structura lumii, de vreme ce, pe linia unui vechi deziderat al lui Hieronimus, centrul universului este deplasat de cartografii secolului XII de la Roma la Ierusalim [1]. Pe de altă parte, este de subliniat gama largă de atitudini faţă de comunităţile creştine din Orient, existentă în scrierile latine ale timpului, de la ostilitatea făţişă pînă la admiraţia declarată pentru evlavia şi calităţile lor militare. Lucrarea are două mari capitole, corespunzînd în concepţia autoarei celor două mari grupări ale creştinătăţii orientale. Din cea dintîi fac parte comunităţile creştine care recunoşteau deciziile conciliului ecumenic de la Chalcedon, din 451, prin care dogma ortodoxă a fost definitiv stabilită. Din acest grup, izvoarele latine vorbesc despre greci, melchiţii sirieni, georgieni, populaţiile creştine nord-pontice, chezari, goţi, alani şi cumani —, creştinii balcanici-bulgari, vlahi, sîrbi, sloveni etc., ruşi şi creştinii din Magreb — numidieni, libieni şi mozarabi. În cea de-a două grupare sînt cuprinşi partizanii celor două culte condamnate la Chalcedon, monofiziţii şi nestorienii, dintre care sînt amintiţi : armenii, iacobiţii sirieni, coptii, nubienii, etiopienii şi grupurile creştine nestoriene din India şi Asia Centrală.

Dintre toate aceste populaţii creştine, bizantinii ocupă, de departe, locul cel mai important în preocupările surselor occidentale, datorită, desigur, poziţiei lor geografice şi a împrejurării că erau printre puţinii care dispuneau de un stat puternic, capabil nu numai să joace un rol important în planurile latine de cruciadă dar să li se şi opună cu succes. Sub înrîurirea expediţiilor spre Ierusalim, motive mai vechi din literatura occidentală, precum conflictul de doctrină politică dintre imperiul german şi cel bizantin sau refacerea unităţii bisericii sub obedienţa Romei, cunosc o puternică activizare în această perioadă. Autoarea pune în lumină cele două atitudini din Occident faţă de lumea bizantină din cursul secolului XII: prima, de admiraţie mărturisită faţă de prestigiul Noii Rome, dobîndit în lupta contra perşilor şi Islamului (Richard de Cluny), şi faţă de puritatea credinţei ortodoxe (Joachimo de Fiore), cea de-a doua, cu precedente — politic motivate — întîlnite încă din sec. IX—XI, de contestare a titlului imperial al basileilor (Otto von Freising) şi a capacităţii statului bizantin de îndeplinire a funcţiei acreditate lui de către Occident (Bernard de Clairvaux). Această ultimă atitudine cucereşte tot mai mult teren, devenind dominantă la sfîrşitul secolului XII, odată cu apariţia corolarului ei, ideea înlocuirii imperiului grec cu o formaţiune politică latină [2], idee născută în condiţiile existenţei unor motive economice, politice şi religioase ale cercurilor din Occident interesate în crearea unei ierarhii latine pe malurile Bosforului. Negreşit, alţi factori, şi îndeosebi interesele materiale, au condus la evenimentele din 1204, dar acţiunea lor nu s-ar fi dovedit atît de eficace fără influenţa factorului ideologic antibizantin, cristalizat în perioada cruciadelor. Bogăţia de informaţii din izvoarele latine din prima jumătate a secolului XIII — într-un tablou întocmit de autoare (p. 445—450) cuprinzînd scriitorii latini în a căror operă apar informaţii asupra Orientului cu precădere asupra Bizanţului, numărul acestor

[1] v. den Brincken, *Nationes Christianorum Orientalium*, p. 1, În continuare, referirile la lucrare vor fi date în text.

[2] Asupra naşterii acestei idei în sec. XII, vezi excelenta lucrare semnată de Sibyll Kindlimann, *Die Eroberung von Konstantinopel als politische Forderung des Westens im Hochmittelalter*, Zürich, 1969.

www.dacoromanica.ro

autori care scriu în prima jumătate a secolului XIII (1204—1261) este egal cu al celor din patru veacuri anterioare (800—1204) — reflectă creşterea interesului occidental pentru spaţiul bizantin în condiţiile creării imperiului franc din Constantinopol. Autoarea se opreşte asupra motivelor mai puţin de natură religioasă şi mai mult de doctrină politică, ce apar la cronicarii din această perioadă. Sursele latine de după 1261 ne oferă un tablou mult mai sumar al lumii bizantine, reflectînd o scădere rapidă a interesului pentru problemele orientale după lichidarea de către Mihail Paleologul a consecinţelor politice ale evenimentelor din 1204 şi căderea ultimelor poziţii latine de pe coasta siriană. Autoarea subliniază însă pentru primii ani ai secolului al XIV-lea interesul remarcabil al scriitorilor francezi pentru problemele bizantine (Jean de Paris, Pierre Dubois), fenomen legat de visurile imperiale ale lui Charles de Valois, care revendica moştenirea împăraţilor latini din Constantinopol. Paralel, pe plan religios se înregistrează atitudini pline de înţelegere faţă de greci (Roger Bacon, Ricoldo de Montecroce). Ca şi în perioada anterioară întîlnim la pelerinii din sec. XIV o judecată mult mai blîndă faţă de Bizanţ, faţă de cea a scriitorilor care vorbeau în numele unor factori occidentali cu interese economice, politice şi religioase în Orient (p. 75).

Deosebiri importante de atitudine înregistrăm în izvoarele occidentale atunci cînd se referă la celelalte populaţii creştine chalcedoniene. Melchiţii din Siria, Palestina şi Egipt — numele le vine de la *malka*, prin care creştinii chalcedonieni sirieni denumeau pe basileul din Constantinopol, de ritul căruia ţineau — apar în surse sub denumirea de *syri* sau *suriani*. Informaţiile despre ei sînt numeroase, deşi nu totdeauna precise. Sub denumirea de *syri* dar şi de *maronites* sau *maronini* apar şi maroniţii, adepţi ai monothelismului, care şi-au luat numele de la mănăstirea Beth Maron din Apameia, de pe rîul Oronte, unde şi-au găsit principalul centru partizanii cultului impus de împăratul Heracliu. De foarte bune aprecieri se bucură din partea latinilor georgienii (abhazii, iberii şi lazii), a căror evlavie a devenit un ideal pentru participanţii la prima cruciadă. Datorită calităţilor lor militare, latinii vedeau în ei aliaţi valoroşi în lupta contra Islamului. Odată cu fondarea unui imperiu latin pe malurile Bosforului, propaganda catolică îşi înteţeşte acţiunea în răsăritul şi sud-estul Europei în scopul extinderii influenţei sale şi a găsirii de aliaţi în lupta contra grecilor schismatici. Aceste preocupări explică interesul Romei pentru creştinii din regiunile nord-pontice, care apar în surse sub numele de goţi, alani, chazani, cumani şi chirghizi, deşi este greu de descoperit identitatea etnică a populaţiilor ce se ascundeau sub aceste denumiri. Autoarea face o mult prea sumară trecere în revistă a informaţiilor asupra ruşilor şi a populaţiilor creştine din spaţiul sud-est european : bulgari, români, sîrbi, sloveni, etc. În legătură cu românii, care apar în surse sub numele de vlahi, v.d. Brincken nu face precizarea cînd textele se referă la vlahii nord-dunăreni şi cînd la cei sud-dunăreni. Tot din rîndurile populaţiilor ortodoxe chalcedoniene, sînt pomeniţi de izvoare creştinii din Maghreb (numidieni, libieni şi mozarabi) ca şi grupurile metise ortodoxe din Orient (pullani, gasmuli, turcopoli şi alţii).

Spre deosebire de chalcedonieni, care sînt socotiţi de occidentali schismatici, creştinii orientali, care nu recunoşteau dogma impusă la Chalcedon, erau consideraţi eretici. Dintre aceştia din urmă, izvoarele amintesc pe monofiziţi şi nestorieni. Între toţi nechalcedonienii, armenii sînt cei mai apropiaţi de latini. Alianţa politică a statelor cruciate cu regii Micii Armenii şi unirea bisericii armene cu Roma, factori importanţi ai politicii papale în regiune, explică locul pe care-l ocupă armenii în preocupările occidentale. Iacobiţii, cei mai hotărîţi adversari ai ortodoxiei, al căror nume vine de la episcopul de Edessa, Iacob Baradai (+578), organizator al bisericii siro-monofizite, erau răspîndiţi îndeosebi în Siria. Ostilitatea deschisă faţă de biserica ortodoxă explică atitudinea lor favorabilă pentru unirea cu Roma. Abia după a V-a cruciadă iau cunoştinţă occidentalii de existenţa copţilor egipteni — denumirea vine de la forma arabă *qibt*, care, la rîndu-i, provine de la numele dat de greci populaţiei egiptene, *aigyptoi* — al căror număr era foarte ridicat, estimat de aceste izvoare la 300.000. Socotiţi şi ei monofiziţi, deosebindu-se în realitate de aceştia au manifestat faţă de cruciaţi o atitudine rezervată. Din aceeaşi perioadă apar informaţii şi despre monofiziţii etiopieni, cărora în profeţiile de după cea de a V-a cruciadă li se încredinţa sarcina distrugerii centrului Islamului. Interesul pe care latinii l-au arătat etiopienilor se datoreşte faptului că erau printre puţinii creştini orientali care aveau un stat puternic, în stare să se opună arabilor. Tot dintre monofiziţi faceau parte şi nubienii creştini, populaţie de culoare, dispărută azi, amintită însă în izvoarele latine din secolul XIII. Mult mai puţine ştiri găsim în sursele occidentale despre nestorieni, cei mai mulţi răspîndiţi în Asia Centrală şi chiar în India. Provenind de la misionarii franciscani, care au ajuns pînă în aceste regiuni în secolele XIII—XIV, ele ne oferă o imagine favorabilă discipolilor fostului episcop de Constantinopol.

În cele ce urmează ne vom opri asupra cîtorva observaţii pe marginea lucrării.

www.dacoromanica.ro

În legătură cu conceptul medieval de *natio*, sub care erau desemnate în sursele apusene populațiile creștine din Orient, autoarea consideră că în Evul de Mijloc termenul era aplicat de occidentali exclusiv populațiilor creștine necatolice orientale, pentru a le opune latinilor, care formau *populus christianus*, poporul ales prin excelență (p. 8—10). Pentru a surprinde conținutul noțiunii, autoarea coboară în antichitatea romană tîrzie, cînd prin termenul de *nationes* erau desemnate populațiile din afara imperiului în timp ce *populus romanus* ar fi avut numai un conținut religios, fiind considerat popor ales. Mai mult, ea consideră că noțiunea arabă de *al-Umma*, care definea în califat comunitatea religioasă și politică a credincioșilor, din care erau excluși toți cei de altă credință, ar fi putut exercita o influență asupra cristalizării în Occident a noțiunii de popor ales și de *natio* în secolele XII—XIV. În realitate, conținutul conceptului de *natio* a cunoscut o importantă evoluție în condițiile profundelor schimbări politice, etnice și religioase din mileniul care desparte căderea lumii romane de perioada ce ne preocupă. Înainte de a avea și un conținut religios începînd din secolul IV, noțiunea de *populus romanus* desemna o comunitate politică, juridică și culturală, față de care populațiile din afara imperiului erau simple *nationes*, fără organizare politică, legi, civilizație și după creștinarea statului roman de altă religie. Concepția a fost moștenită de Bizanț și o aflăm prezentă în gîndirea Noii Rome pînă la căderea ei [3]. Încă din primele veacuri medievale, Occidentul cunoaște în interiorul comunității creștine (*populus christianus*) numeroase *nationes*, avînd, la început, drept criteriu de definire legăturile tribale de sînge (vezi noțiunea la Isidor de Sevilla) iar, mai tîrziu, după teritorializarea populațiilor migratoare și dispariția legăturilor gentilice, limba și obiceiurile (*in moribus et linguis*). Pentru a lua cazul regatului franc din secolele VI—VII, pe lîngă *natio Romana* izvoarele disting și alte *nationes* (francă, gotă, burgundă, bretonă), iar între numeroasele *nationes* din regatul capețian Roger Bacon cunoaște pe gallici (locuitorii din Ile deFrance), picarzi, normanzi, burgunzi și alții [4]. Așadar, noțiunea de *natio* nu este aplicată de scriitorii occidentali din secolele XII—XIV numai populațiilor creștine din Orient, iar distincția dintre diferitele *nationes* nu se face exclusiv, și nu în primul rînd, pe criterii religioase. Cît privește cristalizarea noțiunii de *populus christianus* ca popor ales, nu este cazul, după părerea noastră, să mergem la arabul *al-Umma*, ci ea are la bază conceptul antic de *populus romanus*, la care s-a adăugat influența ideii de popor ales din Noul Testament, peste care s-a suprapus, mai tîrziu, înrîurirea condițiilor istorice concrete în care a evoluat Occidentul latin pînă în secolele XII—XIV. Dimpotrivă, o influență a noțiunii ebraice și creștin-romane de popor alea asupra conceptului arab de *al-Umma* mi se pare mult mai plauzibilă.

În prima jumătate a secolului XIII se observă o totală schimbare de accent în natura intereselor din a căror perspectivă sînt abordate problemele orientale, literatura istorico-politică latină. Dacă în cursul veacului XII, chestiunea locului și funcției statului bizantin în desfășurarea expedițiilor cruciate a deținut întîietate, după 1204 motivul aproape că dispare pentru a ceda locul unei largi dezbateri în jurul raportului dintre cele două imperii. În lucrare autoarea își exprimă surprinderea față de apariția frecventă la cronicarii universali occidentali din acest timp a interpretării evenimentelor din anul 800 ca o *divisio imperii* și nu ca o *translatio imperii*, într-un moment cînd imperiul din Constantinopol fusese cucerit de latini și prin urmare, nu mai exista o concurență pentru cel occidental (p. 36). Se cuvine a fi adăugat că problema raportului dintre cele două imperii revine în aceeași perioadă cu o intensitate necunoscută pînă atunci și sub pana canoniștilor și glosatorilor occidentali și că unii canoniști și cronicari (Bernardus Compostellanul Antiquus, Gervasius de Tilbury) recunosc întîietatea imperiului din Constantinopol grație fondării sale de primul împărat creștin. Paralel, ostilitatea celor mai mulți dintre cronicarii latini față de grecii din Niceea și Epir cunoaște accente de o rară violență. Explicația acestei situații paradoxale din sursele occidentale din prima jumătate a secolului XIII trebuie căutată în consecințele pe care evenimentele din 1204 le-au avut pe planul doctrinei politice din Occident. Dacă pînă la cruciada a IV-a putea fi ignorat sau chiar contestat titlul împăraților bizantini de către teoreticienii politici latini, interpretînd evenimentele din anul 800 ca o *translatio imperii*, odată cu crearea unui imperiu latin pe malurile Bosforului lumea occidentală trebuia să ia cunoștință de existența a două imperii creștine de vreme ce chiar Innocențiu III a justificat din punct de vedere teoretic translația imperiului din Constantinopol de

[3] E. von Ivanka, *Rhomärreich und Gottesvolk. Das Glaubens — Staats — und Volksbewusstsein der Byzantiner und die Auswirkung auf die ostkirchlich-osteuropäische Geisteshaltung*, München, 1968.

Pe larg vezi la E. Ewig, *Volkstum und Volksbewusstsein im Frankenreich des 7. Jahrhunderts*, „Settimane di Studio del Centro Italiano di Studii sull'Alto Medioevo", V, 1957, Spoleto, 1958, p. 587—648; J. Szücs, *„Nationalität" und „Nationalbewusstsein", im Mittelalter. Versuch einer einheitlichen Begriffssprache*, „*Acta Historica*", Budapest, XVIII (1972).

www.dacoromanica.ro

la greci la latini în 1204[5]. Evident, atitudinea nouă pe care o observăm la canoniști și cronicarii universali în problema celor două imperii trebuie interpretată în lumina noilor realități politice din Orient și nu are în vedere imperiul bizantin ci cel latin din Constantinopol. Totodată este explicabilă și poziția acelorași autori occidentali față de împărații niceeni sau din Thessalonic, al căror program politic avea în vedere tocmai lichidarea hibridei formațiuni politice latine de pe malurile Bosforului și refacerea vechii unități imperiale bizantine.

În sfîrșit, autoarea consideră că reapariția în primii ani ai secolului XIV a interpretării încoronării imperiale a lui Carol cel Mare ca o *divisio* și nu ca o *translatio imperii* stă sub semnul pretențiilor de amestec în treburile statului ale lui Bonifaciu VIII (p. 44—45). Cel puțin în cazul autorilor francezi, credem că recunoașterea unui imperiu pe malurile Bosforului, pe lîngă cel din Roma, se explică prin pretențiile lui Charles de Valois la coroana basileilor din Constantinopol, moștenită de la împărații latini. La acești autori reține atenția natura argumentelor cu care unii rezolvă problema raportului dintre cele două imperii. Abandonînd interpretarea ideii de imperiu ca o misiune încredințată de papă regilor germani pentru apărarea bisericii (advocatus ecclesiae) — dominantă la canoniștii și cronicarii din prima jumătate a secolului XIII, — interpretare prin care era soluționată și problema celor două imperii, în primii ani ai veacului XIV un Ricobaldo de Ferrara și alții au în vedere numai un argument istoric, raportul dintre capitalele celor două imperii, Roma-Constantinopol, din punct de vedere al vechimii lor. Schimbarea profundă din natura argumentelor stă sub semnul progreselor secularizării ideii de stat sub Frederic II și Manfred și anunță pe autorul lui „Defensor pacis".

În ansamblu, autoarea reușește numai pe alocuri să domine literatura problemei și să depășească tonul descriptiv, fapt pentru care interpretările personale sînt puține. Bazată pe o vastă literatură (p. 463—501), din care nu lipsesc surse inedite, lucrarea are meritul de a fi înfățișat un subiect, care pînă în prezent a cunoscut tratări numai în aspectele sale particulare.

Stelian Brezeanu

[5] Stelian Brezeanu, *„Translatio imperii" und das Laterinische Kaisertum von Konstantinopel*, „Revue roumaine d'histoire", XIV (1975), nr. 4, p. 607—617.

www.dacoromanica.ro

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNIEI

* * * *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească* XI, *(1593—1600). Domnia lui Mihai Viteazul*, Institutul de istorie „N. Iorga" Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, 721 pagini + 20 fotocopii. Volum întocmit de Damaschin Mioc și Ștefan Ștefănescu.

Ideea de a se strînge și publica în volum documentele din timpul domniei lui Mihai Viteazul, a fost excelentă și s-a încadrat în suita manifestărilor jubiliare prilejuite de împlinirea a 375 ani de la înfăptuirea unirii celor trei țări române sub sceptrul voievodului muntean.

Ni se pune, așadar, la dispoziție o masă de documente legate de activitatea internă a lui Mihai Viteazul, dîndu-ni-se astfel posibilitatea de a formula unele considerații pe marginea acestei perioade — una din cele mai tulburătoare din istoria medievală a Țării Românești. Din punct de vedere diplomatic, documentele publicate reprezintă o etapă semnificativă din evoluția cancelariei domnești și reflectă, într-o măsură sensibilă, transformările care se succed într-un ritm alert, mai ales în sfera relațiilor agrare din ultima decadă a sec. al XVI-lea.

Dar, mai întîi, un scurt calcul statistic elementar și totodată foarte sugestiv. Volumul cuprinde 426 documente; deci cu 108 piese mai mult decît în colecția DIR, din aceeași perioadă de timp. Colectivul de lucru s-a străduit să includă în volum toată producția de acte emise de voievod, cît și cele redactate în afara cancelariei domnești[1]. Din acest punct de vedere și în comparație cu decada precedentă (1581—1590), activitatea justiției din Țara Românească a fost mult mai întinsă și îndeosebi mai variată în această perioadă. În vreme ce sub Mihnea Turcitul și Petru Cercel s-au redactat în afara cancelariei domnești 28 acte — dintre care numai 2 în limba română, — sub Mihai Viteazul, inclusiv Nicolae Pătrașcu (22 acte) și Simion Movilă (3 acte), — numărul acestora s-a ridicat la 80. Jumătate din ele (40) au fost scrise în limba română, atît dincoace cît și dincolo de Carpați. Dacă la acestea mai adăugăm încă 18 acte — 7 românești și 11 slavone — din perioada 1591—1593, ultima decadă a sec. al XVI-lea se dovedește o etapă importantă în lupta limbii române pentru cucerirea cancelariei domnești — cu 47 acte românești față de 51 slavone. Așadar, saltul limbii noastre e remarcabil și va continua să sporească odată cu începutul sec. al XVII-lea.

Deocamdată se impun următoarele constatări:

— Spre sfîrșitul sec. al XVI-lea sporește numărul actelor redactate în afara cancelariei domnești atît în limba română cît și în slavonă.

— La această activitate juridică — să-i spunem „extra domnească", — participă marii dregători, dar și înalte fețe bisericești, care judecă diferite litigii și fac declarații de supunere și ascultare față de domn.

— Pentru început, competența lor e limitată și inegală.

— Deși limba română dă tîrcoale cancelariei de la curte, totuși tradiția și sacralitatea slavonei ca limbă oficială i se împotrivesc. Însă, la sfîrșitul decadei, sub auspiciile cancelariei, se redactează două acte — e adevărat, fără prea mare importanță dar, totuși, în limba română. Primul, o poruncă a lui Mihai vodă din 14. IV. 1600 către Dumitru, mare vornic în Țara Românească, iar celălalt provine de la Nicolae Pătrașcu din același an (1600, sept. 15) prin care întărește lui Pîrvul logofăt ocină la Pereni. Ambele acte au păstrat în slavonă formula devoțiunii, intitulația, menționarea denumirii de „ispravnic" și data, — ca două formule finale de învestitură.

— În sfîrșit, numeric, limba română ajunge din urmă slavona, iar prefacerile social-economice din primele decenii ale sec. al

[1] Deși se publică în volum 11 acte, cele mai multe dintre ele emise în capitala Moldovei, totuși sîntem informați că un alt lot de documente a rămas în seama colectivului de la Iași.

www.dacoromanica.ro

XVII-lea îi vor înlesni treptat pătrunderea în incinta cancelariei domneşti, pînă la înfrîngerea definitivă a slavonicei.

★

Orice s-ar spune, sub aspect formal, cancelaria domnească nu se prezintă pe măsura faptelor de arme şi a idealurilor politice ale voievodului Mihai. Este vorba de o domnie relativ scurtă, în timpul căreia s-a pus totuşi în circulaţie un număr impresionant de acte fără loc şi dată sau cu date incerte. Nu s-a respectat cu rigurozitate conţinutul formularului diplomatic. Însă, e interesant că nici unul din cele 30 de acte, care poartă semnătura voievodului (m. pr.) nu prezintă această deficienţă ; de unde am putea trage concluzia că atît marele logofăt — şeful cancelariei — cît şi diecii nu-şi dădeau de fiecare dată osteneala şi mai ales în lipsa domnului, ca redactarea actului să nu conţină vicii de formă.

Ne-am fi aşteptat, de asemenea, ca cel puţin unul sau chiar mai multe din cele şase acte solemne (24. II. 1598 ; 27. V. 1598 ; 6. IX. 1598 ; 16. IV. 1599 ; 4. VIII. 1599 şi 28. VIII. 1599) să fi continuat, ca o ipostază de trecere spre secolul următor, gustul artistic cu care caligrafii au miniat, cu deosebită măiestrie, două acte solemne din cancelaria lui Mihnea Turcitul (17. XII. 1586 şi 20. IV. 1589). Şi asta cu atît mai mult cu cît pisarii acestor două hrisoave, Stan logofătul şi Neagoe logofătul, — ca şi foarte mulţi dieci din decada anterioară se întîlnesc şi la curtea lui Mihai Viteazul. E adevărat că unul din acte şi anume acela din 6. IX. 1598 — prin care voievodul muntean achiziţionează un număr de 23 sate în jud. Romanaţi — formează obiectul unei ornamentaţii monocrome : invocaţia simbolică, iniţială şi monograma sînt turnate cu aur.

Însă, aceste absenţe, fără o mare importanţă, pălesc în faţa măreţiei pe care Mihai vodă a conferit-o scurtei sale domnii. Chiar activitatea cancelariei domneşti testează, într-o formă subtilă, însă convingătoare, voinţa de stăpînire şi putere a voevodului peste cele trei ţări române. În nici o altă domnie nu s-au emis acte de cancelarie în atîtea oraşe şi sate ca în timpul lui Mihai Viteazul. În afară de Bucureşti şi Tîrgovişte, fiecare din aceste localităţi — Gherghiţa, Ploieşti, Tîrgşor, Grădiştea, Argeş, Ceptu-roaia, Străjeşti, Gura Teleajănului, Craiova, Caracal, Alba Iulia, Făgăraş, Iaşi, Tabăra de la Hotin — unde completul de judecată al cancelariei domneşti a statuat asupra unor probleme litigioase, a devenit, măcar pentru o singură zi, oraş de scaun al ţărilor române.

E sigur că voievodul era însoţit pretutindeni de un grup de boieri divaniţi şi de grămătici care să redacteze eventualele acte emise de domn. Ba chiar şi marii dregători emiteau acte, în limita competenţei lor, suplinind astfel o parte din atribuţiile domnului. Aşa procedează, de pildă, Teodosie, mare logofăt, care, la Alba Iulia fiind, dă nemeşului Olasi Janoş o carte la mînă — *scrisă românește*, — un fel de salv-conduct, ca să fie slobod „a-şi aduce jupîneasa de la Lugoj" (1600, mai 4).

În perioada cînd Mihai Viteazul se afla în Ardeal, oameni din Ţara Românească, mînaţi de diferite nevoi şi pricini, pornesc spre Transilvania solicitînd intervenţia voievodului muntean. Din păcate, nu ni s-a păstrat actul de cancelarie, emis foarte probabil la Alba Iulia, prin care Mihai Voda acceptă ca jumătate din satul Gropşani (astăzi jud. Olt) să i se vîndă pentru 24 000 aspri [2], şi nici un fel de protocol despre litigiul acut, ajuns în faţa domnului în cetatea de scaun a Ardealului, dintre satele Fureşti, Novaci şi Suseni, pe de o parte şi boierul Preda, mare ban al Craiovei, pe de altă parte [3]. În acelaşi timp, grămăticii, care însoţesc pe domn, Oancea logofăt, Crăciun, Iera logofăt şi Marco logofăt, redactează acte, fie în limba română sau slavonă, la Alba Iulia, Făgăraş şi Iaşi, conferind astfel cancelariei domneşti un caracter de universalitate românească.

★

Din punct de vedere al *conţinutului*, documentele din acest volum oglindesc cu prisosinţă fenomenele social-economice care frămîntă societatea românească din ultima decadă a acestui secol. Sub influenţa dezvoltării pieţei externe, se accelerează procesul formării marilor moşii, proces care, la această dată, operează pe întreaga zonă a Europei de Răsărit. Odată cu creşterea domeniilor se agravează şi situaţia ţăranilor aserviţi, al căror număr sporeşte continuu, aşa cum precizează şi prof. Şt. Ştefănescu în *Cuvîntul înainte* la această ediţie.

În această privinţă, volumul cuprinde cîteva hrisoave — înţelegem prin aceste acte solemne — care marchează în mod elocvent o nouă etapă din evoluţia cancelariei domneşti. Ţinînd pas cu ritmul prefacerilor social-economice din sînul societăţii româneşti, cancelaria curţii caută să spargă tiparul formularului diplomatic care, pînă la această

---

[2] Vezi actul din 1605 sept. 3 în *DIR*, *B. Ţara Românească*, veacul XVII, p. 194 195.

[3] Actul din 1608 mai 19 în DIR, p. 309—310.

www.dacoromanica.ro

dată, avea o tradiție de aproape două veacuri și jumătate, și să ingurgiteze deodată cît mai multe tranzacții. De pildă, hrisovul din 1599 august 4 — emis în favoarea lui Stoica vistier — conține nu mai puțin de 38 tranzacții, pentru care înavuțitul boier plătește impresionanta sumă de aproape o jumătate de milion de aspri. În fapt, e vorba de mutații în lanț, care acționează profund în sfera dreptului de proprietate, creîndu-se astfel condiții pentru trecerea spre regimul latifundiar din veacul următor. Atari acte, „monumentale", nu prin dimensiunile lor, ci prin volumul tranzacțiilor și numărul impresionant al părților puse în mișcare pe vaste întinderi de pămînt — numai actul din 1598 sept. 6 cuprinde peste 520 de antroponime, imposibil de contopit — ne oferă pentru istoria diplomației noastre un complex de probleme care ilustrează pe de o parte, capacitatea inventivă a spiritului românesc, iar pe de alta fenomenele sociale cu toate implicațiile lor, de la finele acestui veac[4].

★

Colectivul de lucru a întocmit acest volum, ținînd seama de toate criteriile unei astfel de publicații, intrate în tradiția științifică a istoriografiei noastre. Lucrarea e precedată de un *Cuvînt înainte* semnat de Șt. Ștefănescu, care a și colaborat la prelucrarea materialului și de o scurtă *Prefață* la ediție. Urmează o bogată *Bibliografie* a lucrării și *Rezumatele* documentelor. Pentru ca personalitatea marelui voevod să apară cît mai întregită, se publică la urma documentelor și un număr de 11 extrase din actele de cancelarie, ulterioare domniei lui Mihai Viteazul. Cele 90 de mențiuni care s-au scos din producția cancelariei domnești din Țara Românească pînă la 1625, privitoare la domnia lui Mihai Viteazul, ilustrează faptul, fără putință de tăgadă, cît de adînc pătrunsese faima lui Mihai vodă în conștiința contemporanilor. Urmează lista a 162 documente cărora li s-au rectificat *datele* — muncă dificilă și în general cu rezultate aproximative, dar absolut necesară. Indicele onomastic cuprinde exact 100 de pagini în care s-a procedat la localizări și identificări.

În sfîrșit, un indice de materii foarte interesant și oricît ne-ar ispiti nu mai putem stărui asupra unor denumiri de instituții, din lipsă de spațiu. Colectivul de lucru, din care au făcut parte : Marieta Adam, Constantin Bălan, Maria Bălan, Saşa Caracaş, Ruxandra Cămărăşescu, Olimpia Diaconescu și Coralia Fotino, a depus eforturi remarcabile ca într-un timp record, cu multă rîvnă și pricepere, să aducă „Viteazului", cum îi spunea Nicolae Iorga, un neprețuit omagiu.

Tr. Ionescu-Nișcov

[4] Dată fiind importanța lor, vom reveni cu un studiu special asupra acestor documente.

EKKEHARD VÖLKL, *Das Rumänische Fürstentum Moldau und die Ostslaven im 15. bis 17. Jahrhundert*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1975, 123 p.

Aspecte ale relațiilor culturale ale Moldovei cu slavii răsăriteni, așa cum au fost puse în lumină de istorici români și străini, mai ales ruși și sovietici, sînt detașate, în această carte, din cadrul lor fragmentar și alăturate, cu un remarcabil spirit de sinteză, într-o expunere cursivă care înfățișează, sobru dar convingător, rolul jucat de principatul român în dezvoltarea vieții intelectuale a rutenilor și rușilor. Documentele și interpretările care reliefaseră o serie de influențe sau contribuții, sub forma unor donații de manuscrise sau a unor fondații, au fost recitite și resistematizate de autor, care a regăsit legăturile și semnificațiile lor profunde; ampla bibliografie adăugată la sfîrșitul lucrării atestă temeinicia investigației care a izbutit să elucideze un important capitol de istorie a culturii europene.

Profesor la Universitatea din Regensburg, E. Völkl a pornit de la constatarea că „izvodul moldovenesc", acea manieră specifică scriptoriilor din Moldova care a fost imitată de caligrafii din centrele slave din nord, face parte dintr-o activitate susținută de transmitere a operelor bizantine din sud spre nord, așa cum o atestă scrierile care au pornit din mănăstirea Bistrița sau Putna spre Lvov sau Moscova sau Kiev. Se poate vorbi, așadar, despre rolul de intermediar cultural pe care l-a îndeplinit Moldova în secolele XV—XVII, spre sfîrșitul perioadei un rol de apărător al tradiției în fața asalturilor confesiunilor catolică și protestante, care ascundeau vădite tendințe expansioniste politice dinspre apus. După ce a contribuit decisiv la canalizarea celei de „a doua influență sud-slavă" asupra culturii ruse, cultura din Moldova a exercitat o influență și mai puternic marcată ceea ce autorul denumește fericit drept de un spirit original în epoca în care a înflorit „Renașterea română", mijlocul secolului XVII și cea de a doua parte a lui, cînd și-au desfășurat activitatea Dosoftei, Nicolae Milescu și Varlaam.

www.dacoromanica.ro

Istoric atent la contextul social-politic al fenomenelor culturale, E. Völkl observă similitudinea de situaţii în Ţara Românească şi Moldova, introduce în expunere date ample privitoare la Transilvania, cu precădere referitoare la Maramureş, direct legat de viaţa locuitorilor din Pocuţia şi nordul Moldovei, oferind astfel o imagine coerentă a eforturilor depuse de cărturarii români de pretutindeni în apărarea tradiţiei de cultură cu rădăcini în marea ecloziune de inteligenţă şi frumuseţe din Bizanţ. Nu numai în paginile despre Vasile Lupu, referirile la Matei Basarab sînt ample, dar în numeroase locuri expunerea îmbrăţişează destinul întregului popor român, urmînd, în fapt, desfăşurarea evenimentelor reale, care au legat într-o strînsă interdependenţă soarta ţărilor române; astfel, în capitolul în care este înfăţişat sinodul de la Iaşi din 1642 îndreptat împotriva asalturilor calvinismului, expunerea se întoarce firesc spre evenimentele din Transilvania evocînd rezistenţa opusă de Ilie Iorest şi Sava Brancovici. Implantate în mediul social-politic în care au fost elaborate, operele apar ca produse ale unor cărturari care au gîndit şi compus într-un anume mediu intelectual şi ca atare nu pot fi transportate dintr-o cultură într-alta după bunul plac al cîte unui exeget iluminat de detalii biografice complet nesemnificative; opera lui Eustatie de la Putna apare aici (p. 46) ca un produs al unei şcoli muzicale în plină înflorire şi care s-a impus, apoi, pînă departe spre est, după cum au constatat specialiştii în muzica răsăriteană care au întîlnit în Moscova secolului XVII melodii (raspev) de origini diverse, printre care şi „putnevskij raspev". A atribui opera lui Eustatie unei alte culturi pe considerente străine de viaţa culturală din centrul în care Eustatie a lucrat, mănăstirea Putna, este o încălcare a normelor elementare ce dirijează reconstituirea istorică.

Elementele principale care dezvăluie influenţa exercitată de cultura română din Moldova asupra rutenilor se grupează în jurul activităţii mitropoliei de la Suceava care a preluat curînd rolul Haliciului şi al mănăstirii Peri, devenind centrul de rezistenţă împotriva unirii cu puterea de la Roma, preconizată de actul unirii de la Brest din 1596; în acest context, autorul insistă asupra diligenţelor depuse de prinţul Constantin Ostrozki de a crea un front unit format din patriarhia de la Istanbul, biserica moscovită şi ierarhia „valahă", adică moldovenească (p. 47—48), precum şi asupra relaţiilor dintre ierarhi, a ctitoriilor româneşti, mai ales asupra legăturilor cu compania negustorilor din Lvov, „frăţia" care a beneficiat de asistenţa materială a principilor şi boierilor moldoveni, paragrafe speciale fiind consacrate sprijinului dat de Movileşti şi de Miron Barnovschi. Vorbind despre activitatea lui Petru Movilă, autorul remarcă faptul că mitropolitul care adresase sfaturi fratelui său Moise, aflat pe tronul Moldovei, şi-a mărturisit ataşamentul faţă de locurile natale răspîndind în răsărit cultul sfîntului Ioan de la Suceava, devenit sfînt naţional, în secolul XVII. O menţiune specială este acordată eforturilor depuse de „unificatorul ţărilor române", Mihai Viteazul, în vederea consolidării rezistenţei comunităţilor ortodoxe din Podolia. Un spaţiu mai larg este acordat sinodului de la Iaşi care a marcat voinţa Moldovei de a interveni activ în dezbaterile culturale, extrem de vii în acele decenii de confruntări deschise.

În ceea ce priveşte influenţa exercitată asupra culturii ruse, autorul trece în revistă legăturile dinastice care le-au favorizat, pentru a insista asupra *Cronicii moldo-ruse*, elaborată în Moldova şi amplificată în Rusia, a consultaţiei mitropolitului Vasile, în polemica dintre ţarul Ivan al III-lea şi mitropolitul Gherontie, a unor ctitorii; din secolul XVII, puterea în ascensiune a Rusiei şi decăderea puterii politice a Moldovei au limitat capacitatea de iradiere a centrelor de cultură manuscrisă din Moldova, într-o vreme în care a început să fie tipărită carte în limba greacă, iar limba română s-a impus biruitoare în cultura din spaţiul carpato-danubian. De altfel, autorul remarcă, în încheiere, faptul că Moldova a îmbrăţişat în sfera acţiunii sale culturale spaţiul nord-estic, în timp ce Ţara Românească a sprijinit popoarele de la sudul Dunării; din secolul XVII înainte, cultura română îşi afirmă puternic individualitatea sa, prin cartea tipărită în limba celor mulţi. Tocmai această observaţie exactă a autorului ar fi putut să-l îndemne să acorde mai puţin credit etichetelor la care recurge în cîteva rînduri, acceptînd delimitări operate de textologi („perioada slavona", „perioada grecească"), dar inoperante în istoria culturală pe care nu o marchează limbile de circulaţie internaţională folosite, ci dinamica activităţii intelectuale, surprinsă cu pricepere de autor; or, la viziuni înnoitoare, ca aceea care răzbate din cartea de faţă, sînt necesare şi denumiri noi, adecvate conţinutului. Merită, de asemenea, să fie corectate cîteva scăpari, precum atribuirea operei „Floarea Darurilor" călugărului Tomasso Gozzadini, operă scrisă de un laic italian, după cum a demonstrat, prin solidele sale cercetări, Maria Corti (p. 18); cartea „Imitatio Christi" a fost tradusă de Udrişte Năsturel în slavonă şi nu în română (p. 84); privitor la semnificaţia asediului Constantinopolei în cadrul frescelor exterioare moldoveneşti, de adăugat studiul fundamental al lui Sorin Ulea din „Studii şi cercetări de istoria artei", 1963, 1.

www.dacoromanica.ro

Ekkehard Völkl se ocupă frecvent de viața intelectuală din perioada următoare „Renașterii" din secolul XVII, după cum știe să urmărească multiplele fire care au legat acțiunile desfășurate concomitent în Moldova, Țara Românească, Transilvania. Mai mult, el pune în lumină trăsături specifice culturii române, ca atunci cînd vorbește despre „toleranța" românească, despre fermitate și statornicie în apărarea unor principii de viață (p. 32). De-a lungul expunerii, autorul surprinde factori de înnoire, dar și constante de civilizație. Această capacitate de înțelegere a unui fenomen extrem de complex, întemeiată pe o documentație aproape exhaustivă, îndreptățesc pe cititor să aștepte din partea autorului o sinteză asupra rolului întregii culturi române în cadrul culturii europene, în secolele XV—XVII.

Alexandru Duțu

PETRE OPREA, *Prospectări în arta românească*, București, Edit. Litera, 1973, 161 p.; *Peregrinări în arta românească*, București, Edit. Litera, 1975, 132 p.

Cel dintîi dintre cele două volume realizate de Petre Oprea este alcătuit dintr-o serie de articole care încearcă să prezinte probleme și subiecte neexplorate sau puțin deslușite din bogata și prea puțin cunoscuta istorie a artei noastre, mai ales din secolul trecut. Asupra unora din ele ne vom opri în cele ce urmează.

Studiul *Participări românești de arta plastică în secolul al XIX-lea la expoziții internaționale* prezintă rolul important al manifestărilor internaționale pentru cunoașterea creației noastre dincolo de hotarele țării. Prima participare românească la o expoziție internațională a fost cea de la Paris din 1876, comisar al acestei expoziții fiind Alexandru Odobescu. Au expus: G. M. Tattarescu, Mișu Popp, Henri Trenk, N. Grigorescu, Carol Popp de Szatmary, Karl Stork. La următoarea expoziție universală (Viena, 1873) România a fost reprezentată de artiști de renume ca: Th. Aman, N. Grigorescu, Szatmary, Tattarescu, H. Trenk, K. Stork. La expoziția universală de la Paris din 1889 România a participat din inițiativă particulară, deoarece guvernul a refuzat să organizeze participarea la această manifestare prilejuită de sărbătorirea centenarului Revoluției franceze. Au expus printre alții: N. Grigorescu, G. D. Mirea, G. M. Tattarescu, I. Georgescu, St. Ionescu-Valbudea, — N. Grigorescu și G. D. Mirea au obținut o medalie de argint, I. Georgescu și St. Ionescu-Valbudea, o medalie de bronz. La expoziția din 1900 de la Paris, România a fost reprezentată de artiști care nu se numărau printre cei mai reprezentativi pentru creația artistică românească a acelei epoci. Autorul evidențiază piedicile și greutățile întîmpinate de artiștii celei de a doua jumătăți a secolului trecut în dorința de a se remarca în cadrul unor expoziții internaționale. Autoritățile au dat prioritate prezentării produselor industriale și agricole ale țării și s-au preocupat mai puțin de reprezentarea creației artistice.

Într-un alt articol autorul prezintă Muzeul Cornel Medrea înființat în 1948, unul din puținele muzee din lume dedicate exclusiv sculpturii. Muzeul conține peste 240 lucrări, reușind să dea o imagine cuprinzătoare asupra întregii creații artistice a sculptorului.

Articolul *O revistă satirică antidinastică de la începutul secolului al XX-lea: Ariciul*, aduce date despre această inedită revistă, care după aprecierile autorului a apărut în 1902 și care nu este menționată în minuțioasa „Bibliografie a periodicelor românești dintre anii 1831—1906" întocmită de I. Bianu și N. Hodoș.

Stavropoleos, prima sală permanentă de expoziții din România este un studiu foarte util pentru cunoașterea istoriei artei românești. Inaugurată cu prilejul serbării încoronării din 1881, sala de expoziții Stavropoleos, situată peste drum de biserica cu același nume, a fost prima sală permanentă de expoziții din țara noastră. La expoziția inaugurală de la 9 mai 1881 au fost prezentate lucrări de Th. Aman, I. Andreescu, G. Panaitescu-Bardasare, E. Grant, N. Grigorescu, S. Henția, G. D. Mirea, G. M. Tattarescu. În această sală expune în 1882 tînărul Ioan Andreescu proaspăt sosit de la Paris. În același an sînt expuse și o serie de lucrări ale unor artiști de seamă ai epocii: N. Grigorescu, S. Henția. Au fost organizate apoi expoziții personale ale artiștilor: G. D. Stahi, G. D. Mirea, I. Georgescu. În 1883 expun Andreescu și Aman. Sala este apoi folosită pentru expoziții organizate de Școala de Belle Arte din București.

„Pseudonimele unor cronicari plastici (1875—1930), constituie un adevărat îndreptar pentru cei ce studiază evoluția istoriei artelor plastice și a criticii de artă în țara noastră. Dintre aceste pseudonime amintim pe cele ale unor personalități de seamă ale culturii românești: A. Baltazar, Al. Bogdan-Pitești, N. D. Cocea, I. Minulescu, I. Rusu-Sirianu, Fr. Sirato, Fr. Storck, N. Tonitza.

Demn de a fi amintit este și studiul *Cu privire la expertizele tablourilor de artă românească (secolele XIX și XX)*. Autorul face un scurt istoric al expertizelor și amintește

www.dacoromanica.ro

importanța acestora aducînd la cunoștința cititorului că numai la Grigorescu cifra falsurilor se ridică la 1000, la Luchian — 400 și Andreescu — 200. Pînă în 1950 nu se poate vorbi de o metodă științifică de cercetare a picturilor, sau de oameni competenți care să aibă atribuții certe. Se dau cîteva exemple în care în mod voit unele picturi căpătau atribuții dinainte dictate. După ce în țara noastră au fost introduse metode științifice de cercetare (în special în laboratoarele de restaurare ale Muzeului de artă al R. S. România), expertizele tablourilor au început să fie făcute pe baze științifice și muzeografii au putut fi ajutați în această dificilă sarcină, de a certifica dacă un tablou este sau nu autentic.

★

Al doilea volum, ce este de asemeni o culegere, abordează o gamă tematică destul de diversificată, remarcîndu-se prin competența și seriozitatea cu care sînt abordate subiectele.

Primul studiu, cu care Petre Oprea abordează probleme ale dezvoltării artelor plastice în România din secolul trecut și prima parte a secolului nostru, este *Artele plastice în România în timpul primului război mondial 1916—1918*. Războiul pusese capăt unei etape înfloritoare în dezvoltarea artelor plastice în țara noastră, dar chiar în timpul desfășurării sale, deși o parte din artiști erau mobilizați pe front, s-au organizat atît la București cît și la Iași, numeroase expoziții. În 1917 în Bucureștiul ocupat, sub egida autorităților germane, s-a deschis o expoziție cu lucrări de artă germană din colecții românești și au fost organizate un întreg șir de expoziții personale. De asemenea a fost prezentată o expoziție a artiștilor români, printre expozanți numărîndu-se membrii societății Tinerimea Artistică : G. D. Mirea, N. Vermont, St. Popescu, J. Al. Steriadi, Cecilia Cuțescu-Storck, I. Strîmbulescu, Gh. Petrașcu, D. Paciurea, Fr. Storck. Se amintește faptul că în 1918 la Iași au expus pictorii care au fost pe front pentru „a executa după natură scene de război" : C. Ressu, D. Hîrlescu, St. Dimitrescu, A. Băeșu, O. Han, C. Medrea. După încheierea păcii — susține autorul — Iașul întrece Bucureștiul în ceea ce privește organizarea expozițiilor de artă plastică.

În *Note asupra învățămîntului artistic particular la București în ultimul pătrar al secolului al XIX-lea*, cunoscutul critic de artă încearcă să facă o documentată prezentare a acestui important fel de instruire în meșteșugul artelor plastice. Înființate la București și Iași în 1864, cele două școli de belle arte care puneau bazele unui învățămînt artistic în România, nu puteau face față cerințelor mereu crescînde ale elevilor doritori să deprindă în special mînuirea penelului. În afara celor care frecventau aceste școli mai existau și alții care erau lipsiți de mijloace materiale și în felul acesta pentru a se instrui erau nevoiți să trebăluiască pe lîngă un artist pentru a-i fura meșteșugul. S-a făcut tot mai mult simțită lipsa unor cursuri particulare de artă așa că cîțiva artiști și cîteva societăți artistice au luat inițiativa organizării lor. N. Grant, St. Nestorescu, probabil Th. Aman, I. Mincu, G. D. Mirea, I. Georgescu au avut atelierele deschise pentru inițierea în domeniul artelor plastice, în special a celor tineri. S-a înființat o Academie de pictură (1888), Școala de pictură și sculătură pentru doamne și domnișoare de pe lîngă Ateneul Român (1894), Școala de desen și pictură de pe lîngă Cercul artistic (1895). Din păcate penuria mijloacelor de informare (știrile din presa vremii sînt extrem de parcimonioase), l-a privat pe autor de date care ar fi fost foarte valoroase pentru cunoașterea acestui atît de important capitol al artei românești.

Satul Vlaici — motiv de inspirație pentru pictori vine cu date noi în legătură cu prezența unor pictori peisagiști la conacul din Vlaici al colecționarului Al. Bogdan-Pitești. Acesta a invitat la conacul său ca să picteze, din 1909 pînă în 1924 — anul în care a murit — numeroși pictori români printre care C. Ressu, N. Dărăscu, M. H. Maxy, care atrași de frumusețea peisajului oltenesc au creat unele tablouri de certă valoare în peisagistica românească.

Articolele pe care le conține cartea ne dezvăluie pasiunea autorului de a cerceta cu asiduitate și minuțiozitate izvoarele și în special presa vremii, pentru a ajuta la descifrarea unor capitole puțin cunoscute sau necercetate ale artei românești. Meritul său este de a fi tratat subiecte neabordate pînă acum, punînd totodată la dispoziția cititorului o bogată bibliografie.

Nicolae N. Rădulescu

* * * „*OLTENIA*", *Studii și comunicări. Istorie*", *Craiova*, Muzeul Olteniei, 1974, 236. p.

Volumul cu acest titlu cuprinde comunicările prezentate la sesiunea științifică organizată de amintitul muzeu la 16—18 nov. 1973.

Contribuțiile, în număr de 28, îmbrățișează un vast registru de preocupări care se distribuie de la epoca neolitică pînă la istoria contem-

www.dacoromanica.ro

porană; alături de probleme privind istoria Olteniei, sînt tratate şi unele aspecte ale activităţii muzeistice. Multiple şi variate, temele discutate în acest volum se refuză unei prezentări amănunţite în cadrul unei semnalări restrînse.

Să amintim totuşi că studiile privind istoria străveche şi veche a Olteniei urmăresc probleme ca aşezări şi locuinţe din cultura Vinča (Doina Galbenu) rezultatele săpăturilor de la Locusteni care au dat la iveală materiale din perioada de trecere de la neolitic la bronz (cultura Cernavoda III. Aspectul Dobrotcşti) (C. Tatulea şi M. Nica), aria şi interpretarea etno-istorică a culturii Basarabi (sec. VIII—VII î.e.n.) (Al. Vulpe), mormîntul de incineraţie de la Slatina (sec. IV—III î.e.n.) (M. Buloi), considerat dacic, atribuire care ridică problema revizuirii mai vechilor descoperiri din Oltenia considerate drept celtice, castrele înălţate de împăratul Hadrian în jurul muntelui Cozia (C. Vlădescu şi Gh. Poenaru Bordea, monumente votive din epoca stăpînirii romane (Constantin C. Petolescu), o insignă romană militară de la Romula ce ar putea fi atribuită legiunii I Italica,(Doina Berea), locuinţa romană tîrzie descoperită în 1973 la Sucidava datată sfîrşitul sec. IV-începutul sec. V şi a cărei incendiere s-ar fi produs în timpul atacului hunilor din 408—410 sau a unor populaţii nord-dunărene neidentificate (V. Barbu).

Două studii sînt consacrate problemelor de numismatică antică şi anume L. Mărghitan şi I. Andriţoiu, prezintă douăzeci de monede de la Dyrrhachium şi Apollonia (sec. III II î.e.n.) descoperite la Daneţi, jud. Dolj. Aspecte ale circulaţiei monetare în castrul de la Slăveni, a cărui faze de creştere şi descreştere este minuţios urmărită de Gh. Poplian, iar D. Tudor întreprinde un util bilanţ al cercetărilor de arheologie romană în judeţul Olt întreprinse între anii 1947 1972 la Sucidava, Slăveni şi Romula-Malva.

Istoria medievală este prezentă în volum prin studii privind tezaurul monetar de la Izvor-Dolj din sec. XV XVI (O. Tudoran), informaţii inedite din anii 1719 1737 despre agricultură, relaţiile agrare, meşteşuguri, comerţ, fiscalitate şi administraţie, din Oltenia, îndeosebi Craiova, culese din protocoalele administraţiei austriace păstrate la Arhivele Statului din Sibiu (C. Şerban), piese şi monumente ale epocii brîncoveneşti conservate în colecţia muzeului Olteniei şi în Craiova (Z. Garau) şi o problemă de geografie istorică: informaţii documentare despre două sate astăzi dispărute de pe Valea Lotrului — Prisaceanii şi Luncanii (P. Bardaşu). Pentru perioada de tranziţie de la feudalism la capitalism, un interes deosebit prezintă cercetarea Ileanei Petrescu sprijinită pe materiale inedite de la arhivele statului din Rm. Vîlcea, asupra aspectelor transhumanţei ţăranilor transilvăneni în Oltenia în prima jumătate a secolului al XIX-lea (atitudinea autorităţilor Ţării Româneşti, regimul preferenţial acordat ţăranilor transilvăneni, locurile de aşezare şi ocupaţiile desfăşurate de ei) şi studiul lui S. Purcee privind navigaţia pe Olt întreprinsă de la sfîrşitul sec. al XVII-lea pînă în 1869 (materialul documentar atestă o intensitate deosebită în navigaţia pe Olt la începutul sec. al XIX-lea, în a doua jumătate a aceluiaşi secol, dezvoltarea reţelei feroviare reduce progresiv interesul pentru navigaţia pe acest rîu).

Dintre figurile generaţiei paşoptiste sînt evocaţi fraţii Petrache şi Costache Romanescu care au desfăşurat, la Craiova o vie activitate în slujba revoluţiei (N. Romanescu).

Un interes deosebit prezintă două studii consacrate raporturilor agrare la începutul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea. Cel dintîi, datorat lui Cezar Avram, urmăreşte pe baza documentelor inedite din arhivele statului de la Craiova, aplicarea legiuirii agrare din 1851 în judeţul Olt. Cel de-al doilea, pe care l-am socoti piesa de rezistenţă a volumului, abordează gencza legii tocmelilor agricole (martie 1866). Autorul, I. Pătroiu, sprijinit pe o amplă bază de informaţie, deopotrivă editată şi inedită, supune unui nou examen împrejurările în care a fost elaborată legiuirea amintită. El conchide că legea tocmelilor agricole exprimă raportul de forţe dintre gospodăria moşierească şi cea ţărănească şi că promulgarea ei a fost rezultatul interesului comun al moşierimii şi al marii majorităţi a burgheziei care îşi realiza veniturile dintr-o economie covîrşitor agrară" (p. 166). Atît Al. I. Cuza cît şi M. Kogălniceanu au fost ţinta unor puternice presiuni pentru a accepta această lege, iar refuzul lor se numără printre cauzele care au dus la înlăturarea domnului Unirii.

Date abundente despre sprijinul acordat de masele populare din judeţul Dolj efortului militar din timpul războiului de independenţă, se găsesc în articolul lui Alexandru Dinu care arată, între altele, că amintitul judeţ s-a situat pe locul I pe ţară în ceea ce priveşte rechiziţiile de pîine, făină, pesmeţi, berbeci şi oi.

Foarte utilă pentru studiul istoriei industriei româneşti este contribuţia lui Vladimir Osiac privind dezvoltarea industriei metalurgice, textile, alimentare, forestiere etc. în Oltenia în anii 1901—1914. Semnalăm cu deosebire anexele privind principalele întreprinderi industriale din Oltenia apărute în această perioadă şi tabelul fabricilor şi atelierelor mari din Craiova, din 1904.

Istoria contemporană beneficiază de două contribuţii.

www.dacoromanica.ro

Luchian Deaconu și M. Vechilu prezintă date noi, de cel mai mare interes, privind procesele intentate comuniștilor și antifasciștilor, judecate la Craiova în 1936, între care rejudecarea procesului conducătorilor grevelor muncitorești din ianuarie-februarie 1933.

Autorii semnalează manifestațiile de solidaritate cu cei judecați, organizate de forțele democratice din Oltenia, manifestații care au spulberat planurile cercurilor guvernante de a izola pe fruntașii luptei proletariatului și ai mișcării antifasciste. Aceeași noutate de informație distinge și studiul lui Traian Udrea care reconstituie cu minuțiozitate acțiunile de cucerire a prefecturilor Dolj și Romanați la sfîrșitul lunii februarie 1945.

Pe lîngă studiile de muzeografie de care am amintit volumul cuprinde și o cronică a activității — pe cît de intensă pe atît de variată — desfășurată de muzeu în anii 1973—1974.

Culegerea *„Oltenia". Studii și comunicări*, se remarcă prin abundența materialului inedit, arheologic și documentar. Studiile sînt axate pe probleme și aspecte de interes major ale istoriei naționale. Înmănunchind contribuții prețioase, culegerea vestește un început a cărei continuare îndreptățește cele mai frumoase speranțe.

Petre Ardeiu

ISTORIA UNIVERSALĂ

J. A. S. GRENVILLE, The Major International Treaties, 1914—1973. A History and Guide with Texts, London, Methuen and Co Ltd, 1974, 575 p.

Pentru cei preocupați de evoluția lumii după primul război mondial, lucrarea pe care o prezentăm reprezintă, în opinia noastră, un prețios instrument de lucru întrucît oferă textul, integral sau parțial, al principalelor tratate, acorduri și convenții internaționale încheiate în perioada 1914—1973. Mai mult decît atît, fiecare text este plasat în contextul istoric, autorul încercînd a stabili relațiile dintre diversele acte prin reconstituirea condițiilor care au dus la încheierea lor.

Cele 19 capitole ale volumului sînt precedate de o *Introducere* (p. 1—14) în care J. A. S. Grenville se oprește asupra noțiunii de tratat internațional, scoțînd în evidență rolul, forma, structura, redactarea și vocabularul acestui gen de documente diplomatice. Istoricul britanic subliniază că tratatele internaționale sînt încheiate între state suverane și presupun existența acestora, avînd ca scop principal crearea unor drepturi legale sau a unor obligații între părțile semnatare (p. 7).

Capitolul I al lucrării este consacrat acordurilor secrete și tratatelor încheiate în timpul primului război mondial (p. 15—37), iar tratatele care au marcat sfîrșitul primei conflagrații mondiale, precum și unele documente referitoare la Societatea Națiunilor sînt concentrate în capitolul al II-lea (p. 57—92).

De remarcat că al doilea capitol înglobează nu numai textele principalelor tratate din anii 1919—1920, rod al Conferinței de pace de la Paris, ci și a altor documente internaționale menite a consacra raportul de forțe pe plan mondial. Astfel, aici sînt incluse Tratatul și Convenția de la Lausanne din 24 iulie 1923; tratatele încheiate în urma Conferinței de la Washington (noiembrie 1921-februarie 1922) precum și diverse tratate referitoare la Orientul Mijlociu, ca de pildă Tratatul de alianță anglo-irakian din 30 iunie 1930 sau Tratatul de alianță anglo-egiptean din 26 august 1936 (p. 48—58).

Relațiilor dintre marile puteri europene, respectiv Franța, Marea Britanie, Germania și Italia, în perioada 1921—1933, le este consacrat cel de-al treilea capitol al volumului prezentat (p. 93—111). Documentele incluse se referă la problema reparațiilor, la crearea unui sistem de securitate regională (Locarno sau Pactul qvadripartit din 7 iunie 1933), precum și la chestiunea dezarmării.

Atenția cititorului este reținută de semnificația acordată de istoricul britanic Tratatelor de la Locarno. Acestea au marcat, în opinia autorului, abandonarea politicii de impunere, la nevoie prin sancțiuni militare, a prevederilor Tratatului de la Versailles (p. 93). Pentru Germania, afirmă J. A. S. Grenville, Locarno a fost răsplata înțelegerii cu care Republica de la Weimar a acceptat reglementările teritoriale stabilite, la Versailles, pentru vestul continentului, în schimbul avantajelor concrete pe care creșterea sentimentului de securitate națională a Franței le putea avea asupra refacerii integrale a suveranității germane, asupra stabilirii controlului aliat în domeniul armamentelor învinșilor și pentru obținerea evacuării înainte de termen a întregii zone renane ocupate (p. 96).

Al IV-lea capitol al lucrării este consacrat Franței și aliaților acesteia, din răsăritul Europei, în perioada 1921—1939 (p. 112—128). Textele se referă la relațiile Parisului cu

www.dacoromanica.ro

Cehoslovacia, Polonia, România și Iugoslavia. Documentele de bază care au marcat apariția, pe arena internațională interbelică, a Micii Înțelegeri și a Înțelegerii Balcanice sînt incluse în această parte. Istoricul britanic apreciază că politica franceză în răsăritul continentului nostru, deci și față de România, avea ca scop cîștigarea de aliați în vederea asigurării preponderenței militare față de Germania care renăștea (p. 112).

Relațiile Uniunii Sovietice cu statele vecine, precum și cu marile puteri sînt analizate în capitolul V al lucrării (p. 129—160). Nu mai puțin de 29 de tratate, acorduri și convenții internaționale semnate și de U.R.S.S. sînt incluse în acest capitol, evidențiind linia ascendentă a rolului statului sovietic în relațiile internaționale interbelice.

Documentele referitoare la prăbușirea statu-quoului teritoriului stabilit în conferințele de pace de după primul război mondial, sînt incluse în cel de-al VI-lea capitol al culegerii (p. 161 174). Corespunzînd, din punct de vedere cronologic, etapei 1931—1938, actele din această parte a volumului reconstituie declanșarea agresiunii japoneze în Manciuria, refacerea mașinii de război germane, formarea Axei Roma—Berlin, precum și situațiile de criză generate de agresiunea fascismului împotriva Abisiniei, Spaniei și Austriei. Toate acestea au marcat prăbușirea definitivă a sistemului de securitate creat prin tratatele de pace de după 1918 și care s-a bazat, după cum subliniază J. A. S. Grenville, pe două elemente principale: realizarea unei balanțe militare favorabile Franței și Marii Britanii și menținerea prevederilor tratatelor de pace din 1919—1920 (p. 161).

De la pace la războiul mondial în Europa și Asia, 1937—41, este titlul capitolului al VII-lea care, prin textele prezentate, evidențiază originile imediate ale celui de-al doilea război mondial (p. 175—203). Documentele reunite aici refac evoluția evenimentelor internaționale în perioada martie 1938—septembrie 1939, precum și evoluția războiului pînă la intrarea în conflict a Uniunii Sovietice și a Statelor Unite.

Cel de-al VIII-lea capitol este consacrat relațiilor dintre U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie în perioada 1941—1945 (p. 204—217), iar cel de-al IX-lea ne prezintă o imagine de ansamblu a principalelor conferințe interaliate din anii 1943—1945, care au avut ca trăsătură dominantă, în opinia autorului, tentativa de reconciliere dintre politica militară de alianță din timpul conflagrației și elaborarea unui program pentru reglementările postbelice din Europa și Asia (p. 218—240).

Geneza Organizației Națiunilor Unite este foarte bine conturată de textele incluse în capitolul al X-lea (p. 241—262). Se fac referiri la principalele momente ale creării O.N.U., respectiv: Declarația de la Londra, 12 iunie 1941; Declarația Națiunilor Unite, 1 ianuarie 1942; Conferința de la Dumbarton-Oaks, august—octombrie 1944 și Conferința de la San Francisco, din aprilie—iunie 1945.

Restul de 9 capitole ale lucrării sînt consacrate perioadei 1945—1973 și se referă la principalele tratate, inclusiv la cele de pace, încheiate după al doilea război mondial. Acestea fiind, în general, bine cunoscute, considerăm că nu este necesar a le prezenta amănunțit.

O listă cu lucrările de referință (p. 552—561), precum și un index (p. 563—575) încheie volumul pe care-l prezentăm și pe care-l considerăm a fi interesant și util.

După știința noastră, ne aflăm în fața primei lucrări care reunește principalele documente internaționale ale perioadei 1914—1973. Evident că autorul a fost pus în fața unor dificile probleme de selectare, dacă ținem seama de faptul că în întreaga etapă au fost încheiate nu mai puțin de 20.000 de asemenea acte interstatale (p. 1).

Desigur că lucrarea înregistrează și unele minusuri. Astfel, ca o observație de natură generală, credem că utilizarea de către autor a termenului generic de tratat internațional pentru toate documentele incluse în volum poate crea confuzii. Foarte dese referiri se fac la convenții, acorduri pacte etc. care, din punct de vedere teoretic și practic, sînt deosebite de tratatele propriu-zise.

De asemenea, am putut constata unele erori de informare în partea istorică care precede textele. Pentru a da un singur exemplu, J. A. S. Grenville vorbește, în legătură cu războiul civil din Spania, de „... o brigadă internațională de aproximativ 18.000..." voluntari (p. 165). Este însă, în general, dată cifra de 35.000 de luptători pentru 6 brigăzi internaționale care au existat în timpul războiului civil spaniol[1].

Considerăm că asemenea lipsuri sînt, totuși, minore și că ele nu scad valoarea lucrării profesorului englez J. A. S. Grenville,

[1] Cf. *Voluntari români în Spania, 1936—1939. Amintiri și documente*, București, Edit. politică, 1971, p. 100; Jacques Delperrie de Bayac, *Les brigades internationales*, Paris, Fayard, 1968, p. 386.

www.dacoromanica.ro

care ne-a oferit un prețios instrument de lucru. Dată fiind încadrarea istorică a textelor prezentate putem aprecia că ni s-a oferit ceva mai mult decît o simplă culegere de documente, mai ales că unele dintre tezele și explicațiile aduse de autor pot fi acceptate. Prin toate acestea se poate afirma că scopul propus, acela de a oferi un volum util și accesibil, a fost pe deplin atins.

Nicolae Dascălu

PETAR BORBIĆ, *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки прилози* (Istoria chirilicei sîrbești. Contribuții filologico-paleografice), Beograd, 1971, p. 533 cu 312 reproduceri [1]

E un fapt îndeobște cunoscut că primele state feudale românești s-au aflat, chiar de la început, în calea circulației unor forme și instituții pornite din Bizanț și receptate direct sau prin intermediul slavilor sudici. Unele și-au aflat locul în sistemul de organizare statală, altele au ancorat mai cu seamă în cancelaria domnească. Aceasta din urmă constituie prima poartă prin care elemente de diplomatică bizantină pătrund în spațiul românesc. E cert că, în faza inițială de organizare, formațiile statale românești prezintă o fermă acuitate față de valorile instituționale venite de aiurea. Fascinația Bizanțului n-a cucerit numai societatea feudală românească, ci și pe aceea a banatelor și despotatelor sîrbești, creindu-se astfel o zestre balcanică comună. În această privință țările române au fost antrenate pentru mai multă vreme în aceeași competiție receptivă cu statele de dincolo de Dunăre. Contactele au fost facilitate — printre alte condiții de natură politică — și de circulația spre ținuturile de la nordul Dunării a textelor slavone de ritual solicitate de biserică.

O bogată literatură religioasă, învesmîntată în grafie chirilică — ceasloave, tetracvanghele, minee, sinaxare, trebnice, pariinii, texte apocrife și hagiografice și altele, — a jucat rolul de păstrătoare a unei tradiții a scrisului și slavonei; însă, a constituit, într-o anumită interpretare politică a evenimentelor istorice — și o pavăză față de înaintarea spre Răsărit a cultului catolic. Acest fapt i-a conferit chirilicei o anumită vigoare și persistență, remarcabile mai ales în ținuturile cu populație neslavă. În ce ne privește, laicizarea chirilicei s-a făcut fără dificultăți, în sensul că actul nostru de cancelarie — provenind din mai multe izvoare — a fost totuși primul text laic scris în chirilică. Pe această cale, scăpată din strînsoarea tiparelor conservatoare ale textelor religioase, scrierea chirilică din cancelaria domnească a urmat o evoluție avîntată și capricioasă.

★

Aceste considerații ne sînt sugerate de lectura lucrării pe care o semnalăm aci. Autorul ne informează, în prefață, că pune în circulație rezultatele prelegerilor sale de la facultatea de filozofie din Novi Sad și de la cursurile pentru perfecționarea cadrelor de bibliotecari din Serbia. Monografia de format mare (20×27) cuprinde două părți, text (232 p.) și reproduceri (300 p.). Profesorul Borbić abordează istoria chirilicei sîrbești — care prezintă aspecte comune cu scrierea chirilică românească — în contextul amplu al paleografiei slave, de la întocmirea acestui alfabet, jumătatea secolului al IX-lea, pînă la finele secolului al XVII-lea. Fără a ocoli problemele nodale și adesea litigioase ale chirilicei, autorul le definește cu claritate și le discută pe baza unei serioase bibliografii de specialitate.

În primul capitol, consacrat *Istoriei scrisului și paleografiei*, Borbić tratează printre altele origina etnică a vechii limbi slave, precum și cunoscuta problemă a întîietății în timp a celor două alfabete, chirilic și glagolitic, fără a pune însă concluzii definitive. Trecînd la *Izvoarele pentru studiul scrisului slav*, autorul distinge trei categorii: texte glagolitice, chirilice și materiale epigrafice, la care se adaugă textele chirilice redactate în Rusia sec. al IX-lea.

Destul de interesant mi se pare capitolul referitor la *Răspîndirea graftei în țările sîrbești*, în care autorul încearcă o periodizare a chirilicei, din punct de vedere istoric. Pornind de la analiza particularităților morfologice și terminologice ale unor texte chirilice asupra cărora nu e locul să stăruim aci prof. Borbić admite că, începînd din secolul al XII-lea, ficare veac constituie o perioadă proprie în evoluția chirilicei sîrbești. Pentru aceasta, el urmărește transformările intervenite în sistemul grafiei din cursul fiecărui secol (XII—XVII), ca și întrepătrunderile diferitelor tipuri de scriere: uncială, semiuncială, minusculă, cursivă, în manuscrise, acte și alte „materiale grafice", cum le numește autorul. Într-un capitol următor, Borbić se ocupă cu folosirea și dezvoltarea cursivei sîrbești în cancelaria Raguzei și cea bosniacă. Dealtfel, statele sîrbești au fost supuse unei

[1] Semnalînd această lucrare, Nicolae Edroiu a citit *Djordjić* în loc de *Borbić* și *чирилице* în loc de *ћирилице*., (Vezi, „Studia universitatis Babeș-Bolyai". Series Historica, Cluj, fasc. 1, 1974, p. 133—134.

www.dacoromanica.ro

evoluții inegale în timp, după urma căreia s-au creat diferențieri etnice, care se resimt și astăzi. În astfel de condiții, au existat acolo mai multe cancelarii, să le zicem „domnești", a căror activitate se situează pe planuri diferite.

E de remarcat numărul mare de *dieci*, *pisari* și *logofeți*, formați la școlile locale, dintre care unii au ajuns pînă în țările române, ca acel „Gheorghie sîrbin și peveț" menționat în actul din 2 octombrie 1454, de la Petru Aron[1].

În contextul chirilicei sîrbești, cancelaria bosniacă a cultivat o grafie aleasă cu o seamă de particularități, care au creat un tip aparte de chirilică, numită *bosanciță*.

★

Cele 312 reproduceri constituie un material foarte prețios pentru cine studiază evoluția paleografiei slave în cancelariile eclesiastice și laice din această parte a Europei. Pe noi ne interesează îndeosebi chirilica actelor de cancelarie care a avut o evoluție proprie și foarte productivă. În această privință, chirilica actului nostru de cancelarie, mă refer mai ales la Țara Românească, a stat în contact permanent cu cea sîrbească. Reproducerile publicate în această lucrare sînt mai mult decît elocvente. Autorul compartimentează și acest material după criteriul cronologic, — începînd cu un fragment dintr-o evanghelie grecească de la finele secolului al VIII-lea și încheiat cu cel de al IX-lea și pînă la cărțile tipărite din epoca modernă.

Întrucît autorul reproduce și cîteva documente românești din secolele XV și XVI, implicit admite și răspîndirea chirilicei sîrbești la nordul Dunării. În ce măsură chirilica sîrbă — ale cărei particularități par încă din secolul al XII-lea, — pătrunde în cancelaria domnească a țărilor române, constituie o problemă foarte interesantă pentru istoria diplomaticei românești. Ne place să credem că autorul a procedat la o selecție riguroasă, în sensul de a fi ales cele mai grăitoare texte care, supuse unei sumare analize comparative, cedează ușor sub povara copleșitoare a performanțelor de mare frumusețe grafică realizată de actul nostru de cancelarie domnească.

Lucrarea e însoțită de un indice și de bogate note bibliografice — 130 la număr — care ne oferă o informație exhaustivă asupra problemelor dezbătute de autor. După studiile lui Gregor Čremošnik și Vladimir Mošin, privitoare la paleografia și diplomatica sîrbă, monografia prof. Borbić pune cu mai multă stringență necesitatea cercetărilor de diplomatică sud-est europeană comparată.

Tr. I.-N.

JOSE ITURRIAGA, *A Siglo y Medio de nuestra Vida Independiente*, /Mexico/, Una edicion de Cultura y ciencia politica, A. C., 1971, 95 p.

Între ultimele lucrări ce analizează trecutul apropiat al Mexicului se situează și cea redactată de consilierul Jose E. Iturriaga — de la președinția Republicii Mexicului — ,care ne-a vizitat țara în toamna anului 1974.

Volumul de mai sus — în concepția autorului schema unei cărți în pregătire — se prezintă în mod succint (unele aspecte ale evoluției social economice a societății mexicane în epoca modernă și contemporană).

Chiar de la început autorul lucrării atrage atenția că progresul acestei țări s-a datorat efortului susținut, tenace și conștient al poporului mexican.

La obținerea independenței Mexicului în anul 1822, țara avea o suprafață de patru milioane kilometri pătrați (limitată la acea epocă de Oceanul Pacific, California de Nord, Noul Mexic, Texas, Peninsula Florida, Golful Mexicului și Panama. Respectînd drepturile pe care fiecare popor le are de a-și alege propriul său destin și avînd ca bază Pactul Federal din 1824, Guatemala, Honduras, El Salvador, Nicaragua și Costa Rica au optat pentru segregarea de teritoriul originar.

În anul 1848, după un război prelungit aproape timp de doi ani cu S.U.A. teritoriul național al Mexicului s-a redus aproape la jumătate. Peste cinci ani o parte din statele Sonora și Cishua au fost cedate și tot atunci s-a concedat dreptul de trecere *ad perpetuam* trupelor nord americane prin Istmul Tehuantepec.

Cu toate eforturile făcute în materie de asigurare a resurselor alimentare, a cincea parte din populație trăia la începutul sec. XX în condițiile subnutriției. Pe timpul dictaturii lui Porfirio Diaz, în anii 1891, 1907 și 1909 a fost nevoie de importuri masive de porumb pentru a hrăni o populație de patru ori mai mică decît cea actuală.

I. Iturriaga arată că în ultimii 30 de ani a fost abandonată monocultura porumbului pentru a se face loc policulturii, mult mai eficientă și rodnică. Rezultatul a fost că Mexicul din importator de alimente cît fusese mai bine de 100 de ani ca națiune independentă, s-a

[1] Vezi Mihail Costăchescu, *Doc. moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, p. 513.

www.dacoromanica.ro

transformat într-o țară producătoare de zahăr, grîu, cafea, bumbac și oleaginoase.

Actualmente Mexicul este în măsură să satisfacă prin resursele proprii consumul său intern de alimente.

O chestiune foarte importantă, de multe ori aproape crucială pentru existența unei agriculturi stabile, a constituit-o problema apei. Pe timpul epocii coloniale și peste un secol de viață independentă, Mexicul abia dacă dispunea de jumătate de milion de hectare irigate, carență care a fost îndreptată de către Comisia Națională de Irigație. Astăzi aria irigată a ajuns pînă la patru milioane de hectare. Despăduririle iraționale cauzate în bună parte de construcțiile de cale ferată, au provocat erodarea terenurilor respective, din care cauză anual s-au pierdut 700 milioane tone de pămînt bun pentru agricultură.

În ceea ce privește modernizarea bunurilor și mijloacelor de transport, după obținerea independenței, în micromonografie se arată că prima diligență în Mexic a fost introdusă începînd din anul 1853 cu un serviciu regulat între capitală și diferite zone din centrul țării; însă căile ferate s-au construit pe o scară mai largă pe timpul guvernării președinților Juarez și Lerdo, care au unit capitala republicii cu orașele Puebla și Veracruz. Interesul Mexicului pentru politica de construcții de șosele a sporit în 1925 prin crearea Comisiei Naționale de Drumuri. La acea epocă existau doar 695 km. de șosele din care numai 241 km. asfaltate. În ultimii 45 de ani s-au construit cca. 72.000 km. de drumuri în toată Republica, fapt ce a influențat favorabil procesul dezvoltării economice a țării și consolidarea conștiinței naționale.

Cu privire la problema suveranității asupra subsolului, autorul arată că abia în 1917 prin articolul 27 al Constituției a fost stipulată trecerea bogăției subsolului în patrimoniul național. Cu toate acestea resursele petroliere au fost concesionate întreprinderilor străine, a cărei producție maximă din anul 1921 se cifra la 530 de mii barili zilnic, din care numai 8% pentru consumul intern. Astăzi din cei 450 mii barili produși zilnic s-a reușit echilibrarea consumului intern. Începînd din anul 1961 industria minieră a a fost mexicanizată și exploatarea rațională.

Prelungitele disensiuni interne au avut drept efect întîrzierea procesului de industrializare a Mexicului. Masiva producție industrială a vecinului de la nord (S.U.A.), favorizată de o contrabandă pe scară largă a contribuit nemijlocit la subminarea dezvoltării social-economice a Mexicului. Insuficiența tehnologică a contribuit la creșterea prețului de cost a produselor naționale, făcîndu-le necompetitive pe piața mondială. În prezent se depune un efort conjugat de către sectorul guvernamental și sectorul particular pentru pregătirea cadrelor tehnice spre a salva interesele industriei naționale și la transformarea fizionomiei economice a țării. Introducerea în Mexic a energiei electrice, care în anul 1958 ajunsese să aibă o capacitate de 2,3 milioane kilovați, datorită unui remarcabil salt înregistrat în ultimii 30 de ani, a ridicat capacitatea instalată de energie electrică a țării la 7,5 milioane kilovați, fapt ce a favorizat direct expansiunea industrială a țării.

Populația Mexicului a crescut într-un secol și jumătate (1821—1971) de la 6,2 milioane de locuitori la 50 milioane. În ultima jumătate de secol populația a crescut cu peste 350% grație a numeroși și diverși factori.

Expansiunea demografică în ultimii 50 de ani s-a datorat creșterii naturale (3,4% anual) și nu emigrației, ca în restul țărilor latino americane. În cursul celor 150 de ani densitatea populației pe km² a crescut de 22 ori; acum ea fiind de 25,2 pe km² față de 1821 cînd se ridica la numai 1,5 locuitori km².

Un fenomen stringent cu care este confruntată societatea mexicană contemporană este cel al exploziei demografice a orașelor, care grupează azi aproape 60% din locuitorii țării. Aceasta creștere a populației urbane nu s-a datorat numai diversificării industriale, ci și lipsei de ocupație în mediul rural. Prezența în marile orașe a acestui proletariat provenit din populația țărănească constituie o serioasă problemă socială, pentru a cărei rezolvare se fac serioase eforturi. În prezent guvernul acordă ajutoare financiare la 12.000 de sate mai mari, pentru a le transforma în orășele (*microurbes*) care să servească de focare de atracție locuitorilor din cele 80.000 localități mai mici, în scopul de a descongestiona marile concentrări urbane de proletariatul fără ocupație.

Evoluția nivelului cultural expusă în volum pe baza unor date statistice comparative din anii 1878, 1927 și 1970 — ne dă posibilitatea să constatăm atenția acordată de guvernele mexicane pentru combaterea analfabetismului și pentru înflorirea științelor în toate domeniile de activitate.

Autorul subliniază rolul nefast al invaziilor marilor puteri de pe ambele laturi ale Atlanticului, în menținerea în întuneric și ignoranța a unei mari părți a poporului mexican.

În încheiere putem aprecia că Jose Iturriaga a reușit în eseul său să sintetizeze importantele transformări economico-sociale petrecute în această țară în ultimii 50 de ani, prefaceri care au dus la o substanțială ameliorare a nivelului de trai al poporului mexican.

Ioan I. Neacșu

www.dacoromanica.ro

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare). Viața științifică, Recenzii, Revista Revistelor, Însemnări, Buletin Bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în patru exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, Bdul. Aviatorilor nr. 1, București.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE
- DACIA, REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD EST EUROPEENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE — A. D. XENOPOL — IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI — SERIA ARTA PLASTICĂ SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- ETUDES ET RECHERCHES SUR L'HISTOIRE DE L'ART SERIE L'ART PLASTIQUE — SERIE THEATRE-MUSIQUE-CINEMA

www.dacoromanica.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Actes du XVI-e Congrès international des études byzantines**, 1975, 656 p., 107 fig., 57 lei.

ADĂNILOAIE NICHITA și BERINDEI DAN (sub redacția), **Studii și materiale de istorie modernă**, vol. V, 1975, 276 p., 24 lei.

BUSUIOC ELENA, **Ceramica de uz comun nesmălțuit din Moldova (Secolul al XIV-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea)**, 1975, 90 p., 24 pl., 29 lei.

CONSTANTINESCU MIRON ș.a. (sub redacția), **Relations between the autochtonous population and the migratory populations on the territory of România**, 1975, 324 p., 30 lei.

* * * **Cronica anonimă a Moldovei 1661—1729, Pseudo-Amiras**, 1975, 172 p., 17,50 lei.

ELIAN ALEXANDRU și TANAȘOCA NICOLAE ȘERBAN (sub redacția), **Izvoarele istoriei României, Fontes Historiae Daco-Romanae** vol. III, 1975, 571 p., 41 lei.

GUNDISCH GUSTAV (publicate de), **Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen**, vol. V, 1438—1457, 1975, 639 p., 54 lei.

* * * **Inscripțiile Daciei Romane**, vol. I, 1975, 285 p., 2 pl., 31 lei.

MITREA BUCUR ș.a. (sub redacție), **Studii și cercetări de numismatică**, vol. VI, 1975, 308 p., 1 hartă, 40 lei.

* * * **Studii și materiale de istorie medie**, vol. VIII, 1975, 259 p., 2 pl., 28 lei.

MIOC DAMASCHIN (sub redacția), **Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească**, vol. XI, 1593—1600. **Domnia lui Mihai Viteazul**, 1975, 747 p., 1 pl., 51 lei.

MIOC DAMASCHIN (sub redacția), **Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească volumul III** (1526—1535), 1975, 452 p., 40 lei.

Mihai Viteazul, Culegere de studii, 1975, 280 p., 1 pl., 24 lei.

* * * **Nouvelles études d'histoire**, vol. 5, 1975, 275 p., 26 lei.

NEAMȚU VASILE, **Le technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIII-e siècle**, 1975, 271 p., 12 lei.

NICOLĂESCU PLOPȘOR DARDU și WOLSKI WANDA, **Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România**, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.

OLTEANU ȘTEFAN, **Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600)**, 1975, 159 p., 13,50 lei.

PIPPIDI D.M., **Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire**, 1975, 314 p., XXIV pl., 38 lei.

POTRA GEORGE, **Documente privitoare la istoria orașului București 1821—1848**, 1975, 572 p., 43 lei.

ȘANDRU D., **Reforma agrară din 1921 în România**, 1975, 360 p., 24,50 lei.

CIHODARU C., CAPROȘU I. și ȘIMANSCHI I. (sub redacția), **Documenta Romaniae Historica A Moldova** (1384—1448) volumul I, 1976, 607 p., 46 lei.

RM ISSN CO—3878

www.dacoromanica.ro

I. P. „Informația — c. 1889

Lei 10